

SƏMƏD MƏNSUR

SEÇİLMİŞ ƏSƏRLƏRİ

“ŞƏRQ-QƏRB”
BAKİ-2006

Tərtib edənlər:

Əliheydər Hüseynov
Təranə Hüseynova
Abbas Abdullayev

894.3611-dc22

AZE

Səməd Mənsur. Seçilmiş əsərləri. Bakı, "Şərq-Qərb", 2006, 248 səh.

XX əsrin əvvəllərinin ictimai-siyasi və tarixi hadisələrlə zəngin döv-
ründə Azərbaycan ədəbi fikrinin yetirdiyi tanınmış şairlərdən biri Səməd
Mənsurdur. Təkcə klassik poeziya nümunələri yaratmaqla kifayətlənməyib,
həmçinin satirik şeirin gözəl nümunələrini yaradan və "Molla Nəsrəddin" ədəbi
məktəbinin nümayəndəsi olaraq da tanınan S.Mənsurun ustaları lirikada milli
şeyr dühamız Məhəmməd Füzuli, satirada isə böyük Mirzə Ələkbər Sabir idi.

Böyük ideallarla yaşayan və yaradıcılığının başlıca xəttini milli mənlik,
Vətən və müstəqillik düşüncəsi təşkil edən şair dövrün haqsızlıqlarına dözə
bilməmiş, vaxtsız dünyasını dəyişmişdir.

Neçə-neçə şeyrləşmədə uğur qazandığı üçün "Mənsur" təxəllüsünə layiq
görülən, "Həpsi rəngdir", "Naz et" və s. əsərləri XX əsr Azərbaycan poezi-
yasının qızıl fonduna daxil olan S.Mənsur eyni zamanda felyetonlar ustası, dra-
maturq, aktyor, nəşir kimi də tanınmışdır.

Oxuculara təqdim olunan seçilmiş əsərlərindən ibarət bu kitaba milli istiql-
al vurgunu, əməl şairi, mübariz şəxsiyyət Səməd Mənsurun uzun illər işıq üzü
görməyən məzmunlu poetik parçaları ilə yanaşı, pyesləri, məqalə və felyeton-
ları da daxil edilmişdir.

ISBN10 9952-34-073-7

ISBN13 978-9952-34-073-0

© "ŞƏRQ-QƏRB", 2006

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
İLHAM ƏLİYEVİN

**"Azərbaycan dilində latın qrafikası
ilə kütləvi nəşrlərin həyata
keçirilməsi haqqında"**

12 yanvar 2004-cü il tarixli sərəncamı
ilə nəşr olunur və ölkə kitabxanalarına
hədiyyə edilir

*Ölsəm mən əgər bir neçə kağızdan ibarət
Asarım olar anlayanə rəhbəri-ibrət!*

ŞAİR, AKTYOR, DRAMATURQ...

İctimai-siyasi və tarixi hadisələrlə zəngin bir dövr olan XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan ədəbiyyatı bir sıra görkəmli sənətkarlar yetirmişdir. Keşməkeşli zamanə onların başına çox oyunlar açıb, talelərlə oynasa da, bu şəxsiyyətlər Vətən və millətin azadlığı uğrunda heç bir fədakarlıqdan çəkinməmişlər. Ədəbiyyatımızın çoxəsrlik zəngin ənənələrinə arxalanan bu qələm sahiblərinin hər biri öz qabiliyyət və imkanı dairəsində yazıb-yaratmış, millətin güzəranı, arzu, istəkləri, mübarizəsi barədə öz ürək sözlərini demişlər. 1905-ci il inqilabından sonra nisbi söz azadlığının verilməsi, qəzet və jurnalların çıxması bu yazarlara öz fikirlərini xalqa çatdırmaq imkanı vermişdir.

Bu gün təəssüflə qeyd etməliyik ki, öz yaradıcılıqları ilə xalqımızın mədəniyyət tarixində unudulmaz səhifələr açmış bu şəxslərin hamısı, hətta 37-ci ilə qədər həyatdan köçənlər də, sovet quruluşunun dəhşətli repressiyalarından yaxalarını qurtara bilməmişlər. Bu baxımdan seçilmiş əsərlərini oxuculara təqdim etdiyimiz Səməd Mənsur xüsusi yer tutur.

Sovet dövründə S.Mənsurun əsərləri toplusunun çapa hazırlanması təşəbbüsünü göstərən, uzun müddət arxivlərdən onun əsərlərini toplayan filologiya elmləri namizədi Əliheydər Hüseynov olmuşdur. Müxtəlif məsul vəzifələrdə fəaliyyət göstərdikdən sonra o, ömrünün sonuna kimi Elmlər Akademiyasının Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunda işləmiş, bir sıra müəlliflərin, o cümlədən S.Vurğunun çoxcildlik əsərlər toplusunu nəşr etdirmiş, "Molla Nəsrəddin" jurnalının transliterasiya edilərək yenidən çapa hazırlanmasında çalışmışdır. Hazırda təqdim olunan əsərlər toplusu onun fəaliyyətinin son səhifəsi olmuş, 1989-cu ildə qəfil ölüm onu bizim aramızdan aparmışdır. S.Mənsur sağlığında əsərlərinin çapına səy etmədiyindən heç bir əsəri nəşr edilmədiyi kimi, Ə.Hüseynovun topladıqları da uzun illər işıq üzü görməyərək qalmışdı. Lakin həm S.Mənsurun, həm də Ə.Hüseynovun xatirələrini əziz tutaraq bir neçə il öncə bu toplunu nəzərdən keçirtdik. Topluya bir sıra əlavə və düzəlişlər etdikdən sonra sizin nəzərinizə təqdim edirik.

Səməd Hacı Əhməd oğlu Kazımov (Səməd Mənsur) 1879-cu ildə Bakıda anadan olmuşdur. Uşaqlıqda xüsusi təhsil görməyən şair "Övlədimə vəsiyyətlərim"də özü barədə belə yazır: "Çox gənc ikən on beş, on altı yaşlarımdan kəndi zəhmətlərim sayəsində yaşamağa başladım. Savadsız, məlumatsız meydana atıldım. Təbii zəkavətə malik olduğumdan hər şeyi tədqiq etmək, hər şeyi anlamaq təbii xasiyyətim oldu... Daimə yazılar ilə, kitablar ilə uğraşardım. Bir məsələ barəsində bu müfəkkirin fikri və nəzəriyyəsini digər bir müfəkkirin fikri və nəzəriyyəsi ilə müqayisə etmək vasitəsilə get-gedə özüm də müəyyən bir fikir və nəzəriyyə sahibi oldum..."

Bu parçadan göründüyü kimi, gənc Səmədin universitetləri həyat və kitablar olmuşdur. O, ağılı, zəkası ilə yaxsını pisdən, düzü əyridən seçməyi öyrənmiş, özünü gələcək mübarizələrə hazırlamışdır.

S.Mənsur özünün yazdığına görə, 1908-ci ildən ədəbiyyat sahəsində çalışaraq Bakıda fəaliyyət göstərən "Məcməüş-şüəra" adlı ədəbi məclisinin iştirakçıları olan Mirzə Əbdülxəlq Yusif, Əbdülxəlq Cənnəti, Mikayıl Seydi, Buzovnalı Azər, Əliabbas Müznib, Əliəğa Vahid və başqa sənətkarlardan öyrənmiş, onlarla şeirloşmələrdə uğurlar qazanaraq "Mənsur" təxəllüsünə layiq görülmüş və poeziya sənətinin zirvəsinə ucala bilməşdir. Onu da qeyd etmək ki, S.Mənsur "Məcməüş-şüəra" şairlərinin əksəriyyətindən fərqli olaraq təkcə klassik poeziyanın nümunələrini yaratmaqla kifayətlənməmiş, zamanəsinin aparıcı istiqaməti olan satirik şerin, yəni "Molla Nəsrəddin" ədəbi məktəbinin nümayəndəsi kimi də tanınmışdır. S.Mənsurun lirikada ustası Füzuli, satirada isə M.Ə.Sabir olmuşdur.

Şairə daha çox şöhrət qazandıran və eyni zamanda onun "ifşa"sına əsas verən lirik şeirləri, daha doğrusu, "Həpsi rəngdir" adlı bir mütəəssəsi olmuşdur. Bu şeir 1919-cu il martın 22-də yazılmış və 1926-cı ilin mayında nəşr edilən "Ədəbi parçalar" məcmuəsində "Klassik ədəbiyyatımızdan" yarımsərtlövhesi ilə dərc edilmişdir. Göründüyü kimi, hələ sağlığında klassik adlandırılan S.Mənsurun yaradıcılığını şerti olaraq üç mərhələyə ayırmaq olar: birinci mərhələ 1918-ci ilin əvvəllərinə qədər, ikincisi 1918-1920-ci illər, üçüncüsü isə Azərbaycanın bolşeviklər tərəfindən işğalından şairin ölümünə qədər olan dövr.

S.Mənsurun ilk şeirlərini nə vaxt yazdığı, yaxud ilk mətbu əsəri barədə dəqiq fikir söyləmək hələlik mümkün deyildir. "Seçilmiş əsərləri"ne daxil etdiyimiz "Qələmdir" rədifli qəzəli 5 avqust 1912-ci il tarixli "Təzə xəbər" qəzetində dərc edilmişdir. Şübhəsiz ki, bu, gənc yaşlarından ədəbi yaradıcılığa başlayan şairin mətbuatda çıxartdığı ilk əsəri ola bilməzdi. Gələcək axtarıqlar bu fikri təsdiqləyəcəkdir.

S.Mənsur yaradıcılığının ilk dövründə klassik üslubda şeirlər yazmaqla yanaşı, əsasən, bir satirik şair kimi fəaliyyət göstərir. Bir sıra mət-

buat orqanlarında əsərlərini dərc etdirən, "Tuti" jurnalında fəal iştirak edən müəlliflərdən biri kimi, orada həm satirik şeirləri, həm də felyetonlarla çıxış etməsi buna əyani sübutdur. Bu səbəbdən, "Tuti" jurnalı haqqında yazan müəlliflər S.Mənsurun da yaradıcılığına toxunmaya bilməzdilər. Professor N.Axundovun mətbuatla bağlı tədqiqatında şair haqqında dediklərinə diqqət yetirək: "Dinə münasibət məsələsində jurnalın əməkdaşlarının hamısı eyni mövqedə dayanmırdılar. Bəziləri xalqın fəlakətdən xilas üçün Allahı köməyə çağırırdılar. Bu məsələdə S.Mənsur fərqlənirdi. Onun nəğmələrinin birində deyilirdi:

Ya Rəbb, öz lütfünü kəsmə millətdən,
Lütf qıl qurtaraq cəngi-zillətdən.
Bu möhlik yangından saxla islamı,
Etmə bizi məhrum feyzü rəhmətdən".

Müəllif haqlıdır, Azərbaycanın XX əsr mollaşdırılma şairlərindən heç birisi ateist olmamışdır. Onlar, o cümlədən S.Mənsur da millətin inkişafında dinin müəyyən rol oynadığını qəbul etmiş, zəhmətkeş xalqı xurafatda saxlamağa çalışan yalançı ruhanilərə qarşı kəskin mübarizə aparmışdır.

Odur ki, N.Axundovun misal getirdiyi bu fikrə razılaşa bilmərik: "Lakin elə müəlliflər də tapılırdı ki, onlar mühafizəkarlığı qoruyur, köhnə məsləkdən əl çəkməyə çağırırdı. Səməd Mənsurun Sabirin "Satıram" şerinə yazdığı bənzətmədə deyilirdi:

"Tuti", çünki işimiz düşdü belə,
Sən də bu işdə bir az qıl əcəle,
Yaz bu elanımızı, bildir elə,
Neçə illər çalışıb yığdıq ələ,
İndi mən onları tək-tək satıram,
Gəl, gəl, ay müştəri, məslək satıram!"

Qoribədir, əgər hər hansı bir şair ustadına bənzətmə yazırsa, onun fikir və düşüncələrini təqdir edirsə, bu necə "mühafizəkarlığı qorumaq, köhnə məsləkdən əl çəkməmək" kimi qiymətləndirilə bilər? Bir də axı satirik qəhrəmanın obrazı, məni ilə müəllifin görüşləri arasında bərabərlik işarəsi qoymaq nə qədər doğrudur?

Əlbəttə, biz müəllifi günahlandırmaq fikrindən uzağıq. 60-cı illərdə S.Mənsurun adını çəkmək, onun şeirlərindən nümunə vermək tədqiqatçıdan böyük cəsarət tələb edirdi. Təəssüflər olsun ki, bu cəsarət adı inkarçılıqdan irəli gedə bilməmişdi.

Eyni zamanda qeyd etmək istərdik ki, N.Axundov həmin kitabda 1906-1920-ci illərdə nəşr edilmiş 14 satıra jurnalından 12-sini tədqiqat obyektinə kimi araşdırdığı halda, xalqımızın tarixinin əlamətdar bir dövründə nəşr edilən "Şeypur" və "Zənbur" məcmuələri fikrimizcə, obyektiv olmayan bu sözlərlə tədqiqatdan uzaqlaşdırılmışdı: "Onu da qeyd etmək lazımdır ki, müsavət ağalığı illərində "Şeypur" (1918-1919) və "Zənbur" (1919) kimi əksinqilabi mahiyyət daşıyan, burjuva-mülkədar hökumranlığını müdafiə edən "Gülgü" jurnalları da olmuşdur ki, onlar bərdə müfəssəl danışmağı məqsədə uyğun bilmədik".

Bu fikrə də razılaşa bilmərik. S.Mənsur və onun yaradıcılığı ilə bağlı araşdırmalar apararkən "Şeypur"-dan danışmamaq mümkün deyildir. Çünki "Şeypur"-un nəşri şairin yaradıcılığının ikinci mərhələsinin başlanğıcında əlamətdar bir hadisə idi. Elə ilk nömrəsində çap edilmiş "Altı ay" məqaləsində bu mətbuat orqanının məqsəd və məramı belə verilmişdi: "Bu altı ay müddətində çalınmağa çox şey var idi. Lakin "Şeypur"-umuz yox idi. Şükür olsun, indi "Şeypur"-umuzu parıldayana qədər təmizləyib çalmağa başlayırıq...

İndi sən də elə oynamamalısan ki, "Şeypur"-umuz da səni biabır edən hava çalsın.

Bir həftəlik oynayanların havasını bundan belə biz həftədə bir dəfə çalıb aləmə xəbər verəcəyik.

İndi oyna görək nə oynayırısan".

Məqalənin məzmunundan bəlli olur ki, "Şeypur" bir həftə ərzində olanları qələmə almaq məqsədilə üç ay yarım müddətində çıxmışdır. Cəmi 14 nömrəsi çap olunan "Şeypur"-un redaktoru M.Ə.Sidqi, nəşri isə S.Mənsur olmuşdur. Bu məcmuənin demək olar ki, hər nömrəsində şairin satirik şeirləri ölkə daxilində və xaricdə baş verən siyasi məsələlərə münasibətdən tutmuş, millətinin maariflənməsi istəyi, ana dilinə olan dözülməz münasibət və s. məsələlərə qədər mövzu rəngarəngliyi ilə diqqəti cəlb edən, dialoq formasında yazılan "Ziyalılarımız" başlıqlı silsilə felyetonları dərc edilmişdir. S.Mənsur elə ilk felyetondan ziyalılarımızın öz dillərinə göstərdikləri ehtiramsızlığı tənqid edərək ana dilini "ruslaşdırma" siyasətindən azad etməyə çağırır. Övladlarının türkçə danışması tərbiyəsizliklərinə dəlalət edəcəyindən qorxan ziyalıların dilinə: "İndi mənə deyirlər ki, hökumət müsəlmanındır, görək uşaqlar türk dili danışsınlar. Pamiluy! Mən öz əlimlə öz uşaqlarımı necə portit eləyim? İndi görək mən bunlara türk yatmağı, türk yeməyi, türk oynamağı öyrədim. Onda bunlardan nə çıxar, axı bunlar görək doktor, injener olsunlar" – deyərkən indiyə qədər uşaqlarına rusca verdikləri təhsildən söhbət açır, biri digərini sakitləşdirərək buranın Qafqaz olduğunu, rusların köklərini buradan uzun müddət qazıb

çıxarmaq mümkün olmayacağından danışaraq təskinlik verirlər. “Canım, sən özün yaxşı görürsən ki, burada türk dili bilən biçarələri heç qapıdan içəri qoymurlar ki, gedib dərdlərini öz köhnə ağalarına erz eləsinlər.

Sən özün görürsən ki, **tamam böyüklerimiz** də hələ sənin uşaqların kimi vaspitanıy adamlardır. Ağızlarının əylməyindən qorxub, türk dili öyrənməyiblər. Hələ indi də ki, müsəlmanlıqdır, yenə bir-biri ilə rus dili danışılar”.

S.Mənsurun bir sıra felyetonlarında ürək ağrısı ilə dəfələrlə qeyd etdiyi Qafqaz müsəlmanlarına qarşı olan münasibət, erməni-müsəlman qarşıdurmasında rusların tutduğu mövqe digər bir “Ziyalılarımız”da “sən elə demə, sən degilən ki, kaqda delo kasayetsya müsəlman, onda bolşevik də, menşevik də, daşnak da, maşnak da hamısı birdir” deyə qorxmada tənqid edilirdi. Şair “Şeypur”da şeirlərini “Pompuşalı”, felyetonlarını isə “Kənarçı Pompuşalı” imzaları ilə nəşr etdirirdi. Yeri gəlmişkən qeyd etmək istədik ki, S.Mənsur müxtəlif mətbuat orqanlarında əsərlərini çap etdirdikcə eyni bir gizli imzadan deyil, “Kəndli”, “Mütaşair”, “Tuti”, “Şeypur” və sairə imzalardan da istifadə etmişdir.

Göründüyü kimi, S.Mənsur fəaliyyətinin yeni bir sahəsilə də tanış olur. Naşirlik işinə şair 1917-ci ilin iyulunda böyük maddi çətinliklərlə əldə etdiyi “Turan” elektrik mətbəəsində başlamış və bu işi 1920-ci ilin mayına, yəni Azərbaycan qəsb edən bolşeviklərin mətbəələri “nasionalizirovat” edənə qədər davam etdirmişdir. Bu mətbəədə müxtəlif məsləkli bədii əsərlər, dərslilər, elanlar, afişalarla yanaşı İran Demokratik Partiyasının Nizamnaməsi, həmçinin “Hümmət”, “Bakı Fəhlə Konfransının xəbəri”, “Zəhmət sədasi”, “Füqəra sədasi”, “Al bayraq”, “Hüriyyət” kimi bolşevik qəzetləri, “Yoldaş” adlı gənclər məcmuəsi, “Məşəl” satirik bolşevik jurnalı və s. çap olunmuşdur.

Naşirlik fəaliyyəti, şübhəsiz ki, S.Mənsurun zamanın hadisələri, insanları ilə daha yaxından təmasına geniş imkan yaradır və onun ictimai-siyasi təkamülünə əsaslı təsir göstərirdi. Bunun nəticəsidir ki, şairin ən güclü lirik və satirik şeirləri məhz bu mərhələdə yaranmışdır. Onların içərisində XX əsr Azərbaycan poeziyasının qızıl fonduna daxil olan “Həpsi rəngdir”, “Gülməlidir”, “Sən mənim olsan”, “Naz et” və s. nadir sənət inciləri vardır. Fikrimizcə, S.Mənsuru repressiyanın tüğyan etdiyi ən dəhşətli illərdə belə yaşadan, tam unudulmasına imkan verməyən, yaddaşlardan silinməyə qoymayan məhz bu əsərlər olmuşdur. Bu yazının müəlliflərindən biri hələ universitet illərində, 50-ci illərin ortalarında ilk dəfə S.Mənsurla “təşəş olmuş”, şairin qüdrətli poeziyasının dadı damağında, misraları yaddaşında əbədi məskən salmışdı. Öz tələbələrinə bu misilsiz zövqü bəxş edən qorxmaz müəllimimiz, gözəl ədəbiyyatşünas Əli Fəhmi idi. O, heç bir dərslilik və ədəbiyyatşünashq kitablarında nəşr edilməyən “Naz et” şerini

bizə yazdırmış, Füzuli çeşməsindən “şeyr bədəsi” içmiş şairin misilsiz lirikasının dərin təhlilini vermişdi. Bundan sonra biz ədəbiyyatçı gənclərin daxili aləmində Ə.Cavad, H.Cavid, M.Müşfiq dünyası ilə yanaşı bir Səməd Mənsur dünyası da yaşamağa başlamışdı. Əlli ilə yaxındır ki, bu dünyanın işığına doğru yol gedirik.

Təəssüflər olsun ki, keçən əsrin 80-ci illərində S.Mənsur barədə açıq danışmaq, yazmaq mümkün deyildi. Bu sahədə ilk addımı atan Cəfər Rəmzi İsmayılzadə oldu. O, 1981 və 1987-ci illərdə nəşr etdirdiyi “Deyilən söz yadıgardır” adlı iki kitabında şairin 12 lirik və satirik şerini oxuculara təqdim etdi. Şairin 19 satirik şeri “Mollanəsrəddinçi şairlər” kitabında verilmişdir. Onlardan 12-si “Tuti”, 7-si isə “Şeypur” jurnalında dərc edilmiş əsərlərdir ki, bu təşəbbüs artıq S.Mənsuru geniş oxucu kütləsinə mollanəsrəddinçi-şair kimi tanıdır. Üçüncü təşəbbüs yazıçı Anarın olmuşdur. O, əvvəlcə “Ədəbiyyat” qəzetinin 28 mart 1992-ci il tarixli nömrəsində S.Mənsurun 1925-ci ildə yazdığı üç şerini ön sözlə oxuculara təqdim etmiş, bir il sonra isə şairin ilk kitabını yığcam və mənalı ön sözü ilə çap etdirmişdir. İki çap verəqi həcmində olan bu kitabçada indiyə qədər işiq üzü görməyən 6-7 şerin üzə çıxarılması S.Mənsurun cəsur bir sənətkar olduğunu və unudulmaq cəzasına məhkum edilməsinin səbəbini çox gözəl açıqlayır.

S.Mənsur yaradıcılığının üçüncü mərhələsinə məxsus olan bu şeirlər irticaçı sovet siyasətinə vurulan elə bir ədəbi zərbədir ki, hələlik ifşaçılıq gücünə, “baltanı kökündən vurmaq” qabiliyyətinə görə həmin dövrdə (1925) onlara bərabər ola biləcək ədəbi nümunələrə rast gəlmirik.

Təəssüflə qeyd etmək istədik ki, S.Mənsurda öz yaradıcılıq məhsullarına biganə bir münasibət olmuşdur. Məsələn, şairlə eyni dövrdə yazıb-yaradan Ə.Müznibin həmin illərdə iyirmiyə yaxın kitab və kitabçası çıxdığı halda S.Mənsurun sağlığında bir kitabçası da işiq üzü görməmişdi. Halbuki, onun yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, 1917-1920-ci illərdə özünə məxsus mətbəəsi olmuş və naşir kimi səmərəli fəaliyyət göstərmişdir. 1924-cü ildə Azərbaycan ədəbiyyatçıları cəmiyyətinə daxil olmaq üçün yazdığı “Sorgu verəqi”ndəki aşağıdakı cavabı bu məsələyə müəyyən aydınlıq gətirir: “Əsar parçaları yazıram, fəqət hifz etməyirəm. Yazdığım bir neçə beytlər Tənqid-Təbliğ Teatrosunda məhfuzdur”.

Naşirlik fəaliyyətilə yanaşı, şair müxtəlif mətbuat orqanlarında, o cümlədən “Molla Nəsrəddin”, “İqbal”, “Bəsirət”, “Şeypur”, “Ədəbi parçalar” və sairədə lirik və satirik şeir və felyetonlarını dərc etdirmişdir. Felyetonlarının birində “yazılması və tənqid edilməsi lazım gələn şeylər hər vaxt yazılacaqdır” xəttini tutan şairin bu fikri bütün yazılarında öz əksini tapmışdır. S.Mənsurun ölümü ilə əlaqədar Ə.Müznibin yazdığı nekroloqunda şairə və onun yaradıcılığına verilən böyük qiymət diqqətəlayiqdir: “Aprel

inqilabından sonra Şura idarələrində qulluq etmiş, “Molla Nəsrəddin” məcmuəsinə də satiralar yazmışdır. Lakin satiraları nə qədər Sabirə təqlid edərək yazmışsa da, fəqət Sabir qədər müvəffəqiyyətə müvəffəq ola bilməmişdir. Bununla bərabər satiraları tənqidi cəhətdən qüvvətlidir. Sabirdən başqa bütün müasir şairlərlə bərabərlik edəcək dərəcədə qüvvətli olması menzumələrindən bellidir”.

Millətinin azadlığını, Vətəninin istiqlalını varlığı qədər sevmə S.Mənsurun tənqid hədəfi dövrünün bütün ictimai-siyasi hadisələri, qolçomaqlar, bəylər, hiyləgər mollalar, millətinin savadsızlığı olmuşdur. Xalqının maariflənməsini arzulayan, onun gələcəyi üçün narahat olan şair başqa millətlərin hüner göstərərək nələrə sahib olduqlarını, elm sahəsində nələri fəth etdiklərini “Bir möminin avropalıya xitabı” satirasında təsvir edir. Bu şerində başqa millətlərin yerin üstündə, okeanın dibində axtarışlar etdiyi, yeni-yeni kəşflər nəticəsində irəlilədiyi bir zamanda millətinin geridə qalmasına acı-acı gülür:

Uydurma dərin aqlını vəzi-üləmayə,
Bir saatini boş yere sən vermə fənayə,
Tap texnikanı, padşah ol ərza, səmayə,
Bul, istər isən getməyə yol ulduza, Ayə,
Sai elm yolunda başını dərde, bəlayə,
Məruzə oxu texnikalardan cühəlayə,
Lazım deyil, əlbəttə, bular biz üqəlayə.
Beş gün bu cahanda quru bir nam mənə bəsdir,
Üqbədə isə cənnəti-rizvan mənə bəsdir.

“Bulvar qəhrəmanları”, “Cavan həkimlərimizə” və bu kimi digər şeirlərində şair, hətta oxuyub savad almış gənclərin belə öz vaxtlarını boş, səmərəsiz keçirdiklərinə ürəkdən kədərli olduğunu göstərir.

Oxuculara təqdim olunan bu toplunu əlinə alan hər bir oxucu S.Mənsurun amal, ideya, məslək sahibi, saf vicdanlı, heç kəsə qarşısında əyilməz, mübariz bir şəxsiyyət olduğunu bilməlidir. O, öz övladlarına və onların şəxsinə bütün gəncliyə də məhz bu məziyyətləri təlqin edərək yazırdı: “Bu zəmanədə hər kəs vicdanını satmaqla yaşayır. Vicdanlar alğı-satqı malı olmuşdur. Üzlərdən həyalar mədum olmuşlar. İnsaf və mürüvvətdən əsər qalmamışdır. Lakin mən, atanız vicdanımı hiyf etdim. Hər bir ağırlığa təhəmmül etdim. Ac da qaldım, təməllük etmədim. Kimsənin qabağında kiçilmədim. Üzümün heyasını, qəlbimin insafını heç bir təhlükə qarşısında qayıb etmədim”.

Yaşadığı dəhşətli mühitdə alçaqlar, satqınlar, məsləksizlər arasında sənətkar sanki boğulur, üsyan qaldırır, fəryad edirdi. “Həpsi rəngdir” müxəmməsi məhz belə bir etirazın, üsyanın əks-sədası deyilmi?

Tapmadım aləmdə bir həmdəm ki, olsun bəriya,
Görmədim heç kəsə bir niyyət qərəzdən məda,
Küllən əbnayı-bəşər öz nəfsinə olmuş fəda,
Nəfsi uğrunda görürsə hər bəla, hər macəra,
“Məslək”ə isnad edər, məslək, dəyanət rəngdir.

Kəşməkeşli bir dövrdə, müxtəlif partiyaların, fırqələrin yarandığı bir vaxtda yaşayan şair “Sorgu vərəqi”ndə göstərdiyi kimi, “Kommunist Partiyasının və Gənclər İttifaqının üzvü olmamış”, Məsavət hökumətinə qarşı müxalif mövqe tutmuş, onun orqanlarında bir əsər belə nəşr etməmişdir. Ümumiyyətlə, heç bir partiya mənsubiyyəti olmayan şair onların məramnamələrinə inanmamış, fırqələri, onların rəhbərlərinin əməllərini təhlil edərək dəfələrlə satira atəşinə tutmuşdu.

Fırqələr, onların həp təşkili,
Biliyorsanmı nədən təvili?
Yenə əvvəl dediyim hirsü qərəz,
Əvət, ol bizlərə məxsus məraz.
Görəcəksən baxaraq fırqələri
Xoş əməldən hamı məhrumü bəri,
Bunların solları sağdan daha şum,
Sağları soldan otuz qat məzmun.
Solları sərvəti məbud sanan,
Təməh odlarına peyvəstə yanan.
Sağları kibrü qürur övladı,
Füqəranın qan içən cəlladı.

“Nicat” cəmiyyəti haqqında” başlıqlı satirasında S.Mənsur fırqəçilərin məsləksizliyindən belə yazır: “Başqa şəhərlər bir tərəfə qalsın, Bakı göz qabağındadır. Onun beş-altı cəmiyyətləri var. Əlan hamısının sədri milyonlardır. Şükür olsun Allaha, nə olub məgər? İşlərimiz qabağa get-meyirmi? Bu axır vaxtlarda “Nicat”da yığışb, oranın işlərini oxumuşlar əlinə salmaq istəyənlərin əgər üzümüzə gələn “Nicat”ın təzə seçkisində ağır-burunları layiqincə ezilmədi, onda evimiz yıxıldı. Bu barədə Bakıda bir-iki adama arxayın oluruq ki, onlar haqq-nahaq hansı tərəfə əyilsinlər, o tərəf batacaqdır. Ümidvarıq ki, haman cənablar bu dəfə də iş, bilik, məslək tərəfinə deyil, aşna, dostluq, vodka, pul tərəfinə əyiləcəklər”.

Bir sözlə, S.Mənsur zəhmətkeşlərin, ezilənlərin sadıq dostu, əzənlərin, zülmkarların və onlara xidmət göstərən satqınların, simasızların barışmaz düşməni olmuşdur. Xüsusilə, məslək dəllallarına qarşı çıxışı daha kəskin olurdu. Şair tanıdığı, təbiətinə yaxşı beləd olduğu "firqə üzvünü" belə seçiyyələndirirdi:

Adını firqəçi qoy, fəhlə tərəfdarı görün,
Yeri düşdükdə də burjuv olana sarı görün.

Yel hayandan əsir isə o yana tut üzünü,
Gündə bir rəngə düşüb gah qara, gah sarı görün.

A canım, pul gerek insanə, nə lazım məslək,
Harda xeyrin olur isə, ora gəl, barı görün.

Belə satqınlardan ezilənlərin, azadlığa can atanların heç bir nicat görməyəcəyi nəticəsinə gələn şair yazır:

Ah, ey bunlara ümmid qılan,
Bu ümidlə ələm içrə yaxılan,

Tutaraq damənin azadələrin,
"Füqərə hamisi" üftadələrin.

Böyləliklə, dedik azad olarız,
Bilmədik bir daha bərbad olarız.

S.Mənsur yaradıcılığının ikinci mərhələsinin məhsulu olan bu əsərlər aydın göstərir ki, o, zamanəsinin heç bir ictimai-siyasi qüvvəsinə tam arxalana bilməmişdi. Bu şübhələrini şair belə ifadə edirdi:

Bigünah kəsleri mərhumi-səadət eləyən,
Qəlbsiz əhli-cəfa bizdə də var, sizdə də var...

Gerçi bizlər elədik qibleyi-ələm tərkən,
Yeniden xan, bəy, ağa bizdə də var, sizdə də var.

Səksən ildən artıq bir dövr keçdikdən sonra şairin bu şübhə və nəticələrinə heyran qalmaya bilmirsən. Çünki bolşeviklərin bütün insanları xoşbəxt, dünyanı isə cənnət edəcəkləri barədəki əfsanələrinə inananlar çox olsa da S.Mənsur belə səhvlərdən uzaq olmuşdur:

Derlər: "Ərzi-bəşər axır olacaqdır cənnət",
Belə bir zənni-xəta bizdə də var, sizdə də var.

Elə buna görə də S.Mənsur Azərbaycanın bolşeviklər tərəfindən fəthini dövrün bir sıra şairləri kimi sevinclə qarşılamadı. Təmkinlə, ağılla baş vermiş hadisələri qiymətləndirən şair 1920-ci il mayın 15-də "Beynəlmiləliyyə" adlı şerini nəşr etdirdi. Müəllif yaradıcılığının son mərhələsinin başlanğıcı olan bu əsərində də əvvəlkilərdə olduğu kimi, yenə də hər hansı bir qüvvəyə deyil, müdafiəçisi və şairi olduğu zəhmətkeşlərə, yoxsullara müraciət edir:

Qalx, ey əli min dürlü qabarla qabaran ər!
Əzgin əlinin sövlətini ələmə göstər!

İllərlə səni qul edənə məhv edəcəksən,
Hər bir bəşəri kəndinə bilməklə bərabər!..

Bu şerində şair konkret millət adı çəkmədən, "Birlik, yenə birlik demiş ərəbi-təsevvür", "Səs çıxmıyacaq, yaxşı demişlər ki, tək əldən", – deyər mücərrəd beynəlmiləlikdən söhbət açır, onun zəhmətkeşlər üçün əhəmiyyətindən bəhs edir. Lakin özlüyündə çox işıqlı bir ideya olan beynəlmiləliyyət prinsipləri yaşadığı mühitə, həyata tətbiq zamanı özünü doğrultmurdu. 1918-1920-ci illərdə Zaqafqaziyada baş verən hadisələr, ermənilərin, daşnak-bolşevik bandalarının Azərbaycan xalqına qarşı törətdikləri milli qırğınlar, xüsusilə 1918-ci il mart faciələri beynəlmiləliyyət ideyasına olan böyük ümidləri kökündən sarsıtmışdı və S.Mənsur da bunu gözəl bilirdi. Hətta Qafqazda ən beynəlmiləli şairlərdən biri olan M.Hadinin də fikirlərinə rəxə düşmüş, millətlər birliyinin gücünə olan inamı sarsılmışdı. O, vərəqə şəklində çap etdirdiyi və əvvəlində "Səməd Mənsur qardaşıma" sözlərini yazdığı "Hərərətli şer və yaxud qızdırmalı halında saçmalarım" adlı şerində yazırdı:

Dedim qabil deyildir qardaş etmək cümlə əqvamı,
İvanla Arşakı, sofi Xudadadı görə günden.

Bolşeviklərin bu ikiüzlü siyasəti, yeni sözlə işin bir-birinə uyğun gəlməməsi onlara ümid bəsləyənlər arasında böyük narazılıqlara səbəb olurdu. S.Mənsur isə sanki "Beynəlmiləliyyət" şeri ilə Azərbaycanı qan içində boğan bolşeviklərə onların proqramını, xalqlar arasında dostluq haqqında yazdıqlarını xatırlatmaq istəyirdi.

Haqqında danışdığımız şerindən beş gün sonra S.Mənsur "Yoldaş Nərimanovun vüruduna təbrik" şerini çap etdirir. Burada şair Azərbaycan xal-

qının öz rəhbərinə olan məhəbbət və ümidlərini əks etdirərək şəri bu misralarla tamamlayır:

Adın eşitcək ümumən könüllər aldı sükun,
Üzün görən nigaranlar nigahi oldu sürur.
Eder bu gün bu vürudunu zəiflər təbrik,
Deyər ki, "çox yaşa, yoldaş, ol bəzmdə Mənsur".

Ümumiyyətlə, bu şeir şairin misilsiz gələcək mübarizəsinin başlanğıcıdır. Çünki o, Sovet Rusiyası və bolşeviklər partiyasının Azərbaycana qarşı apardığı mənfur müstəmləkəçilik və şovinizm siyasətini dərk edəndən sonra elə nifrət və qəzəblə mübarizəyə qalxdı ki, bunun mislini həmin dövrün heç bir qələm sahibində görmürük.

Türk xalqının düşmənləri onun böyük oğlu N.Nərimanova bəslənən ümidlərin həyata keçirilməsinə imkan vermədilər. O, Azərbaycanın bütövlüyü, millətin ağır iqtisadi vəziyyətdən çıxması, maariflənməsi, yeni quruluşun öz mahiyyətinə və yoxsul siniflərin arzularına müvafiq inkişafı uğrunda mübarizəsində demək olar ki, tək qalmışdı. Onu əhatə edən rus, erməni, yəhudi millətçilərlə yanaşı, hətta türk millətindən olan yerli kommunistlər də Azərbaycan müstəqilliyinin ziddinə fəaliyyət göstərirdilər. Bütün bu dəhşətli faktlar N.Nərimanovun 1923–1924-cü illərdə Stalina məktub şəklində yazdığı "Ucqarlarda inqilabımızın tarixinə dair" əsərində öz dahiyənə əksini tapmış və xalqımızın böyük oğluna çox baha başa gəlmişdi. Uzun illər xalqımızdan gizlədilən bu sənəd Azərbaycan oxucularına ancaq 1992-ci ildə çatdırılmışdı.

S.Mənsur yaradıcılığının 1920–1926-cı illəri əhatə edən son mərhələsindəki bir neçə ictimai-siyasi məzmunlu lirik şeirləri istisna olmaqla, əsasən, satira və səhnə əsərləri yazmışdır. Fikrimizcə, onun bir sənətkar kimi ədəbiyyat tarixindən silinməsinin, unudulmasının əsas səbəbi də məhz bu illərdə yazılmış, lakin nəşr edilməyib əldən-ələ, dildən-dilə gəzən satiraları olmuşdur.

Sovet dövründə "Satir-aqit" səhnəsinin yaranması ilə o, yeddi pyes yazmışdır. Onlardan yalnız biri, "Dövlətin təhsili və təsiri" 1923-cü ildə Bakıda nəşr olunmuşdur. Digər altı pyes – "Maarif", "Cinayət", "Dərviş", "Rəzalet səbəbləri", "Mükafat" və "Aktyor" müəllifin "Seçilmiş əsərlər"inə daxil edilir. Bu pyeslərin də mövzusu yaradıcılığı boyu onu narahat edən, həmişə düşündürən – millətinin maariflənməsi, ölkəsinin azad, hüquqi müsəlman dövləti kimi görmək arzusu və digər məsələlərə toxunmaqla bərabər, əsasən, "Satir-aqit"-in tələblərinə uyğun yazılmışdır. Həcmcə böyük olmayan bu əsərlərin səhnə həyatı xüsusi araşdırmaların mövzusu ola bilər.

Hər tərəfli istedadla malik və teatrın böyük pərəstişkarı olan S.Mənsur dram əsərləri yazmaqla yanaşı, türk ədəbiyyatından tərcümələr də etmiş və bu əsərlərin səhnədə ifa edilməsində böyük rolu olmuşdur. Dilimizə çevirdiyi "Dəmirçi Gəvə" və "Əhdə vəfa" əsərlərinin tamaşaları haqqında yazılan məqalələrdə onun yaratdığı rolların tamaşaçılar tərəfindən böyük alqışlarla qarşılanması diqqəti cəlb edir. "İqbal" qəzetinin 1913-cü il nömrəsində çıxan "Gəvəyi ahəngər" ("Dəmirçi Gəvə") tamaşası haqqında verilmiş yazıdan: "Sözü az, mənası çox və ümumin diqqətini cəlb edəcək hərəkətlə malik olan Gəvə rolunu Mənsur cənabları ondan gözləniləndən çox artıq və müvəffəqiyyət ilə aparırdı. Mənsur cənabları bir-iki ildir ki, səhnəyə çıxır. Lakin bu bir-iki ildə on illik bir artist qədər təcrübə qazanıb ümumi özündən məmnun edəcək qədər gözəl oynayır. İşdə bunun üçün idi ki, dəfəatla alqışlanırdı".

Həmin qəzetdə "Əhdə vəfa" tamaşasından sonra yazılan rəydə – "Səməd Mənsur əfəndi tam bir atanın oğlunu qətl edib də çəkdiyi vicdan əzabını səhnədə deyil, həyatda göstərilən qaydada göstərirdi" kimi ifadələr onun qısa bir müddətdə səhnədə qazandığı müvəffəqiyyətlərinə verilən qiymətdir. Bu rəydə tamaşanın sonunda S.Mənsurun üzünü tamaşaçılara tutaraq təvazökarlıqla dedikləri qələmə alınmışdır:

"Doğrudur ki, insanın boynunda böyük vəzifələr vardır. Nə qərincə kimi bütün ömrünü özü üçün azuqə yığmağa sərf etməlidir və nə də bülbül kimi zövq və əyləncə ilə qəflətdə keçirməlidir. Bu nöqteyi-nəzərə alaraq, möhtərəm yoldaşlarımin müavinəti ilə millətimizin yetim və sahibsiz balalarının təlim və tərbiyəsi yolunda çalışmaqdayam. Bu yolda öz fikrimin hüslu üçün Allah-taala həzrətlərindən müvəffəqiyyət və ardaşlarımdan müavinət diləyirəm".

Vətən, millət, müstəqillik, milli mənlilik anlayışları S.Mənsur yaradıcılığının əsas mövzularını, ana xəttini təşkil edir. Bu böyük düşüncə və amallarla yaşayıb yaradan şair dövrünün haqsızlıqlarına dözə bilməyərək 1927-ci ilin ilk günlərində 47 yaşında dünyasını dəyişmişdi.

Şairin vaxtsız ölümü münasibətilə Ə.Müzəbbin ürək ağrısı ilə yazdıqları münasirələrinin ona verdikləri böyük qiymətin nümunələrindəndir. "Səməd Mənsur istedadla simalar Azərbaycanda deyil, başqa yerlərdə də nadir yetişə bilər. Şairlikdən başqa musiqişünas, tarçalan və oxuyan idi. Eyni zamanda buxalterliyi mükəmməl surətdə bacarırdı. Səhnədə iştirak etməyə qabiliyyəti vardı. Nə çarə ki, çox vaxtsız tərk-i həyat etdi".

Həmin fikri Buzovnalı Azər isə nəzmlə sox gözəl demişdir:

"Hara getdi, hanı Səməd Mənsur?!

Şüara içrə fazili-məşhur.

Şeirguluqda saniyi-Həssan,
Həmi xanəndə, həm nəvazəndə,
Barbúdlar ona kəmin bəndə”.

Yeri gəlmişkən qeyd etmək istərdik ki, S.Mənsurun da son şeirlərindən biri – “Möhətarəm dostum və qələm arkadaşım Azər əfəndiyə” ünvanlanmışdı. Bu şeirin bir beytində

Türklüyün varlığı qeyrə nə böyük qorxuymuş –
Dost-düşmən onu mehiv etməyi istər, Azər!

– deyildiyi kimi, şairin belə dost, düşmən əlindən ağır əzab-əziyyət çəkdiyi aydınlaşır. Xalqına edilən təcavüzə, zülmə, təhqirlərə dözə bilməyən şairin mənəvi və ruhi sarsıntılarının nəticəsində ürək ağrısına tutulmasının səbəbi – “Qocalıqdanmı? Yox, asayışı-qəlbim pozulub” misrasında öz əksini tapmışdır. Belə bir xəstə ürəklə çox yaşaya bilməyən şair dünyadan bədgüman getmədi. Yaradıcılığı boyu əsərlərində öz əksini tapan millətinin maariflənməsi, vətəninin hüquqi bir dövlət olması arzularını şair, oğluna etdiyi vəsiyyətində belə ifadə etmişdi:

“Bizim də ölkədə, Əhməd, gələr bir öylə zaman,
Hüquqa malik olur millət, gülür vətənim...
O gün məzarıma qoş! Sanma bir ovuc xakim,
O gün vürudunu gözlər o xaki-qəmnakim”.

Vətəninin azadlığı, millətinin maariflənməsi üçün var gücü ilə çalışan, bu yolda heç bir hədə-qorxudan çəkinməyən bu mübariz poeziya kütləvi oxucuya çatdırılmağa və minillik Azərbaycan ədəbiyyatının tərkib hissəsi olmağa layiqdir. Çünki, rus bolşeviklərinin Azərbaycanı qəsb etməsi, onun xalqını misilsiz işğəncələrə məruz qoyması qəsbkarlara qarşı geniş miqyasda üsyan və etirazlara səbəb olduğu kimi, həmin dövrün sənətkarlarının qələm ilə bu nifrəti əks etdirən dərin məzmunlu əsərlərin yazılması ilə nəticələnmişdir. Bu üsyankar ədəbiyyatın görkəmli nümayəndələrindən biri də məhz şair, aktyor, dramaturq – S.Mənsur olmuşdur.

Şairin həsrətini çəkdiyi azad, müstəqil Azərbaycana qayıdışı çox uzun çəkdi. Bizcə, S.Mənsurun bir sənətkar kimi həyatı da bundan sonra başlayır. Uğurlu olsun!

Abbas Abdullayev
Təranə Hüseynova

QƏZƏL

Tiri-qəmzən dili-zarımla tutub ünsü əlaiq,
Əksi-hikmətdir ol şey ki ola eşqə müvafiq.

Çəmni-məstinlə verən mərdümünə oldu müqəllid,
Əqli-nabalığımız kəsb edə ta rəmzi-dəqaiq.

Dili-üşşaqi ki sədpərə qıla tiği-məlamət,
Paralar nuru əcəbdirmi ola göylərə faiq.

Mərezi-eşqə müalic olu, qabilmi təbəbət,
Tiri-eşqin hədəfi olmağa gər sinədi şaiq.

Tərki-tən qıl, olasan kişvəri-dildarə mühacir,
Şəmü pərvanə hədisin oxu, ey aşıqi-sadiq!

Qabil olmazdı mühim can verə əmvatə Məsiha,
Verməsəydi ləbin ecazi belə əmrə rizalıq.

Bizə hicran odu, əğyarə vüsəl olsa da qismət,
Min təşəkkür ki, bu müştəqin olub cövrünə layiq.

QƏLƏMDİR

Ehrazi-məqamat üçün alat qələmdir,
Həm aləti-təhsili-kəmalat qələmdir.

Övraqi-vücut üzrə çəkən nəqşeyi-məna,
Nəqqəşi-dili-əhli-xəyalat qələmdir.

Əbnayi-bəşər feyzi-qələmdən olu fayiz,
Bəxş eyləyən afaqə füyuzat qələmdir.

Təqdir qılan didəyi-nasuti olursa,
Gər məskən ona çeşməyi-zülmat qələmdir.

Bişübhe qələm şəşəyi-qəlbi-bəşərdir,
İnsanlar üçün fəxri-mübahat qələmdir.

Çün tərbiyeyi-növi-bəşərdir ona möhtac,
Vazeh bu ki, ümmül-ədəbiyyat qələmdir.

Ayati-ilahidən imiş xilqəti, həqqə, –
Kim, qüdrəti-xəllaq üçün isbat qələmdir.

SÖZ

Bir səd qədər qəlb danışır düşvar söz,
Əqldir xurşidi-rəxşan, pərtövi-ənvar söz.
Sözdür rizqi-nəfs üçün əsbabi-sülh, alati-cəng,
Qəlbi-məcruhun şəfası tiği-cövhərdar söz.
Rəhməti-xəllaqə nayil söz qananlardır fəqət,
Əql olan başlarda cənnət, təhtəhul-ənhar söz.
Natiq öz nitqində izhar eyləyər idrakını,
Çünki hissü qəlb təşxisindədir meyar söz.
Sözlə ələm tapdı xilqət, sözlə qəlb oldu şühud,
Cümlə əsrari-nihanı eylədi izhar söz.
Ələmi-lahutdən Cibriltək eylər nüzul,
Səmi-nasuti qılar hər ləhzə bəhrələnməmiş söz.
Bu düri-püqiyməti halilə istemal qıl,
Ta kəşafətli qərəzlə olmaya murdar söz.
Söz fününunda məharətsiz görək etsin sükut,
Həm müxərrəbdir könül mülkünə, həm memar söz.
Söz eşit, Mənsur, ta təkamil edə idrakını,
Zərreyi-xaki qılar əlməsi-qiyətdar söz.

TƏXMİS

Gəl-gəl, ey lalərxüm, bülbülü-şirinsüxənim,
Ömr bağında xəzan oldu gülüm, yasəmənim,
Çak-çak oldu qəza tiği ilə bəs ki tənim,
“Pənbeysi-dağı-cünun içrə nihandır bədənim,
Diri olduğca libasım budur, ölsəm kəfənim”.

Eşq hər qəlbi-siyahə məhək olmaz, ey dil,
Tutiysi-natiqə insan demək olmaz, ey dil,
Eşq sirrin çocuğa söyləmək olmaz, ey dil,
“Camı canan diləmiş, verməmək olmaz, ey dil,
Nə niza eyləyəlim, ol nə sənindir, nə mənim”.

Kimi azadədi zənciri-cünun tövqindən,
Bixəbər suzi-ciyyərdidə könül zövqindən,
Mən xoşam parəlenə qəlbim əgər ovqindən,
“Daş dələr ahim oxu şəhdi-ləbin şövqindən,
Nola zənbur evinə bənzəsə beytül-həzənim”.

Təni-naçiz ki ruh ələminə alətdir,
Yaxalım eşq oduna, ruha bu bir rahatdır,
Oxların dəlsə əgər sinəmizi, rəhmətdir,
“Tövqi-zənciri-cünun dairəyi-dövlətdir,
Nə rəva kim, mənə ondan çıxara zəfi-tənim”.

Aşiqəm safdərün, yoxdu həsəddən xəbərim,
Ömr bağında mənə eşqdır ancaq səmərım,
Bülbülüm – nəleyi-dil, camı-meyim – çeşmi-tərim,
“Eşq sərgəştəsiyəm, seyli-sirişk içrə yerim,
Bir hübabəm ki, həvadən doludur pırəhənim”.

Xuni-dil badəm isə, başda xumarım sənən,
Mən neyi-bəzmi-qəməm, nələvü zarım sənən,
Nərgisim, yasəmənim, lələzarım sənən,
“Bülbülü-qəmzadəyəm, bağü baharım sənən,
Dəhənü qəddü ruxün qönçəvü sərvü səmənim”.

Dəmə, Mənsur ki, həp nələdürür göftarın,
Nələdən başqa nə göftarı olar bimarın?
Eşqə sərf eylə, könül, cümlə təvanın, varın,
“Edəməm tərək, Füzuli, səri-kuyin yarın”,
Nə qədər zülm yetirsə, mənə xoşdur vətənim.

SEYYİDİ-ŞİRVANİYƏ' NƏZİRƏ

Olmuş əknun Bisütuni-ömrü çapmaq pişəməz,
Vəsli-Şirini-əməldir müttəsil əndişəməz.

Uydu dil ifriteyi-dövrani-dun təzvirinə,
Parə-parə qıldı fərqi-arizunu tişəməz.

Tökdü tufani-dənəət şaxü bərgi-milləti,
Tışraya düşmüş səlamət torpağından rişəməz.

Kişveri-dil cəngəlistani-bəlavü xəvfdır –
Kim, olubdur canəvər xeylinə məskən bişəməz.

Bir də qəflət bədəsin töksək cəhalet camına,
Lənü nifrət daşlarından parələnsin şişəməz.

MÜRĞİ-CAN OLMUŞSA

Mürği-can olmuşsa dəmi-dəhri-dunə paybənd,
Yansa da cismim qəzanın odlarına çün səpənd.

Xatirimdən sanma məhv olsun həvayi-aşıyan,
Ol həvəsle bəslərəm könlümdə ümmidi-bülənd.

Təlxikam olmam cahan zəhrindən əsla yəs ilə
Tuti-yi-təbim bulur ümmid ilə minqarə kənd.

Damə bənd olmuşlara təşviş verməz faydə,
Seyd boynundan tələş etməklə açılmaz kəmənd.

Aşiqi-huşyar vəsli-yarə fürsətçi olar,
Səbr lazım hər qədər əğyardən yetmə gəzənd.

Vardır, zənnimcə, hər məhbuse ümmidi-xilas,
Cahilənə olmasa öz nəfsinin qeydinə bənd.

Hər kəsin öz əhdi-mazisi ona ayinədir,
Onda görsün ki, nədən olmuş zəlilü müstəmənd.

Şahidi-məqsud vəsli görməzərbəbi-qürur,
Tapmağa yol kuyi-yarə pirdən guş eylə pənd.

Olmusan, Mənsur, insan, görmüsən nöqsanını,
Şəxsi xudbinliklə olmaz xalq içində ərəcümənd.

QƏZƏL

Saqi, əksin mərdümi-çəşmimə gər göstərsə cam,
Badəxar olmaz meyi-təlxindən hərgiz təlxkam.

Bilmədin könlüm ki, tirəndaz kimdir dəhrdə,
Lacərom zəxmindən eylərsən fəğan hər sübhü şam.

Əndəlibi-zarın əfğanı gülə qılmaz əsər,
Ol nəzakətəzət gülzar içrə olmuş xarə ram.

İndi bildim ki, çiraği-əqldə yoxdur o nur,
Ta həyatın səhnəsindən eyləsin dəfi-zülam.

Ey bəsa, əhli-kamal olmuş əsiri-dami-eşq,
Ey bəsa, cahil tutar ərşi-səadətdə məqam.

Ol qədər də qalmamışdır yeksər olsun bərtərəf,
Bu səvadi-çəşmim çün baranı yağmışdır tamam.

Səbr qıl, Mənsur, kim sabir tapar rahi-nicat,
Vəzi-dövrən qalmamış yeksən, həp qalmaz müdam.

QƏRƏZ

Yıxdı islam evini pənceyi-qəddari-qərəz,
Qıldı rövşən günü müslüm gözüne tar qərəz.

Eyləyə məscidü mehrabdə isbatı-vücut,
Göstərə guşeyi-meyxanədə rüxsar qərəz.

Həm ticarətdə, ibadətdə, siyasətdə dəxi,
Eyləyə qüvvəyi-mafövqini izhar qərəz.

Gərçiərbəbi-bəsirət eylədi səy tamam
Ki, maarif işinə qılmaya azari-qərəz,

Leyk bihudə imiş səyi o biçarələrin
Ki, o aləmdə də gərm eylədi bazar qərəz.

Əl qərəz, xamə qərəz, lövh qərəz, hibr* qərəz,
Baş qərəz, fikr qərəz, nəsr ilə əşar qərəz.

Ədəbiyyatımıza işte budur xidmətmiz
Ki, yazıb göstərək əşardə təkrar qərəz.

Nola, pır olsa müsəlman kişisi, ya ki cavan,
Müxtəsər, qoymayacaq onları bikar qərəz.

Ah, ya Rəbbi, tərəhhüm eylə əhvalımıza,
Bunca da qoyma bizi eyləyə murdar qərəz.

ETSƏ RƏHM

Etsə rəhm üftadələr halına piri-meyfuruş,
Bir qədəhdən əxz edər mədhuşlər idrakü huş.

Hər kimin kim, könlü yanmaz eşqi-yar odlarına,
Öylə əşxası kəmal əhli hesab eylər nəguş.

Məktəbi-eşq içrə min rəmzü dəqayıq öyrənir,
Hər kimin olsa qulağı xilqətən hikmətnüyuş.

Vəsli-canan ləzzətin pərvanə yana-yana nəql
Eylər idi müstəməndani-fəraqi-yara duş.

Razi-pünhanı çıxarmaz dışraya əhli-ədəb,
Sinəyi-aqıl pürəz göftar lazım, ləb xəmuş.

Qüvvəyi-əqlin yetişməz mətləbə qəlb ilə bax,
Fikrəti-qəlb ilə şərh eylər onuərbəbi-huş.

Aşiqi-sadiq kəlamı, şübhəsiz, ilhamdır,
Kəndisinə aşiqin qəlbın məqam eylər sürüş.

Bəndəyi-piri-xərabatəm mütii-əhli-dil,
Çəkəri-saqi, qulami-aşiqani-badənuş.

Əlhəzər, zahirbin olma, hər sözün bir bətni var,
Tök qərəz daşın ətəkdən, ver, könül, mənaye guş.

Sanma bihudə fəğanü naləmi, Mənsur, kim,
Olmasam odlar içində etməzəm cuşü xuruş.

UNUDULMAZ

Övzai-fələk, gərdişi-dövrən unudulmaz,
Nasutdə xakü yəmə heyvan unudulmaz,
Torpaq yetirən zümreyi-insan unudulmaz,
Əlqissə, cahan var isə, yəzdan unudulmaz,
Madam ki, var cismü bədən, can unudulmaz.

Dünya üzünü çulğasa tufani-cəhalet,
Əmvaci-dənaətlə bula xalq bəlakət,
Mədhuş edə əbnayi-cəhamı meyi-qəflət,
Qəm çəkməsin hər kimsə ki, var onda fəzilət,
Vicdana qəsəm, mərđi-süxəndan unudulmaz.

* Hibr – mürekkəb

Çox şükr, bu vəz ilə deyil hali-zəmanə,
Baxdıqca gözə göstərir ümmidi-nişanə,
Xurşidi-məarif salıb ənvar cəhanə,
Möhtac deyil, zənn edirəm, şərhü bəyanə
Kim, vardı məarif, dexti ürfan unudulmaz.

Əhrarların cilvəsinə eylə tamaşa,
Gör kim, necə kuşış eləyir pır ilə büna,
Meydan üzün işğal eləmiş arifü dana,
Hər kim ki, qalıb guşədə, arif deyil əsla,
Hərgiz bu kəşəkəşdə meydan unudulmaz.

Ərbabi-riyanın tələbi namü nişandır,
Binamü nişandır o ki, amalı hamandır,
Əbnayi-vətən qeydkeşi-qütbi-zamandır,
Hər kəs ki, deyil qeydkeş, əhvalı yamandır,
Əxlaqi-həsən, sahibi-vicdan unudulmaz.

İslam elinin pırü cavan canıdu məzhəb,
Dil gülşəninin qönçeyi-xəndanıdu məzhəb,
Gülzari-tənin mürği-xoşəlhanıdu məzhəb,
Qorxma, hamının canıdu, cananıdu məzhəb,
Ehkami-xuda, məniyi-Quran unudulmaz.

Haqsızdır o kim, məşəri-nasə edə töhmət,
Töhmətləmi təhsil edəcək izzəti-millət?
Millət bu gün hər fənnə açıb dideyi-rəğbət,
Rəğbətlə hamı kəsb qılır tibb ilə hikmət,
Hikmətdən əsər var isə, Loğman unudulmaz.

Mənsur, daha etmə bu bihudə xəyalı,
Kəc göstərir çəsmivə ayinə camalı,
Əbnayi-zaman əxz eləmiş indi o halı –
Kim, tərpenişindən tanıyır əhli-kəmalı,
Səhv etmə, bu gün rütbəyi-insan unudulmaz.

ƏŞAR

Əyyami-bahar oldu gülüstan çü ruhi-yar,
Səhra üzü tər lələ çəməni səhnəsi gülzar.
Təcili-bəşəşətlə axar hər tərəf ənhar,
Nəğməti həzaran eyləyir xüftəni bidar,
Tez get o fəzaya, eyləmə qəfləti-zinhar.

Əvvəl dər meyxanədə qıl bari meyəssər,
Təthiri zəmir etməyə iç bir dolu sağər,
Takim olasan zahiri xoş, batini əthər,
Get sonra məşamın elə güllərlə müəttər,
Badi-səhəri kəndinə aşsın dəri əsrar.

Bir guşədə gör məcmei-mərdani-həqiqət,
Üşşaqi-fəlakətzədə üftadəyi-zillət,
Vaqif hamı öz fəlsəfeyi-məni və surət
Səy et verələr bari-hüzura sənə rüxsət
Gör onda "nədir eşq, nədir mərd, nədir kar".

Xudbinliyə, təhlükəyə gəl düşmə həzər qıl,
Xaki-qədəmi-əhli-dili kuhli-bəsər qıl,
Ol bəndeyi-dil ələmi-ərvahə səfər qıl,
Həşə kim unut yer üzünü qərə nəzər qıl,
Var qərədə min gövhəri min löləi-şəhvar.

Ey sahibi-əql aşiqə az eylə məzəmmət,
Çox gülməlidir: tıflı edə ustadə nəsihət,
Hər kimsəyə kim şahidi-məna açə surət,
Vazəhdü edər başqa əvalimdə səyahət,
Gəzmək bu əvalimdə olar əqlilə düşvar.

Gəh nari-ədavətlə dərunin ediyər xoş,
Gəh mayi-məniyyəti edir odlarını xamuş,
Rindanə nəsihətləri bərdəm eylər dərguş,
Bir cami-məhəbbət dilə ustadən et nuş,
Haqbin ol, odu gözlərinə göstərə əşğar.

Hər bir kişi kim eyləyə yüz saniyə fikrət,
Əfzəldir o kəsdən ki yüz il eylər ibadət,
Fikri doğar ol dil ki, tapa eşqlə xilqət,
Ərbabi-təfəkkürdədir adabi-təriqət,
Fikr əhlinə əlbəttə yetər dövləti-didar.

Üşşaqdır əsrari-nihan gəncinə gəncur,
Üşşaqə əyandır o ki olmuş sənə məstür,
Etmək diləsən dil evini eşq ilə məmur,
Xaki-dəri üşşaqə fəda can elə Mənsur,
Məxrubeyi-qəflət könülə eşq ola memar.

MİLLİ NƏĞMƏ

"Səttarxan" havasında

Ya Rəbb, öz lütfünü kəsmə millətdən!
Lütf qıl qurtaraq çəngi-zillətdən!
Bu möhlük yangından saxla islamı!
Etmə bizi məhrum feyzü rəhmətdən!

Uyduq əzəldən biz bəstəri-nazə,
Qoymadıq uraq fikrə şirazə,
Fikirilər dağıldı, etdi əndazə,
Cümlə xoşnud olduq xabi-rahətdən!

Məqsədin yolları xoflu səhra,
Bir tərəf yangındır, bir tərəf derya!
Dəstgir ol sən, ey xalığı-yekta!
Qurtaraq izzətlə bu fəlakətdən!

Ey olan xadimi-elmü məarif,
Etmə diriğ hər qədr olsa məsarif,
Xeyir iş görən edər xeyrə təsadüf,
Haqq da razı olar əhli-qeyrətdən!

QAN

Bir əsr ki, yer səhnəsidir qan ilə əlvan,
Bir vəqt ki, övzainə heyran olur insan,
Bir gün ki, baxan hər tərəfə qan görəcək, qan,
Qarşı duruyor zülmət ilə bədri-dirəxşan,
Qan tökməyə, can verməyə amadədir hər an,
Hər kəs ki, hüququn düşünər, rütbəsin anlar,
Hər kəs eşidər həq səsinə, həq sözün anlar.

Bir əsr ki, çarpışmadadır nur ilə zülmət,
Bir vəqt ki, məzlumlər almış ələ fürsət,
Bir gün ki, tutub yer üzünü həsrü qiyamət,
Sən, ey əzilən, sən də oyan, sən də qiyam et!
Görsün də səni, xəvf eləsin əhli-xəyanət,
Çıx ərseyi-meydanə çapuq, əldə silahın,
Məzlumlərə hami olan Tanrı pənahın!

MİLLƏT RƏİSLƏRİNƏ

Bir gün səni gördüm neçə zənciri-əsarət
Piçidləmiş, etdirər üdvənə itaət.

Qardaş, – deyərək onları imdadə çağırıdın,
Qardaş dediyin gəldi də zəncirini qırdın.

Qırdın? Sən özünmü? Niyə bəs gəlməmiş əhrrar,
Qurtarmaq əsarətdən olurdu sənə düşvar?

Kimdin, nə idin, şimdi nə oldun, bilir ələm,
"Xırs ilə palıd"¹ söhbətidir eyni-mücessəm.

Təhmiq eləmiş rütbə səni, vəh necə təhmiq,
Heç zaiqə yox etdiyini qılmağa tədqiq.

İmdadına gəlsin çağır əbnayi-cəhənnəm,
İblisi-dəni zümresisən çünki özün həm.

Bax gör necə mədfun yatır imdadə gələnler,
Yaşdır o bədənələr, hənz o qanlı kəfənlər.

Min-min sənələr qanımızı axdıran əşrər
Şimdi ata olsunmu bizə, ar elə, bir ar!

Asanmı olar qardaşı qardaşdan ayırmaq,
Hisdən ürəyi, zaiqəni başdan ayırmaq?

Namusumuzu rütbə üçün satma, həya et,
İnsaf et, ey insafına, vicdanına lənət!

YƏS VƏ TƏƏSSÜR

Dedim azad olaraq şad olalım,
Qoymadı xalq ki azad olalım.

Dedim izlal keçər, ərzi-cəmal
Edər ülfət günəşi, xoş olu hal.

Ah, nə oldu o gözəl amalım?
Nə imiş bəklədiyim izlalım?

Piç-dər-piçdir övzai-cahan,
Öylə məxlut ki ağlım heyran.

Dəsti-ədnayə düşüb rısteyi-kar,
Atıb insanlığımı xurdü kübar.

Hamı ənəm arayır mur kimi,
Toplanır şirniyə zənbur kimi.

Bu isə xəlqdə ehrazi-əməl,
Haldan bədtər olar müstəqbəl.

Xain əllərdə bu mənfur həyat,
Sən gəl, ey mayeyi-təxlisi-məmat,

Qara torpaq və bütün mar ilə mur,
Hurlərçün biri cənnət, biri hur.

Marü mur ünsinə mötəd olalım,
Fitneyi-xəlqdən azad olalım.

Aldanan bizlərə, ey əhli-təəb,
Azəridən sənə imdad? Əcəb!!!

Bir əşirətdi bu biistedad,
Büsbütün hirsü təmə, şərrü fəsad.

Bir əşirət ki, bütün əzası
Zindiqə¹, cəhlü qərəz məvası.

Hamının hirsü təmə təlimi,
Hamısı büxlü həsəd təcsimi.

Hamının mayəsi iqrazü rıya,
Hamı məhrumi-mürüvvət və səxa.

Firqələr, onların həp təşkili,
Biliyorsanmı nədən təvili?

Yenə əvvəl dediyim hirsü qərəz,
Əvət, ol bizlərə məxsus mərəz.

Görəcəksən baxaraq firqələri
Xoş əməldən hamı məhrumü bəri.

Bunların solları sağdan daha şum,
Sağları soldan otuz qat məzmum.

Solları sərvəti məbud sanan,
Təməh odlarına peyvəstə yanan.

Sağları kibrü qürur övladı,
Füqəranın qan içən cəlladı.

Füqəra, kasibə fəryadın edən
Kim imiş eyni-şəqavət rəhzən.

Ah, ey bunlara ümmid qılan,
Bu ümidlə ələm içrə yaxılan.

Tutaraq damənin azadələrin,
“Füqəra hamisi” üftadələrin.

Böyləliklə, dedik azad olarız,
Bilmədik bir daha bərbad olarız.

Hər kəs öz mənəfətin nərdə görər,
Təməi-mərkəbin ol səmtə sürər.

Hamının fikri, bütün zaiqəsi
Ona məşğul ki, doysun həvəsi.

Ah, səd ah ki, heç doymayacaq,
Rahi-insafə qədəm qoymayacaq.

Dedim azad olaraq şad olalım,
Qoymadı xalq ki azad olalım.

SƏRVƏT

Sərvət nədir? İnsanlara bir düşməni-qəddar!
Oğlan atadan, qız anadan olmada bizar.
Hər yan həyatı paradır etmədə düşvar,
Ehrazi-məqamətə odur mania, divar.
Zənginlərin üstə hamı xadim, hamı memar,
Etməzse bu gün qeyrətimiz gər onu həmkar,
Pabənd olarız həlqeyi-zəncirinə təkrar,-
Səbiq kimi qul şəklinə, əlbət, girər əhrar,
İnsan olarız sərvəti məqbul edə bilsək,
Canini silahından əgər dur edə bilsək.

Sərvət eləmiş ələmi bir qəri-cəhənnəm,
Şeytan sifətin kəsb eləmiş zümreyi-adəm,
Sərvət nə demək? Zindiqə bir fışqi-mücəssəm,
Can almağa, qan tökməyə amadədir hər dəm,
Min-min sənələr qan ilə əlvan olur ələm,
Ta sərvətini çoxlada qaç zati-mükərrəm,
Məhrumi-ədəb cümləsidir, zaiqədən kəm,
Birəhmü mürüvvət hamısı, qəlbi cəhənnəm,
Vidəni ilanlar yuvası, guşeyi-müzləm,
Alçaq ki o alçaqlığa qüdrət gərəkdir olsun,
Alçaqlığı kəsb etməyə sərvət gərəkdir olsun.

YOLDAŞ NƏRİMANOVUN¹ VÜRUDUNA TƏBRİK

Sönük ürəklərə verdin vürudunla sürür,
Demək olar ki, qaranlıq sərayə saçdın nur.

Üzündə hər kişi bir ibtisam göstərir,
Gözündə hər sənəmin bir nişat pək məxmur.

Səhər-səhər o kiçik quşların da nəğmələri,
Bəşarət anlaşıdır sanki cümləsi məsrur.

Könüllər oldu bütün izzirəbdən azad,
Sıxıldılar daha da fazla sahibani-qürur.

Əvət, günəş görərək təzə gül açar, sevinər,
Zavallı şəbpərələr nurdən olar məstur.

Nə səndən, indi, əzəldə əsərdi, titrər idi,
Sərir-i-səltənəti harisani-naməşhur.

Yetimlər sevinər həminin vürudi ilə,
Ləimlər acıyar qarşı dursa ədl ilə zur.

Adın eşitcək ümumən könüllər aldı sükun,
Üzün gören nigaranlar nigahi oldu sürur.

Eder bu gün bu vürudunu zəiflər təbrik,
Deyər ki, "çox yaşa, yoldaş, ol bəzmdə Mənsur".

BEYNƏLMİLƏLIYYƏT

Qalx, ey əli min dürlü qabarla qabaran ər!
Əzgin əlinin sövlətini aləmə göstər!

İllərcə səni qul edənə məhv edəcəksən
Hər bir bəşəri kəndinə bilməklə bərabər!

Səs çıxmıyacaq, yaxşı demişlər ki, tək əldən,
Dağlar duramaz, cümlə bəşər olsa bəradər.

Birlik, yenə birlik demiş ərəbi-təsəvvür,
Beynəlmiləliyyət, ucalıq, aləmi-əkbər!

Beynəlmiləliyyətlə dönər cənnətə dünya,
Dünyayə işıqlar saçar ol bədri-münəvvər.

Qalx, pərdəyi-cəhli uzağa at göz önündən,
Məruz ola ənzarına ta qayeyi-əhmər.

Görsün də bu yüksəkliyi, sərvətli utansın,
Onlar ki, sanırdı bizi bir muri-mühəqqər.

Görsün o mühəqqər necə bir qaplana dönmüş,
Qarşı duramaz kəndisinə əsvətü əşgər.

Beynəlmiləliyyət ürəyə zövqü səfədir,
Beynəlmiləliyyət bizə yol göstərən əxtər.

Çirkindir, evət, ömr sürürkən ufaq olmaq,
Yüksəlməli, yüksəlmədedir aləmi-digər!

HƏPSİ RƏNGDİR

Uyma, ey dil, xəlqdə yoxdur sədaqət, rəngdir.
Məscidü meyxanə rəng, eyşü ibadət rəngdir,
Mey riya, məşuqə gəşş, hüsnü vəcahət rəngdir,
Rəngdir hər dürlü matəm, hər məsərrət rəngdir,
Anla, ey əbnayi-xilqət, cümlə xilqət rəngdir.

Görmədim bir zərri-xalis buteyi-nasutdə,
Mənevi min ləkə gördüm ləldə, yaqutdə,
Biqərəz insan olur görmək fəqət tabutdə,
Bilməzəm varmı sədaqət aləmi-lahutdə,
Azma, fikrim, cümlə ecəzü kəramət rəngdir.

Hər kəsin Cibrili¹ kəndi qəlbidir, vicdanıdır,
Var isə insafı şəxsən, dinidir, imanıdır,
Bədrihad insanların öz nəfsi, öz şeytanıdır,
Lövh-i-qəlbi arifin ayatıdır, Quranıdır,
Mabəqi övhəmdir, şərü təriqət rəngdir.

Bir zaman vardı ki, mən həmfıkr idim zöhhad ilə,
Sonra gördüm fərqi yoxmuş zahidin cəllad ilə,
Dedim: əyyaş olmalı, ta gün keçə mötad ilə,
Cümlə eyşü nuşi gördüm müxtəlif fəryad ilə,
Anladım ki, zöhdü təqva, eyşü işrət rəngdir.

Qıl təsəvvür bir daha şairlərin xülyasını,
Aşiqi-zarın başında seyr qıl sövdasını,
Qəbri aç, göstər ona Şirinini, Leylasını,
Bir ayılsın da, düşünsün gördüyü rəyasını,
"Bax", deyir "həqqi bütün eşqü məhəbbət rəngdir".

Tapmadım aləmdə bir həmdəm ki olsun biriya,
Görmədim heç kəsde bir niyyət qərəzdən məəda,
Küllən əbnayi-bəşər öz nəfsinə olmuş fəda,
Nəfsi uğrunda görürsə hər bala, hər macəra,
"Məslək"ə isnad edər, məslək, dəyanət rəngdir.

Bilmədim neyçinmiş ələm, **bunca** da yosü ələm,
Zövrəqi-ömrün mühiti vətəban, dəryayi-qəm,
Böylə halda kimsədən bihudədir ummaq kərəm,
Hər gələn bulmaq dilər öz nəfsinə asudə dəm,
Arxalanmam kimsəyə, ülfət, rəfaqət rəngdir.

İndi ki mümkün deyil ələmdə olmaq kamyab,
Ey gözüüm qurbanı, saqi, ver genə sağər şərab,
Ver genə sağər şərab, ey saqi-yi-alicənab,
Bəlkə bədənlə edə Mənsur rahat iktisab,
Yoxsa, bu ələmdə yoxdur istirahət, rəngdir.

GÜLMƏLİDİR¹

Mən dedim “rəng”, yenə rəngi-mükərrər deyirəm,
Rəngdir ərzi səma, bərzəxi məhşər deyirəm,
Rəngdir ruhü bədən, məsnədu çənbər deyirəm,
Rəngdir bütədə, atəşkədə, minbər deyirəm,
Duraraq cümleyi-afəqə bərabər, deyirəm:
Etirazin mənə, ey tazə cavan, gülməlidir.

Tairi-fikrim ilə göyləri gəzdim yeksər,
Ta görüm ki, nə imiş şəmsü kəvakibü qəmə, r,
Parlayır dideyi-əcubə kimi min ətər,
Hərə yıldız arayır, bəxtinə həp ondan əsər,
Gözləyir, mənzərəsi etdi mənə zirü zəbər,
Nöh fələkdən hanı bir namü nişan, gülməlidir.

Parçalar gördüm uçur hər tərəfə sərgərdan,
Bilmək olmaz belə tədadını milyan-milyan,
Hamı biheysü şüur etmədə daim dövrən,
Ədəmi-nəzmü nizam əqlimi qılmış heyran,
Nə demək, Əqrəbü Cövza o həmin ya Səreğan,
Vəhmdir həpsi xəyalat, inan, gülməlidir.

Göyü, əflaki burax, ərzdən et əzmi-kəlam,
Bu nədir fırlanıyor ortada top kimi müdam?
Milyon illər yüyürür, ləmhə də tutmaz aram,

Milyon illər edəcəkdir yenə şüğlündə davam,
Neyçün, aya, nəyə lazım bu təkapu, bu xüram?
Əqlin olsun, necə gör bu dəvəran gülməlidir.

Parça bir cismi-müdəvvərdə doğulmuş insan,
Bir taqım gəlmədedir, bir taqım ifnaye rəvan,
O gələnlər, yaşayanlar gedəni görməz, aman!
Bu nə qəflət? Səbəbi rəngdir, ey adəmiyan!
Rəng qoymuş bu kiçik şeyləri həp sərgərdan,
Hirsü sövdə buna heç verməz aman, gülməlidir.

Görə bildinmi bu ələmdə sədaqətdən əsər?
Kimdə gördün? Nə zaman? Ver bizə də bəri xəbər!
Müstəiddirmi sanırsan şərəfə, sidqə bəşər?
Hansı bir qüvvə bunu qılmış ona müstəhzər?
Bəlkə mən səhvdeyəm, səhvimi vazeh göstər,
Yoxsa bu səndeki hiddət, xəfəqan gülməlidir.

Bu nikbinlik, bu təcahül, bu gəram ağlamalı!
Xalq təhziyinə manedi, müdam ağlamalı!
Hamı məmnundur özündən, bu tamam ağlamalı!
Hamı vermiş fərəsi-nəfsə lücam, ağlamalı!
Xasü am ağlamalı, püxtəvü xam ağlamalı!
Bunu inkar eləyən mötərizan gülməlidir.

Rəng bu dəhrdə tomkin eləmişdir bəşəri,
Gəlməz heç güşədən ələmdə ədalət xəbəri,
Al da tətbiq elə bir “Timon Afinli”² əsəri,
Gör Şekspir³ nə deyir, hikmətin ali pəderi:
Rəngdir, rəng – deyir, xilqətin ancaq səməri,
Sarı bir rəngə boyanmış bu cahan, gülməlidir.

Rəngi anlatdı mənə təcrübələr çox əyyam,
Nəyə bəxdim isə rəng göründü mənə tam,
Bircə misrədə qoyub Xacə⁴ bütün bəhsə xitam:
“Hər kəsi ruzi-behi mitələbədə əz əyyam”⁵,
Cam doldur mənə, ey saqi-yi-şəngül, mənə cam,
Mənü sən gülməliyiz, piri cavan gülməlidir.

MÖHTƏRƏM DOSTUM VƏ QƏLƏM ARKADAŞIM AZƏRƏ¹

Getdi əldən o keçən sevməli günlər, Azər,
Yaxıyor indi qəmli könlümü azər, Azər!
Mən ki dərvişməzacəm, mənə mənəşəb nə gerek,
Mənəşəbə, mənədə gülmezmə qələndər, Azər!
Hanı ol gün ki xəyal aləminə tair idim,
Yeddi əflakıma övrəng idi sağər, Azər!
Şimdi ki mərdümi-çəşmin kimi bir guşənişin,
Sanki çavuş ədəmi-kəndimə rəhbər, Azər!
Gah heyvan kimi peyvəstə yeməkdir fikrim,
Zövqi-nabaliğimə süfrədu dilbər, Azər!
Qocalıqdanmı? Yox, asayışı-qəlbim pozulub,
Arizi-qəmlər edər ruhi mükəddər, Azər.
Türklüyün varlığı qeyrə nə böyük qorxuymuş² –
Dost-düşmən onu məhv etməyi istər, Azər!
İstədim ki, sənə bir hal ilə məktub yazım,
Olmadı, qəm bürüyüb fikrimi yeksər, Azər!
Yenə keçmişdə bir az meylə mədar eylər idim,
Şimdi çoxdandı əlim tutmadı sağər, Azər!
Gəl ki, bir də görüşüb söhbəti-hal eyləyəlim,
Tutalım cam yenə bəlkə bərabər, Azər!

SƏN MƏNİM OLSAN!

Ey xilqəti-ruhaniyü ey Kəbəyi-fikrət,
Hər kəs səni görse doğulur onda məhəbbət,
Hər kəs edə bir an o dərin gözlərə diqqət,
Olmuş görəcək eşq – rümuzati-kitabət,
Qurban sənə, ey sevgili, bu ömri-müvəqqət,
Rüxsarını tədqiq eləyən əhli-bəsirət,
Əzbər qılacaq dildə bu bir beytimi əlbət:
Yüz il yaşaram, bir gün əgər sən mənim olsan,
Sən, ey qədi-rəna, üzü susən, mənim olsan!

Derdim ki, daha eşq ola bilməz mənə rəhbər,
Məxmur edəməz bu səri-piranəmi sağər,
Gəncineyi-eşq, ancaq olur gəncə müqəddər,
Sönmüş, soyunmuş qəlb olamaz eşq ilə ənver,
Qurmuş mənə eşqin bu gün, ey məh, belə məhşər
Kim qaynatıyor beynimi bir şöleyi-azər,
Dünyanı unuttum, mənə yalnız budur əzbər:
Yüz il yaşaram, bir gün əgər sən mənim olsan,
Sən, ey qədi-rəna, üzü susən, mənim olsan!

Bir vəqt sanırdım özümü dəhirdə kamil,
Eşqin eləmiş indi məni hər şeyə cahil,
Bir seyl kimi eşq sürüklər məni gafil,
Girdabi-məhəbbətdə görünməz mənə sahil,
Nə ərz, nə qərin görürəm, kəndimə hail
Olmuş, yenə eşqin eləmiş fikrimi zail,
Endirsə qəza zərbə də gər acilü-acil:
Yüz il yaşaram, bir gün əgər sən mənim olsan,
Sən, ey qədi-rəna, üzü susən, mənim olsan!

Olmazmı müyəssər sənə bu nələvü əfğan,
Ey zülfü pərişan, səni etməzmə pərişan,
Bir gün olacaqmı səni görmək mənə asan,
Ya bir baxışın sineyi-məcruhimə dərman,
Asari-tərəhhüm o cəbinində nüməyan –
Olsun mənə, gəl könlüm evin eyləmə viran,
Basmış, bürümüş olsa bütün aləmi tufan,
Yüz il yaşaram, bir gün əgər sən mənim olsan,
Sən, ey qədi-rəna, üzü susən, mənim olsan!

Bilməm nə şikayət eləyim nurdən, ey nur,
Ənvardə nöqsan nərədən olmalı məqdur?
Sanmam ki, gözəllikdir edən kəndini məğrur,
Vəziyyəti-hal etdi səni zalimü məcbur,
Saldın nəzəri-mərhəmətindən məni sən dur,
Bir xoş baxışın etmədi bu qəlbimi məsrur,
Ey canlı çiçək, haqlı deyilmi desə Mənsur:
Yüz il yaşaram, bir gün əgər sən mənim olsan,
Sən, ey qədi-rəna, üzü susən, mənim olsan!

NAZ ET

Ey rəhmli canan, eləmə ülfətə adət,
Nazınla vüqarın verər ətvarıva zinət,
Bihudə gülümsünmə, vüsalında nə ləzzət,
Sıx qəlbimi, yansın ciğərim, qanıma qəynət,
Cövründə dəri-sirri-nihanı mənə baz et!
Naz et mənə, ey sevgili yarım, mənə naz et!

Gər olmaya dövründə gülün xari-dilənduz,
Gər mümkün ola bülbul üçün vəsl şəbü ruz,
Nə bülbul olur dəhrdə, nə nəgmeyi-cansuz,
Qoyma ki, camalın ola üşşaqıva dilduz,
Hicrindi məkatib səbəbi-talei-firuz,
Təlimimi, təhsilimi, ey şux, diraz et,
Naz et mənə, ey sevgili yarım, mənə naz et!

Mahiyyətin əsrin nə bilir mərdümi-məsud,
Məsud olanın hər diləyi kəndinə mövcud,
Şəri, qəzəli, musiqisi, qəlbi qəmalud,
Onlar da sanır hər üçünü kəndinə məbud,
Qoyma, gözəlüm, mən olayım heykəli-bisud,
Mən əhli-qinayəm, mənə yığ, əhli-niyaz et,
Naz et mənə, ey sevgili yarım, mənə naz et!

Hicranı sevən görməsin ömründə vüsali,
Fırqətdə yanan yalnız olur mətləbə hali,
Tezyiqdədir fəzl, hünər, rəncü məlali,
Məsud olaraq kimdir edən kəsb kəmalı,
Göstərmə mənə, dilbər, o rəbbani-cəmalı,
Dindirmə məni, qeyriləri məhrəmi-raz et,
Naz et mənə, ey sevgili yarım, mənə naz et!

İnsanlar, hamı görmədiyi aləmin istər,
Sağlam ürəyin xəstə sanıb, mərhəmin istər,
Nəfsi-həvəsiğin səni yox, həmdəmin istər,
Hər kəs özün istər, deyərəm xoş dəmin istər,
Mən istəməyəm vəslivi, könlüm qəmin istər,
Mən söyləməyəm cövrü cəfavi mənə az et,
Naz et mənə, ey sevgili yarım, mənə naz et!

Eşqindir özəldən yaradan kövnü məkani,
Dünya denilən əski binayə odu bani,
Kibrində, qürurunda rümuzati-məani,
Şairlərə cövrün veriyor təbi-rəvani,
Mənsurun, əya tanrısı, ey sevgili canı,
Yax qəlbimi hicranın ilə, təbimi saz et,
Naz et mənə, ey sevgili yarım, mənə naz et!

BİZDƏ DƏ VAR, SİZDƏ DƏ VAR

Bir qaçərbabi-həya bizdə də var, sizdə də var,
Hədəfi-tiri-qəza bizdə də var, sizdə də var.

Bigünah kəsləri məhrumi-səadət eləyən,
Qəlsiz əhli-cəfa bizdə də var, sizdə də var.

Nəfsi-mənhusi için müttəsil hər cildə girən
Mürdəyi-zövqü səfa bizdə də var, sizdə də var.

Sanma biganə məni xoş görünən halınıza,
Tövqi-zənciri-bəla bizdə də var, sizdə də var.

Mərifət qanmayanərbabi-rəyasət tək-tək,
Qan udan əhli-ziya bizdə də var, sizdə də var.

Başqanın zəhmətini dostuna təqdim eləyən
Şanlıərbabi-səxa bizdə də var, sizdə də var.

Sanma səhvən özünü mehrü məhəbbət kanı,
Ədəmi mehrü vəfa bizdə də var, sizdə də var.

Gərçi bizlər elədik qibleyi-aləm tərkən,
Yenidən xan, bəy, ağa bizdə də var, sizdə də var.

Müstəbidlik bəşərin mayeyi-zatında imiş,
Qan içən Şümrü dəğa bizdə də var, sizdə də var.

Derlər: "Ərzi-bəşər axır olacaqdır cənnət",
Belə bir zənni-xəta bizdə də var, sizdə də var.

BİR RƏNGLİ, BOYALI QADINA

Derlərsə ki, sən tirmüje, qaşıkamansan,
Ərvahına aşıqlərinin rəxnəsalansan,
Bir sahiri-ələm, hamıya afəti-cansan,
Sən cism deyilsən, nə bilim, ruhi-rəvansan...
Aldanma, yalandır.

Sən bir bəşər övladı bəşərsən, sənə qurban,
Şairlərə baxma ki, edər hüsnüvü ünvan,
Ünvan edərək hüsnüvü ol mərdi-süxəndan
Mənalar açar, dürr saçar ortaya hər an,
Hər kəs desə ki, əhli-qələmdir sənə heyran,
Aldanma, yalandır.

Bihudə edər hüsnü vəcahət səni məğrur,
Məğrurluğun qıldı məni yazmağa məcbur,
Ayinə edər bir neçə il də səni məsrur,
Sonra olacaqsan, gözəlim, ayınədən dur,
Hər kəs desə sevmişdi səninçin səni Mənsur,
Aldanma, yalandır.

OĞLUM ƏHMƏD TOFİQƏ VƏSİYYƏTİM

Bizim də ölkədə, Əhməd, gələr bir öylə zaman,
Hüquqa malik olur millət, gülür vətənim.
Hüquq, hüquq, nə gözəl şey! Yetişməz isə əlim,
Mən ölmüş olsam, unutma hüquqa həsrətimi,
Qızıl qüyuddə mənən çəkən əziyyətimi.
O gün məzarıma qoş! Sanma bir ovuc xakim
O gün vürudunu gözlər o xaki – qəmnakim.
Qoşub məzarıma ver, Əhmədim, bəşərətimi,
Duyar qubarım, inan, giryeyi-səadətini.

ƏRBƏİN QURTARMAQ MÜNASİBƏTİLƏ

Zəhmət çəkib danışdın qırx gün yalanı, molla!
İndi bir az da dincəl, qalsın qalanı, molla!

Məhərrəmdə, səfərdə¹ hər gün yedin ziyafət,
Nə aşda kəsər vardı, nə dolmada qənaət,
Pul-mul da cəm qıldın, qıl indi istirahət,
Qorxma müridlərindən qurtarmaz ol səxavət,
Verməzlər əhli-fəqrə bir parça nanı, molla!
Çünki fəqir danışmaz səntək yalanı, molla!

Dərya kimi bu qanlar dünyanı tutsa, tutsun,
Çinü Firəngü Rumi, Almanı tutsa, tutsun,
Va! Vaveyla!.. sədası hər yanı tutsa, tutsun,
Dünya üzünü Nuhun² tufanı tutsa, tutsun,
Sən səy qıl, oyatma rahat yatanı, molla!
Bəsdir ticarətinçün yerdə qalanı, molla!

Çox yaxşıdır ki, millət əbnası bibəsərdir,
Kəndi kim olduğundan bilküll bixəbərdir,
Olsa bəsirət əhli, mollaya çox zərərdir,
Onlara söylə: "Dünya bir cayı-rəhgüzərdir",
Sən eylə xalqa tərif bağı-cinanı, molla!
Hər nə olarsa olsun, söylə yalanı, molla!

Poplar və misyonerlər³ xalqa nəsihət eylər,
Xalqın gözünü hər an açmağa himmət eylər,
Miskinəvü fəqirə az-çox həmiyyət eylər,
Onlara etmə təqlid, aləm məzəmmət eylər,
Miskin görəndə çək sən başə əbanı, molla!
Zimində qoyma əldən hərgiz yalanı, molla!

Gələcək orucluğu ayı bir kimsədən utanma,
Xalqa yalanı çox de, lakin özün inanma,
Görsən nişastaköynək, ətrafına dolanma,
Yağlı dilinə baxma, bədidir, ona inanma,
Ehkamə, dinə bağla min iftiranı, molla!
Yığ başuva avamı, söylə yalanı, molla!

A "TUTİ"!

Bidadrəsəm, bisərü samanəm, a "Tuti"
Bir bəxtiqara, halı pərişanəm, a "Tuti"!

Bilməm gözəmi gəldimü, ya ki, dilə düşdüm,
Hər bir işə iqdəm elədim, əngələ düşdüm,
Pis gündə doğuldummu belə pis ələ düşdüm,
Nəysə, yazıq oldum, yekə bir əngələ düşdüm.
Öz qismətimə matəmü heyranəm, a "Tuti"
Bidad-rəsəm, bisərü samanəm, a "Tuti"!

Qoydum uşağı məktəbə yazı-pozu bilsin,
Yəni bu kitablarda yazılmış sözü bilsin,
Qazut oxusun, ayrını bilsin, düzü bilsin,
Xalqın toruna düşməsin, hər şey özü bilsin.
İndi bu işə xeyli peşimanəm, a "Tuti"
Bir bəxtiqara, halı pərişanəm, a "Tuti"!

Getdi oxudu bir, iki, üç, dörd klas ələ,
Ta keçdi beşə, başladı vurmaqlığa yekpa,
Gəl indi özün bu uşağa eylə tamaşa,
Paltarı gödək, şalvarı dar, saçları burma,
Hər tərpenişindən ürəyiqanəm, a "Tuti"
Bidad-rəsəm, bisərü samanəm, a "Tuti"!

Getdim o gecə gördüm olub bir qıza həmrəh,
Bir sürməligöz, surətikirşan, saçikutah
Qandım ki, qız "onlardan" imiş, neyləyim, ey vah,
Mən bir kasıb adəm, nə pulum varü nə tənəh,
Həm bir bölük ətfalə nigəhbanəm, a "Tuti"
Bidad-rəsəm, bisərü samanəm, a "Tuti"!

Gəh-gəh gecələr sübhə kimi evmizə gəlməz,
Bir mədərinin halını, əhvalını bilməz,
Bizlərlə nə dinməz, nə danışmaz, nə də gülməz,

Saətlər ilə güzgü qabağından üzülməz,
Şərh eylə bu sirri, sənə qurbanəm, a "Tuti"
Bir bəxtiqara, halı pərişanəm, a "Tuti"!

Dinsem, çıxırır üstümə: "Kəs, canını allam!
Evdən gedərəm bir kərə, qəstinsada qallam,
Vurram başıma güllə, sənə boynuva sallam",
Neylim, deyirəm: Eyləmə, oğlum, qadan allam!
Hər şamü səhər didəsi giryanəm, a "Tuti"
Bir bəxtiqara, halı pərişanəm, a "Tuti"!

YA RƏB!

Kim saldı araya belə bidətləri, ya Rəb?!
Kim verdi müsəlmanə bu adətləri, ya Rəb?!

Qanmam bu necə vaxt, nə əyyamdır, Allah?
Əsr əhli hamı heyvərədir, xamdır, Allah?
Axır bu nə dindir, bu nə islamdır, Allah?
Mövlud¹ nə deməkdir, bu nə bayramdır, Allah?
Neyçün eləsin xalq bu söhbətləri, ya Rəb?!
Kim saldı araya belə bidətləri, ya Rəb?!

Bundan irəli Novruzunu baş eyd sanardıq,
Həmmamə gedib, rəngə, hənyə boyanardıq,
Novruz gününün rütbesini yaxşı qanardıq,
Mövludun adın çəkməyə hətta utanardıq,
Yox gənclərin Novruza rəğbətleri, ya Rəb?!
Kim saldı araya belə bidətləri, ya Rəb?!

Uşqullaçılar baxmayıb heç ağə, qarayə,
Mövludu da bayram qayırib saldı araya,
Mən tab edə bilməm bu əziyyətli yaraya,
Ay köhnəçilər, siz yığılın bari haraya,
Qurtardımı vaizlərin himmətləri, ya Rəb?!
Kim saldı araya belə bidətləri, ya Rəb?!

Etse bu mərez cümleyi-Qafqazə sirayət,
Mövludi-Rəsulə edəcək xalq məhəbbət,
Bağlar bakılı dükkanı, eylər belə qeyrət,
Ya Rob, uzaq et, istəmirik biz belə adət,
Zirü zəbər cülə bu cəmiyyətləri, ya Rəb?!
Onlardı salan ortaya bidətləri, ya Rəb?!

MƏRSİYƏXAN DEYİR

A qəzətçi, de görüm molla-filanəm, sənə nə?
Mey içən, bəng çəkən, gündə piyanəm, sənə nə?

Kimdir ol təyin edən üstümə qəyyum səni?
Tas quranam, sənə nə, falabaxanəm, sənə nə?

Tut ki, hər gün gedərəm Rəştdə¹ həmmamə gecə,
Maladoy dəllək üçün dam quranəm, sənə nə?

Hələ bil sağ idin toylarda edərdim lotuluq,
Gəlcəyin mahi-əza mərsiyəxanəm, sənə nə?

Bircə fikr et ki, bəşərzadə deyil mərsiyəxan,
Nəfsi-əmmarə əlində həmədanəm, sənə nə?

İndi ki, milləti-islam sevirmiş yalanı,
Təpədən dırnağacan kizbü yalanəm, sənə nə?

Bəs qoyur Mirzə Həsən² rumkanı əmmaməsinə,
Dinməyirsən, deyirəm gündə piyanəm, sənə nə?

KÖÇMƏK NİYƏ?

Söylə, gicəlmisən, nədir, ay dəli Kabla Dostəli,
Get, kişi, öz yerində dur, başıva açma cəncəli!

And içirəm ki, qorxuvun baisi sənsən, ay kişi,
Bir de görüm ki, düşmüşsən xəvfi nədən sən, ay kişi?
Təbriz olub məgər Bakı, Mirzə Həsənsən¹, ay kişi?

Ya ki, nemestək heç nədən xəvfi düşsənsən, ay kişi?
Bəlkə bizim Şuca² kimi qorxudan olmusan dəli,
Get, kişi, öz yerində dur, başıva açma cəncəli!

Bir araba hopur-çopur, köhnə palaz, cırıq döşək,
Bir-iki köhnə yorğanın astarı bez, üzü qədək,
Ortası çatlamış tabaq, köhnə, yamaqlı bir ələk,
Torbada movlayır pişik, dünbədə qışqırır inək,
Öylə bilin Ədes tərəf köç eləyibdi Məmdəli³,
Get, kişi, öz yerində dur, başıva açma cəncəli!

Hə, necə oldu bəs sənin heyvərə lovğalanmağın?
Bağda, əkində, kənddə lovğalanıb dolanmağın?
Fəqirləri, acizləri özünə bəndə sanmağın,
Heç yaraşar siçan kimi yuvada daldalanmağın?
Bəzi oyunçular kimi etmə özünü gülməli,
Get, kişi, öz yerində dur, başıva açma cəncəli!

Ağlını başə yığ, kişi, uyma bu boş yalanlara,
Pirvəro⁴ eyləsin qəzəb şəhrə şuluq salanlara,
Məsələhet eylə bir kərə təsə, fala baxanlara,
Gülərsən onda lap özün xəvfi düşüb qaçanlara,
Sözlərimi eşitgilən, incimə, Kabla Dostəli,
Get, kişi, öz yerində dur, başıva açma cəncəli!

GÖZƏL OĞLANLARIQ

İntelgentik, gözəl oğlanlarıq,
Heç qəzetə, jurnala aldanmırıq.

Zəhməti-üzma çəkib, aldıq ülum,
Texnika, tibb, elmi-hüququ nücum,
Dari-ticarə bizə olmazdı dum,
Bizlərə bəndə necə olmaz ümum?
Xalqa bu gün xacələrik, xanlarıq,
İntelgentik, gözəl oğlanlarıq.

Evlerimiz on otaq olsun gərək,
Ətləsü məxmər yataq olsun gərək,
Hər gecə evdə qonaq olsun gərək,
Gündə qumar oynamaq olsun gərək,
Olmasa bunlar necə insanlarıq?
İntelientik, gözəl oğlanlarıq.

Gəlmişik millətə xidmət edək,
Biz çalışaq milləti rahat edək,
Pul qazanaq xalqa himayət edək,
Arif olub bunca həmaqət edək,
“Tuti”, bağışla, sənə aldanmırıq,
İntelient, fəhmli oğlanlarıq.

Bizlər ilə əl verə bilməz avam,
Göstərərəm üz, qalar əldə yaxam,
Kandarımı kəsdirər hər sübhü şam,
Kasıbı sevsem, mənə gülməz madam?
Kasıbı ancaq döyərək, danlarıq,
İntelient – biz belə oğlanlarıq.

Cümlə avamlar bizə bir “zad” dılar,
Canları çıxsın, nə üçün yatdılar?
Çalınalı onları aldatdılar,
Xalqı nədən çalınalı satdılar?
Biz də satıb işləri samanlarıq,
Çox qəzetə, jurnala aldanmırıq.

QARS¹ FƏLAKƏTZƏDƏLƏRİNƏ İXTAR

Ey tiği-zalim ilə o Qars doğrananları,
Vey ac, susuz, himayəsiz, evsiz qalanları!

Fəryadınız yetərsə fələklər qulağına,
Odları yaxsa ahınızın asimanları,

Qafqazlılar qulağına yetməz fəğanınız,
Bikar bizdə kimdir eşitsin fəğanları?

Hər millətin həyatına baxsan olub onun –
Ruhani, əğniya, ürfə pasibanları.

Ruhanimiz qəsaləvü feyzü cinabətə
Sərgərmidir, daha nə deyim rövzəxanları?!

Yalqız qürur-kibr satar əğniya bizə,
Ehsan adı gələndə çıxar sanki canları.

Şantan, klub, qumarü pərizadə bəstəri
Məşğul edibdi, əfv qılın, biz cavanları.

Ariflər isə cibdə quruş yox və xərc çox,
Pul tapmağa çəkir gecə-gündüz planları.

İştə bu vəzü hal ilədir pişvalərin,
Sərbəst iş bacarmağı bilməz qalanları.

Vicdanlı qonşular düşünüb bu mətalibi
Göstərməyə şücaəti qızdı dabanları.

Meydan ki boşdu, yabıların quyruğun eşin,
Ey mərdi-millətin can alan pəhlivanları.

Övrət-uşaq qırın ki, sevinisin də əhliniz –
Kim, var cahanda siz kimi bir qəhrəmanları.

İş bərkə düşsə qorxmayın, var yaxşı çarəsi,
Pullar verib qovun dəşiyindən siçanları.

ATANIN OĞLU İLƏ DAVASI

Hec olmasın aləmdə görüm sən kimi fərzənd,
Olmaz, bilirəm, dövlətimə axır əlin bənd.

Övlad deyil, sən mənə bir dərdisər oldun,
Mən dərbədərə başdan-ayağa zərər oldun,
Getdin, oxudun uşqulada, bəxtəvər oldun,

Sarsaqıladı, ay əqli gödək, dəngəsər oldun,
Heç olmasın aləmdə görüm sən kimi fərzənd,
Olmaz, bilirəm, dövlətimə axır əlin bənd.

Qarsda, mənə nə, öldürülüb cümlə müsəlman,
Övrət-uşağı çöldə qalıb bisəri saman,
Bacındır, anandır, ya ki fərzəndin, ay oğlan?
Neyçün elədin pullarını onlara ehsan?
Heç olmasın aləmdə görüm sən kimi fərzənd,
Olmaz, bilirəm, dövlətimə axır əlin bənd.

Qars kimdi, müsəlman nədi? Pul, pul mənə candır,
İnsafı təəssüb nədi? Boş sözdü, yalandır,
Məzhəbdir o pul sahibinə dindir, imandır,
Pul qədrini bilməz o ki sən kimi piyandır,
Heç olmasın aləmdə görüm sən kimi fərzənd,
Olmaz, bilirəm, dövlətimə axır əlin bənd.

Yıxıldı evim onda ki millətperəst oldun,
Uçqullaçı, qazutçı ilə həmnəfəs oldun,
Pullarım ilə aclara sən dadrəs oldun,
Külbaş, pulumu aclara verdin nə kəs oldun?
Heç olmasın aləmdə görüm sən kimi fərzənd,
Olmaz, bilirəm, dövlətimə axır əlin bənd.

Mən pul gücünə qalmışam adımda, sanımda,
Verməm qəpiyi millətə, lap çıxsa canım da,
Bəsdır bu zərərler mənə, get, durma yanımda,
Get özüvə iş tap, dəxi qalma dükanımda,
Heç olmasın aləmdə görüm sən kimi fərzənd,
Olmaz, bilirəm, dövlətimə axır əlin bənd.

SƏD ŞÜKR

Səd şükr ki, kənd içrə bizim məktəbimiz var,
Şagirdi də çoxdur,
Get, dərs oxu, indi, oğul, işlər ola həmvar,
Ol bir yekə doxtur.
Doxturluğu sevməzsən əgər, çarəsi boldur,
Alış-veriş öyrən.
Hər gündə məşəqqət çək, əzil, rəngini soldur,
Zəhmət çək, iş öyrən.
Versin uctel gündə sənə bir qutu "Eynim"¹,
Göz kəndi, iris sat.
Çox satmaq üçün xalqa iris, eylə də çəmxəm,
Ək başların, aldat.
Az satma, balam, Mirzə Maarif səni danlar,
Söymək daha artıq.
Çərxi beçə tək qeyzə gəlib üstüvə banlar,
Döymək daha artıq.
Hər səbh qapıb əski, klasda polu yağla,
Ol uctelə novkər.
Paltarı cırılsa onun, al iynə, yamaqla,
Həm sazla səmavər.
Novkər pulunu çox da alır eldən o yazıq,
Novkər nəyə lazım?
Uctel babadır, donluğu az, ölkə bahalıq,
Tutsunmu müləzim?
Bu Bülbülənin² əhli ki var, hamı simicdir,
Bir şey ona verməz.
Baxma sən onun kürkünə çox rinddün, bədidir,
Ölsə, yənə verməz.
Ay mirzə filankəs,
Bizdən ümidin kəs,
Məktəbdə iris sat,
Şagirdləri aldat,
Al tetradı pulsuz,
Sat onlara, yolsuz.
Eylə nə bilirsən,
Dinməz sənə bir kəs.

QARI ANANDAN

Ey inteligent, çıx, uzaq ol, qarı anandan,
Çox istə beş, on, bistini dinarı, anandan.

Çox da otuz il zəhmətini çəkdi dayandı,
Məktəblərə qoydu səni odlarına yandı,
Təliminə xərc etdi, özü ac da dayandı,
Çox da evini özünə axır yuva sandı,
Sən indi diriğ et quru kandarı anandan,
Ey "diplomat" oğlan, uzaq ol, qarı anandan.

Zəhmətlə keçirdisə anan həftəni, mahı,
İstərdi ki, axır olasan püştü pənahı,
Əfzun elədin böylə ki, təqsirü günahı,
Qorxma, əsər etməz, qocadır naləsi, ahı,
Alma qulağa söhbəti, göftarı anandan,
Ey "diplomat" oğlan, uzaq ol, qarı anandan.

Min dərdin, işin var ki, çəker cismnin əziyyət,
Yüz min yalana, küy-kələyə, canda nə taqət,
Keçməz işin hər axşam əgər olmaya işrət,
Ruhun yox isə nəfinə ver hər gecə ləzzət,
Kəfdən kəsə bilməzsən kəs, bəri anandan,
Ey "diplomat" oğlan, uzaq ol, qarı anandan.

Axır, nəyə lazımdu evdə bir qoca arvad,
Arvad ki qocaldı, ana olsun, olar həmzad,
Bayquş kimidir, harda otursa olu bərbad,
Qov getsin evindən, nə deyən şeydir eyib zad,
Göndər üzünü "ordakılar" sarı anandan,
Ey "diplomat" oğlan, uzaq ol, qarı anandan.

Sən "diplomat" oğlan, sənə lazımdımı vicdan?!

Məslək dediyin şey bir ağır yüküdür, ay oğlan,
İnsafə qulaq vermə ki, "pustoy" qala "karman".
"Poltik" gerek olsun ki, dola bəlkə cibişdən,
Dövlətdən ötrü çoxlu sev əğyarı anandan,
Ey "diplomat" oğlan, uzaq ol, qarı anandan,
Çox istə beş-on bistini dinarı anandan.

BOYNU QIRAXMALLI BƏK

Ağrın alım, boynu qıraxmallı bək,
Bəsdi sataşdın yekəsəqqallara.
Rövzəxana, mollaya etmə hənək,
Dəymə dəxi unçuya, baqqallara!
Sən get öz əngəllərimi pak elə,
Baqqalın eybi hamıya faşdır.
Qoyma ki, sirrin düşə dildən-dilə,
İşlərinin cümləsi bozbaşdır.
Məsləkü ofkariyü kəsbi-məram
Həpli-həpodur hamısı, vəssəlam!
Rumka, matuşka, kafe, şantan, qumar,
İnteligent bundan ibarət deyil?
Əyri dolaş, kizbü kələk hər nə var,
Bunlar hamı bizlərə adət deyil?
Dərdin alım, boynu qıraxmallı bək,
İndi gəlib millətə oldun kəfil.
Getdin, İranda niyə qıldın kələk,
Bir neçənin qanını etdin səbil.
Gəlmisən indi Bakıda durmağa,
Milləti-biərə kələk qurmağa.

MEYDANƏ ÇIX

Millətə, sən də ayıl, bir qeyr tək meydane çıx,
Olma xam, əvvəl rəviş öyrən, yola rindane çıx!

Çayçıya şagird ol, qəmindən min musurman ağlasın,
Sonra tüləb ol, əlindən halvasuzan ağlasın,
Bir zaman Qəzvində¹ qal, qıl siğə, nisvan ağlasın,
Rövzəxan ol, min yalan söylə ki, el qan ağlasın,
Sal əbani, mənbər üstə qıncana-qıncana çıx,
Millətə, sən də ayıl, bir qeyri tək meydane çıx!

Bir yoğun millətperəst ol, evdə çoxlu-çoxlu yat,
Harda məclis olsa, gəl, çox-çox danış, xalqı "oyat",
Xəlvətə düşdükdə sən vicdanı bir dinarə sat,

Şöhrət axtar, ədlin, insafın, səbatın daşın at,
Böylə boş şeylərdən əl çək, səy qıl, bir yanə çıx,
Olma xam, əvvəl rəviş öyrən, yola rindanə çıx!

Al revolver, sanc belə, əy bərküvü, bazare gir,
Bir piyandan-zaddan öldür, ta adın qalsın dilir,
Hər yerə getsən, edər hörmət sənə bümavü pir,
Pəh, nə eybi, mənzilin axırda olsa lap Sibir,
On beş il qal türmədə, sonra yanə mərdanə çıx,
Millətə, sən də ayıl, bir qeyr tək meydanə çıx!

Gəl, böyük qardaşsan, öldükdə atan, ye var-yoxun,
Tovla da, min hiylə ilə al anandan az-çoxun,
Yerdə qalmış külfətin, heç yoxlama acın-toxun,
Pul qazansa gör kiçik qardaş, əlindən al çoxun,
Sonra hər yerdə şikayət eylə, lap əfğanə çıx,
Olma xam, əvvəl rəviş öyrən, yola rindanə çıx.

Xarici tək millətin sevməkdən, aşna, qıl həzər,
Sarsaq işdir bu təəssüb, çün cibə eylər zərər,
Pul qazan, pul, hər nədən olmuş ola, ol bəxtəvər,
Qıl qənaət, ye günorta turp-çörək, axşam kəvər,
Yığ pulu, qoy kisəyə, dövlətli ol, meydanə çıx,
Ey musurman, biclik öyrən, bu yola rindanə çıx.

PƏRİŞAN

İkinci nömreyi-“İqdam”a bir nəzirə var pərişan

Piyalə verdi mənə duş bir nigari-pərişan,
Başımı qıldı içən tək o zəhrimar pərişan.

Nədənsə lapdan hələ, mən də şair olmağı sevdim,
Qapıb qələm də “dedim şəri-abdar” pərişan.

Dedim ki, ey dili-qafil, öylə bəhr tapım ki,
Həsəddən ağlaya “Pompuş” həmişə zar pərişan.

Cıra yaxasını “Münsif” didə özün “Acı dərman”
Yığa şair hər nə var pərişan.

Tarax-turaxlı gərək qafiyə, heç olmaya məzmun
Keçər, çün qafiyədir sözdə əsilkar pərişan.

Dedim özümə, adə “Saquf”, al qələm, daha durma
Yaz, hər nə kənd-kəsək, şəhər, dər-divar pərişan.

(Vaxt pərişan, bəxtiyar pərişan,
Dər ümid pərişan, ümidvar pərişan).

(Budur fani, əz “Saqiba” gedibsən sən haqqbın ol,
Yapışma daneyi-təsbihə zinhar pərişan).

Denizdə lotka pərişan, tor içrə mah pərişan,
Buzovnanın qayası xızrı-düşvar pərişan.

ŞAİR ÇOXALIB

Birdən-birə islam əcəb bəxtəvər oldu,
Şam idi günü yazığın, indi səhər oldu.

Yağmışımı maarif yağışı şəhrə və kəndə –
Kim, xalq, hamı əşardə sahibhünər oldu?

Min-min qələm əhli törənib çapükü çalak,
Kim istədisə, sahibi-təbü əsər oldu.

Yazdı kimi “millət”, kimi “elm”ü, kimi “ədyan”,
Mövsufi neçə şairin “ince kəmə” oldu.

Bazare baxıb müştərigir eylədi malın,
Yeni qələmərbabı bu gün sövdager oldu.

Amma biri var fəlsəfəvü hikmətə dara,
Hetta sözünün mətəi “Şəqqül-qəmə” oldu.

Hərçənd söyür zahidi çox-çox, vəli sanma
Kim, söz tapa bilmüb, yorulub dengesər oldu.

Yox, öylə deyil, burda böyük fəlsəfə vardır,
Hər kim ki onu qandı, yəqin bəxtəvər oldu.

“İnsaf elə, ey zahidi-biçarə, et insaf,
Səddanəyə məşğul bu səndə hünər oldu”.

Bəsdir, ayıl, ey milləti-nadan, belə Saqib²
Düşdü nəzərindən, səbəbi bədnəzər oldu.

GƏRƏKDİR

Qeyrət nəyə lazım, bizə bir ad gərəkdir,
İş-güc əvəzində quru fəryad gərəkdir.

Dum¹ seçkisi gəldi, niyə əhrar seçilsin?
Hər kim ki, onun nefti, pulu var, seçilsin,
Pullu kişilər hər yərə təkrar seçilsin,
Hər yerdə gərəkdir yenə onlar seçilsin.
Çünki bizə bu seçkidə bir ad gərəkdir,
İş-güc əvəzində quru fəryad gərəkdir.

Yazıq kişilər cövr çəkib pul qazanıblar,
Pul cibdə görüb keyfə-damağa dadanıblar,
Yeni yaşamaq rəsmini yaxşı qanıblar,
Bu fəlsəfəyə qəlbdən onlar inanıblar –
Kim, ömrə şərab ilə pərizad gərəkdir,
İş-güc əvəzində quru fəryad gərəkdir.

Neyçün, de, seçək şapkalını, çox da nəcibdir,
Adəmdə şərəf elm deyil, dopdolu cibdir,
Heç kəsdən utanmaz çoxusu, çünki qərirdir,
Çox-çox danışır Dumda, balam, axır eyibdir!
Guya ki, bu Dumdan bizə bir zad gərəkdir,
İş-güc əvəzində quru fəryad gərəkdir.

Ay kblayı, bu seçgiyə çox eyləmə diqqət,
Seçgi dediyin bir yaman işdir, yekə bidət,
Sən bir kişisən sahibi-din, əhli-şəriət,
Beş vaxt namaz qıl, eyləmə millətə xidmət,
Ancaq sənə evdə neçə arvad gərəkdir,
İş-güc əvəzində quru fəryad gərəkdir.

SÖYÜŞÜN

Söyüşün, ey “nəcib”lər, söyüşün,
“Fəxri-millət” “ədib”lər, söyüşün!

Söyüşün, görsənə şücaətiniz,
Söyüşün, vazeh ola qeyrətiniz,
Söyüşün, kəşf ola nəcabətiniz,
Söyüşün, artıq ola hörmətiniz,
Söyüşün, ey “nəcib”lər, söyüşün,
“Fəxri-millət” “ədib”lər, söyüşün!

Çünki yoxdur bir özge sənətiniz,
Həcv satmaq olub ticarətiniz,
Pul qazanmaq olarsa niyyətiniz,
Gərək hökmən ola rəqabətiniz,
Söyüşün, ey “nəcib”lər, söyüşün,
“Fəxri-millət” “ədib”lər, söyüşün!

Yazılar aləmin bazar eləyin,
Ərsəni bir-birinə dar eləyin,
Bir-birin səhnədən kənar eləyin,
Nə xəcalət çəkin, nə ar eləyin,
Söyüşün, ey “nəcib”lər, söyüşün,
“Fəxri-millət” “ədib”lər, söyüşün!

Hər kimin xılt olarsa xunində,
Şübhə yoxdur onun cünunində,

Nə ola kuzənin dərunində,
Əsəri görsənər birunində,
Yəni siz, ey “nəcib”lər, söyüşün,
“Fəxri-millət” “ədib”lər, söyüşün!

MƏNİM OLSUN

Gəldi ramazan¹, ərseyi-meydan mənim olsun!
Bir ay başabaş süfreyi-əlvan mənim olsun!

İllərcə müridim yaşasın, can sənin olsun,
Hər il ramazanda belə ehsan sənin olsun,
Cənnətdə hamı huriyü qılman sənin olsun,
Ancaq gecələr dolma, fisincan mənim olsun!
Onyaşlı, qaraqaşlı Tükəzban mənim olsun!

Tutsun orucu kablayı, qızlara sataşsın,
Ağzı dualı, dişləri oğlanə qamaşsın,
And içsin oruc tutmağına, xalqa dolaşsın,
Kəmhövsələ getsin evə, arvadla dalaşsın,
Bir ay başabaş yağlı badımcan mənim olsun!
Firni, boranı, şərbətü qəlyan mənim olsun!

Getsin oxumuşlar yanar odlara qalansın,
Qars, Ərdəhanın² kəndləri əğyara talansın,
Aclar düşələr düzlərə avara dolansın,
Çıplaq qalalar tozlara, torpağa bulansın,
Sərsüfrədə yanında müridan mənim olsun!
Hər kim mənə irad edə, Quran qənim olsun!

Hər növ fırlıdaqla dolannam on ay ildə,
Mahi-ramazanda düşərəm ayrıca cildə,
Həm mahi-məhərrəmdə “Hüseyn vay” bu dildə,
Bir rövzəpez ollam, mənə hörmət edər el də,
Fikrim budu, ey “Tuti”³ ki hər yan mənim olsun!
Gəldi ramazan, ərseyi-meydan mənim olsun!

MƏŞAHİRDƏN BİRİ

“Tuti”, indi şairəm, dünyadə heç kəs bilməsin,
Olmuşam söz yazmağa amadə, heç kəs bilməsin,
Məhrəmi-raz ol məni-dilşadə, heç kəs bilməsin,
Müstəidəm indi mən hər zadə, heç kəs bilməsin,
Sirrimi, sən Tanrı, “Tuti”, tutgilən eldən nihan,
Eyləmə bir kimsəyə əhvalımı şərhü bəyan.

Sözlerimə gər deyirlər bimezə, ya binəmək,
Tək yazan vəttime məlumumdur, anə yoxdu şək,
“Tuti”, səttarül-üyub ol, üstünə bir pərdə çək,
Göndərim, jurnalə yaz hər dem sözümü təkbətək,
Sirrimi, sən Tanrı, “Tuti”, tutgilən eldən nihan,
Eyləmə bir kimsəyə əhvalımı şərhü bəyan.

Mən sözümü biki məzmunlu mühəssən sanmıram,
Yoxdur eyhamü kinayə mütləqa, mən danmıram,
Yazmayanda söz avam içrə bir az aldanmıram,
Düz sözümdür, yoxdu dərsim, qafiyə-zad qanmıram,
Sirrimi, sən Tanrı, “Tuti”, tutgilən eldən nihan,
Eyləmə bir kimsəyə əhvalımı şərhü bəyan.

Çünki beş misra mənim yazmaqlığım üç gün çəkər,
Yazdığım da mübtədə axır, xəbər əvvəl düşər,
Gah sifət mövsuf olar, mövsuf bilmərrə itər,
Gah zəbər məlkəndə qalxar, övc edər, zir əyləşər,
Sirrimi, sən Tanrı, “Tuti”, tutgilən eldən nihan,
Eyləmə bir kimsəyə əhvalımı şərhü bəyan.

İndi gəl zahirdə bir gör iddiamın payəsin,
Hər nə şair sağdu görmək istəməm mən sayəsin,
Hafizi¹ tənqid edib, tutdum Füzuli...² sin,
Səhv sandım Sədinin³ pəndindəki pirayəsin,
Sirrimi, sən Tanrı, “Tuti”, tutgilən eldən nihan,
Eyləmə bir kimsəyə əhvalımı şərhü bəyan.

QƏLƏMİM

Sinəm atəşkədə, bir parça şərərdir qələmim!
Mənbei-büxl üreyim, aləti-şərdir qələmim!

Təkə bir şairi-bivahiməvü pürhünərəm,
Min oxa, süngüyə, şəmşirə dəgərdir qələmim.

Kəndimi “xadimi-millət”, deyə öysəm, yaraşar,
Rəhnümayi-rəhi-əbnayi-bəşərdir qələmim.

El bilir mən nəyəm artıq, nə üçün gizlədəyim,
Dərdisər ümmət üçün xalqa zərərdir qələmim.

Söyüşüm ərəsidir səfhəsi məcmuələrin,
Əldə bir hərəbeyi-xunrizi-düsərdir qələmim.

Cəhlin aysız, qara donlu gecəsi, bayquşuyam,
Çəkməyə hər tərəfə cismimi pərdir qələmim.

Zəhri-can, ruhə əza, söylədiyim səfsətelər,
İntiqad oxlarına qarşı sipərdir qələmim.

Birlik, ülfət və məhəbbət telinin qayçısıyam,
Bixi-nəxli-əməli-qəvmə təbərdir qələmim.

Təfriqə şəhri, nifaq ölkəsinin cütcüsüyəm,
Səpdiyi toxm qərəz, büğzü kədərdir qələmim.

Dəfterim zülməti-leyli-qüzəmə şəbperəsi,
Həm nəvisəndeyi-təhdidi-xətərdir qələmim.

Al oxu şərmi, yansın cigərin, eylə həsəd,
Söz deyil yazdığı ki! Dürrü gühərdir qələmim.

Qoy gözü ağrısın əşarımı pisdirdi deyən,
Tökdüyü hər kəs üçün nuri-bəsərdir qələmim.

Hasili-şərimə “pəh-pəh” deyənə novkəriyəm,
Sığdığı öylə ağızlara şəkərdir qələmim.

Əgrimə düz deməyən kim olur olsun vuraram,
Bax, ucu nizə kimi qan ilə tərdir qələmim.

Dəstəyi zərdir qələmim!
Düşməne uddurduğu şey
Xuni-cigərdir qələmim!
Acı bibərdir qələmim!

MOLLA NƏSRƏDDİN ƏMİYƏ

Yeksər qarışb bu gecə qanqalım, a Molla!
Qalx, bir cana gəl, dur qadını alım, a Molla!

Əvvəl var idin dipdiri meydanda könüllü,
Jurnalçı, nəsihətçi, nəçi, “mollayi-milli”,
İndi niyə oldun belə sən, ay başıküllü,
Çallaşdı qəmindən qara saqqalım, a Molla!
Qalx, bir cana gəl, dur qadını alım, a Molla!

Bir dillən axır dondumu qanın qara döndü,
Jurnal necə oldu? Odanı “şollar”a döndü?
Ya “Çənberə kəndi”nə gedən yollara döndü?
Sən “Dum”san, əlindən bizara qalım, a Molla?
Qalx, bir cana gəl, dur qadını alım, a Molla!

Söz gəldi, bala, məzhəkəçi aləmə doldu,
Bax “Kəlniyyə”tə gör necə meydana soxuldu.
Üz qırxdırana gülmək ilə lap yekə oldu,
Lap istəyərdəm qoynuna qol salım, a Molla!
Qalx, bir cana gəl, dur qadını alım, a Molla!

Gəldin Bakıya, eylədi aləm sənə hörmət,
Verdik sənə biz hər gecə bir evdə ziyafət,
Sən sanma, sizə, jurnalı idi o məhəbbət,
Jurnal da belə... sındı pəri balım, a Molla!
Qalx, bir cana gəl, dur qadını alım, a Molla!

Bax gör necə bir Şəmçi pəsər abrını aldı,
Bədnam elədi Molla səni, dillərə saldı,
Yaz, bildir ona çıxmadı jurnal, niyə qaldı,
Bəlkə yaxanı boşlaya bu zalım, a Molla!
Qalx, bir cana gəl, dur qadanı alım, a Molla!

Yazsa "Dirilər" məzhəkəsi Şəmçi nə olsun?
İnsafmıdır məsxərənə aləmlərə dolsun?
Qoyma ki, uşaqlar küçədə rüşini yolsun,
Cəncəldir, əkil, ta qalasan salım, a Molla!
Qalx, bir cana gəl, dur qadanı alım, a Molla!

Bir söz Əli Razi işinin üstünü açdı,
Çoxdan bəri tarik işinə rövşəni saçdı.
Xalq indi deyir, Molla yığıb pulları qaçdı,
Qoyma daha artıq olalar alım, a Molla!
Qalx, bir cana gəl, dur qadanı alım, a Molla!

UN BÖLGÜSÜ¹

Görsəm açıqdan çıxır canın, kasıb,
Övc edir əflakə əfğanın, kasıb,
Bir bölük acdır qız-oğlanın, kasıb,
Vermərəm, un olsa dərmanın, kasıb,
Özgə yerdən get özünçün tap əlac,
Bilmirəm mən, qal və ya kim, qalma ac.

Mən özümçün bir kələntər hacıyam,
Əhli-təqvayəm, müsəlman nacıyam,
Kədxudanın, sudyanın dilmacıyam,
Bar verməm, mən söyüd ağacıyam,
Çox da qal, Allah verə yüz laəlac,
Öl belə sən də, uşaqların da ac.

Zahirim xoş, batinimdir sevməli,
Saqqalım əlvən, ayağım çəkməli,

Gizlədər məndən çomağın hər dəli,
Məndə adətdir danışmaq hər bəli,
Kasıb ilə mən varam aləmdə qac,
Tapmayırsan gər çörək, get, ye "qalac"!

"YEZNƏ", YƏNİ NİKOLAY DAYI¹

Bilmirəm "yez-nəmizin" işləri yaş oldu niyə?
Açılıb eybi bütün aləmə faş oldu niyə?

Fələki-ruysiyəh qıldı onu xanənişin,
Döndərib dul qarıya, aldı əlindən hər işin,
O ki top atəşinə tutmadı Məşhəd² günəşin?!
Gündən ürkən, gözü kor, köhnə xəffaş* oldu niyə?
Açılıb eybi bütün aləmə faş oldu niyə?

Yoxsa məzlumların haqqını pamal elədi?
Vəqfə əmlakımızı kəndisinə mal elədi?
Ya ki məscidləri meyxanəyə timsal elədi?
Vedrələr quyruğuna, böyrünə daş oldu niyə?
Açılıb eybi bütün aləmə faş oldu niyə?

Sarı qırğızları qırdırdımı, talan elədi,
Qars, Acar kəndlərini xak ilə yeksan elədi,
Atalar öldürüb ətfahını nalan elədi,
Oğlunun ağzı qara, gözləri yaş oldu niyə?
Açılıb eybi bütün aləmə faş oldu niyə?

Ağlama, şah balası, ağlama, ey cani-pəder,
Dəxi şah olmadın, eyvah, əməlin getdi hədər,
Aldı səriştəyi-karı ələ hər gəldi-gəder,
Pəderin bilmədim axır "dübalaş" oldu niyə?
Açılıb eybi bütün aləmə faş oldu niyə?

* Xəffaş – yarası

Qətlə-am etdimi biçərə yəhudilərini?
Qırdımı övrəti, ətəfalını, yeksər ərini?
Əzdimi həq danışan kimsələrin peysərini?
Ayaq altında üzünü indi lavaş oldu niyə?
Açılıb eybi bütün aləmə faş oldu niyə?

Gürcülər məmləkətin qəsb eləyib vermədimi?
Aldadıb aldığını yesinə qəytərmədimi?
Ədlü insafı cahan əhlinə göstərmədimi?
Pəs onun canı hədə, malı tərəş oldu niyə?
Açılıb eybi bütün aləmə faş oldu niyə?

Gülşəni-bəxtin, a "yezne", nə səbəb, soldu sənin,
Millətə yaxdığı odlar gözüvə doldu sənin,
Lyaxovlar³ kimi calladların noldu sənin?
Yarü ənsarın hamı qaçdı, şabaş oldu niyə?
Açılıb eybi bütün aləmə faş oldu niyə?

Sən ki namuslu, qeyrətli, nəcabətli kişi,
Övrətin, əmqızı bir möminə, düzgün hər işi,
Bəs bu Tatyana qızın ömrünün əvvəl yemişi,
Niyə Rasputin⁴ ilə bağrıbadaş oldu, niyə?
Açılıb eybi bütün aləmə faş oldu niyə?

Ah, ey türreyi-tərrarına min can sədəqə,
Ey gözəl şah qızı, hüsnüvə milyan sədəqə,
Öldü Rasputin, olum indi mən hər an sədəqə,
O gözəl türrelərin dolmadolaş oldu niyə?
Atanın, validənin işləri yaş oldu niyə?

MİLLƏT XƏBƏRLƏRİ

Dövlətliyə

Dövlətli, danışsan bu kimi haqqı nədən sən,
Kim, meşəri-insanə nə cansan və nə tənsən.
Axmış qan, əzilmiş bədənindən yapılan ol –
Dövlət denilən meyyitə bir qanlı kəfənsən.

Qolçomaqlar götürülür

Hər məscidü hər məhlədə seçki, yenə seçki,
Həm gülməli, həm türfə gəlir lap mənə seçgi,
Pəs məhlələrin qolçomağı, başçısı yoxmu?
Başqa nə yığıncaq, nə götür-qoy və nə seçki?

Kəndlilər, ayılmayın!

Kəndlilər, iranlı tək siz də bəyə dustaq olun,
Bey desə sarsaq olun, bigöftə sarsaq olun.
Xanü bey, dövlətli yer-yurdun bütün Allahıdır,
Kim deyir ki, siz gəlib iranlıdan qoçcaq olun?!

Dər dil daş

Milyukovdan¹ soruşdular ki, gedə,
Dardanel² söhbəti nə söhbətdir?
Dedi: Bosfor³ gerek mənim olsun,
İki yüz il, bu bizdə niyyətdir.

Palanəş digər əst

Dedilər köhnə hökumət qanımızçün zəlidir,
"Amədən"dir birisi, şahzadələr sevməlidir.
İş dəyişdi, təzələndi, bu böyük nemət isə,
Milyukov fəhlə tərəfdarı? Bu çox gülməlidir.

Münacat

Barilaha, biz Bakı əhlini gəh-gəh yad elə,
Qətlü qərətdən xilas et, hürr qıl, dilşad elə!
Qolçomaqdan qorxmayaq, əmmamədən vəhm etməyək,
Molla şərrindən, qoçu cəngindən al, azad elə!

Dad yarımçıq əlindən

Bu tərəf yarımqırxmal, yetiribdi xalqı canə,
O tərəf axundnümələr oturub, çəkir zəbanə.

Birinin əlində təsbeh, birinin cibində şanə,
Hərə öz ovundan ötrü oxunu qoyub kəmanə.

Bulanlıq suda

Sənə qurban canım, ey əlli ədibdən bir ədib,
Yenə yoldaşlara bax kim, yolu düz getmədilər.
Şəri şaircə seversən, dəxi var səndə nə eyb?
Səni cəmiyyətə neyçün, bala, sədr etmədilər?

MƏSLƏK SATIRAM

“Tuti”, çünki işimiz düşdü belə,
Sən də bu işdə bir az qıl əcələ,
Yaz bu elanımızı, bildir elə,
Necə illər çalışıb yığdıq ələ,
İndi mən onları tək-tək satıram,
Gəl, gəl, ay müştəri, məslək satıram!

Əzəl aclıq məni məcbur elədi,
Şoğərib millətə muzdur elədi,
İndi pul gəldi də məxmur elədi,
Məni millətdən əcəb dur elədi,
O keçən məsləki bişək satıram,
Gəl, gəl, ay müştəri, məslək satıram!

Hərə öz nəfinə tapmış yeni yol,
Sosiyaldır, federal, sağ ilə sol,
Mən də tapdım bu yolu, pul ola bol,
Pul verən hər necə, ollam, desə ol,
Gözümü pulluya eynək satıram,
Gəl, gəl, ay müştəri, məslək satıram!

İndi mən burjuazın lap dibiyyə, m,
O səbəbdən onların sol cibiyəm,
Onların vəsfini lazımdı deyəm,

Pul mənimdir, mən onun sahibiyəm,
Ay demokrat beçə, əl çək, satıram,
Gəl, gəl, ay müştəri, məslək satıram!

Görməyirsən ki, müsəlman nə tapır,
Yabısın tez “Duma” hər cümə çapır,
Kimdə bir parça çörək görsə, qapır,
Bu, qarın söhbətidir, yaxşı yapır,
Mən də qarnım üçün, ay bək, satıram,
Gəl, gəl, ay müştəri, məslək satıram!

Pul, çörək eşqi dolubdur ürəyə,
Durmuşam ağ-qaranı görməməyə,
Xaki-payəm ağa dövlətlilərə, şanlı bəyə,
Satıram məsləki lap bir çörəyə,
Nə çörək, versələr irmək satıram,
Gəl, gəl, ay müştəri, məslək satıram!

OLUR OLSUN

Aman, ey şahi-dövrən, Kolya¹ can, ey şahlər şahı,
Evimdə un az oldu, lap unutdum yaddan Allahi,
Həya bilməm, ədəb qanmam, uşaqtək aqlaram gahi,
Gəl, ey zillullahi, ey mənim iqbālının mahi,
Uruslar, gürcülər, saldatkalar hər tövr olur olsun,
Gəl, əyləş xətinə, ancaq müsəlman qarnı tez dolsun!

Əgərçi xarici erkəkləri davada qurbandır,
Həmişə arvadı, övladı min qüssə ilə nalandır,
Evində yox düyü, yağ, un, soğan, kartof, lap üryandır,
Yenə məntək həyasızlıq edən yox, bunlar insandır,
Uruslar, gürcülər, saldatkalar hər tövr olur olsun,
Gəl, əyləş xətinə, ancaq müsəlman qarnı tez dolsun!

Evimdə cümlə ərzağı yığırsan, birçə il çatmaz,
Gecələr aclığın xəvfindən hərgiz gözlerim yatmaz,
Bu zalım Dum mənə bilməm beş-on tay un neçün satmaz?

Niyə aləm bu zülmün şiddətindən bir kərə batmaz?
Uruslar, gürcülər, saldatkalar hər tövr olur olsun,
Gəl, əyləş xətinə, ancaq müsəlman qarnı tez dolsun!

Gəl, ey şahım, pənahım, qibləgahım, xətinə tez gəl,
Bu zalimlər səni qovdu, ediblər işləri əngəl,
Bazarda qardavoy yox, qamçı yox, məxluq olub tənbel,
Polisdə sille yox, yumruq da yox, cəncəldi, lap cəncəl,
Uruslar, gürcülər, saldatkalar hər tövr olur olsun,
Gəl, əyləş xətinə, ancaq müsəlman qarnı tez dolsun!

Mən hüriyyət sevərdim ki, evimdə buğda bollaşsın,
Çayım, qəndim çoxalsın, ta samavar qaynayıb daşsın,
Özüm azad olum, yəni qabağım başdən aşsın,
Nəinki dolmasızlıqdan gicəlsin peysərim, çəşsin,
Uruslar, gürcülər, saldatkalar hər tövr olur olsun,
Gəl, əyləş xətinə, ancaq müsəlman qarnı tez dolsun!

QAÇMAQ GÜNÜDÜR

Top nərəsi, qurşun səsi, at kişnəməsindən
Köylər dağılar, evlər uçar gülğüləsindən
Türk ordusu duysa ki, onun nəre səsindən
Aləm dağılır, vaz keç hökumət həvəsindən
Qaçmaq günüdür, ingilis! Osman gəlir arş,
Qaçmaqda Mıkırtıç sənə, Hartun sənə yoldaş.

Dərdim Bakı, Dərbənd, Dağıstan sənin olsun
Tiflis də sənin, Qars da sənin, Van sənin olsun
Hayrın olasan, cümlə Hayıstan sənin olsun
Türk qoymadı əfsus bir ovdan sənin olsun
Qaçmaq günüdür, ingilis! Osman gəlir arş,
Qaçmaqda Mıkırtıç sənə, Hartun sənə yoldaş.

Ey vah o gözəl, nəşəli xülya, o əməllər
Kim, can kimi bəslərdin onu sən nəçə illər.
Noldu, hara getdi o təşəbbüs, o əməllər,

İndi tüpürürlər sənə hər yerdə, hər ellər.
Qaçmaq günüdür, ingilis! Osman gəlir arş,
Qaçmaqda Mıkırtıç sənə, Hartun sənə yoldaş.

Bildin ki, əvaxirdə xatakar olacaqsan,
Arvad, uşağın qatili Bozdar olacaqsan.
Sonra gəberib tövlədə murdar olacaqsan,
Neyçün dedin aləmlərə sərdar olacaqsan?
Qaçmaq günüdür, ingilis! Osman gəlir arş,
Qaçmaqda Mıkırtıç sənə, Hartun sənə yoldaş.

Əvvəl Bakıya gələcək, a kirvə, havalandın,
Xülyalara, röyalara əzbəs ki, inəndin,
Hər yerdə soxuldun işə, qızdın, havalandın,
Top nərəsini lapdan eşitdin də, oyandın.
Qaçmaq günüdür, ingilis! Osman gəlir arş,
Qaçmaqda Mıkırtıç sənə, Hartun sənə yoldaş.

Bəs ki burada olmadı qalmaq sənə məqdur
Get Zəngəzura, Hində, o yerlərdə otur, dur.
Qəm çəkmə, maraqlı etmə, unutmaz səni “Şeypur”
Zira, gələcək Hində qonaq ləşkəri-Mənsur.
Qaçmaq günüdür, ingilis! Osman gəlir arş,
Qaçmaqda Mıkırtıç sənə, Hartun sənə yoldaş.

HAZIRLIQ

Gəldi yeno oyyami-müsibət, a cavanlar,
Haydı, işə başla.
Çoxdur pulumuz, ver də yesin mərsiyəxanlar,
Köhnə peşə başla.
Düşmənlərimiz əhlimizə hər nələr etmiş,
Küllən bilir aləm.
Evmiz dağılıb, var-yoxumuz qarətə getmiş,
Cənəş bəcəhənnəm!
Çıxsın canımız, pul qazanaq məclisimizdə,
Səf-səf duran olsun.

Yaşıl, qara geymiş, üzü çıplaq iki yüz də,
 Zəncirvuran olsun.
 Arşın, tərəzi öyri-düz olsa, nə ziyanı,
 Vıdığımız olsun.
 Ancaq çalışaq, razı salaq mərsiyəxanı,
 İmanımız olsun.
 İman dediyin şey nədədir, tuqda, təbilde,
 Əlbaqi yalandır.
 Onlarla günah pak olacaq bizdən hər ildə,
 Əl çəkmə, amandır!
 Elmü mədəniyyət nə demək, xəncəri sazla,
 Üdvanlara lənət.
 Nəş olmağa üç-dörd yekəpər həmsəri sazla,
 Şeytanlara lənət.
 Çək xəncəri, vur başıva, ol qanıva qəltan,
 Bir başqa kələk var.
 Naxoşla da, yat, başıva bağla yekə yorğan,
 Bıclıq eləmək var.
 Göstər həkimə yarələrin, söyləsin: "Oy-oy",
 Məx vermə, qəm etmə.
 Əhvalıvı görsün elə, yazsın "eta bolnoy",
 Əsgərliyə getmə.
 Əsgərliyə getmə, nə olur, millətin olsun,
 Batsın yerə millət.
 Əy bərkünü, at qollarıvı, hörmətin olsun,
 Vur vodkaı, keyf et!
 Aç çayçı dükanı,
 Çaldır balabanı,
 Əsgərliyə düşsən,
 Ver mollaya rüşvət.

İRİNDAN NƏVA

On səkkiz il hər tərəf, hər yanda gəzdim bağı qan,
 Kimsəsiz, hər mədrəsə küncündə tutdum aşiyən,
 Gah tapardım, gah yox əkmək, yeyərdim həp yavan,
 Tırboyun tüllablərlə ömr sürdüm çox zaman,

İmtahan verdim nəhayət, sonra oldum rövzəxan,
 Ələman, ey çərxi-gərdun, gərdeşindən ələman!

Ağ cığır kimi saraldı dərddən rüxsari-al,
 Saqqalı qoydum uzansın yarım arşın laməhal,
 Qümriyü¹ Dilsuzdən² mən eylədim kəsbi-kəmal,
 Bakıya qoşdum hər il, pullar qazandım bir çuval,
 Cib dolu döndüm geri, Xalxal³ tərəf oldum rəvan,
 Ələman, ey çərxi-gərdun, gərdeşindən ələman!

İlbəil artdım, ucaldım, xalqa oldum şeyxü pir,
 El mənə yeksər qulam, istər səğir, istər kəbir,
 Hər səhər çay süfrəm içrə şit kərə, qaymaqu şir,
 Hər gecə həmlə edirdim nımçəyə çün nəri-şir,
 Sovlətimdən titrəyirdi ovşələ, dolma, filan,
 Ələman, ey çərxi-gərdun, gərdeşindən ələman!

İşbu il, ey vah, qaldım şoğərib Xalxaldə,
 Bakıdan çox-çox uzaq yerdə, yaman əhvaldə,
 Hər tərəf məsdud, mən məhbuslər əmsaldə,
 Handasız, ey Bakı əhli, böylə müşkül halda,
 Siz deyilmidiz mənim ümmətlərim piri cavan,
 Ələman, ey çərxi-gərdun, gərdeşindən ələman!

Könlümü talan edər hər ləhzə min rəncü kədər,
 Evdə qaldım, heyf kim, mümkün deyil etmək səfər,
 Badikubə içrə oldu rövzəpəzlər bəxtəvər,
 Hər biri yüz məclisi tutmuş, verirlər dər-di-sər,
 Mən kimi bir şeyxi-kamil evdə qalmış bağı qan,
 Ələman, ey çərxi-gərdun, gərdeşindən ələman!

Ey ürək, əmrəzıma tək birçə dərmanım plov,
 Gəl-gəl, ey siminbərim, tabü tənü canım plov,
 Sən mənim ağlım, vücudum, qəlbü vıdığım plov,
 Sən mənim Məkkəm⁴, Mədinəm⁵, dinim, imanım plov,
 Sənsiz aləm olmasın, məxrubə olsun asıman,
 Ələman, ey çərxi-gərdun, gərdeşindən ələman!

“İSKİ”LƏR “Lİ”LƏNDİLƏR

“İski”lər, “ov”lar bu gün “li”ləndilər,
Noipərverlər də milliləndilər.

“İski”lər “oğlu”ların dəmsazıdır,
“Zadə”lər də “ov”ların həmrəzidir,
Cümləsi millət, vətən “canbazıdır”,
Qalxdılar, yeksər tərəqqiləndilər,
“İski”lər, “ov”lar bu gün “li”ləndilər.

Öylə bil təgyiri-ələmdir bu gün,
Ağboğazlar xalqa məhrəmdir bu gün,
Öz lisanın bilməyən kəmdir bu gün,
Köhnə işlər həpsi faniləndilər,
“İski”lər, “ov”lar bu gün “li”ləndilər.

Şapkaya heç kəs dəxi qılmaz həvəs,
Köhnəlikdən gəlməyir bir zərrə səs,
“Meydanski”, “Şalbanski” noldu bəs?
Şışdilər, üfrüldülər, iyləndilər,
“İski”lər, “ov”lar bu gün “li”ləndilər.

Anlamış ancaq bu gün milliyyətin,
“Li”ləmiş ismin, dəyişmiş surətin,
Heç inanmam dəgşə öz xasiyyətin,
Rusluğa əzbəs ki, adiləndilər,
“İski”lər, “ov”lar bu gün “li”ləndilər.

“Li”liyindən köhnə “li” görməz səmər,
“İski” olmuş “li” olan tək bəxtəvər,
“İski”lər, “ov”lar canınçın sərbəsər,
“Li” olan tək cümləsi, “piy”ləndilər,
“İski”lər, “ov”lar bu gün “li”ləndilər.

Sandığa qoymuş hamı “iski”liyin,
İşlədər şimdi əlində “li”liyin,

Başlasa çərxi-fələk yağiliyin,
Bir də baxsan həpsi “iski”ləndilər,
“İski”lər, “ov”lar bu gün “li”ləndilər.

Batdı səhnə, öldü sənət, ay dədə,
“İski”siz artist olarmı səhnədə,
Xalqda insaf yox, bir zərrə də,
Səhnəyə artistlər asiləndilər,
“İski”lər, “ov”lar bu gün “li”ləndilər

BAKILI

Ey sərəsər bədəni, fikri bətalet bakılı,
Başqalar məqsudu amalına alət bakılı.

Keçən əyyamda pakub idin əgyarə yenə,
Payımal olmalısan hər gələnə, hər gedənə,
Rütbə, mənəb, dadaşım, verməyəcək kimsə sənə,
Rütbəyə, mənəbə yox sənə ləyaqət, bakılı,
Ey sərəsər bədəni, fikri bətalet bakılı.

Öz yerində bir adam etməsə hörmət də sənə,
Kırvələr, pasluşilər etsə hökumət də sənə,
Qardaşın təzə pristav verə zillət də sənə,
Ağadır, döysə səni, çəkmə xəcalət, bakılı.
Ey sərəsər bədəni, fikri bətalet bakılı.

Qamçı zərbilə satar gəncəli on qiymətinə,
Malın al, söz demə, mehmandı, dəyər hörmətinə,
Ərköyün bəydi, kişi ərk edir öz millətinə,
Qamçısının öpməlidir fəxrilə millət, bakılı.
Ey sərəsər bədəni, fikri bətalet bakılı.

Sat soğan, kartofunu, xırda ticarətlə dolan,
Babalardan qalan ol rəsm ilə, adətlə dolan,
Ayda bir aş yemə, pul yağ da qənaətlə dolan,
Qoy yesin ol kişi kim, eyləmiş adət, bakılı.
Ey sərəsər bədəni, fikri bətalet bakılı.

Bu cahan fanidir, bel bağlama, ey Kəblə filan!
Ver yesin malını cindar, aşını mərsiyəxan.
Əcnəbilər daşısın neftini milyan-milyan,
Sən özün bir pitiyə eylə qənaət, bakılı.
Ey sərəsər bədəni, fikri bətalet bakılı.

Sən öləndən sonra oğlun dükanı taxtalasın,
Börkün əysin, qolun atsın, yabısın noxtalasın,
Əlli il yığdığını bir gecədə baxtalasın,
Pul udanlar oxusun ruhuna rəhmət, bakılı.
Ey sərəsər bədəni, fikri bətalet bakılı.

BƏNZƏTMƏ

Göy üzü az-az, deyirlər, tar olar, əlbəttə ki,
Xəstələnməmiş könlümüz bimar olar, əlbəttə ki.

Xabi-nuşinindən əl çəkməzsə bir dəm kəblayı,
Rövzəpəzlər millətə sərdar olar, əlbəttə ki.

Millətin aslanları daim olarsa xabdust,
Məmləkət çaqqallara bazar olar, əlbəttə ki.

Anlamam olmazmı kor, bir göz ki daim ağlaya,
Kizb ilə dolmuş qulaqlar kar olar, əlbəttə ki.

Bəççeyi-mərin əgər evvəldə başın əzməsən,
Bir zaman keçsə böyür, şahmar olar, əlbəttə ki.

Tiflini məktəblərə qoymazsa möminlər, böyür,
Baz olar, rəmmal olar, cindar olar, əlbəttə ki.

Hər kəsin könlü ola daim bətalet talibi,
Yarı qoynundan çəkən əğyar olar, əlbəttə ki.

Gər açılsa altı yüz bir şəhərdə çayçı, duxan,
Altı min də sərsəri, biar olar, əlbəttə ki.

Gülşəni-rahətdə gül olmaq məqamın tutmayan
Şurəzari-zillət içrə xar olar, əlbəttə ki.

Bir ministir ki, çalışmaq vaxtı on saat yata,
Portfeldən cəbr ilə bizar olar, əlbəttə ki.

HƏMMALSƏVAR

Yağdı yağmur şəhərdə, gördüm tamam həmmalsəvar,
Ziştü ziba, pirü bürna, xassü am həmmalsəvar.

Cadələrdə seyl çay tək şırhaşır axmaqdadır,
Qaspadınlar səfbəsəfdir banizam, həmmalsəvar.

Əldə təsbihü əsa, əmmamevü təhtülhənək,
Bu təşəxxüslə gedir Molla Salam həmmalsəvar.

Bıqların öz millətindən ötrü tez-tez qırxdıran
Millətin artistləri oynar dram həmmalsəvar.

Çantası qoltuqda beş-on parça kağızdan murad,
Bu qələm ərbabıdır, eylər xüram həmmalsəvar.

Cibdə bir girvənkə qoz, qaçdıqca şaqqıldar, o kim?
Bir mürettəb şəxsidir bəhtiram həmmalsəvar.

Mənzərə pək şairanə, görmüşü pək dilfirib,
Madmazel həmmalsəvar olmuş, madam həmmalsəvar.

Ağ biləklər həmmalın boynunda simin tövq tək,
Bir mələk div arxasın qılmış məqam həmmalsəvar.

Nazəninlər çöhrəsi məhcubluqdan qırmızı,
Əldə zontik, ləbdə şirin ibtisam həmmalsəvar.

Qorxuram Dum rəsikarı kəndisi axır ola,
Yağmur, Allah etməsin, etsə davam, həmmalsəvar.

BƏŞARƏT

Derlər ki, cahan yeksərə viran olacaqdır,
Abad qalan tək bizim İran olacaqdır.

Dünya üzü daim qalacaqdır qələyanda,
Heç kəs yaşaya bilməyəcək əmnü amanda,
Sülh olmayacaq yüz sənə də keçsə cahanda,
Bir dəfə xüroc etməyə bir xan Həmədanda¹,
Dünyanı salan nəzmə haman xan olacaqdır,
Abad qalan tək bizim İran olacaqdır.

Bir falçıya sordum ki, nə vardır yeni əhval,
Baxcaq falına söylədi iş yaxşıdı əlhal,
İranda xəvanin yığaraq üç kürur hammal,
Sövk eyləyəcək Avropaya onları əmsal,
Avropa bütün qanına qəltan olacaqdır,
Abad qalan tək bizim İran olacaqdır.

Yüz min əlizencirli, hamı qarə qəbalı,
Yüz min dəxi dərvişlər ol firqeyi-ali,
Bir ləşkəri-nüsrət ki, onun yoxdu misalı,
Avropalıları görse bizim böylə cəlahı,
Anlar ki, necə yer üzü tufan olacaqdır,
Abad qalan tək bizim İran olacaqdır.

Sonra gedəcək Qərbə tərəf beş min əmmamə,
Ta kim, salalar cümləsini nəzmü nizame,
Avropalıları qalxmalıdır cümlə qiyamə,
İman gətirə ta ki, hamı Şeyx Xümmamə²,
Yoxsa o müqəssirlərə divan olacaqdır,
Abad qalan tək bizim İran olacaqdır.

Daim yaşasın dəhrdə fəteh dəyəneklər,
İşbu dəyəneklər tutan ol bəbr biləklər,
Dünyaya gerek hakim ola cümlə giləklər,
İnsanlara onlar baxacaq, hökm edəcəklər,
İranlı əlilə hamı saman olacaqdır,
Yol göstərən insanlara İran olacaqdır.

BİR MÖMİNİN AVROPALIYA XİTABI

Ay avropalı! Tut sərü saman sənün olsun,
Hörmət sənün, izzət də sənün, şan sənün olsun,
Elmə, hünərə səy qıl, ürfan sənün olsun,
Sənətdə ucal, aləmi-imkan sənün olsun,
Elm üzrə ticarət elə, milyan sənün olsun,
Zəngin odalarda otur, eyvan sənün olsun,
Hər yerdə gözəl, sevməli canan sənün olsun.
Bir bit yuvası, köhnəcə yorğan mənə bəsdir,
Cənnət quşuyam, yatmağa gülxan mənə bəsdir.

Uydurma dərin ağılını vəzi-üləmayə,
Bir saətini boş yerə sən vermə fənayə,
Tap texnikanı, padşah ol ərzə, səmayə,
Bul, istər isən getməyə yol ulduza, Ayə,
Sal elm yolunda başını dərdə, bəlayə,
Məruzə oxu texnikalardan cühəlayə,
Lazım deyil, əlbəttə, bular biz üqəlayə.
Beş gün bu cahanda quru bir nam mənə bəsdir,
Üqbədə isə cənnəti-rizvan mənə bəsdir.

Ol qədr oxu kim, elm eləsin başıvı sərsəm,
Elm ilə müsəxxər elə, olsun sənün aləm,
İnsanları lap həlqəbəguş^{*} eylə, cəhənnəm,
Bir həlqə də ver ta ki, salım guşimə mən həmm,
Lakin yenə əfzəl mənəm, ey küfri-mücəssəm,
Sal yadına, əksi, ölümü, qəbri dəmadəm,
Boş elm yolunda keçər ol huridən adəm?!
Huridə olan ol ləbi-xəndan mənə bəsdir,
Qoy huri qala mollaya, qılman mənə bəsdir.

Sazla gəmilər, qoy sənün olsun okeanlar,
Məmlukun ola iskanələr, cümlə limanlar,
Göylərdə səyahət elə, yap aeroplanlar,

^{*} Həlqəbəguş – bizi qul et

Su altını göz, tap oradan tazə nişanlar,
Qəhr olmalı bu işdə sənə qibtə qılanlar,
Möminlərə bəsdir dili xoş mərsiyəxanlar.
Bir ildə on ay didəyi-giryan mənə bəsdir,
Zəncirü qəmə tovqi-zərəfşan mənə bəsdir.

Vermə, a dəli, beyninə sən bir gecə rahat,
İşlə, yenə işlə, gecə-gündüz çək əziyyət,
Tədqiq elə həp məxələqi – ömrünü sərf et,
Dər dəst ola ta kim, sənə səriştəyi-hikmət,
Yar, parçala, tik bətdə gər olsa cərahət,
Mən bunları lakin sanıram cüzvi zərəfət,
Sən öylə xəyal etmə ki, yox bizdə təbabət,
Ülgüc, həcəmət, nəstəri-büran mənə bəsdir,
Bir “tütən otum”, bir quru reyhan mənə bəsdir.

“VAHİD RUSİYA”YA İTHAF

Öylə viranədir Rusiya ki, abad olmaz,
Onu abad edən aləmdə bir ustad olmaz.

Bu qədər cır-cır edirsən, a kişi, cəhrəmisən?
Eybdir yırgalama korpusunu, nehrəmisən?
Yoxsa saldın özünü tazəcə bir təhrəmi sən?
Qarnını yırgalamaqla vətən azad olmaz,
Öylə viranədir, əsla daha abad olmaz.

Biheyasən, bilirəm, heyvərəsən, sırtıqşan
Dadi-fəryadçısan, bircə nəsən, yırtıqşan
Köhnə rus advokatı, türk sözü, lap artıqşan
Vəli bu qalmaqalından ona imdad olmaz,
Öylə viranədir Rusiya ki abad olmaz.

Çox igidsən? Atını bir kərə Fillandiyaya çap,
Krıma eylə gūzar, Litva ilə Polşanı tap.

Acığın şədd eləsə, get, bala, Ukraynanı tap.
Ad qoyarsan, bu cahanda belə bir ad olmaz
Leyk, Rusiya daha bir kərə abad olmaz.

Sal əlindən qələmi, çək qəməni, eylə qiyam,
Get Sibir torpağına, qur orada nəzmü nizam
Sonra gəl Don çayına, eylə Dağıstana xüram
Xalq görsün də, desin “heç belə ustad olmaz”,
Leyk, Rusiya daha bir kərə abad olmaz.

Niyə dağlar gözünü tək bizim Azərbaycan?
“Vahid”in aləmə salmış yenə fəryadı fəğan.
Rusların da daha lap zəhlələri getmiş inan,
Dərdinə çarə qılan bir quru fəryad olmaz,
Quru fəryad ilə Rusiya da abad olmaz.

İNŞAALLAH

Millətin xoş günü axır gələr, inşaallah,
Biz də bir gün olarıq bəxtəvər, inşaallah.

Alçaq təbəqə deyir ki:

Çayçılarda hələlik zurnamızı çalmalıyız,
Köhnə paltar Quba meydanında satıb almalıyız,
İləri getse də getsin hamı, biz qalmalıyız,
Qabağa istəsə millət gedər, inşaallah!
Biz də bir gün olarıq bəxtəvər, inşaallah!

Xırda tüccar deyir ki:

Hələlik buğdanı üç yüz manata satmalıyız,
Buğdanın ağ ununa arpa unu qatmalıyız,
Bir-birin gündə Əli eşqinə aldatmalıyız,
Cürmimizdən özü mövla keçər, inşaallah,
Biz də bir gün olarıq bəxtəvər, inşaallah.

Cavanlarımız deyir ki:

Kazino artıq açılmış, bu da bir fali-niku,
Şükrüllah bizə qarşı gəlir iqbalı-niku,
Toplanıb işə ora əlli nəfər mali-niku,
Gecə girsən çıxacaqsan səhər, inşaallah!
Biz də bir gün olarız bəxtəvər, inşaallah!

Milyonçularımız deyir ki:

Getdi türklər, açılar şimdi ticarət qapısı,
Bizə işrət qapısı, fəhləyə zəhmət qapısı,
Biz tərəfdən qapanar rəhmü mürüvvət qapısı,
Füqərə verməyəcək dərdi-sər, inşaallah!
Biz də bir gün olarız bəxtəvər, inşaallah!

Molla deyir ki:

Xəstəlik aləmi tutmuş, bu da bir müjdə, əvət,
Xalq ölər, süfrəyi-ehsan düzülər, süfrədə öt,
Ağ plov, turşu badımcın, cücə büryan, şərbət,
Yeyərəm məst olaram bixəbər, inşaallah!
Onda mən də olaram bəxtəvər, inşaallah!

İnteligent deyir ki:

Hələlik "iski"ləyib adları aram tutaq,
Gecə təşrif aparaq restorana, cam tutaq,
Görərək millətin iflasını bayram tutaq,
Özü axır olacaq bir təhər, inşaallah!
Onda biz də olarıq bəxtəvər, inşaallah!

Ricali-hökumət deyir ki:

Qarnı yoğunca bəyəm, məmləkətin rəhbəri,
Bu yoğun qarnıma dolmuş hamının dərd-səri,

Mən gələndən bəri gərçi gedir xalq geri,
Yola doğru üzü bir gün dönər, inşaallah!
Biz də bir gün olarız bəxtəvər, inşaallah!

Aktyor deyir ki:

Özümü rəng ilə əlvan edərdəm millət üçün,
Səhnələrdə sürünüb can verərdəm sənət üçün,
Hələ gəncəm, taparam bir quru nan külfət üçün,
Qocalarsam mənə millət gülər, inşaallah!
Onda mən də olaram bəxtəvər, inşaallah!

Əhli-qələm deyir ki:

Hələlik bir soyuq evdə yataram ac-yalavac,
Bilirəm qəmlərimə etməyəcək kimse əlac,
Ruhi-ülviyə qoy etsin hələlik qəm tarac,
Ölərəm, sonra adım söylənər, inşaallah!
Topraq içrə olaram bəxtəvər, inşaallah!

YOLKA BAYRAMINDAN MƏHRUM OLANLARA TÖHFƏ

Ah, ilahi, baxtımız ram olmadı,
Bu sənə evmizdə bayram olmadı.

Hər sənə yolka alardım mən dirəng,
Yolkadan şeylər asardım rəngbəreng,
Xırda güllər, almalar, şamlar qəşəng,
Xırda-xırda kuklalar, boynunda zəng,
Ev qonaqsız heç bir axşam olmadı,
Ah, bu il evmizdə bayram olmadı.

Dün gecə sordu uşaq yolkam hanı?
Söylədim, oğlum, dolandım hər yanı,

Tapmadım heç yerdə sabiq yolkarı,
Yolkadan bomboşca gördüm meydanı.
Neyləyim, oğlum, sərəncam olmadı,
Ah, bu il evmizdə bayram olmadı.

Ah, ah, ey yolka! Ey keçmiş zaman!
Bayram olcaq mən olardım şadman,
Süfrə əlvan, süfrədə şampan, filan,
Mən piyan, Marqo piyan, oğlum piyan,
Arvadım, zalım qızı ram olmadı,
Ah, bu il evmizdə bayram olmadı.

Gəldi bayram bir çuval qəmtək mənə,
Oldu dünya lap cəhənnəmtək mənə,
Evmiz oldu bəzmi-matəmtək mənə,
Yazıq oğlum baxdı sərəmtək mənə,
Ağladı, heç biri adam olmadı,
Ah, bu il evmizdə bayram olmadı.

Bıqları sabiq kimi heç eşmədim,
Ruslara getdim qonaq, əyləşmədim,
Verdilər içdim, vəli lüləşmədim,
Mən kimi heç bəndə nakam olmadı,
Ah, bu il evmizdə bayram olmadı.

MÜSAHİBƏ

Milyonçunun xitabı

Bomboş başa, milyonlara sahibsən əgər gəl,
Yoxsa bizim eyş aləminə olma bir əngəl.

Əngəl, əvət, əngəl neçin? Əldə qələmin var,
Könlündə də min dürlü qəmin var, ələmin var.

Əngəl, əvət, əngəl neçin? Ərbabi-qələmsən,
Xud dərd vərəmsən də bütün qüssəvü qəmsən.

Mən xərc eləyən pulları gördükdə, a nikbət!
Neyçin yaxıyor qəlbini nirani-büxalət?

Fəryad ediyorsan, nə bilim “millet oyanmaz”
Varsın, o oyansın ki, pulun qədrini qanmaz,

Varsın da oyansın, o ki yox birçə manatı,
Dünyada cəhənnəm keçiyor ömrü, həyatı.

Get-get, məni ürfanə tərəf çəkmə, çağırma,
Ürfan qara puldur, qara pul, sus da bağırma,

Bu səndə olan acılığa ürfanımı deyirlər?
Pulsuz-pənəsiz kəslərə insanımı deyirlər?

Əhli qələmin cavabı

Ya səndə olan kəlləyə ovdanımı deyirlər?
Vidənə, insafına milyanımı deyirlər?

Altunlu məkəssən, özünü sanma bəşərdən,
İnsanlığ adın çəkmə də doldur cibi zərdən.

Get şantana, get restorana, iç meyi, eyş et,
Gəldikdə ölüm, həsrətilə yombalan, öl get.

Yeksər unudulsun sən ol olmayan adın,
Nifrətlə səni yad eləsin ta ki nijadın.

Ölsəm mən əgər bir neçə kağızdan ibarət,
Asarım olar anlayana rəhbəri-ibrət.

Sən də kişisənə, qızılınla bir əsər yap!
İştə bu əsərlə əbədi ölməyən ad tap!

İKİ AŞIĞIN DEYİŞMƏSİ

Cavan aşiq bir qulaq ver amandır,
Səndən soruşmalı neçə sözüüm var.
Düşünməsen, onda halın yamandır,
Alaram sazını, onda dözüüm var.

Cavab

Sözlərini soruş, qorxutma məni,
Söz bilməsəm ortalığa girmərəm,
Cavanlığım aldatmasın heç səni,
Cavabın verərəm, sazi vermərəm!

Qoca aşiq

O kimdir ki, qan ağlayır qəmindən?
O kimdir ki, heç düşməyir dəmindən?
O kimdir ki, ayrılıb həmdəmindən?
Buna cavab verən aşiq var olsun!

Cavab

O kəndlidir, qan ağlayır qəmindən,
İspalkomdur, heç düşməyir dəmindən,
O Çagindir, ayrılıb həmdəmindən,
Söz soran aşığa Allah yar olsun!

Qoca aşiq

O nədir ki, surətləri soldurur?
O nədir ki, cibşdanı doldurur?
O nədir ki, toyuqları güldürür?
Buna cavab verən aşiq var olsun!

Cavab

O ÇEKAdır surətləri soldurur,
O rüşvətdir cibşdanı doldurur,
Təriflərdir toyuqları güldürür.
Söz soran aşığa Allah yar olsun!

Qoca aşiq

O nədir ki, qazan kimi qaynayır?
O kimdir ki, dil-dodağın çeynəyir?
O kimdir ki, heç bilməyir neynəyir?
Buna cavab verən aşiq var olsun!

Cavab

İnqilabdır, qazan kimi qaynayır,
Dövlətlidir, dil-dodağın çeynəyir,
Narkomlardır, heç bilməyir neyləyir,
Söz soran aşığa Allah yar olsun!

Qoca aşiq

O kimdir ki, alov yağır gözündən?
O kimdir ki, mənə çıxmır sözündən,
O kimdir ki, qorxur özü özündən?
Buna cavab verən aşiq var olsun!

Cavab

Mirzoyandır, alov yağır gözündən,
Mərbəşirdir, mənə çıxmır sözündən,
Qəzənfərdir, qorxar özü özündən,
Söz soran aşığa Allah yar olsun!

Qoca aşiq

O kimdir ki, aran bilməz, qış bilməz?
O kimdir ki, pul qazanar, iş bilməz?
O kimdir ki, aylarla bişmiş bilməz?
Buna cavab verən aşiq var olsun!

Cavab

O fəhlədir, aran bilməz, qış bilməz,
Dövlətlidir, pul qazanar, iş bilməz,
O kəndlidir, aylarla bişmiş bilməz,
Söz soran aşığa Allah yar olsun!

BACIOĞLUNUN DAYIYA ƏRİZƏSİ

Ay dayı, gəl bölüşək hər nə ki var vəlvələsiz,
Mən cəsəretsiz uşaq, sən kələmər, hövsələsiz.
Yer mənim, lehmə mənim, vışka mənim, neft sənin,
Bələliklə düzələr müşkül işi hər kəsənin.
Mənim olsun suları, çayları bu deryanın
Balığı, ikrası olsun, a dayı, qurbanın.
Muğanın gölləri, səhrası mənim, arxı mənim,
Pambığı al sənin olsun, kim olar söz deyənim?
O dəmir yollarının altı mənim, üstü sənin,
Yük vaqonları, klaslar, paravoz, tüstü sənin.
Varidatı sənin olsun, buna yoxdur sözümüz,
Poçtu da, gömrüyü də al veririk lap özümüz.
Qoy Böyükşor duzu qalsın bizə bozbaş yeməyə,
Dilimiz olsun Azərbaycana bir söz deməyə.
Nə qədər misü dəmir var, sənin olsun, nə sözüm!
Nə dənizdə, nə qıraqda əbəda yoxdu gözüml!
Əmrü fərman sənin olsun, onun icrası mənim,
Hər şeyin nəfi sənin, davası, qovğası mənim.
Can dayı, səndən ufaq bir diləyim var mənim,

Mən ölüm, sanma ki başqa kələyim var mənim.
Mənə bir avtomobil, bir gözəl ev, bir kabinet,
Ver ki daim eləyim əmrinə qul tək xidmət.
Bizim el qorxma yatıbdır, yeri rahatdır ona,
Ona gəl dəyməginen, bir yekə minnətdir ona.

Dayının bacioğluya cavabı

Bacioğlu, a qırışmal, bu nə sözdür, nə kələk?
Aramızda, a gədə, “sən” nə demək, “mən” nə demək?
“Bu sənin, o biri mənim” yazdığını anlamadım,
Sərhədindən dışarı sən deyəsən atdın addım.
Mən dayı, sən bacioğlu, sən uşaq, mən yekəyəm,
Sən bir ovlaq kimi şeydən sürüdə, mən təkəyəm.
Cörünür boşdu başın, yoxdu sənin mərifətin,
“Bölüşək” nə? A ədəbsiz, gicişir yoxsa ətin?
Nələc oldum əzəldən sənə tapşırdım işi:
Çəşarəq yoxsa sanırsan özünü sən də kişi?
Sənə verdim kabinet, avtomobil, portfeli,
Əqlini aldı başından səni lap etdi dəli.
“Mən”, “mənim” bir də desən, bax kəsərim lap dilini,
Bir də dinsən verərəm qoltuğuna zənbilini.
Əbləh oğlu, səni qoydum ora huşyar olasan,
Tutasan göz qabağın, bir uca divar olasan.
Arxada mən işimi sazlayım, əncəmə salım,
Azəri türklərini qafil edib dəmə salım.
Əbləhane bu xəyalatı başından uzaq et!
Gecə ye bozbaşını, iç çayını, get işə yat!
Yer mənim, neft mənim, kənd ilə xırman mənim,
Qəsəbə, şəhər mənim, bağ ilə gülşən də mənim.
Ortağım yoxdu dənizdə, quruda, dağ-daşda,
Bir özün yaxşı düşün, var işə ağlın başda?
Sən özün, varı yoxun, əhlü əyalın da mənim,
Baxışın, tərpenişin, fikrə xəyalın da mənim.
Adə russan? Malorus, ermənisen? Sarsaq adam,
Səni millət sanaraq qeydinə bir zərre qalam?

Sən unutma ki mənim bəndeyi-fərmanımsan,
Əmrinə etsən itaət gözəl oğlanımsan.
Sözümə baxmasan, onda çəkərem Moskivaya!
Səni də bənd edərem adı görünməz yuvaya.

O NƏDİR?

Sənə cavab budur söz soran aşiq:
İmlamızdır, sözü vardır, özü yox.
Mən yazıram anlağıma müvafiq,
Şairlərdir, özü vardır, sözü yox.

Ziyalıdır, bizləməsən çalışmaz,
Kəndlimizdir, dindirməsən danışmaz.
O İrandır, xeyrə, şərə qarışmaz.
Çemberlendir, haqq görməyə gözü yox.

O məzhəbdir, vaxtı keçmiş, ölməyir,
Alverçidir, hey ağlayır, gülməyir,
Doktorlardır, yaxşı, yaman bilməyir,
O, narkomdur, özün görür, bizi yox.

Kənd yoludur, mümkün ikən yapılmaz,
“Qorňak”dır, iynə satar, sap olmaz,
“Baksayuz”dur, istədiyini tapılmaz,
“Azsoyuz”dur, arşını var, bezi yox.

Klublardır, ayda qırx gün bağlanır,
Qulluqçusu bir həftədə yağlanır.
“Kommunxoz”dur, qapısında ağlanır,
Kənd bangıdır, yoxdan başqa sözü yox.

O maşındır, gün uzununu işləyir,
O delləldir, işləmədən dişləyir,
O Hacıdır, gündə arvad boşayır,
Kəbləyidir, oğlan sevir, qızı yox.

Kənd məktəbi bir həsirdir, dörd divar,
Müəllim yox, bir qapıdır, bir açar,
Kənd şurası gördüyünə göz yumar,
Mənzili var, içində bir mizi yox.

“Aztsesu”dur, dəftəri çox, işi az,
“Narkomsabes” “sabah gəli” qutarmaz,
“Narkompros” cavab verməz yüz min yaz,
Kooperativdir, qışda getsən buzu yox.

LOKARNO

Çemberləmə dilavər, qorxar cahan gücündən,
Müstəmləkət titrər Emri¹ kimi bicimdən,
Dünyada hər nasıl baş qurtarmaz ülgücündən,
Oldum cahana yeksər hiyləmlə tacidara.

Yapdım bu gün “Lokarno” – Şurayə qarşı bir zad,
Bilsən “Lokarno” neymiş, eylərsən ahu fəryad,
Şahın verib medalıyo, söylər ki, “əhsən, ustad!”
“Hər dahidən füzuntər sən oldun aşikara”.

Alman, firəng, belçik, əmrimdədir bu sət,
Balkan bütün sərəsər qarşımda bir rəiyyət,
Avcımdadır italyan, çinü japonca söhbət,
Könlüm Amerka istər, həq verdi iştəhara.

Şərqin yaxınlığında hər kəs ki, var qulumdur,
Hər gün satar, alaram, vicdanları pulumdur,
İslamlar əntərimdər, altın da dənbulumdur,
Dənbul vuranda meymun hər cür oyun yapara.

Fəhlə deyir, ay aşna, soxdun başın qar içrə,
Daldan xəbər yoxundur, aşılar bişir sol içrə,

Çəkmiş tufəng ayağə, ovçu gəlir yol içrə,
Köksən, etin müəttər, manqal gətir nahara.

Keçdi köpək zamanı, növbət həqiqətidir,
Yığ dolburzı aşna, söz indi zəhmətindir,
Hər yaptığın xəyanət kəndi fəlakətidir,
Gəldikdə yövmi-məhşər eylərsən intihara.

İt xoşlanar sümükdən, iksin yeyər, üçün də,
Gördün ilişdi qaldı birdən boğaz içində,
İxracını bacarmaz min sən kimi laçın da
Sən, onda, ey dilavər, məzuri-dari-mara.

YAŞASIN!

Deyirəm, Molla əmi, cümlə müsəlman yaşasın!
Yeni onlarda olan namuslu insan yaşasın!

Yaşasın təzə Hicazın¹ kralı ibn Səud²,
Sonra Feysəldə³ olan şövkəti-Sultan Mahmud⁴!
İngilis təzə krala yenə versin mövlud,
Müxtəsər, baş-başa qəyyur Ərəbistan yaşasın!
Ərəbistan dediyin türbəti-rizvan yaşasın!

Yaşasın Türkiyədə nalə çəkən köhnəçilər,
Mövləvilər⁵, zor ilə şapka qoyan əhli-xəbər,
Oldu biçarələrin yurd-yuvası zirü zəbər,
Mövləvibəççələr – ol zülfi pərişan yaşasın,
Əhli-Bəktaş Vəli⁶, qəhvəvü qəlyan yaşasın.

Yaşasın Ərdəbilin⁷ minlər ilə rövzəxanı,
Xalxalın seyyidivü İsfəhanın⁸ rəml atanı,
Kirmanın⁹ dərvişivü Məşhədin¹⁰ əfyon satanı,
Ölürəm, ay kişi, başdan-başa Gilan yaşasın!
Bizim “isna əşəri” məzhəbi, İran yaşasın!

Yazdılar, Şərqdə sultanları çox danladılar,
Ağalar mətləbi indi necə gör anladılar,
Parisə, Londona bir səsle durub banladılar,
Kapital söylədi, səs salma, cibişdan yaşasın!
Sonra, sizlərdəki alver malı – vicdan yaşasın!

CAVAN HƏKİMLƏRİMİZƏ¹

Ey xatiri möhnətli, günü qarə həkimlər,
Bulvarda və bağda gəzən avarə həkimlər.

Vardır Bakıda bir neçə batəcrübə doxtur,
Onlara gələn yardım üçün müştəri çoxdur,
Amma siz üçün birçə nəfər xəstə də yoxdur,
Həml eylə bunu bəxti-nigunsarə, həkimlər,
Ey xatiri möhnətli, günü qarə həkimlər.

Kəndlərdə edər xəstə yatan hər gecə fəryad,
Hər gün ana qoynunda ölər bir neçə övlad,
Gənc doktor əgər istəsə də etməyə imdad,
Lakin necə yapsın bunu biçarə həkimlər,
El dərdü qəmindən cigəri parə həkimlər?!

Getmiş, oxumuş zəhmət ilə elmi-təbabət,
Bir inteligent oldu kişi eyni-ləyaqət,
Kəndlərdə sürünsünmü, yararmı bu qəbahət?
Yox orda nə bulvarü nə mehparə, həkimlər,
Getmə, qalacaqsan bütün avarə həkimlər!

Kəndli hara, doktor hara, heç olmuş əzəldən?
Dərman alalar kənd həkimi Kalba Bədəldən,
Ömrü qutaranda öləcək, qaçmaz əcəldən,
Allah aparırsa, ona nə çarə, həkimlər?
Lənət ola bu gərdişi-qəddarə, həkimlər!

Qalsın qulağında, a cavan, türfə nəsihət,
Jurnal sözü boş lağlağıdır, eyləmə diqqət,
Sən inteligentsən, qulaq asma, yaşa, keyf et,
Min heyf ki, keyf etməyə yox parə, həkimlər,
Pulsuzluq işi saldı yaman darə, həkimlər,
Ey xatiri möhnətli, günü qarə həkimlər.

YA ŞEYX!¹

Rəhm et bizə, gəl salma bizi çöllərə, ya Şeyx!
Ya Şeyx, qayıt, küsmə, otur mənbərə, ya Şeyx!

Bir mərsiyəxandan küsərək etmə təğəyyür,
Öz kisənə, əlbəttə, ziyandır bu təkəbbür,
Axşam bizə gəl, firmini ye, hirsini söndür,
Biz bəndələrin malı da, lap canı sənindir,
Rəhm et bizə, gəl salma bizi çöllərə, ya Şeyx!
Ya Şeyx, qayıt, küsmə, otur mənbərə, ya Şeyx!

Hər mərsiyəxan vaiz edən söhbəti sevməz,
Vaiz özü də onda olan haləti sevməz,
Dərvişə soruşsan, bu iki "milləti" sevməz,
Pambıqçı kişi, qaidədir, ağ iti sevməz,
Rəhm et bizə, gəl salma bizi çöllərə, ya Şeyx!
Ya Şeyx, qayıt, küsmə, otur mənbərə, ya Şeyx!

Çoxdursa da gör Kamyabın² əski günahi,
Heç şəkk eləməm, əfv eləmiş həpsin ilahi,
Hər halda bu gün vardır onun mənbərə rahi,
Vardır kişinin can çıxaran şuru, segahi,
Rəhm et bizə, gəl salma bizi çöllərə, ya Şeyx!
Ya Şeyx, qayıt, küsmə, otur mənbərə, ya Şeyx!

Neydin sən özün bil, bizə vəzin görək olan,
Keçdik bu cahandan onu Tanrı qıla viran,

Lap tökdü daha zəhləmizi Fatma, Tükəzban,
Mömün qocayız, pul verəriz, sat bizə qılman,
Rəhm et bizə, gəl salma bizi çöllərə, ya Şeyx!
Ya Şeyx, qayıt, küsmə, otur mənbərə, ya Şeyx!

Çıxmışsa da əldən dükan, ölmüşsə ticarət,
Pendir-çörəyə evdəkiler qalsalar həsrət,
Qorxma, sənə pul toplanacaq, keyfini saz et,
Qoy "Mirzə" də alsın, sənə bundan nə əziyyət,
Sən də, o da iftarə yeyin bal, kərə, ya Şeyx!
Əl toğlusu tək piy yığıla peysərə, ya Şeyx!
Rəhm et bizə, gəl salma bizi çöllərə, ya Şeyx!
Tax eynəyini, bənzə qoca əntərə, ya Şeyx!
Ya Şeyx, qayıt, küsmə, otur mənbərə, ya Şeyx!

ÇARŞABLI QADINLAR

Həzrət Bibi¹ kəssin sizi, ey qanlı qadınlar,
Çarşablı qadınlar, üzü kirşanlı qadınlar.

Heç gör yaraşarmı oruc ol rəngli dodağa,
Yaxud bikiəallah yaraşır başda darağa.
Quran da başında baxıyorsan sola-sağa,
Başqa yer ara, ay başı Quranlı qadınlar,
Çarşablı qadınlar, üzü kirşanlı qadınlar.

Çarşab hara, kirşan hara, ay dərbədən olmuş,
Rəngsaz dükanından üzünüz beşbətər olmuş,
Bilməm nə olub ki, başınız dəngəsər olmuş,
Ay pirlərə hər il iki qurbanlı qadınlar,
Çarşablı qadınlar, üzü kirşanlı qadınlar.

Balniskədə göz ağrısını etmə bəhanə,
Hər kəs biliyor dərдинi, biddir bu zəmanə,
Balniskə olub şəkildə həmmami-zənanə,

Qulluqçulara rəhm et, a vicdanlı qadınlar,
Çarşablı qadınlar, üzü kirşanlı qadınlar.

Hər cümə yapırsan Bibiheybətdə qurultay,
Divanə olurlar kişilər kənddə, vay-vay,
Heç gör tapılırmı sizə bir ölkədə həmtay,
Bir siz beləsiz, bir də ki, iranlı qadınlar,
Çarşablı qadınlar, üzü kirşanlı qadınlar.

Dəstəylə gedib “Baksoyuz”u qılma səyahət,
Gəzmək yeridirmi ora, ya çayi-ticarət?
Heç ölkədə, heç yerdə görünməz belə adət,
Bir anlayınız, ay başı yorğanlı qadınlar,
Çarşablı qadınlar, üzü kirşanlı qadınlar.

Çarşab gözünü örtüdü, görünməz sənə dünya,
At çarşabı, qorxma, səni şeytan yeməz əsla,
Sən də yaşa insan kimi, rəng-məngi də tulla,
Görsün səni, təhsin eləsin şanlı qadınlar,
Çarşabsız, ədəbli, oxumuş, canlı qadınlar.

YAZ FƏSLİ

Yaz fəsli gəlir, istiyə tab eyləmək olmaz,
Rahət gecələr şəhərdə xab eyləmək olmaz.

Yaylaqlara getsin gərək hər qarnıyoğunlar,
Qalsa əridər gövdəsini büsbütün onlar.
Hazır oluyor onlar üçün yaxşı vaqonlar,
Əhvallarını çünki xərəb eyləmək olmaz,
Yaz fəsli gəlir, istiyə tab eyləmək olmaz.

Lazımdı kassirlər ola zövq ilə səfadə,
Eyb eyləməz israf edələr kassadan, adə,
Asudə yeyib-içməlidir yaxşı həvadə,

Çünki burada meyli-şərab eyləmək olmaz,
Yaz fəsli gəlir, istiyə tab eyləmək olmaz.

Başlandı yenə bir para kassada xəyanət,
Yaylağa gedib istədigilə ola rahat,
Təftiş zamanı qızarıb çəksə xəcalət,
Eyb etmə ona, çünki əzab eyləmək olmaz,
Yaz fəsli gəlir, istiyə tab eyləmək olmaz.

Göndərməlidir arvadını Borjoma¹ Nepman²,
Yağ, süd yeyərək kökləşə bəlkə neçə batman,
Daşbaşdadır ancaq özü də, mətləbi bir qan,
Nepmandır, onu alçaq hesab eyləmək olmaz,
Yaz fəsli gəlir, istiyə tab eyləmək olmaz.

Çəksən, gələcək bir parası on iki batman,
Naxoşluğa salmış özünü indidən oğlan.
Olsa, olacaq nazlı gözəldən ona dərman,
Bu barədə bir kəlmə itab eyləmək olmaz,
Yaz fəsli gəlir, istiyə tab eyləmək olmaz.

BULVAR QƏHRƏMANLARI

Cavanlar, ortalar artıq ayıqlanmış, ziyalənmiş,
Gözüm görcək işıqlanmış, sınıq könlüm səfalənmiş.

Əsayi-zərnigar əldə, başında bir həsir qalpaq,
Qıraxmal həlqə boynunda, libası həlqəsindən ağ,
Bığı, birçəkləri rəngli, uzaqdan parlayır dırnaq,
Kəsafətdən əsər yoxdur, “cəhalet” intəhalənmiş,
Gözüm görcək işıqlanmış, sınıq könlüm səfalənmiş.

Günüz baqqal dükənində satan kartof, soğanın gör,
Gecə get restoranlarda şərabın, istəkanın gör,
Oturmuş sağ cinağında, o yari-mehribanın gör,

Çopur qulluqçu Varvara necə gör mehliqalənmiş,
Cavanlar, ortalar artıq, ayıqlanmış, ziyalənmiş.

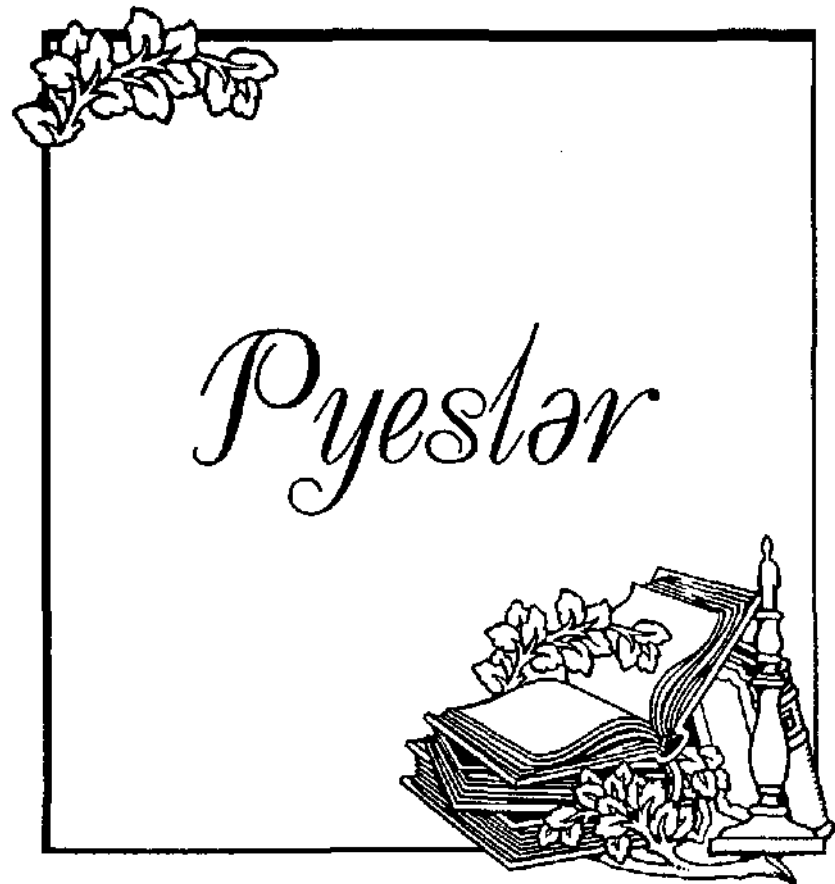
Nə yapsın? Xəstədir evdə, həm arvad, həm də övladı,
İlacə, doktora pul yox, sızıldar, ağlar arvadı,
Gərək bir yanda şad etsin zavallı qəlbi-naşadı,
Odur Marfuşanı tapmış, gezib bir az səfalənmiş,
Cavanlar, ortalar artıq, ayıqlanmış, ziyalənmiş.

Kəbabın ertədən satmış, gedib bağda “qulat” eylər
Qolunda bir çüyün saat, yanında bir gözəl dilbər,
Dedikcə nərmü nazikdir bütün gün pol yumuş əllər,
Kəbabçı dostumuz öpmüş əlindən, o həyalənmiş,
Gözüm görçək işıqlanmış, sınıq könlüm səfalənmiş.

Eşitdim sən də xərrazi, tazə meydana girmişsən,
Tapıb bulvarda bir canan, onunla iş bitirmişsən,
O dermiş “ya tebe lublu”, başın sən tərpədirmişsən,
Nə bicsən ki, “bu məsum qız” səninlə aşinalənmiş,
Gözüm görçək işıqlanmış, sınıq könlüm səfalənmiş.

Bu il də keçmədi oğlum, cəhənnəm canı sağ olsun,
Nə çoxdur doktor indi qoy gedib, hər gün qonaq olsun,
Yanında dilbər, ustolda şərab olsun, araq olsun,
Xanımla qol-boyun görçək, dedim, vallah zəkalənmiş,
Gözüm görçək işıqlanmış, sınıq könlüm səfalənmiş.

Dedikcə dərsə mayildir, vəli dövrənə min lənət,
Yaratmış mahi peykərlər, buraxmış şəhrə bir ziynət,
Məhəmməd ümməti, şiə yararmı etməsin işrət?
Onu istər gözəllər də, nə yapsın macəralənmiş,
Cavanlar, ortalar artıq, ayıqlanmış, ziyalənmiş.

Komediya, bir pərdədən ibarət

İŞTİRAK EDƏNLƏR

Pərzad nənə – 75 yaşında
 Qurban (*onun oğlu*) – 50 yaşında
 Zibə (*Qurbanın arvadı*) – 45 yaşında
 Rəsul (*Qurbanın oğlu*) – 14 yaşında
 Zəhra (*Qurbanın qızı*) – 10 yaşında
 Şeytan
 Həmzad
 Cin
 Cadu
 Maarif

Əhvalat vaxt olur bir kənd evində. Evin ortasında kürsü, bir tərəfdə kiçik yazı masası. Pərzad nənə oturub təsbəh çevirir. Zəhra gəlinlərini di oxuyur:

Küçələrə su səpmişəm,
 Yar gələndə toz olmasın.

Pərzad nənə. Ay qız, ay Zəhra, bu Rəsul harada qaldı, vaxta qədər gəlib çıxmadı?

Zəhra (*acıqlı*). Mən nə bilim. (*Yenə oxuyur.*)

Küçələrə su səpmişəm,
 Yar gələndə toz olmasın.

Pərzad nənə. Qara çor səpmişəm, çor, zəhrimar səpmiş. İt kimi üstümə nə bağırır, a!

Zəhra. Axı mən nəyləyim Rəsul gəlmədi... Gələr də.

Pərzad nənə. Vay, əndamın açılsın qız.

Bayırdan Rəsulun səsi gəlir.

Şahların taxtını yıxarıq,
İşıqlı günlərə çıxarıq.

Odaya daxil olur.

Rəsul. Salam əleyküm, ay nənə!

Pərzad nənə. Qara çor salam, dərd salam! (*Ayağa durur.*)
Ay igid ölmüş, sənə deməmişəm ki, padşahın adını çəkmə, padşah
yer üzünün Allahıdır, dayan, səni gör necə cımcıq... eləyəcəyəm.

Rəsul gülə-gülə qaçır, bu vaxt qolu deyir Zəhraya.

Zəhra. Çolaq olasan, qolumu sındırdın ki...

Pərzad nənə (*yorğun gəlir, oturur yerində*). Yaxşı qara gey-
miş, qoy atan gəlsin, mən onunla bir-iki kəlmə danışaram. Odu
vurdun qızı, əzik-əzik elədin.

Zəhra. Ay nənə, heç bir yerim əzilməyib ki.

Pərzad nənə. Kəs, qara geymiş, əzilib.

Rəsul. Ay nənə, padşah nədir axı, o da mənim kimi bir adam-
dır da.

Pərzad nənə. Hə, hə, qan əndərəsən, sənin kimi adamdır?
Allah sənin kimi adamdır? Bibiheybət də, peyğəmbər də, imamzada
da sənin kimi adamdır? Allah, sən saxla, nə yaman günlərə qaldıq.

Zəhra (*yenə gəlinlərini oynadır*). Küçələrə su səpmişəm...

Rəsul gedib masanın qırağında oturub kitaba baxır.

Pərzad nənə. Qara çor səpmişəm, dərd səpmişəm. Dur get,
qazanın altına bax! İndi atan da gələr, zəhrimarlıq yeyəcək?

Zəhra (*yan tərəfə*). Uf... Bu arvadın mır-mırından qurtara bil-
mirik də, ölmürük ki, canımız qurtarsın. (*Çıxır.*)

Pərzad nənə. Rəsul, hə, hə, oxu o şto-to kitablarını, nə Al-
lah bil, nə peyğəmbər, nə pir.

Rəsul. Ay arvad, məyər, bunda da işin var?

Ziba daxil olur.

Pərzad nənə. Budur ha, qoçaq oğlun vurub qızı əzik-əzik
elədi.

Ziba. Oğlumun əli çolaq olsun. Atası onu qudurdub çıxardıb
başımıza.

Qurban daxil olur.

Qurban. Hə, nə var, nə qalmaqaldır?

Ziba. Nə olacaq, oğlun vurub qızı əzik-əzik eləyib.

Rəsul. Ay dedə, vallah, nənəm məni döymək istəyirdi, qaçanda
əlim deydi Zəhraya, heç bir yeri də əzilməyib.

Qurban (*çağırır*). Zəhra, Zəhra, bura gəl görüm. (*Zəhra daxil
olur.*) Ay qız, Rəsul haranı vurub əzib?

Zəhra. Heç yerimi. Ancaq qaçanda qolu mənə toxundu.

Pərzad nənə. Ay tikə-tikə olmuş, neyçin yalan deyirsən?

Zəhra. Ay nənə, vallah heç bir yerim əzilməyib.

Pərzad nənə. Əzilib, əzilib, qara geymiş. Atan Rəsulu qu-
durdub çıxardıb başımıza.

Qurban. Çıxmaz, çıxmaz, ana, mənim oğlum ağıllı oğlandır.
Dərs oxuyur.

Ziba. Hə, hər kəs dərs oxusa ağıllı olar, oxumayanlar hey-
vandır?

Qurban. Bəs sən onu bu vaxtdək bilmirsən? (*Zəhra gedir.
Rəsulun kitabına tamaşa edir.*)

Pərzad nənə. Hə, oxutdur, oxutdur, dindən, məzhəbdən çıxıb
bir kafir olub qalsın. Padşahı da söysün.

Zəhra. Ay Rəsul, bu nədir?

Rəsul. Adam, nə olacaq?

Zəhra. Vaxsey, belə də adam olar, kömür rəngində?

Rəsul. Həbəşdir də. Onların cinsi elədir.

Zəhra. Adam da sırğamı burnuna taxar?

Rəsul. Sənin adətin qulağına taxmaqdır, onunku da burnuna.

Zəhra. Yox, elə adam olmaz. O, yəqin şeytan şəkli.

Rəsul. Şeytan nədir? Şeytan-zad yoxdur.

Zəhra. Nə yoxdur? Ay nənə, görürsən Rəsul nə deyir? Deyir
şeytan yoxdur.

Pərzad nə nə. Yoxdur, yoxdur? (*Vurur başına.*) Bəs Quran yalandır, axund yalandır? Axundun öz dilindən eşitmişəm, qara geymiş! (*Qurban qəhqəhə ilə gülür.*)

Rəsul. Müəllim deyir ki, axundlar savadsızdırlar, Quranın mənasını bilməyirlər.

Pərzad nə nə. Axund bilmir? Ay kül başıma! (*Vurur başına.*)

Zibə. Kəs, adə, ey. Atana baxmaram a, durub ağzını əzərem, lal ol, kitabına bax! (*Qurbana*) A kişi, bu yazıq Tükəzban sənə bacındır, balası əlindən gedir, nə üçün gedib baş çəkməyirsən?

Qurban. Nə baş çəkim? Mən həkim deyiləm ki. Uşaqdır azarlayıb həkimə göstərsinlər, ya ölər, ya sağ qalar.

Zibə. Yox, onun azarı həkimlik deyil. Sırağagün Tükəzban bizdən evlərinə gedəndə uşaq qucağında hamamın qabağından keçib. Orada uşağa həmzad toxunub. Daha bir yer qalmayıb ki, uşağı aparmasınlar: Bibiheybətə, Pırveroya, Nərdəran pirinə, çıldağa, Bül-bülə imamzadasına, heç xeyri olmayıb. Bir gün götürüb onları xəlfə Novruzun yanına apardım. Tas qurdu. Cinləri yığıb qarğunun içinə doldurdu. Onlar ilə danışandan sonra üç dua yazdı. Birini qaynadıb suyunu uşağa verdi, birini yandıraraq üstüsünü verdi, birini də yandıraraq hamamın kəndərində basdırdı. Yenə bir xeyri olmadı. Hər beş deqiqədə cin onu tutur.

Qurban. E... e... boşla. Yenə başladı cin belə gəldi, həmzad belə getdi. Nə cin, nə şeytan, nə həmzad? Bu axmaqlar axmaq sözləri nə vaxta qədər danışacaq? Bu həmzad zəhrimar necə olur ki, xaricinin gül kimi uşaqlarına toxunmayıb, gəlib bacımın burnu fırtıqlı uşağına toxunur. Ax, cin nədir, şeytan nədir, həmzad nədir?

Pərzad nə nə. Hə, Allah nədir, peyğəmbər nədir? Baa... ala... (*Başlarına kül eləyir.*) Elə bir sən varsan, bir də sənə oğlun.

Qurban. Bir də qızım.

Zibə. Bağışlarsan, qızı sənə vermərik ki, onu da özün kimi kafir eləyəsən. O oğlun, o da sən, özün bilərsən. Mən qoymaram ki, mənim qızım üzünə un sürüb şəhər qızları kimi başıyaqıq gəzsin.

Qurban. Mən də qoymaram ki, mənim qızım sənə cin şeytan sözü, inək sağmaq, bozbaş bişirmək öyrənsin. Gələn ildən məktəbə gedər, vəssalam! (*Bunlar bir-biri ilə danışirlər.*)

Zəhra. Bəs, ay Rəsul, bu nədir?

Rəsul. Bu da insandır.

Zəhra. Vaxsey, bundan adam qorxur.

Rəsul. Buğğ...

Zəhra. Ay nə nə!.. (*Qışqırır.*)

Zibə. Ay igid ölmüş, qızı qorxutdun ki. Başuva əl-ayaq qoy. (*Zəhra da əl-ayaq qoyur başına.*)

Qurban (*gülür*). Hani, əl qoydun, ayaq qaldı ki?

Pərzad nə nə. Ay oğul, kaş sən gedib usta olub bu kafirlərlə oturub-durmayaydın. Sənə məgər behiştə yer verəcəklər, məgər sən huri üzünü görəcəksən?

Qurban. Ay nə nə, onun hamısını mən sənə bağışladım. O dünyada səni bir iyirmi yaşında qız qayıracqlar və bir bığburma cavvan oğlana da verəcəklər. Nə olar, o vaxt mən də gedərəm cəhennəmə öz yoldaşlarımın yanına. Kafir uşaqlarını da salaram yanıma. Zibə, get xəbəri gətir, yorulmuşam, yatacağam. (*Zibə gedir.*)

Rəsul. Ay dedə, bu gün bizə kəsir hesabı öyrədiblər.

Qurban. Kəsir nədir, oğlum?

Rəsul. Kəsir? Məsələn, beşdən iki pay, yeddindən dörd pay. Məsələn, bir torpağın var, onun beşdən üçü sənindir. O yeri bölürlər beş yerə, üçünü verirlər sənə. Buna kəsir deyirlər, dedə.

Zibə xəbəri gətirir.

Zibə. Dur, ay qız, bu sarsaq sözlərin mənasına qulaq asma, süfrəni sal.

Qurban acıqlı ona baxır. Zəhra süfrəni salır.

Qurban. Hə, oğlum, yadıma düşdü. Bizim məndə də bu hesab var. Məsələn, turba gələndə deyirlər ki, bu turba beş asmurqdur. Rusca ona deyirlər çetvert ki, bu da elə sən deyən hesabdandır, ha. O yaxşı şeydir, oğlum. Oğlum, öyrən. (*Oturur xəbəyə.*) Bax, ana, sənə nə deyim, sən və rəhmətlik atam məni qoysaydınız, mən də indi bir insan olardım. Budur ha, Həməz bəyin oğlu Rza bəy mən məndə usta olanda o uşaq idi, məktəbə gədirdi, indi injinar olub gəlib. Bu saat mənim böyüyümdür. Gedib onun qulluğunda dururam. Mən iyirmi ildir məndə ustayam, o, dörd ildir gəlib, indi mənə iş öyrədir. Kişinin haqqı var, elm oxuyub. Elm zarafat deyil.

Doğrudur, hərdənbir keyfimə deyir ki, bir balaca uşaq mənə böyüklük eləsin, amma yenə deyirəm, kişi məndən çox bilir.

Pərzad nənə. Yaxşı, yaxşı, indi dincilər oldu, qurtardı getdi.

Rəsul gülür.

Rəsul. Ay nənə, dincilər deyil, injinardır. Türkcədə mühəndis deyirlər.

Pərzad nənə. Hər şögeribdir, yəni o, ölməyəcək, onu qəbrə qoymayacaqlar? İnki-minkir¹, canına qurban olduğum, ondan soruşmayacaqdır ki? Onda görüm nə cavab verəcək, oxuduğu onun başına deyər.

Qurban (*karıxmış*). Yaxşı, ay arvad, yaxşı. Andıra qalsın inkir-minkir də. Yenə yapışdın yaxamıza.

Zibə. Dindən-dondan çıxmısan, şükür. Ona görə...

Qurban. Sizin, yaxşı, behiştə yeriniz gen olar. Dur, yerimizi sal, yataq. Ay qız, Zəhra, o suyu at, təzə su gətir içək.

Qız suyu bayıra atmaq istəyir.

Pərzad nənə. Nə qayıırırsan, səni görüm parça-parça olasan, gecə də bayıra su atarlar?!

Qurban qızın əlindən suyu alıb bayıra atır.

Pərzad nənə. Dəlisən, qaragün, mən dəliyə nə deyim?

Rəsul. Ay nənə, nə üçün bayıra su atmaq olmaz?

Pərzad nənə. Ona görə ki, gecə olanda yerin üzünə cinlə dolu olar. Suyu atarsan tökülər onların üstünə, ağzın əyilib qulağının üstünə gedər.

Ata və oğul gülürlər.

Qurban. Dur, oğlum, yataq. Səhər sən məktəbə gedəcəksən, mən də işə. Sarsaq-sarsaq sözlərdən bir şey çıxmaz. Cin-şeytan bunların başına elə girib ki, heç onu başlarından çıxarmaq mümkün deyildir.

Rəsul. Hələ Zəhra da inanır.

Zəhra. Mən heç bir zad bilmirəm. Nənəm deyir var, dedəm deyir ki, yoxdur. Mən nə bilim var, ya yoxdur.

Qurban. Yaxşı, qızım, yaxşı. Məktəbə gedərsən, orada bilərsən var, ya yoxdur. Zibə, lampanı söndür yataq.

Zibə (*lampanı söndürə-söndürə*). Onu Allah vurub məktəbə getsin. O qədər cinə-şeytana sataşmışımız ki, bizimlə düşmənlər olarlar, onda görək necə dolanacağız.

Pərzad nənə. Allah, balam, onlara dəymək olmaz. Qənber qızı Kərbəlayı Fatma yalan deyir? Öz gözü ilə görmüşdür ki...

Rəsul. Ay nənə, heç Kəblə Fatma dedi ki, onlar necə olurlar? Onların da əli, ayağı, gözü olar?

Pərzad nənə. Məgər onlar öz şəkillərində görünürlər? Onlar hər cildə girirlər. İt şəklinə, donuz şəklinə, pişik şəklinə girirlər. Kəblə Fatma onu pişik şəklində görmüşdür.

Rəsul. Ay nənə, bəlkə Kəblə Fatma elə pişik görüb?

Qurban qəhqəhə ilə gülür.

Zibə. Yıxıl, köp, adə! Bismillahür-rəhmanür-rəhim. (*Yatırlar.*)

Şeytan daxil olur.

Şeytan. Ox, ox, nə yaman günlərə qaldıq. Xırda-xırda uşaqlar da mənə danırlar. Şeytan yoxdur, – deyirlər. Bəs mən kiməm? İnsanları min illərlə əlimdə əsir eləyən mən deyiləmmi? Mən yoxam, mən yoxam? Ha, ha, ha... Bəs mənim nəslim deyil ki, hər birinin ürəyində yer tutub? (*Rəsula tərəf*) Ax, öldürməyə icazəm olsaydı, səni bu saat boğardım. (*Qurbana tərəf*) Buna bax, neçə il mənə qulluq eləyib, indi mənə danır. Yenə Allah razı olsun bu qadınlardan, mənə inanırlar. Bunlar olmasa, mənə kim tanıyacaq? Get-gedə işim xarablaşır. Qızları da qoyurlar üçqoladır, dördqoladır, altıqoladır, ora... Bir vaxtdan sonra qadınlar da mənə tanımayacaqlar. Ax, ax, hayıf keçən zamanlar... Görək gedəm. O qədər işim var ki, bu gecə görək Kərbəlayı Xudavərdinin yuxusuna girəm. Bir cananenin yuxusuna girəm. Oradan da gedəm Ərdəbildə Mirzə Ələkbər² ağanın yuxusuna girəm ki, sabah bir təzə fitva verib, mənim üçün tabeələr artırsın. Oradan Əmir Feysəlin yanına gedim ki, ərəb millətini türklərdən ayırsın. Sonra İrana, Hindistana... Qərək, vaxt azdır. İslam milləti ayılır. Görək gecə-gündüz çalışam. (*Getmək istəyir, qapıda həməzad ilə burun-buruna gəlirlər.*)

Şeytan. Xoş gördük, ay kirvə, sən hara, bura hara?

Həmzad. Səni axtarıram.

Şeytan. Məni? Nə üçün? Mənimlə nə işin var?

Həmzad. İnsanlardan şikayətim var.

Şeytan. İnsanlardan? Ha, ha, ha... Mənə nə şikayətin var?

Həmzad. Nə şikayətim olacaq? Bir vaxt var idi ki, bütün dünya üzündə bizim nəsil azad idi. Axır zamanlar bizi hər tərəfdən qovlaya-qovlaya getirib təpdilər islam aləminə. Biz necə, sən də bizim kimi, qaranlıq yerlər sevirik: meşələrdə, hamamlarda, məscidlərdə, qəbiristanlarda, xaraba evlərdə olarıq. Bu şeylər də islam aləmində bol idi. İndi zalım uşağı başlayıblar meşələri, hamamları təmizləməyə, xarabaları abad etməyə. Bir xaraba var idi. Orada iclasa yığılardıq. İndi orada böyük bir bina tikiblər. Qabağında bir şalban basdırıblar. O şalbanda da bir bağırsağa oxşayan bir şey çəkiblər, bir də qarpıza oxşayan bir şey qapının üstünə qondarıblar. Axşam elə işıq verir ki, az qalırım ki, dəli olam. Dırmaşdım şalbana, istədim ki, o bağırsağı qıram, bir şey məni elə vurdu ki, kəlləmayallaq yerə düşdüm, başım da əzildi.

Şeytan. Görürəm, alında bir qoz bitib. Yaxşı, indi nə istəyirsən?

Həmzad. Sən hamımızın böyüyəsən, bizdən hünərlisən. Səndən təvəqqe eləyirəm ki, mənimlə gedəsən, işığı söndürəsən.

Şeytan. Uzaqda olsa gedə bilmərəm, vaxtım yoxdur.

Həmzad. Yox, yavıqda, Hindistandadır. (*Getmək istəyirlər, Cin daxil olur.*)

Şeytan. Baho, xoş gördük, ay kişi, əlini niyə bağlamısan?

Cin. Ay Şeytan lələ, ay Şeytan lələ, yuxanda Allah, aşağıda sən, sən bizə çarə elə.

Şeytan. Nə var, nə olub?

Cin. İnsanlardan şikayətim var.

Şeytan. Əlinə nə olub? İnsanlar sənə...

Cin. Dayan, sənə neql eləyim. Onda bilərsən ki, əlimi niyə bağlamışam?

Şeytan. Danış görüm!

Cin. İman gətirən cinlərin padşahı bizim padşaha xəbər göndərmişdi ki, biz iman gətirmişik. Daha insanlara toxunmayacağız. Hərgah siz toxunsanız, vayna abyavit eləyəcəyiz.

Şeytan. Ay kişi, sən sarsaqlamısan. Rusca niyə danışırısan?

Cin. Çünki abrazovniyalar rusca danışirlar. Qulaq as: bizim şah alicah* bargahında** məsləhət məclisi açmış idi. Özü də qızıl taxtın üstündə oturmuş idi. Söhbətin şirin yerində bir də gördük ki, tarrap bir şey deydi bargahın damına, bir də deydi. Şah əmr elədi ki, baxın, görün nədir. Mən maşın kimi dırmaşdım dama. Gördüm bir qara şey çəkilib yuxarı, aşağı gələndə tarrap dəyir dama. Hər dəyəndə bir parça qoparır. Mən tutdum onu ki, saxlayım. Bir də vurdu əlimdən. Birdən vurub əlimi də sındırdı. İstədim gəlim şahə xəbər eləyim qaçsın, dam yıxıldı. Tamam əmir-üməra, vəzir-vüzəra şah ilə bir yerdə tələf olub getdilər. Mən dedim ki, görüm bu düşmən kimdir? Bir kəndli libasında yer üzünə çıxdım. Oradakı insanlarla görüşdüm və soruşdum ki, burada nə edirsiniz, dedilər ki, biz yeri qazıyıb altındakı dövləti ələ gətiririz. Ey Şeytan ağa, bizə bir çarə. Yer altından da insanlar bizi qovlayırlar. Bəs, biz nəyə gedək?

Bu halda Cadu daxil olur.

Şeytan. Sən nə var gəlmişsən, ay imansız qarı?

Cadu. Ay Şeytan dayı, belə balalarım sənə qurban, insanlardan şikayətim var.

Şeytan. Yahu... Bu nə insanlar oldu? Ay canım, hamı şikayətə gəlir. De görüm nə var?

Cadu. Belə, başına dönüm, qadını alım, balalarım sənə...

Şeytan. Qurtar, qarılının hiyləsi andıra qalsın!

Cadu. Qadan alım, acıqlanma, deyim. Sən bilirsən ki, gecələr havada bir mən uçaram, bir də bayquş. İndicə bayquşla bir yerdə söhbət eləyə-eləyə uçurduq. Bir də gördük ki, bizə tərəf bir gurultu səsi gəlir. Gəldikcə artır. Axırda bir zorba şey olduğunu gördük. Qanad dalında girdə. He, sən allah, girdə də qanad olar? Elə fırlanır ki, göz görmür. İçində bir insan oturub. Başa düşdüm ki, bu, insanın bicliyidir. Tez qaçıb gəldim ki, bir çarə eləyəsən. Yoxsa insanlar bizi havadan da qovarlar. Onda bəs haraya gedək?

Şeytan (*Cinə*). Yaxşı, bəs sizin dənizdəki qardaşınız nə qayırır? Onlar, görünür rahatdır.

* Alicah – yüksək mənəbli

** Bargah – saray

CİNAYƏT

Bir məclis, 3 şəkildə

İŞTİRAK EDƏNLƏR

BİRİNCİ ŞƏKİL

Pərdə açılır. Fatimə evində oturub cəhrə ayırır. Qardaşı Qasım daxil olur.

Qasım. Fatimə, salaməleyküm, nə qayırsan?

Fatimə. Heç, a qədəş, cəhrə ayırıram, həm də fikir eləyirəm.

Qasım. Yəqin Cəvahirin fikridir.

Fatimə. Bəli.

Qasım. Daha ona fikir lazım deyil ki. Verin getsin də.

Fatimə. Vallah, lap məəttəl qalmışam, ay qədəş. İstəyirəm ki, qız elə dövlətli evə getsin, bəxtəvər olsun. Amma nədəndir ürəyim gəlmir. Bu işdən qorxan kimi oluram. Bayaqdan noxud falına baxıram, neçə dəfə baxdım, yol vermədi. İndicə ürəyimdən keçirdim ki, razı olum, cəhrəmin sapı qırıldı. Bu da heç bizə düşməz.

Qasım. Ay bacı, ağlına başına yığ. Oğlan cavan, gözəl, özü Hacı Muradın oğlu, malları, dövlətləri, daha nə istəyirsən? Məni də o, buraya göndərirdir. Gədə dəli-divanədir qızdan ötrü.

Fatimə. A kişi, mən bunların hamısını fikir edirəm... Nə bilim, sən dayısı, o atası. Özünüz bilin.

Qasım. Yaxşı, onda mən gedim, tələsirəm. Gəlib Cavad ilə danışaram. Gedim gədələri iş üstə qoyum gəlim. Birdən Cavad gec gələr, məəttəl olaram.

Fatimə. Xoş gəldin. (Cəhrəni bir yana qoyub fala baxır.) Yox, yenə yol vermədi. Bu işdə, deyərsən, xeyir yoxdur.

Cin. Onlar cahən müharibəsində bütün tələf olub getdilər.

Şeytan. Kişi, necə tələf olub getdilər?

Cin. Cahən müharibəsində su altında insan balıqdan çox idi. Cürbəcür şeylər buraxdılar ki, hər partlayanda beş min cin birdən öldü.

Şeytan. Ey vay, mənim başım qarışıb axundlara, mərsiyə-xanlara, tacirlərə. Bunun ürəyindən çıx, onun ürəyinə gir. Daha dünyadan xəbərim yoxdur. Bu insanlar nə bic olublar. Yerin altına girirlər, göyün üzünə çıxırlar. Nədir bunları bu hala gətirən?

Cin. Mən onu öyrənmişəm. O, yerqazıyan ustadan soruşdum ki, sən bayırda durub, yerin altından dövləti necə çıxara bilirsən? Dedi ki, elmin gücü çoxdur, elmin köməyi ilə hər şey eləmək olar. Oradan anladım ki, bunlara kömək eləyən elm adında bir şeydir.

Həmzad. Elm? O, necə şeydir? Bizim cinsdəndir, yəni onları?

Şeytan. Bizim cinsdən olsa, insanlara kömək edərmidi?

Cadu. Bəs onda özlərinindir?

Həmzad. Yox, özlərinin də deyil, olsaydı, mənə rast gələrdi.

Şeytan. Yoldaşlar! Daha durmaq zamanı deyil. (Caduya) Sən uç göyə. (Həmzadə) Sən axtar yer üzünü. (Cinə) Sən də yerin altını. Mən də ürəkləri. Harada olsa, bu elmi tapmaq məhv eləyək. Yoxsa o, bizi məhv eləyəcək.

Cadu. Ah, o mənim əlimə düşsün, onun gözlərini dırnaqlarımla ovaram.

Cin. Mən də ağzını əyərəm, getsin qulağının dibinə.

Həmzad. Mən də ürəyini çəngələrim ki, gündə on dəfə özündən getsin.

Şeytan. Mən də... (Səhnə işıqlanır.) Ah, bu nədir?

Maarif. Məhv olsun insanların yanlış xəyalatı. Maarif gəlir! Maarif olan yerdə sizlər olmazsınız!

Pərdə

Cəvahir (*daxil olur*). Ay ana, Məmmədi gördüm. Bu saat balta çiyində bağa gedirdi. Məni gördü qıpqırmızı qızardı, başını aşağı saldı. Mən də onu görəndə həmişə bir təhər oluram. Heç özüm də bilmirəm nə üçün elə oluram.

Fatimə. Hansı Məmmədi? Qonşumuz yetim Məmmədi deyirsən?

Cəvahir. Yetim Məmməd olanda nə olar? Yetimlik məgər ayıbdır?

Fatimə. Buna bax, buna bax, acığı gəlir, a. A balam, mən bir söz demədim.

Cəvahir. Ay ana, görürsən nə yaxşı oğlandır Məmməd? Bacısı da yaxşı qızıdır. Məni belə çox istəyir ki, heç məndən ayrılmaq istəmir. Mən də onu çox istəyirəm.

Fatimə (*kənara işarə edir*). İstə, balam, da. Mən nə deyirəm? Yaxşı fağır uşaqlardır.

Bahar (*gəlir*). Salaməleyküm, ay xala!

Fatimə. Əleykümsalam, qızım, necəsən, yaxşısan?

Bahar. Allaha şükür, xala. A Cəvahir, bir az dayanmadın, sən gedən kimi qoyunum doğdu. Gəl, gedək, bax necə gözəl quzudur.

Cəvahir. Ana, gedim?

Fatimə. A qız, indi gəldin, dayan dur, qoy atan gəlsin, sonra get, bu saat gələr. Yoxsa, gəlib seni görməsə, acığı tutar, Cəvahir.

Cəvahir. Niyə acığı tutur? Öz bacılığım ilə gedirəm də?

Fatimə. Mən söz demirəm ki? Budur, atan geldi.

Cavad (*daxil olur, qızları görməyir*). Ay arvad, bu Hacı Murad... (*Fatimə qızlara tərəf işarə edir*.) Ay qızlar, siz bir hovur bayıra çıxın, bizim sözüümüz var.

Fatimə. Get, Baharın quzusuna tamaşa elə. A kişi, getsin?

Cavad. Getsin də. (*Cəvahir, Bahar çıxırlar*.) Hacı Murad yenə məni çağırırdı.

Fatimə. Qızın işindən ötrü?

Cavad. Hə.

Fatimə. Qasım da bu saat getdi... O da o barədə gəlmişdi. Bəs sən ona nə dedin?

Cavad. Nə deyəcəyəm, dedim ki, mən qızın işini anasına tapşırıram, özü bilər. Arvad, mənim bu işə üreyim yoxdur. Hacı Murad dövlətli, mən kasıb. Bir də oğlu bir dəlinin biridir. Daim

tüfənglə, tapanca ilə oynayır. İş yox, sənəti yox. Bu gün qızı xoşlayıb alar, sabah atar evin küncünə. Onda gəl onun dərini çək, görək necə çəkirsən.

Fatimə. A kişi, vallah, mən də elə qanıram. Gələsən qızı verək Məmmədə.

Cavad. Hansı Məmmədə?

Fatimə. Bu qonşumuz Məmmədə. Biçarə, qızı çox istəyir, ancaq deməyə cürət eləmir. Qız da onu istəyir, bu gün anlamışam.

Cavad. Hmm, hmm, Məmməd yaxşı oğlandır, zəhmətkeş, həyalı. Ancaq heç zadı yoxdur. Bilmirəm necə dolanacaqlar.

Fatimə. A kişi, Allaha şükür, bağımız var, əkinimiz var, heyvanımız var, oğlumuz da yoxdur. O da olar bizə oğul, işimizi dolandırar.

Cavad (*bir az fikirdən sonra*). Yaxşı deyirsən, arvad, Məmmədin bacısına deyənən ki, qızı verirəm Məmmədə. Allah xeyir versin! Doğrudan, bağ dedin, yadıma düşdü. Bu ölmüş Cəvahir nə üçün gedib almanı dərmir, alma qalıb ağacda? Dur, onu səsle gəlsin, ona bir acıqlanım.

Fatimə. Hə, hə, daha nə varmış, gözümün ağı-qarası bir uşağım var, sən də hər dəqiqədə ona acıqlan.

Cavad. Sən anlamayırsan, uşaq gerek atadan qorxsun. Dur, çağır, acıqlanmaram. (*Fikrə gedir*.)

Fatimə (*qapıda*). Ay Cəvahir, ay Cəvahir huyy.

Cəvahir (*uzaqdan*). Gəlirəm, gəlirəm.

Cavad. Ay arvad, deyəsən, yaxşı olacaqdır. Məmməd doğrudan da yaxşı oğlandır. Hə, mən gedirəm xirmənə, sən qızı götür, gedib almanı dərin.

Fatimə. Mənim cəhrəm var. Cəvahiri Bahar ilə göndərəm.

Cəvahir (*daxil olur*). Nə deyirsən, ay ana?

Cavad. A qız...

Fatimə. Yaxşı, a kişi, ey...

Cavad. Balam, nə üçün gedib almanı dərmirsən?

Cəvahir. Gedirəm, ay dedə, bu saat gedirəm. Daha qaşlarını o cür eləmə, üreyim sıxılır.

Cavad. Ay səni cənəmək öləsən, lap şeytansan. (*Gedir*.)

Fatimə. Bax, qoymadım atan sənə acıqlansın. Amma dur, səbəti al, get. Baharı da özünə götür, get almanı dər. Yoxsa atan gəlib deyir.

Cəvahir. Baş üstə, anacan. (*Səbəti alıb gedir.*)
Fatimə (*cəhrəyə məşğul olur*). Vay, başıma xeyir, bu sap yenə qırıldı. Allah özü xeyir eləsin. Bu, mənə heç düşməz.

Dışarıda səs: "Fala baxıram, rəml atıram, dua yazıram".

Fatimə (*qapıdan*). A molla, a molla...
Molla (*dışarıdan*). Nə var, bacı?
Fatimə. Bir zəhmət çək, içəri gəl.
Molla (*gəlir*). Salaməleyküm.
Fatimə. Əleykümsəlam, a molla, bir zəhmət çək, mənim qızım üçün bir rəml at.

Molla. Baş üstə. (*Qoltuğundan kitabı çıxardıb, rəmli əlində oynadır.*) Bacı, qızın adı nədir?

Fatimə. Cəvahir.

Molla (*evin guşasına baxıb*). Vaqqun, vaqqun, vaqqun, ya əra zəni əra də, ya qu-qu, ibni-qu, qu vaqqun, vaqqun bir dani, qır-qırani, fətani, məfrəkani əl-Cəvahir bintə Adəmə Həvva taleəküm. (*Rəmli atır.*) Hım, hım, hım. Bacı, sən qızın Cəvahirdir, özü də səndən çox kiçikdir, ya ərə gedib, ya da gedəcəkdir.

Fatimə. Yox, getməyib, gedəcəkdir.

Molla. O oğlan ki, onun əri olacaq, onun adı Qasım deyim, İbrahim deyim, Yəhya deyim, Əli deyim, Məmməd deyim, İbad deyim, bunlardan biridir.

Fatimə. Hə, hə, Məmməd, Məmməd.

Molla. Gördün, hə, qızın bu oğlana gedəndən sonra çox xoşbəxt olacaq. Altı oğul, iki qız sahibi olacaqdır. Məmmədin taleyi Səretan¹, Cəvahirin taleyi Sünbüləddir². Bu iki bürç feyfələtün adlanır. Bunlar öz sərhədlərindən xaric olsalar, dünyada vəba naxoşluğu bürüz edir. Belə, ancaq burada bir dua görünür. Gərək Mərcan xanım...

Fatimə. Cəvahir...

Molla. Bəli, bəli, Cəvahir. O duanı Cəvahir gərək həmişə yanında saxlasın. Çünki əcinnələrdən bir cavan ona aşiq olub. Dua onun yanında olmasa, əcinnələr ona əziyyət edir. Bəlkə lap götürüb qaçarlar.

Fatimə. Allah, sən saxla. Sən Allah, a molla, o duanı yaz ver.

Molla. Dua hazır yazılmışdır. Ancaq qızın adını ora yazım. Amma qiyməti bahadır.

Fatimə. Nə qədər, a molla?

Molla. Gərək, heç olmasa, bir batman yağ verəsən.

Fatimə (*bir qab gətirir*). Molla əmi, vallah, üç nehrədən hələ bu çıxıbdır. Daha az da olsa, çox hesab elə. Yenə başqa vaxt yolunu görürəm.

Molla (*baxır*). Zərər yoxdur, amma qıza tapşır ki, gecə yarıdan keçəndən sonra qəbiristana getməsin, hamama getməsin, qara pişikdən çəkənsin, gecə bayıra su atmasın. Bildinmi? Hələ-hələ tapşır ha! Di, salamat qal.

Fatimə. Xoş gəldin! (*Dışarıda səs.*) Nə yaxşı rəmlçi çıxdı. Yoxsa lap nigəran qalacaqdım. Bu cəhrənin sapı məni qorxutmuşdu.

Cavad (*daxil olur*). Ay arvad, o falçı buradan çıxdı?

Fatimə. Hə, küçədən keçirdi, çağırdım ki, qızın baxtına baxsın. Belə yaxşı gəldi ki, balam, bu falçılar bilirlər də. Qızın adını dedi, oğlanın da. Nə var? Nə üçün tez gəldin? Xirmənə getmədin?

Cavad. A kişi, bu kafir uşağı mənə bir əngəl oldular. Xirmənə gedəndə Hacı Muradın sərxoş oğlu kəsib qabağımı ki, qızı mənə verməsən, götürüb qaçaçağam. Deyirəm, oğlum, mənim sənə verməli qızım yoxdur. Mənim bir qızım var, onu da vermişəm. Deyir kimə? Dedim: Məmmədə. Özüm kimi bir kasıba. Məmməd adını çəkən kimi dəli olmadı? Nə bilim belə basaram, belə köserəm, qızı da öldürərəm, sən də, Məmmədi də. Dəli qabanın biridir. Elədi, elədi də.

Fatimə. A kişi, ağılı başına yığ, dur işinə get. O hap-gopdan çox eşitmişik. Dur, get işinə. Öldürəcəyəm, öldürəcəyəm, sən Allah vurub! Get xirmənə, mən də gedim axşama xörək-zad hazır eləyim.

Cavad. Hə, gedim də. Yaxşı, falçı burada bir söz demədi ki?

Fatimə. Yoxa. Olsaydı, ona görünərdi də. Daha məndən nə üçün gizlətsin? (*Gedirlər.*)

Pərdə

İKİNCİ ŞƏKİL

Bağın kənarında Məmməd bir ağacı kəsib oturur.

Dağlardan çaylar gələr,
Suların paylar gələr.
Şeyda bülbül hər gecə,
Gülləri haylar gələr.

Sona yarım gəlmədi,
Dövlətimi bilmədi.
Yolunda ağlar gözümlə,
Göz yaşımı silmədi...

Bülbülün gül qəfəsi,
Saxlamaz ağlar səsi.
Yar, yar deyib çağırar,
Aşığın hər nəfəsi.

Göl suyundan içməyəm,
Doğruluqdan qaçmaram.
Parça-parça doğransam,
Cəvahirdən keçməyəm.

Çəmənə gülüm soldu,
Könlümə qəmlər doldu.
Cəvahir məni sevməz,
Zəhmətim bica oldu.

Bahar və Cəvahir daxil olur.

Cəvahir. Nə gözəl oxuyur? Adımı lap ağlamaq tutur.

Bahar. Gəl bir alma ata qona.

Cəvahir. Yox a, yaxşı deyil.

Bahar. Nə üçün yaxşı olmur? Atarlıq, gizlənərik. Qoy məəttəl qalsın ki, bunu kim atdı.

Cəvahir. Yaxşı, atırsan, at. Ancaq özümüzü göstərməyək.

Bahar bir alma atır, qızlar çəpərin dəhdə gizlənirlər. Məmməd
ətrafa baxır, kimsəni görməyir, almanı iyləyir.

Məmməd. Ah, nə gözəl almadır. Bu almadan Cəvahirin iyi
gəlir. *(Yenə işlə məşğul olur. Qızlar gülüşürlər.)*

Bahar. Cəvahir, bacım, bir söz var sənə deyə bilmirəm. İzn
verərsən deyim?

Cəvahir. A, bu nə sözdür? Əlbəttə, deyə bilərsən. Biz bacılıq
deyilikmi?

Bahar. Bax, bu Məmməd sənə aşıqdır. Gecə-gündüz dilindən
düşmüşsən. Hələ şikayət eləyir ki, Cəvahir üzümə baxmır, salam
verirəm, almır. Cəvahir, nə üçün elə eləyirsən? Axı yazıqdır. Sən-
dən ötrü dəli-divanədir.

Cəvahir. Bacım, vallah, bilmirəm nədəndirsə, Məmmədi
görəndə bir təhər oluram, özümü itirirəm. Amma ondan çox xoşum
gəlir. Onu hər kəsdən, bax, lap sən özündən də artıq sevirəm.

Bahar. Doğrudanmı, Məmmədi sevirənsən?

Cəvahir. Sevirəm, atamın canı üçün çox sevirəm.

Bahar. Ax, sənə qurban olum! *(Öpür.)* Sən mənə cürət verdin.
Onda mən gedib sənə anandan yalvarıb-yaxarıb Məmməd üçün is-
tərəm. Razısanmı?

Cəvahir *(məhəcup)*. Razıyam.

Bahar. Anan sənə soruşsa, Məmmədi sevdiyini deyərsənmi?

Cəvahir. Bir təhər anladaram.

Bahar *(öpür)*. Sənə canım qurban olsun. Vallah Məmməd yaxşı
oğlandır.

Cəvahir. Mən nə deyirəm ki. Yaxşı, balam, səbət qaldı orada.
Axı onu görə baxıb boşaldaq, sonra gəlib bu almanı dərek. Mən
gedirəm.

Bahar. Yox, sən allah, qoy mən aparım. Evdə bir xörəyə də
baş çəkim. Yoxsa xörək suyunu çəkər.

Cəvahir. Yox, mən burada yalnız qalmaram.

Bahar. A qız, uşaq olma, burada nə var ki, öz bağınızdır da.
Mən bu saat qayıdırəm. *(Gedir. Cəvahir də getmək istəyir. Musiqi
çalmağa başlayır. Cəvahir durub qulaq asır.)*

Gəlib sor halımı, canan, amandır,
Sənin dərdindən həp halım yamandır.

Geniş dünya mənə zindanə döndü,
Sənin eşqinlə könlüm qanə döndü.

Məni bir bəndeyi-kəmtər hesab et,
Gəlib bir kəlmə dindir də, savab et.

Əzizim, mehribanım, olma zalım,
Gülüm, rəhm eylə, artırma məlalım.

Nolar bir dəm məni alsan kənərə,
Qoyaydın intəha bu ahü zarə.

Bu halda Məmmədin kəsdiyi ağac sınıb düşür, Məmmədin
başına toxunur. Məmməd hayqırıb yığılır.

Cəvahir. Ah, nə oldu? (*Yavuş gəlib baxır.*) Ah, ay Allah... Nə
oldu? Bahar, Bahar... Nə qayırım? Öldümü? Bahar, Allah, mən çaş-
dım, nə qayırım? (*Gedib Məmmədin başını öz dəsmalı ilə bağlayır*
və sonra Bahar, Bahar çağıraraq gedir. Məmməd ayrılır.)

Məmməd. Uh, uh, Allah öldüm, mənə nə oldu? (*Əlini başına*
vurur.) Başım yarılıb, bağlanıb... Bunu kim bağladı?

Bahar. Can, qardaşım, sənə nə oldu? Nə üçün baxmadın?

Məmməd. Bahar, bu alma mənə atıldı, bütün fikrimi cəlb
etdi. Bacım, başımı sən bağladın?

Bahar. Yox, mən bağlamadım. Mən bu saat gəlirəm ki, almanı
da atan, başını da bağlayan Cəvahirdir, sənin Cəvahirin.

Məmməd. Ah, daha sağaldım, dirildim, başımın ağrısı qur-
tardı. Doğrudanmı Cəvahir bağlayıb? Bu dəsmal onundurmu?

Bahar. Onundur, onun. (*Məmməd dəsmala baxıb böhtə gedir.*)
Məmməd, dur gedək, evdə sənin üçün xörək bişirmişəm. Ye, qüv-
vətə gəl, zəifsen.

Məmməd. Mən? Mən zəifəm? Yox, bacım, mən hər kəsdən
qüvvətli, hər kəsdən bəxtiyaram.

Bahar. Daha yaxşı, dur gedək evə.

Məmməd. Sən get, bir dəqiqə məni yalnız qoy. Mən də bir
azdan sonra gələm. (*Bahar gedir. Məmməd məbhut halda bir əlində*
dəsmal, bir əlində alma oturub düşünür.) Ah, nə böyük səadət! Cəva-
hirə sahib olmaq, Cəvahirin gözlərindən öpmək...

Bu halda səhnənin bir tərəfindən İbrahim, bir tərəfdən də
nökəri daxil olurlar. Balaca işıq.

İbrahim (*yavaşca nökeri yanına çağırır*). Hə, nə oldu?

Nökər (*kənd tərəfi işara ilə göstərir*). Odur bax. (*İbrahim tapan-
çanı çıxarıb Məmmədi vurmaq istəyir.*) Lazım deyil, sən dayan, gör
mən nə edəcəyəm. (*Gedir Məmmədin yanına.*) Ay bədbəxt, nə asudə
oturmusan? Bir o yana bax. (*Məmməd həyəcan ilə qalxıb kənd tərəfə*
baxır. Nökər ahəstə onun qulağına.) İbrahim Cəvahirin evini yan-
dırdı. Cəvahir də evdə yandı.

Məmməd (*dəhşətlə hayqırır*). Ah, gəldim, Cəvahir gəldim.
Səninlə birlikdə yanacağam. Dur, dur! (*Gedir.*)

İbrahim. Ha, ha, ha... A gedə, sən nə haramzadasan. Ha, ha,
ha... Amma yaxşı elədin ki, qoymadın onu öldürəm. Yoxsa curlarım
mənə güləcəkdilər.

Nökər. Ağa, bax, sənə dediyimi elədim ha. Lap səni inandır-
ram ki, bu gədənin ağı başından çıxdı. O hələ doğrudan Cəvahiri
yanmış biləcək. Sonra qız sənindir də.

İbrahim. Eh, nə Cəvahir, elə-belə, bir axmaqlıqdır başıma girib.
Beş-on gün saxlayıb qovacağam.

Nökər (*kənara*). Məmməd səni sağ qoysa alarsan. Hə, ağa,
gedək bu dəliyə bir tamaşa eleyək.

İbrahim. Gedək.

Perdə

ÜÇÜNCÜ ŞƏKİL

Meşənin içəri. Bir tərəfdə çay, çayın üzərində bir körpü. Məmmədin əlinde Cəvahirin dəsmalı məcnun halında daxil olur. Ağacda bülbül oxuyur.

Məmməd. Qah, qah, qah... Yandı. Yandırdılar. Nə üçün, nə üçün, nə üçün səni yandırdılar? Zavallı Cəvahir. Sən kimə nə etmişdin? Sən kimi yandırmışdın? Sən yandı qurtardın, amma mən həmişə yanıram. Yanıram, qurtarmayıram. (*Bülbülə*) Sən, səndəmi ağlayırsan? Qah, qah, qah... Nə üçün? Səndəmi güllərini yandırdılar? Sən ki təbiətin gözəl məxluqusan, sən ki gözəlliyin intihasısan? Sən ki azadsan? Haraya istəsən uçub gedərsən. Hansı gülü xoşlasan kənarına qonarsan. Sənin ki məhbubən bağlar zinetidir. Qoy mən ağlayım, mən! Mənim məhbubəmi yandırdılar. Məni bu hala saldılar. (*Ağlayır.*) Nə üçün? Mən nə etdim? Boğuluram. Buludlar üzərimə hücum edir, zəncirlər ayağıma sarınır, dünya mənə məhbəs, məqbər, məndən nə istəyirlər? Cəvahiri yandırdılar, mənə də bir dəqiqə rahatlıq verməyirlər. (*Cəvahir, Bahar səhnəyə girirlər, Məmməd onları görür.*) Ah, yenə gəldilər. Gəlin, yarın məni, çıxarın üreyimi, doymadınızmı? Çəkilin, çəkilin. Bu canavarlar məskəni murdarlamayın. Onlar sizdən pakdırlar, onlar sizdən rəhmlidirlər...

Bahar və Cəvahir yanına gedirlər.

Bahar. Qardaşım, Məmməd, nə üçün dəlilik edirsən? Cəvahiri daha sevməyirsənmi?

Məmməd. Cəvahiri sevməyirəm? (*Gülür.*) Bəs kimi sevirəm? Cəvahiri sevməyirəm?

Bahar. Bəs niyə ona baxmayırsan, qardaşım? Budur burada durub ağlayır.

Məmməd (*Cəvahirin başını əli ilə tutub gözlərinə baxır.*) Ağlayırsan? Nə üçün ağlayırsan? Sənin də məhbubəni yandırdılar?

Bahar. Qardaşım, Cəvahirdir də, tanımayırsan?

Cəvahir. Vallah, Cəvahirəm, sənin namizədin. Məmməd özünə gəl, bir mənə bax. Daha məni sevməyirsənmi? Bu əlindeki dəsmalı tanımayırsanmı?

Məmməd (*onu itələyir*). Rədd ol, çəkil. Bunu da məndən alacaqsanmı? Məhv ol, məndən əl çəkməzsinizm? Mənə bir bu qalib.

Bunu da məndən almaq istəyirsinizm? (*Qaçıb körpüdən o tərəfə keçir. Cəvahir və Bahar ağlayırlar.*)

Cəvahir. Bahar, bəs nə qayıraq? Buna nə çarə edək?

Bahar. Vallah, lap məəttəl qalmışam. Mən güman eləyirdim ki, öz-özünə sağalar. Bu bir ayda gün-gündən geridir.

Cəvahir. Daha burada durmaqdan nə çıxar? Gedək, görək nə qayıraq? Allah kərimdir, gəl. (*Hər ikisi məyus gedirlər.*)

Məmməd iki dizi üstə düşüb minacət edir.

Məmməd. Qah, qah, qah... Adam da yanarmı? Ah, yandı, yandı...

Mənə bir an nəzər qıl, ya ilahi,
Bütün bəkəslərin sənə pənahi.

Yanar könlüm, nədir, ya Rəb, günahım?
Yaxır ərzi səmanı odlu ahım.

Mənim məhbubəmi yandırdı zalım,
Mənimse artır hər saat məlalım.

Kimə ömrümdə qıldım bir xəyanət?
Nəçin indi çəkim böylə əziyyət?

Fəlakət mülkünün sultanı oldum,
Çiçəkdim, zalım əllər dəydi, soldum.

(*Həyəcan ilə qalxır.*) Yox, mənə bütün belələr səndədir. Bütün bu fəlakətim səndədir. Kimdir bu zalımları yaradan? Kimdir o zalım üreyi onlara verən? Kimdir məni yaradıb bu cəhənnəmə, bu zülm və cinayət ocağına atan? Son, sən nə üçün məni yaratdın? Günahımı, təqsirimi bildir... (*Dizi üstə düşür.*) Əfv et, İlahi, əfv et! Mənə bir bu qalib (*dəsmalı göstərir*), bir də sən, əfv et!

İbrahim və nökrəi daxil olub Məmmədi görmürlər.

Nökrə. Ağ, deyirlər Məmməd bu yerlərdə dolanır.

İbrahim. Nə olar, mən bir dəlidən də qorxacağammı? Gəl, gedək.

Nökər (*kənara*). Mən dedim Məmməd bu mürdarı öldürər. Mən də xilas olaram, qızı da özüm alaram. Hm, hm...

İbrahim. Gəl daha, şeytan oğlu, nə gülürsən orada?

Nökər (*qorxur*). Baş üstə, ağa, gəldim. (*İbrahim qabaqca, nökrə ondan dalda körpüyə çıxırlar.*)

Nökər. Ağa, bir az ehtiyatlı ol, deyirlər Məmməd bu körpünün həndəvərində çox dolaşır.

İbrahim. Kəs səsini heyvan, cəhənnəmə dolaşsın. (*Onlar körpünün üstünə çıxan kimi o biri tərəfdən Məmməd çıxır.*)

Məmməd. A... xain hərif, yaxşı əlimə düşdün? (*İbrahim yerindən tərpənməyir, nökrə geri çəkilir.*)

İbrahim. Adə, gəl bunu at çaya.

Məmməd gəlib İbrahimə sarılıb onu çaya atır.

Məmməd. Qah, qah, qah... (*Çaya baxır.*) Ba, bu oldu... Bu aləmi gördük. İndi gedib o aləmi bir səyahət etməliyəm. (*Özünü çaya atır.*)

Pərdə

DƏRVIŞ

Komediya, üç şəkildə

İŞTİRAK EDƏNLƏR

BİRİNCİ ŞƏKİL

Səhra. Uzaqdan bir əski şəhər nümayandır. Dərviş və beçə daxil olur.

Şagird. Usta can, budur yenə bir şəhərə yetişdik. Burada da qalmayacağıq mı?

Dərviş. Bala, hər yerdə qalmaq olmaz. Hər tayfa ilə dilləşmək çətinidir. Əvvəl gerek buranın nə yer olduğunu, əhəlinin xüsqü xasiyyətlərini bilək, ondan sonra qalmaq olar. Bu, bir zamandır ki, hər kəsə inanmaq olmaz. Gördün mü, öz əmin başına nə gətirdi?

Şagird. Axı, usta can, bizim kim ilə nə işimiz var ki, bizə zərər yetirsinlər?

Dərviş. Ay sarsaq uşaq, sən kimin ilə işin də olmasa, başqasının sən ilə işi var.

Şagird. Usta, çox yaxşı. Onda izn ver gedim şəhərdən bir xəbər gətirim.

Dərviş. Bala, sən gedib nə xəbər gətirəcəksən? Sən hələ o yerə çatmamısan insanları tezliklə tanıyasan.

Şagird. Axı biz həmişəlik burada qalmayacağıq. Yenə gedib bir az bələd olaram. Bir neçə gün rahatlıq edib gedərik də. Sən allah, izn ver gedim.

Dərviş (*bir az fikirdən sonra*). Yaxşı, get! Ancaq tez gəl. (*Şagird gedir.*) Zavallı nə eləsin? Neçə gündür ki, piyada yol gəlirik. Mən

hərçənd adət-kərdəyəm (*oturur*), amma lazımdır bir az istirahət edək. Bu sarsaq uşağı bərabər gətirməkdən çox da məmnun deyiləm. Bir az başdan zəifdir. Amma çarəm də yoxdur. Dərviş beçəsiz olmaz. Bunu bizim qələndərlik ənənəmiz tələb edir. (*Əsaya təkyə edib oxuyur.*)

Dərvişəmi qələndər, aləmdə laübalı,
Əfyunə mail olcaq kəsb eylədim bu hali,
Hər gündə başqa mənzil, ömrüm bütün xəyali,
Bir hoqqa yaxşı tiryək, tənvir edər kəməli,
Heç şey məni şaşırmaq xak olsa səngxara,
Dünyaya uymaz əqlim, ya əyyühəs-sükara.

Dünyanı etmişəm mən başdan-başa səyahət,
Heyni-səyahətimdə qıldım hər əmrə diqqət,
Dünyada görmədim mən bir zərrəcə ləyaqət,
Bünyadı şərrü fitnə, kirdarı hər cinayət.

Huşunu şaşırır.

Malik be kişvəri-dil hər bivəfa nə başəd,
Bimari-əşqət həstəm, bər mən dəva nə başəd,
Cüt to mərə müalic, ey məhliqa nə başəd,
Zöhdəst zövqi-bafur öz can cüda nə başəd,
Ey aşiqani-dünya məzur dar mara,
Ma aşiqi-xumarim, ya əyyühəs-sükara.

Pəh, bu şagird harada qaldı, gəlib çıxmadı? (*Əlini gözünün üstünə qoyub baxır.*) Hə, gəlir, görək nə xəbər gətiribdir?

Şagird (*sevincək*). Ay usta, heç belə yer olmaz, Allahın behiştinə gəlmişik.

Dərviş. Hə, nə gördün? Danış görək!

Şagird. Usta, bu şəhərin halı qəribədir. Heç mən gören yerlərə oxşamayırsan. Bax, yaxşı, əla kərə yağı və qurdlu pəndir. Hər ikisi bir qiymətə.

Dərviş. Pəh, pəh, pəh...

Şagird. Bax, yaxşı atlas və alçaq bez, ikisi bir qiymətə, bax yaxşı...

Dərviş. Saxla, saxla, məlum oldu. Dur gedək, gecdir, yolumuz uzaqdır.

Şagird. Haraya?

Dərviş. Gedək, yolda bir karvansaraya rast gəlib, ya bir qafiləyə çatıb orada rahat olarıq.

Şagird. Bəs şəhərə getməyəcəyik?

Dərviş. Yox... Bir yerdə ki, yaxşı ilə yamana fərq qoyulmaya, mən orada qalmaram, qalx gedək!

Şagird (*ağlayır*). A kişi, sən mənə məğor ürəyində heç rəhm, mürüvvət qalmaq deyil? Axır mən lap ayaqdan düşdüm, yoruldum. Bax gör, ayaqlarım necə dağılıbdır?

Dərviş. Əstəğfərullah, bu haramzada yenə zırıldamağa başladı... Gədə, sən mənə başıma bir bəla oldun. Niyə mən səni özümə bərabər gətirdim?

Şagird. A kişi, axı mən yazığam, sən mənə ələyindən tutmuşam, qoymazsan bir neçə gün rahat olam?

Dərviş. La ilahə illəllah... Yaxşı, yaxşı, daha bəsdir, qalaram. Ancaq şəhərə daxil olmaram. Hələ bu şəhərin kənarındakı xaraba evdə mənzil edərək. Sən durma şəhərə get bir dülğər tapıb gətir ona bir qapı qayırsın, sonra orada mənzil edək.

Şagird (*sevincək*). Baş üstə, usta, sənə qurban olum, gəl gedək sən orada otur, mən gedib dülğər gətirim.

Dərviş. Gedək... (*Gedirlər.*)

Pərdə

İKİNCİ ŞƏKİL

Dərvişin evi. Qapı ilə damın arası açıqdır. Dərviş və şagird oturub yeməyə məşğuldur.

Şagird. Usta, evimiz yaxşı oldu ha... Ancaq hayıf ki, qapının üstü açıq qaldı.

Dərviş. Bənnə zalım oğlu qapını o qədər uca tikibdir ki, ona qapı salmaq olar?

Şagird. Bir də yay zamanıdır, serin gələr. *(İki nəfər qapının üstündən içəriyə baxırlar.)*

Birinci oğru. Bunlar hələ oyaqdırlar. Bir az gözləyək yat-sınlar.

İkinci oğru. Odur çörək yeyirlər. Qurtaran kimi yatarlar.

Dərviş. Bax, sən deyənə razı oldum da qaldım. Amma nə işə ürəyim heç rahat deyil. Ona görə də çox qala bilməyəcəyəm.

Şagird. Usta, nə üçün çox qalmayırsan?

Dərviş. Yox, böyle yerdə çox qalmaq olmaz, xətası var...

Şagird. Bizə nə xəta, biz alan deyiliz, satan deyiliz. Bizim xalq ilə nə işimiz vardır?

Dərviş. Sən anlamayırsan? Sənə bayaq dedim ki, yaxşı ilə yamana fərq qoyulmayan yerdə qalmaq sarsaqlıqdır. Dur, süfrəni yığ, yorulmuşuq, yataq. *(Şagird durub süfrəni yığır.)*

Oğrular yenə baxırlar.

İkinci oğru. A kişilər, bəs bu şeytan uşağı nə vaxt yatacaq?

Birinci oğru. Sağ-salamat yatıb durmasınlar. Bizi işdən-gücdən avara qoydular.

Dərviş. O daşı da qoy qapının dalına.

Şagird. Baş üstə. *(Qapını bağlayır.)*

Oğrular baxırlar.

Birinci oğru. Deyəsən, yatıblar...

İkinci oğru. Hə, yatıblar. Daha durma, at özünü aşağı!

Birinci oğru. Aşna, sən məni buraya gətirmisən, daha mən niyə içəri atılıam? Özün atılsana?

İkinci oğru. Yox, ov tapmaq məndəndir, vurmaq səndən. Böyle də gerek olsun, daha yubanma. *(Birinci qorxur.)* A gədə, atıl da! *(İtaləyib içəri salır.)*

Birinci oğru *(yıxılıb hayqırır)*. Vay, vay, evini Allah yıxsın, qıçım sındı. Aman, ay Allah, ölürem.

Dərviş və şagird yuxudan oyanıb oğrunun yanına qoşurlar.

Dərviş. A kişi, sən kimsən? Buraya nə üçün gəlmisən?

Birinci oğru. Bu qapını aç, məni bayıra çıxar... qıçım sınb-
dır... Ölürem, tez ol adam çağır... Uf, uf...

İkinci oğru *(bayırda qalmaqal salıb kömək çağırır)*. Ay haray, gəlin, yoldaşımı dərviş öldürdü. Gəlin, haraya gəlin!..

Dərviş. Sübhanallah, qərribə işə düşdük. Bu şeytan balası şagird məni belaya saldı. Allah sənə başını batırsın, mülhid oğlu mülhid!

Şagird. Axı mən nə bilim?

Bayırda qovğa artır. Bir dəstə adam qabaqlarında
koxa içəri daxil olurlar.

Koxa *(dərvişə)*. A kişi, buna nə olubdur?

Dərviş. A qardaş, mən nə bilim? Biz mənzilimizdə yatmışıq, birdən qovğa qopdu. Oyanıb gördük ki, bu yıxılıb fəryad edir.

Koxa *(oğruya)*. Bala, sən kimsən, buraya nə üçün gəlmisən?

Oğru *(zaif səslə)*. Mən bir ac, kasıb adamam, gəldim ki, bir şey burada tapıb satmağa aparam, bir qədər cib xərcliyi düzəldim. İçəriyə girmək üçün buraya atıldım, qıçım sındı.

Koxa. Ay biçərə, ay biçərə. *(Dərvişə)* A kişi, sən bu qapını niyə belə qayıtdırdın ki, bu zavallı oradan atılıb qıçı sına. Gəl düş qabağıma gedək.

Dərviş. Haraya, balam?

Koxa. Hakimin hüzuruna.

Dərviş. Nə üçün axı?

Koxa *(acıqlı)*. Necə yeni nə üçün, gözün kordur? Kişinin qıçı sınb, evi yıxılıb, hələ bir soruşursan da nə üçün? Ya Allah, yubanma!

Dərviş. Ay qardaş, axı belə şey olmaz. Mən...

Koxa. Yox, gerek gedəsən. Bir saat sənənlə durub danış-mayacağam ki? Haydı, gedək.

Şagird. Vay dedə!

Dərviş. Yaman dedə, dərd dedə. Haramzada. *(Aparırlar.)*

Perdə

ÜÇÜNCÜ ŞƏKİL

Meydan. Bir tərəfdə hakimın taxtı. Neçə nəfər fərraş, koxa və camaat. Dərviş, şagird, camaat və dəli səhnəyə daxil olurlar.

Camaat (*dərvişə*).

Sən etdin böylə müşkil əmrə cürət,
Görərsən indi divani-ədalət.

Alarsan müzdünü hakimdən olan,
Bilərsən ki, deyil bu işlər asan.

Bizim bu şəhrimiz əla məkandır,
Onun hər guşəsi əmnü amandır,

Bu bir gülşəndi kim, onda gül solmaz,
Bu yerdə çirkin işlər tutmaq olmaz.

Hakim, yanında mirzəsi daxil olub, hakim taxta oturur,
mirzə də yanında durur.

Hakim. Fərraşbaşı...

Fərraşbaşı. Bəli, qurban!

Hakim. O biçarə oğrunun qıçını sındıran kişi necə oldu?

Fərraşbaşı. Qurban, hüzurdadır.

Hakim (*dərvişə*). Kişi, yavuş gəl. Xub, bir de görüm sən niyə
o qapını öylə uca qoydurdun ki, oğrunun qıçı sınısın?

Dərviş. Ay ağa, mən bəna deyiləm, dülgər deyiləm ki, qapını
alçaq ya hündür qoyam. Bir qərrib adamam. Onu gerek bənnadan,
dülğordən soruşmaq.

Hakim (*fikrə gedir*). Doğrudur. Mən ədalətdən keçməyəm.
Fərraşbaşı!

Fərraşbaşı. Bəli, qurban!

Hakim. Bu kişi söyləyən bənnanı və dülgəri tanıyırsanmı?

Fərraşbaşı. Bəli, qurban, tanıyıram.

Hakim. Bir adam göndər, bu saat o bəna ilə dülgəri hüzu-
rumda hazır et, tez, tez!

Fərraşbaşı. Bəçəşm, qurban! (*Bir nəfər fərraş göndərir.*)

Hakim. Bu gün öylə ədalətli divan edim ki, adım kitablara
düşsün.

Fərraşbaşı. Qurban, o altı nəfər inqilabçıları gətirib zindana
salıblar. Onlar üçün fikriniz nədir?

Hakim. Yaxşı yadıma saldın! Bu saat bir nəfər fərraşlardan
göndər o qudurğanların başın bədənindən cüda etsinlər. Onlar da
Allaha ağ olublar.

Fərraşbaşı. Qurban, hamısınınmı?

Hakim. Hə! Hm, hm... Deyəsən hamısı lazım deyil. Onların
siyahısını gətirmisənmi?

Fərraşbaşı. Bəli, sərkar, məndədir.

Hakim (*mirzəyə verir, mirzə alır*). Oxu!

Fərraşbaşı. Məşhədi Məhəmməd Cəfər İsfahani dəndansaz.

Hakim. Paho, bunun adından məlumdur. O, füzul olur, kəsilsin!

Mirzə. Usta Tağı palanduz.

Hakim. Hm, Usta Tağı palanduz, palanduz. O, fəqir adam olar,
qalsın.

Mirzə. Kərbəlayı Qəzənfər nalbənd Rudbari.

Hakim. Necə, Qəzənfər, bə atonnan, adam zalım oğlunun
adından ürkür. Xeyir a, onu sağ qoysan, qiyamət qoparar. Kəsilsin!

Fərraşbaşı. Ramazanəli Kərçiban...

Hakim. Dur, görüm. Kərçiban Ramazanəli... Boşla...

Fərraşbaşı. Hacı Yəhya Büllurfuruş...

Hakim. Ox, ox, ox... Büllurfuruş ha, büllurfuruş, mən ta-
nıyıram o məlun büllurfuruşları, onlar hamısı inqilabçı olar.

Fərraşbaşı (*casarətlə*). Sərkar, o, bir qoca və dövlətli adam-
dır. O, elə işə qartışmaz.

Səhnənin bir tərəfindən bəna və dülgər gəlirlər.

Hakim. Qarışmaz, büllurfuruş inqilaba qarışmaz? Ay sarsaq,
yaz, yaz, kəsilsin. O, yerdə qalanı da hələlik zindanda qalsınlar.
Sonra işlərinə rəsidəlik edirik. Cəllad, sən get. Fərraşbaşı!

Fərraşbaşı. Bəli, qurban!

Hakim. Vaxt keçir, o bəna ilə dülgər necə oldu?

Fərraşbaşı. Sərkar, bunları gətiriblər hüzurə. (*Gəlirlər.*)

Hakim. Ha, ha, ha, bunlardır? Bunlardır? Xub. Dülğər kimdir?

Dülğər (*ağlaya-ağlaya*). Ağ, mənəm.

Hakim. Sənsən, xub. Bir de görüm sən niyə bu kişinin qapısını öylə qayırdın ki, oğru yıxılıb qıçı sına?

Dülğər. Ay ağ, sənə qurban olum! Yerdən dama qədər də qapı hündürlüyü olar? Mən nə qayırm? Cənabınızın da evi var, qapısı var. Qapı ilə damın arası divar olar. O, bənnanın günahıdır ki, yerdən dama qədər qapı qoyubdur.

Hakim. Hə, hə, hə. Sən də doğru deyirsən. Mən ədalətdən qaçmaram.

Dəli. Xeyr a, başdan ayağa ədalətsən də.

Hakim. Bənnə, irəli gəl! (*Gəlir.*) Xub, cavab ver görüm, sən niyə qapını öylə hündür qoydun ki, dülğər gedib qapını aşağıdan salsın, qapının üstü açıq qalsın ki, oğru yıxılıb qıçı sinsin?

Bənnə. Ay ağ, belə balalarına qurban olum, o evi ki mən tikməmişəm. Allah bilir o, necə il bundan qabaq tikilibdir. Qar yağış dəyib xaraba qalıbdır. Mən yazıq, oğlumun qıçı burxulub, gəldirdim dəllək gətirim ondan qol qanı alsın. Məni fərraş yaxalayıb buraya gətirdi.

Dəli. Mən ölüm, müalicəyə bax.

Hakim. Necə mən tikməmişəm, nə sarsaq-sarsaq danışırısan? Sən tikməmişən, bir başqa bənnə tikib ki? O da sənə cinsin, mənim cinsim deyil ki?

Dəli. Huy, başına dönüm, belə ha.

Bənnə. Ay ağ, mənə rəhmin gəlsin, mən yazığam axı...

Hakim (*yavaşca fərraşbaşıya*). Yaxşı, necə olsun?

Fərraşbaşı. Necə olacaq? Biz indi ev tikən bənnanı haradan tapaq? Elə bunun özünü...

Hakim (*acıqlı*). Dur ayağa, qaban oğlu, qaban. Mən tikməmişəm. Bunun bəhanəsinə bax. Asın bu saat bunu!

Bənnə. Ay ağ... Rəhm elə... Balalarım var...

Hakim. Asın!

Fərraş halqanı bənnanın başına salır, keçmir.

İkinci fərraş. Baş çox yekədir.

Bu halda başqa fərraş təcili surətdə səhnəyə daxil olur.

Fərraş. Sərkər, həzrəti-vali təşrif gətiriblər.

Hakim. Hə? Həzrəti-vali? (*Ayağa qalxır.*)

Fərraşbaşı. Qurban, bu necə olsun?

Hakim. Gör, kimin başına keçir, keçirt getsin. Mən getdim. (*Gedir.*)

Fərraşbaşı məəttəl qalır.

Dərviş. Ay qardaş, onu buraya ver. (*Halqanı alır, şagirdə*) Ay nadürüst oğlu, nadürüst. Sənə demədim ki, bu xarabada qalmaq olmaz? Üç gündür mən ac-susuz zindəndə qalmışam. Burada da qorxumdan ciyərim suya dönüb. Mənim günahım nə idi? (*Halqanı salır şagirdin boynuna.*) Hə, çəkin! Bunun başına yaxşı keçdi. (*Çəkirlər.*) Ha, belə.

Pərdə

RƏZALƏT SƏBƏBLƏRİ

Üç şəkildə

İŞTİRAK EDƏNLƏR

Əkbər xan }
Qasım xan } İran xanları
Cəfər xan }
İsmayıl xan }
Qulam
Mirzə
Kəndçi Ağacan
Kəndçi İbrahim
Həsən } İbrahimin oğlanları
Mahmud }
Fatma - İbrahimin qızı
Dərviş
Fərraşbaşı
Üç nəfər fərraş
Bir uşaq
Tarçı
Qavalçı
Rəqqasə

BİRİNCİ ŞƏKİL

Əkbər xanın evində ziyafət. Tarçalan, qavalçı, rəqqasə, yemək, şirniyyat. Xanlar oturmuş, rəqqasə oynayır. Bunlar çəpik vururlar. Qulam əli döşündə hazırdır. Rəqqasə oyunu bitirib oturur.

Cəfər xan. Afərin, xanım, afərin. Götürün, içək bu xanımın sağlığına! (*Götürürlər.*)

Əkbər xan. Durun, Qaanidən¹ bir beyt oxuyum, içək. Mənə şeirsiz şərab nuş olmaz.

H a m ı. Oxu, oxu!

Əkbər xan.

Saqi, bədəh rətli-giran zan mey ki, dehqan pərvərəd,
Ənduh bərəd, qəm beşgənəd, şadi dəhəd, can pərvərəd.

Cəfər xan.

Bər gil bərizi gül şəvəd, bər xəş çekəd, sünbül şəvəd,
Zağ ər xürəd bülbül şəvəd, səd günə əlhan pərvərəd.

Qasım xan.

Can cövheri-xurşidvəş, gər əksi üstəd bər həbəş,
Xaki-həbəş firdovsvəş ta həşr qılman pərvərəd².

İsmayıl xan. Ruhun şad, həkim Qaani, be səlamətiyi-Əkbər xan. (*İçir.*)

H a m ı. Ağa, qurban şüma. (*İçirlər.*)

Əkbər xan. Yaşayın, ağalar, Allah bizə bu günlərdən çox göndərsin. Rəqqasə xanım, amandır, rəhm elə (*Rəqqasə oynayıb qurtarır*). Qulam!

Qulam (*təcili*). Bəli, bəli.

Əkbər xan. Mirzəni çağır.

Qulam. Çəşm, qurban! (*Gedir.*)

Cəfər xan. Ağayi-İsmayıl xan, saqilik elə görək, araş soyuyur.

İsmayıl xan. Baş üstə, ona mənim heç sözüm yoxdur.

Mirzə daxil olur.

Mirzə. Ağa, nə əmriniz var?

Əkbər xan. Ha, Mirzə (çalanları göstərir), apar bunları əlli tükən tarçıya, əlli tükən dəf çalana, yüz tükən də bu gözəl xanıma ver, yola sal!

Mirzə və çalanlar baş eyib, dua edib gedirlər.

İsmayıl xan. A canım, bu qədər pulu onlara nəçin verirsiniz?

Qasım xan. Nəçin verməsin? Guri-pəder, mali-dünya. Yaxşı ələyir verir. Min elə pullar, yüz min elə pullar qurban olsun o qızın bir zülfünə.

Əkbər xan. A kişi, zəhmət çekib pul qazanmışam. Sən tez burada tacirliyini göstərirsen?

İsmayıl xan. A canım, qələt eləmədim tacir oğlu oldum ki? Çox da atam tacir idi, özüm ki, min tükən verib xanlıq almışam, daha mənim başıma sərki niyə vurursunuz?

Cəfər xan. Yənə, necə olsa, qanında tacir qanı qalıb. (*Gülüşürlər.*) Ağalar, durun biz də gedək. Hər kəs öz evində manqalının qırağında uzanıb tiryəkini çəksin.

Əkbər xan. Olmazmı tiryəkə bir yerdə məşğul olaq?

Cəfər xan. Yox, mən sevirəm ki, tiryəki çəkib xəyalata məşğul olasan. Əkbər xan, sənin ziyafətinin əvəzinə sabah mənim portağal bağında bir kök quzu ilə tut arağı verəcəyəm.

Əkbər xan. Baxaram.

Qasım xan. Nə baxaram, nə baxarambazlıqdır? Biz kəndçi deyilik əkin əkək, tacir deyilik dükanda oturaq vaxtımız keçsin. Biz də gerek ova getmək, seyrə çıxmaq, kef etməklə başımızı qarışdırmaq. Yoxsa bağrımız çatlar ki? Sabah hökmən gəl, Hacızadə də olacaq.

Əkbər xan. Baho, öylə olarsa, qaça-qaça gələrəm. (*Gülüşüb gedirlər.*) Qulam!

Qulam. Bəli.

Əkbər xan. Mənim baqurumu və manqalı gətir, mütəkkəni də gətir.

Qulam. Çəşm. (*Gedir.*)

Əkbər xan (*oxuyur.*).

Tiryək çəkən sinədə dərdü verəm olmaz,
Tiryək çəkən yerdə qəm olmaz, ələm olmaz.

Canım sənə qurban ola, ey nəşəli tiryək,
Hər kəs sənə adət edə, anə sitəm olmaz.

Qulam (*manqalı və baquru gətirir*). Ağ, rəiyyətlərdən Məşhədi Ağacan gəlibdir qulluğuna.

Əkbər xan. Ha, Ağacan? Çağır bu saat donquzu buraya. (*Qulam gedir, Əkbər xan acıqlı*) Donquz oğlu donquz, çörəyim gözünü tutsun.

Ağacan daxil olub torpağa düşür.

Əkbər xan. Dur, kişi, nə deyirsən, nə üçün gəlmisən?

Ağacan. Ağ, düyüm qurtarıb, gəlmişəm buyurasan mənə düyü versinlər. Xırmanda maliyyat ilə bir yerdə verərəm.

Əkbər xan. Kişi, sən xərif olmusan, nədir? Hələ xırmana bir xırman qalıb. Düyüm qurtarıb nə deməkdir? İndidən səni yedirdib saxlayım xırmana?.. Bəs düyün nə oldu?

Ağacan. Ağ, ayıb olmasın, uşaqların anası azarladı.

Əkbər xan. Cəhənnəmə, gora azarladı. O heyvanın qızı həkim-dava nə qanır? Bir təhərinə bax, adam göndərirəm bir dəne qaz versin qonağım var, verməyir.

Ağacan. Ay ağ, mənə qaz nə qayırır? Mən ayda bir girməyə ot alıb evimə gətirə bilməyirəm? Evimdə yavan daşma tapılmayıb; özüm, oğlum, arvadım il on iki ay işləyirik, o qədər bizə düyü qalmaq deyil xırmana çatdır.

Əkbər xan. Kəs səsini, heyvan oğlu heyvan. Bu qədər rəiyyətin içində bir sən böylə dilli çıxıb mənimlə böylə cüvətlə danışsan. Əmr edərəm, dilini yerindən çıxardalar. Qulam, Qulam...

Qulam. Bəli, ağ, bəli!

Əkbər xan. Apar bu murdar oğlu mürdər sal o birinin yanına. Mən sabah bunlara göstərəm.

Ağacan. Ağ, axı nə üçün?

Əkbər xan. Apar! (*Qulam çəkib aparır.*) Mən sabah sənin dir-naqlarını tökdürərəm. Kafir oğlu, tiryəki mənə haram elədi. Gedim yatım. (*Gedir.*)

Pərdə

İKİNCİ ŞƏKİL

Xanın höyətinə iki müqəssir: Ağacan, İbrahim kişi ağsaqqal durmuşlar. Fərraşlar fəloqqə və çubuq hazırlayırlar. Ağacan bir uşağı çağırır.

Ağacan. Rza, Rza. (*Rza gəlir.*) Durma, get Ağ Seyid Musaya deyilən ki, mənə xan döydürəcək, gəlsin mənə qurtarsın. Xırman vaxtı on pud düyü ona verərəm.

Rza gedir, xan daxil olur.

Xan. Fərraşbaşı!

Fərraşbaşı. Bəli, ağ!

Xan. O, ağyal köpəyi buraya gətir! (*İbrahimi gətirir.*) Kişi, bir de görüm, mən ki hökm eləmişdim heç kəs çaydan zəmisinə izinsiz su buraxmasın, sən o hökmü eşitdin, ya yox?

İbrahim. Bəli, ağa, eşitdim.

Xan. Bəs nə üçün o hökmdən sonra yerinə su buraxdın?

İbrahim. Ağa, vallah inanmadım ki, sən böyle hökm eyləmiş olasan. Çaydır, axır gedir dənizə.

Xan. Dənizə gedir, ya cəhənnəmə gedir, o sənə borc deyil, bu çay mənimdir ya yox?

İbrahim. Nə bilim, ağa.

Xan. Necə nə bilim? Korsan? Görmürsən mənim yerimdən axır? Sən özün üçün düyü əkəcəksən, mən sənə havayı su verim?

İbrahim. Ağa, əkdiyim də sənindir də. Saqqalım ağarıb, belim bükülüb, nəyə sahib olmuşam?

Xan. Uzun danışma, suyun pulunu ver. Tez, tez.

İbrahim. Ağa, başına dönüm, məndə pul nə qayırır?

Xan. Taparsan. Fərraşbaşı! Bağla!..

Fərraşlar İbrahimi bağlayırlar. İbrahim yalvarır.

İbrahim. Ay ağa, rəhm elə, qocayam. Vallah, ağac altında ölərəm.

Xan. Vurun, vurun! (*Fərraşlar vururlar.*)

İbrahim. Vurmayın, verirəm.

Xan. Dayanın, ver görüm.

İbrahim. Öküzümü verirəm.

Xan. Başına dəysin. Mən səndən əlli түмән pul istəyirəm. Sənin öküzün iyirmiyə dəyməz. Vurun! (*Vururlar.*)

İbrahim. Ay ağa, kotanı da verirəm, vallah daha bir şeyim yoxdur.

Xan. Buraxın. Fərraşbaşı, göndər o şeyləri gətirsinlər. Hm, çörəyim gözünü tutsun.

Fərraşbaşı (*fərraşlara*). Get, onları al, bizim haqqımız da yadından çıxmasın. (*Gedirlər.*)

Xan. Hanı o biri? Mənə qaz verməzsən, çörəyim gözünü tutsun! (*Gətirirlər.*) Hə, necə oldu? De görüm, hə, oğlun, arvadın, özün işləyirsiniz, mən də sizi ac qoyuram? Bağlayın! Çörəyim gözünü tutsun... Vurun, vurun!

Ağacan hayqırır, Mirmusa başında əmmamə, döşündə bir parça ağ dəmir gəlib Ağacanı buraxır.

Xan (*tərəfə*). Yənə bu doli qırışmal haradan tapıldı? (*Seyidə*) Ağa, ya Allah, xoş gördük, nə vaxt gəlmisən?

Seyid. Xan, yaxşı iş görmürsən ha. Sən bilirsən bu Ağacan mənim dostumdur. Bu kəndə yolum düşəndə ona qonaq oluram. Mən kişinin evində ola-ola sən onu döyürsən? Nizamül-mülkə deyərəm ha!

Xan. Ağa, cəddin haqqı, sən kəndə gəlməyini bilməmişəm. Yoxsa yanına gələrdim. Çünki səni görəcəyəm. Sənin üçün bir əba almışam ki, heç belə əba olmaz. Fərraşbaşı...

Fərraşbaşı. Bəli.

Xan. Apar, Ağacanı, on pud düyü ver ona. (*Seyid camaata baxıb, xana istehza edir.*) Ağa, and olsun cəddinə, mən rəiyyəti övlad kimi istəyirəm. Adam övladını tənbeh eləməzmi? Sən bu işlərə nəhaq qarışırsan.

Seyid. A xan, cəddim haqqı, mən özüm yaxşı bilirəm. Ancaq cəddim kimi ürəyim də rəhmlidir. Görəndə dayana bilmirəm. Yoxsa gündə beşinin başını kəs. Sən bilərsən. Xanlıq, mülkədarlıq özü bir elmdir. Mən elmi-ilahidən başqa nə bilirəm?

Xan. Bizə də hələ o lazımdır. Nə olacaq bu puç dünyadan? Bu gün-sabah ölüb gedəcəyik, hamısı qalacaq.

Seyid. Əlbəttə, əlbəttə.

Xan. Gedək, əbanı verim. Bizim evdə ki qalmayacaqsan, and içmişən.

Seyid. Bilirsən xan, mən qabaqda sənə demişəm, mən sizin evdə qalmaram. Orada deyirlər şərab istəməli olunur.

Xan. Hə, olur da, hərdənbir qonaq-zad gəlir... Gedək, əbanı verim.

Seyid. A kişi, nə zəhmət çəkirsən, mən əbanı neyləyirəm?

Xan. Olmaz ki, sənə adına almışam.

Seyid. Yaxşı, daha deyirsən də. Sənin də nəzirini qaytarmaq olmaz ki.

Pərdə

ÜÇÜNCÜ ŞƏKİL

İbrahimin evi qayət iflas halda. İbrahim, oğlu Mahmud, qızı Fatma məyus oturublar.

Mahmud. Mən nə bilim nə qayıraq? Öküzsüz, kotansız nə olar? Sənətkar deyilik, tacir deyilik, bizimki əkindir. Əkinə də həməsəlah lazımdır. Bir beldən, kürəkdən qoydular ki, qalsın?

İbrahim. Allah, Allah, böylə də zülm olar? Səndə səbir çoxdur, bizdə yoxdur. Axı yetmiş yaşına qədər işləmişəm, indi evin küncündə ac qalıbmı? Xan alır, fərraşbaşı alır, fərraş alır, kədxuda alır. Bir dəfə canımızı da alsınlar, qurtarsın, getsin. Bu zülm nə vaxta qədər olacaq?

Mahmud. Dünyanın axırına qədər. Nə qədər dünya varsa, xan da olacaq, xan olanda onun zülmü də olar. Nə qayıraq? Allah onları öylə yaradıb, bizi böylə.

İbrahim. A kişi, hamı mülk sahibləri böylə deyil ki. Odur qardeşim də rəyyətdir. İki öküzü, inəyi qapısında, kefi kök.

Mahmud. Həsən gəlsin görək, sən verən öküzü qaytarırmı?

İbrahim. Necə qaytarmaz? Ona atalıq eləmişəm, evləndirmişəm, öküz, kotan vermişəm. İndi qoyar ki, acından ölüm bu vaxtımda?

Həsən daxil olur.

İbrahim. Necə oldu?

Həsən. Vermədi.

İbrahim. Nə üçün?

Həsən. Dedi ki, iyirmi il atana nökrəçilik eləmişəm. Əvəzində bir öküz mənə verib, indi geri istəyir. Verən deyiləm.

Mahmud. A gedə, demədin xan başımıza nə gətirib?

Həsən. Bəs, demədim? Deyir mənə nə var? Mən öz başımı güc ilə saxlayıram?

İbrahim. Mənə nökrəçilik eləyib? Bəs mən kimə nökrəçilik eləmişəm? Tfu, böylə qardaşa! Dünyada qardaşdan böyük düşmən kim olar? Haqqı-sayım gözündən gəlsin. Məlun, heç çörək tapmayan! (*Həyəcanla ayağa qalxıb ağacını götürür, getməyə hazırlaşır.*) Salamət qalın, balalarım, mən getdim.

Mahmud. Haraya, haraya gedirsən?

İbrahim. Haraya, qah, qah, qah... Şəhərə, oğlum, şəhərə.

Fatma. Ay ata, gedib şəhərdə nə qayıracasın ki, gedirsən?

İbrahim. Nə qayıracığam? Mənim taylarım nə qayırır, mən də ondan qayıracığam. (*Gedir, sükut...*)

Həsən. Bəs biz nə qayıraq?

Mahmud. Hər kəs özü bilər. Mən nə bilim?

Həsən (*tarəfə*). Ayrı çarə yoxdur. Dargə mənə pişxidmət istəyir, bu vaxta qədər getməyirdim, indi gedib dargəyə pişxidmət olaram. (*Gedir.*)

Mahmud (*mənəli*). Sən də get.

Fatma. İndi qaldıq biz.

Mahmud. Mən gedib bir qapıda qarınafətir nökrə duraram. Olmazsa, mirqəzəbdən, zindançıdan olaram, bir təhər başımı saxlaram.

Fatma. Necə başımı saxlaram? Bəs mən nə olum? Qalıb burada divarları yeyəcəyəm?

Mahmud. Sən, hə, sən? Dur nə qədər ertədir, get şəhərə.

Fatma. Vay, başıma kül, mən gedim nə qayıram, şəhərdə nə iş görüm?

Mahmud. Eyy... Nə iş görüm? Səndən qabaq gedənlər nə iş görüb, sən də o işdən görərsən. Sənə nə var ki? Bir biz deyilik ki, bu İranda yüzlərlə evlər dağılıb, xalq bayıra tökülüb, hər kəs özünə layiq bir işə yapışıbdır. (*Getmək istəyir.*)

Fatma (*Mahmudun ələyindən tutur*). Yox, mən şəhərə getmərim, ölsəm də getmərim. Məni qoyub getmə.

Mahmud. Getməzsən, öl acından. (*İtləyib gedir.*)

Fatma (*ağlayır*). Vay, vay, hamı getdi, mən nə qayıram? Cahil qız, acından ölüm? Yox, mən açıqdan, ölümdən qorxmuram. Şəhərdən də qorxmuram. Nə çarə, ölmək asandırımı? Bəlkə bir evdə qulluq elədim?

Dərviş (*daxil olur*). Salaməleyk, qızım.

Fatma. Əleyksalam, baba dərviş.

Dərviş. Atan haradadır, qızım?

Fatma. Başını götürüb getdi şəhərə.

Dərviş. Səbəb?

Fatma. Xan atamı döydürdü, ferraşları tökdü evimizə, hər nə var-yoxumuz var idi apardılar. Atam da ac qalmaq istəməyib şəhərə getdi.

Dərviş. Hm, hm... Bəs Mahmud?

Fatma. O da getdi.

Dərviş. Hm, Həsən?

Fatma. O da.

Dərviş. Bəs sən? (*Fatma bayıra qaçır.*) Bəli, bu da getdi. Heyhat, heyhat. Mən səyahət əsnasında buraya yolum düşsəydi, bu evdə qalardım. İbrahim kişini çox sevirdim. Bura bir laneyi-namus, bura bir qeyrət yuvası. İndi dağıldı, əhli küçələrə töküldü. İndi hər kəs öz sinninə, simasına yaraşan bir alçaq, murdar sənətə yapışıb dolanacaqlar. Səbəb? Nə üçün bunlar bu rəzalətə düşdülər? Bu rəzalətin səbəbləri nədir? Üç səbəbi var: istibdad, istibdad, yenə istibdad. (*Gedir.*)

Pərdə

MÜKAFAT

Facia, 3 şəkildə

İŞTİRAK EDƏNLƏR

Sadıq – aktyor–rejissor, 45 yaşında

Ceyran – Sadıqın rəfiqəsi, 30 yaşında

Cəfər – aktyor, 40 yaşında

Teatr müdiri

Mürsəl – Sadıqın müavini

Faxirə xanım – uşaq evi müdiriəsi, 60 yaşında

3 nəfər axund, 2 nəfər kərbəlayı, 2 nəfər ziyalı libasında, 4 nəfər artist

BİRİNCİ ŞƏKİL

Sadıqın evi. Üç nəfər axund, iki kərbəlayı oturubdur.

I axund. Əlbəttə, əlbəttə, şəkkakə lənət, şəkkakə lənət!

II axund. Hətta bihədis moizədə görmüşəm (*Sadıq daxil olub, qollarını qucaqlayıb, bir tərəfdə bunları dinləyir*) ki, həzrəti imam... Hm. Hm, adı yadımdan çıxıb... Qəreş, allahümmə səlli əla Məhəmməd, həzrətin bir sevgili pişiyi varmış, bir gün həzrətin məclisində möcüzədən söhbət düşür, bir nəfər məlun möcüzü danır. Həzrət işarə buyurur pişik həzrətin qulluğuna gəlir. Həzrət əmr eləyir ki, pişik, bir sureyi-yasin oxu. Pişik fəsih ərəb dililə oxuyur. (*Hamısı*) Allahümmə səlli... şəkkakə lənət!

Sadıq. Bəli, doğrudur, mən də moizə kitablarında görmüşəm. Məsələn "Nasixüt-təvarix"-in cildində Əmir əl-Möminin də yazır ki, bir ərəb əlində ölü susimar aparırdı. Cənab Əmirə rast gəldi. Susimar, ölü susimar həzrətə salam verdi. (*Hamısı*) Əlbəttə, əlbəttə. Mən çox yaxşı kitablar görmüşəm, bir də ağayi-Məclisinin bir kitabını gördüm. Yazır ki, Allah-təala...

Kərbəlayılar. Allahümmə səlli...

Sadıq (*istehza ilə onlara baxır*). Bəli, yeri yaratmaq istədi. Onun üçün əvvəl bir öküz yaratdı, öküzə iki buynuz yaratdı, öküzün

iki buynuzunun arasında bir daş yaratdı ki, 70 min, min, min, min, min, min dəfə bu yerdən böyük o daşın üstündə də bu yer durubdur, maşallah. Mərhum Məclisi çox hesab bilən molla imiş. Mənim bir az savadım var. O, yetmişdən sonra altı dəfə min-min buyurubdur, hesab elədim 70 kvadrat milyon qəder gəldi, yenə üç nolu artıq qaldı. Daha bilmədim ki, üç nolu da gələndə nə qəder eylər. Görünür, o, çox hesab bilən imiş.

III axund. Pəh, oğlan, sən istəyirsən ki, sən ya biz üləmələr onun tayı olaq? Kişi əlləmədir.

Sadıq. Siz də görünür ki, o kimi ağaların kitabından təhsil-ülum etmişsiniz.

II axund. Bəli, bəli.

Sadıq (*kənarə*). Fəzilətinizə qurban olum! Yaxşı, ağalar, buraya təşrif gətirməyiniz nə səbəbədir? Mən fəqir artisti sərəfraz buyurmuşsunuz.

I axund. Necə, anan ölməyibdirmi?

Sadıq. Bəli, öldü aparıb dəfn etdirdim, (*göstərir*) axund da var idi, namazını qıldı. Bu saat da qəbiristandan gəlirəm, sonra?

I axund. Sonra budur ki, eşidib gəlmişik ona cüz oxuyaq.

Sadıq. Kimə? Anama? Meyitə?

I axund. Pəh, oğlan, Quranı ölüyə oxumazlarmı?

Sadıq. Xeyr, Quranı-şərifdə Allah-təala bəndələri üçün əhkam göndərüb, qanunlar qərar veribdir ki, diri insanlar o məramnaməyə riayət edib rahat yaşasınlar. Daha ölüyə oradan nə hissə varmış.

Axundlar (*bir-birinə*). Bu nə deyir, necə ölüyə hissə yoxdur?

Sadıq. Bəli, yoxdur, siz bu fəzilət ilə, bu bilik ilə meydana çıxıb xalqı aldadırsınız: "Pişik yasin oxudu, susimar salam verdi". Bunların əvəzində vicdan ilə Quran öyrənib, əhkamını xalqa öyrətsəydiniz, avam xalq cinayətkar olub bu qəder fəlakətlərə düşər olmaz idi. İmamlar öz vaxtlarının mücahidi olublar, xalqa pişva olublar, siz onları tərif etmək istərkən, gülünc, məsxərəçi halına qoyub şərəflərini azaldırsınız. Səbəb nədir ki, xalqa xəncər, zəncir vurdurub özünüzü yaman edirsiniz. Xəncər və zəncir vurmaq yaxşı işə niyə özünüzü vurmayırsınız? Pisdirsə, niyə xalqa rəva görürsünüz? Durun, rədd olun mənim evimdən. Sizin nəfəsiniz mənim divarlarımı mürdar eləyər.

Hamısı. Tfu, tfu, Allah sənə lənət eləsin.

III axund. Sən bicsən, atandan xəbərin yoxdur, sən bic olmasan, bığını qırxdırmazsan.

Sadıq. Siz məsihün-nəsəbsiniz ki, dörd qarış saqqalınız var.

Hamı. Allah sənə lənət eləsin! Allah sənə lənət eləsin! (*Gedirlər.*)

Sadıq (*tək*). Lotular bozbaş yeyə bilmədilər, bəli, Sadıq! Zəhmət ilə para qazan, qırx gün ver bunlara yesinlər. Bilmirəm mən bunlara yedirməsəm, anama öləndən sonra nə ola bilər? Bilmirəm bu zəlilər nə vaxta qədər xalqın qanını soracaqlar?

Ceyran ağlaya-ağlaya daxil olur.

Sadıq. Ceyran! Anama ağlayırsan?

Ceyran (*acıqlı*). Hə, anana ağlayıram.

Sadıq. Gic, anam qocaldı, öldü. Bütün diri məxluq elədir. Doğular, qocalar, ölər. Yerinə başqası gələr.

Ceyran. Mən ona ağlayıram ki, ananı sən qüssən öldürdün.

Sadıq. Mənim qüssəm? Mən necə adamam ki, anam məni görüb qüssə eləyər?

Ceyran. Anan arzu eləyirdi ki, sən də xalq kimi alış-verişə baş aparasan, pul qazanasan, dövlətli olasan. Sən gedib artist oldun. Bu az qüssədir? (*Ağlayır.*)

Sadıq. Gözəl, hər kəs öz gördüyü qəder anlar. Anam o qəder görürdü. Anam məni oğru, hərami eləmək istəyirdi. Mən oğru olmaq istəmədim. Sən də anam qəder görürsən.

Ceyran. Nə üçün? Bu dövlətlilər hamısı oğrudurmu?

Sadıq. Hamısı, mən bir dövlətli görmədim ki, oğru olmasın. Hər alış-verişçi ki, oğru olmasın, o, həmişə kasıb qalar. Mən də ömrümün axırına qədər baqqal olmaq istəməyib gedib millətimə xidmət eləyirəm.

Ceyran. Bəs mənim günahım nə idi alıb gətirmisən, xalqa baxıb həsrət çəkirəm?

Sadıq. Mən? Mən səni almışam? Sən mənim evimə gələndən 15 il qabaq səhnədə oynayırdım, evlənmək heç xəyalımdan keçməz idi... Nə vaxt gəlib sənə dedim ki, mənə gedərsənmi? Nə vaxt səni gördüm? Nə vaxt sən məni gördün, səninkilər verdi, məninkilər aldı. (*Bu vaxt qapı döyülür.*) Sən get mənim üçün yemək hazırla, mən görüm gələn kimdir.

Ceyran gedir, Sadıq qapını açır, iki nəfər ziyalı
libasında daxil olurlar.

Sadıq. Buyurunuz, yoldaşlar... Nə əmriniz vardır?

Birinci. Biz Anadolu aqları üçün bir vəçer ustroit eləyirik.
Gəldik prosit eləyək ki, siz də uçaştovvat eləyəsiniz.

Sadıq. O komitənin sədri Baba Əliyev deyilmi?

İkinci. Biz o komitə ilə işləmirik, bizim öz adamımız oraya
gedəcək, pulları da özü ilə aparacaqdır.

Birinci. Nasionalnoye çuvstvo, tovarış, nasionalnoe çuvstvo.

Sadıq. Pəh, pəh, pəh, yoldaş, sevdiiyiniz millətin danışdığı dil
ilə danışsaydınız, sözüünüz daha doğruya oxşar idi. Görünür, siz
uşaq vaxtdan vətəndən ayrılmışsınız. Ona görə dilinizi öyrənməyə
vaxt olmayıbdır.

Birinci. Yox, mən heç yere getməmişəm. Ancaq priviçka,
durnaya priviçka.

Sadıq. Məndə də belə bir durnaya priviçka var... (*Tutur ikisi-
nin də boynundan eşiyə itələyib qapını bağlayır.*) Lotular...

Ceyran (*acıqlı daxil olur*). Daha bu nə deməkdir? Niyə get-
məyirsən, o yerdə ki xeyrin olacaq oraya getməzsən?

Sadıq. Sakit ol, əzizim, sakit ol, sənə anladım... Trablis müha-
ribəsi zamanında iki nəfər dilavər də biletdəftəri qoltuğunda gəzib,
rast gəldiyi adamların qulağına deyirdilər: "Hilali-əhmər" üçün
teatro qoyuruq, biletdəftər al. O biçarələr də alırdılar. Mən də orada işti-
rak elədim. Amma sonra Türkiyə konsulundan xəbər alıb gördüm
ki, o pullar və mənim zəhmətim o iki lotu üçün biğ yağdı olubdur. O
ağalar komitə üzvləri olub millət yolunda canlarını fəda edirdilər.
Bildin? Sən razı olma ki, mən lotularla yoldaş olum. Mən bilirəm
ki, bizim qadınların dini, imanı, eşqi, məhəbbəti uzundaban çəkmə
və ipək paltardır. Baş üstə, bu yavuşda mənim pulum olacaq, onda
sənə libas alacağam, indi get işini gör, acam. (*Ceyran gedir.*) Buna
nə qandırasan? Bu oxumamış qadınlar ora getməyi yalnız yeyib yat-
maq və gözəl paltar geymək üçün bilirlər. Guya daha bunların bir
vəzifəsi yoxdur. (*Qapı döyülür.*) Yenə görəsən kimdir? (*Qapını açır.*)
Buyurunuz, xanım, buyurunuz... Nə əmriniz var?

Faxirə. Teatrın baş rejissoru Sadıq əfəndi sizsiniz?

Sadıq. Bəli, mənəm.

Faxirə. Mən Şəkiddə uşaq evinin müdirəsiyəm. (*Sadıq baş
əyir*). Ümumən, qəzalardakı məktəblərə çox əhəmiyyətsiz baxılır.
O sırada bizim uşaq evinə də. Belə ki, bu yavuşlarda para olmazsa,
uşaq evini bağlayıb uşaqları bayıra atmağa məcbur olacağam. Gəl-
dim sizdən bir müavinət istəyim... Bəlkə siz necə məşhur maarif-
pərvər, bir fikir edəsiniz, bir teatro tamaşasından, müsəmirədən
düzəldib bir az para mənə verə bilərsiniz.

Sadıq. Niyə maarif komissarlığına müraciət etməyirsiniz?

Faxirə. Komissarlığın bütün diqqəti yalnız darülfünundur.
Darülfünün də bütün komissarlığın qanını sorur. Mən anlamıram bu
nə demək. Bir ovuc darülfünunda oxuyanların təlimi üçün tamam
ibtidai məktəblər əhəmiyyətsiz buraxılsın. Bize, bütün camaata
maarif vermək, bütün uşaqları oxutmaq lazımdır. Darülfünunda oxu-
yanlar gedib Parisdə, Londonda oxuya bilər, oxumasa nə olar?

Pərdə

İKİNCİ ŞƏKİL

Səhnənin arxasında Sadıqın odası. Pərdə açıldıqca bir cavan aktyor içəri
girib yoldaşlarını çağırır. Bura gəlin, bura xəlvətdir. Gəlirlər.

İkinci. Sadıqın başı qarışıqdır, gec gələr, çıxart görək. (*Birinci
cibindən bir şüşə araq, bir kiçik stəkan çıxardır.*)

Üçüncü. Tez ol daha.

Birinci. Bax aşna, hər birinizə bir stəkan verəcəyəm.

İkinci və üçüncü. Nə üçün?

Birinci. Ona görə ki, mən iki pərdədə çıxıram, bir qədəh indi
içərəm, bir də gələndə də.

İkinci. Hələ ver görək. (*Birinci araqı töküüb içir və onlara da
verir və yenə özü içir, cibinə qoymaq istəyir.*)

Üçüncü. Bura bax, mən ölüm bir dəne də mənə ver, rolumu
bilmirəm, yoxsa oynaya bilmərəm.

İkinci. Mən də, mən də.

Birinci. Yox olmaz. (*Üçüncü şüşəni onun əlindən alır ağzına aparır. Bir az qalmaqaldan sonra.*) Bura bax, daha şuluq salmayın, verin bərabər içək. (*Şüşəni araya qoyub içirlər.*)

İkinci. Allah bu "Azvin" in atasına rəhmət eləsin, ecəb araqdır, heyif az oldu... dayanın... (*Gedib Sadıqın konyakını götürüb, hər biri bir stəkan içib gülüşürlər.*) İndi, deyəsən, düzəldik.

Üçüncü. Gəliniz, bir xor oxuyaq.

Birinci və ikinci. Oxuyaq, oxuyaq. (*Oxuyurlar.*)

Səhnəmizin gülşəni açmış güli,
Eşidilir səhnədən ibrət dili.

Səhnədir aləmdə müqəddəs məkan,
Tairi-əfkarə gözəl aşıyan.

Səhnə edər millətini niki-nam,
Olsa əyər səhnəsi qalmaz avam.

Mənbəi-ənvari-maarifdir o,
Məktəbi-əxlaqdır, ey rahi-ro.

Yoldan uzaqlaşma ki, mənzil budur!
Xəstələr islahına məhfil budur!

Səhnədir ayineyi-ibretnüma,
Əxz eləyir səhnədən aləm ziya.

Birinci. Amma deyib a, zalım oğlu. Qah, qah, qah. Səhnəni aynaya oxşadır.

Üçüncü. Mən ölüm bu yekəlikdə ayna olar? (*Gülürlər.*)

Mürsəl daxil olur.

Birinci. Hə, nə var, nə elədin, düzəltədinmi?

Mürsəl. Telefon ilə qəzetlər idarəsinə dedim ki, Sadıqın yubilesi bir həftə təxirə düşdü, daha elan çap olunmasın, dedilər baş üstə, çap olunmaz. Bu köhnələri rədd etmək lazımdır, zalım uşağı, deyəsən, teatrı icarə eləyiblər.

İkinci. Deməli, Sadığa Allah rəhmət eləsin!

Mürsəl. Bəli... afişa yapışdıran da azarlayıb, afişaları gec yapışdıracaq, yazıq Sadıqın yubilesindən kimse xəbər tutmayacaq. Xüsusi dəvətnamələr də o söz! (*Gülüşürlər.*) Mən getdim, indi pərdə enər, ağa mənə açıqlanar ki, haradasan. (*Gedir.*)

Üçüncü. Qoçaqdır bu Mürsəl, vallah bu rejissor olsa, lap işlərimiz düzələr. Bütün köhnə-möhne atılar bayıra. Onda bütün teatr bizim əlimizdədir.

Cəfər sərxoş, papağı gözü üstündə oxuyaraq daxil olur.

Cəfər. Uca barıdan aşaram.

Birinci. Nə var ey köhnə aşna, yenə kefin nuşdurum çalır? (*Gülüşürlər. Cəfər təhqir olunur.*)

Cəfər. Çalar, balam, çalar, nə üçün çalmasın? Rus deyə "Konçil delo, qulyay smelo". Bu gecə mən bekaram, kef eləyirəm. Amma sabah gecə oynayacağam. Onda, bəli, bir damcı da içməyərəm. Çünki mən gerek ayıq baş, təmiz fikir ilə camaata söz deyərəm, söz... Əvvəl gerek özüm sözü anlayam, sonra camaat da anlasın, özüm anlamasam, camaata necə anlada bilərəm? Bu səhnədir, bu ayineyi-ibretnümadır, ayinə gerek pak, təmiz olsun ki, surət göstərsin. Ləkələr ilə dolu olsa, surət göstərməz, oğlum.

Birinci. O sənin acizliyindəndir. Mən lül piyan da olsam, yenə rolumu yaxşı oynayaram.

Cəfər. Oynayarsan, oynayarsan, ancaq səhnədən çıxanda yoldaşlarından necə oynadığını soruşarsan. Onlar da sənə yalaqlıq üçün tərif edirlər. Amma özünün oynamağından və danışmağından xəbərin olmaz.

Birinci (*acıqlı*). Mən özümü səndən əskik aktyor hesab etsəm, ayağımı səhnəyə basmaram. Sizin vaxtınız keçdi, gerek siz köhnələri süpürmək, bayıra atmaq... durun, yoldaşlar gedək. Mən belə adamlarla danışmaq istəmirəm. (*Acıqlı Cəfərə baxıb gedirlər.*)

Cəfər. Bəli, iyirmi il ac-susuz səhnədə sürünəndən sonra bu əxlaqsız uşaqlar məni süpürmək istəyirlər. (*Səhnə dalında gurutulu alqış.*) Bəli, Sadıq qurtardı, camaat alqışlayır. İyirmi ildə bu alqışdan başqa bir şey görmədik, axırda da süpürüldük.

Sadıq (*məmnun şifətlə gəvə libasında daxil olur*). Hə, nə var, yoldaş? (*Alqışlar eşidilir.*)

Cəfər. Heç... sağlığın.

Mürsəl (*daxil olur*). Yoldaş Sadıq, gəl də, camaat çağırır axı.

Sadıq. Çıxmayacağam.

Mürsəl. Yaxşı deyil axı.

Sadıq (*ciddi*). Sən get öz işinə bax, əzizim, çıxmaq-çıxmamaq mənim işimdir. (*Mürsəl acıqlı baxıb gedir.*)

Cəfər. Niyə çıxmırsan? Çıx, qoy camaat sənə (*əl vurur*) bu anamı versin.

Sadıq. Eyyy, camaata da Allah bərəkət versin, yaxşı da oynadın alqışlayır, pis də oynadın alqışlayır. Bir də görürsən biri, bir pyes yazıb, məsələn, altı pərdədə, oynayan zamanda iki ya üç pərdəsi oynandı mı, camaat alqışa başlayır: "Aktyor, aktyor!..", Canım nə aktyorbazlıqdır. Bir durun pyes axıra yetiysin görək, yaxşı yazılıbdırsa, müəllifi təqdir edək, yoxsa susun. Bu üçüncü pərdədə alqış nə demək, belkə pyesanın yerdə qalan pərdələri zibildir?.. Nə var, dostum, çox pozğunsan, bu gün sənin bekar günüdür, görək kefdəydin, səni ayıq görürəm.

Cəfər. Bir az var idi, qazımı qaçırdılar.

Sadıq. Qazını kim qaçırdı?

Cəfər. Sənin küçədən yığıb artist qayırdığın çolma-çocuq.

Sadıq. Nece, sənə nə eləyiblər?

Cəfər. Mənə deyirlər ki, sən köhnəlmisən, səni görə zibil kimi süpürüb teatrdan bayıra atmaq. (*Ağlayır.*)

Sadıq. Ayyy, boşla canım, onların sözüne nə əhəmiyyət verir-sən, dayan, yaxşı konyakım var, sənə bir-iki stəkan verim, kefin açılsın. (*Masanın qutusunda konyakı çıxardıb gətirir.*) Oho, bunu kim içdi?

Cəfər. Kim içəcək, sənin artistlərin olacaq da.

Sadıq. Doğrudan da belə əxlaqsızlar arasında ömür keçirmək ruhə zülmüdür... keçib... ala bir dənə vur görüm. (*Cəfər içir.*) Bir də... yenə verim?

Cəfər. Yox, daha bəsdir. (*Faxirə və teatr müdürü daxil olurlar.*)

Faxirə. Maşallah, Sadıq əfəndi, Gəvəni çox gözəl oynayırırsınız.

Sadıq. Təşəkkür edirəm, xanım.

Müdür. Ooo! Bizim Sadıq teatrın zinətidir. Onun üçün bir parlaq yubiley hazırlayırıq.

Faxirə. Nə vaxt olacaqdır?

Müdür. İki gündən sonra.

Faxirə. Yaxşı oldu, mən də burada olaram. Sadıq əfəndi, mənim işim necə oldu?

Sadıq. Sizin işiniz düzəldir, xanım, müdirimiz söz veribdir.

Müdür. Bəli, bəli düzəldirik. (*Mürsəl daxil olur.*)

Mürsəl. Yoldaş Sadıq, səhnə hazırdır.

Müdür və Faxirə. Gedək, gedək. (*Gedirlər.*)

Cəfər (*yenə oxuyur*). Uca bəridən aşaram... mənə nə var ki süpürsünlər, artist – dərvişi-laübalı.

Sadıq. Get canım, tamaşa elə, bu sözləri boşla getsin. Gedək!

Gedirlər.

Pərdə

AKTYOR!

Facia

İŞTİRAK EDƏNLƏR

Sadıq – Baş aktyor və rejissor
Rübabə – Sadıqın bacısı
Mürsəl – Sadıqın müavini
Teatr müdiri
Cəmiyyəti-xeyriyyə müdiri
Uşaq evi müdiresi
2 nəfər ziyalı

Aktyor Sadıqın odası. Rübabə Sadıqın yatağını düzəldir.

Rübabə. Ah, kaş heç bu yubileyi ona verməyəydilər. Zavallı qardaşım üç gündür nə yeyir, nə yatır, nə danışır. Yubileyin qüssəsi onu dəli halına salıbdır. Ey Allah, sən mənə rəhm elə. Ondan başqa heç kəsım yoxdur. Onun başına bir iş gəlsə, mən nə eylərəm?! (Ağlayır.)

Sadıq (pərişan halda daxil olur). İyirmiillik yubiley, qah, qah... iyirmiillik yubiley!

Rübabə. Sadıq, qardaşım, bir az rahat olsana, üç gecədir yatmamısan, rəngin ağappaq ağarıbdır.

Sadıq. Rübabə, gördünmü mənə necə yubiley verdilər? İyirmiillik zəhmətimi necə təqdir etdilər? Necə mən rahat olum?! O günkü yubileyi görüb inanıram ki, mən öləndən sonra səni, mənim bacımı bu millət gözü üstə saxlar. Qah, qah, qah...

Rübabə. Ah, bu yubiley bizi bədbəxt etdi. Sadıq, sən allah, bir az yat, rahat ol.

Sadıq. Əlbəttə, bacım əlbəttə, rahat olacağam (Qalxıb gedir).

Rübabə. Ah, rəhmsiz uşağı rəhmsiz, bu bədbəxti təqdir etmək əvəzinə təhqir etdilər, nə camaat yığıldı, nə müsəlman idarələri və səhnələri onu təbrik etməyə gəldilər, nə bir yadigar bağışladılar. Yalnız bir rus artisti qılını, məktəb qızları da ona bir albom veriblər.

Bu iyirmi ildə əgər baqqallıq etsəydi, indi dövlətli idi. Gedib bir zərgərlik, papaqçılıq etsəydi, bizim də bir parça çörəyimiz olardı. Bədbəxt oğlu bədbəxt, gedib artist oldu, özünü də, mənı də bədbəxt etdi.

Sadıq daxil olur.

Sadıq. İyirmiillik yubiley, iyirmiillik yubiley!.. (Gülür.)

Rübabə. Ax, Sadıq, başına dönüm, səni anamızın ruhuna and verirəm, bu yubileyi yadından çıxart, bu səhnəni at. Get sən də başqaları kimi bir işə yapış, indi ki qədrini bilmədilər, sən də tüpür, get!

Sadıq. Yubiley, amma nə yubiley: gətir bəxşışlərimi görüm mənə nə bağışlayıblar. (Rübabə ağlayaraq qılını və albomu gətirir.)

Qaldırıb əflakə bu sənət mənı,
Gör necə təqdir edər millət mənı.
Zəhmətim bir ləhzə alqışlanmadı,
Sıxmayır ol çəkdiyim zəhmət mənı.
Qədirbilməzlik görüncə xəlqdən,
Yaxmasınmı atəşi-həsərət mənı?

Apar bunları, Rübabə, saxla, yaxşı saxla, bunlar saf ürəklə bağışlanan şeylərdir. Bunlar mənə çox əzizdir. (Qapı döyülür.) Gəl! (Rübabə gedir, Mürsəl daxil olur.)

Mürsəl. Başqa mərəkədir, Sadıq, başqa qiyamətdir. Gərək gedib görsən, bütün teatrın qabağını güllər, işıqlar ilə bəzəyiblər, bütün cəmiyyətlərdən, idarələrdən, məktəblərdən nümayəndələr təyin olunubdur. Bəxşışlər hazır eləyiblər, mənı də müsəlman artistləri nümayəndə seçiblər. Mən də bir qızıl papiros qabı almışam, çox görməlidir, Sadıq, hazır ol gedək.

Sadıq. Demək, sən də nümayəndə sifətilə gedirsən!

Mürsəl. Əlbəttə, necə ola bilər ki, Petrov kimi aktyoru təbrik etməmək, sən də bizim aktyorumuzsan, gərək sən də orada olasan.

Sadıq. Niyə bəs, Mürsəl, baş aktyorunuzun yubileyinə gəlmədin?

Mürsəl. Hə, bilirsənmi, lapdan bizim Nataşanı sancı tutdu, daha qoyub gələ bilmədim. Eşitdim sənin yubileyin çox da parlaq keçməyibdir, eybi yoxdur 25 illik yubileyini parlaq verərik.

Sadıq. Nə üçün mənə yubiley verdiniz, mən sizdən təvəqqe etdimmi, mən sizə yalvardımmı? Nə üçün məni pərişan etdiniz? Nə üçün məni təhqir etdiniz? Məqsədiniz məni təhqir etmək idimi?

Mürsəl. Eyy... Sən də başladın umu-küsüyə ki, camaat gəlmədi, biz nə qayıraq? Sənin görünür getmək fikrin yoxdur. Mən gedirəm. (Kənara) Rəhmətlik oğlu, deyəsən, bu da bizim üçün Petrovdur, iddiasına bax, biri ölməsə, biri dirilməz. (Gedir.)

Sadıq. Rübabə, sən get, mən daha istəyirəm rahat olam.

Rübabə (qardaşını öpür). Ah, Allah belə yoldaşlara qəzəb eləsin. (Gedir.)

Sadıq. Bu gün artist Petrovun yubileyidir. Bütün şəhər onu təqdir etməyə toplaşmışdır, nəçin? Ona görə ki, Petrov layiqli artistdir, bəs mən? Mən nə üçün ləyaqətsiz oluram? İyirmi il səhnədə süründüm. İyirmi il ac-yalavac dolaşdım, səhnəni atmadım. Camaatımın hər kəsdən ziyadə səhnəyə ehtiyacı olduğunu nəzərə alıb özümü çürütdüm. Bəs nə üçün təqdir olunmadım, nə üçün alqışlanmadım, səbəb, səbəb? Mənim millətim yoxdurmu? Bəs bu dünyanı dolduran nədir? Bu tayfa heç bir hünər sahibinə qiymət qoymazmı? Bu millət heç bir xadimini təqdir etməzmi? Puldan, dövlətdən başqa bir şey qanmazmı? Ah geri, geri, hər gün geri, hər saat geri, anlamayıram. Bu qədər geriləməklə nəyəyə getmək istəyirlər? Bu nə məxluq, nəçin mən bunların içində yaşayıram, daha nə gözləyirəm, nəyə ümid edirəm, mən ki dövlətli olmayacağam onlar mənə təzim etsinlər. (Ayı görür.) Ah, ey sipehrin zinəti mahtab, ey qəmzələrin könlünün təskini, sən mənə belə məhzun baxırsan, səndəmi təhqir olundun, sən ki cavanların könlündə eşq-məhəbbət doğduran, şairlərin mayeyi-zövqisən, nəyə qəmgin baxırsan, yoxsa mənim qüssələrime acıyırsan? Ya sən də məni təhqir etmək fikrinə düşdün, səndəmi mənə gülürsən? Yox, çox da məğrur olma, sənin də o parlaq surətini dudi-ahım ilə qaparam, səni ahımın odu ilə yaxıb məhv edərdəm. Sən də məhv ol, sən də get. Ah, ana, ana, sənimi görürəm, məni aparmağamı gəldin? Dur, getmə, mən də bu dünya adlanan cəhənnəmdə qalmam, mən də bu kəsafət mədəni cisim içrə qalmam, dur, dur, mən də bu məhbəsin qapısını sındırıb gəlirəm.

Pərdə

Felyetonlar və məqalələr

MOLLA BAYQUŞALIYA BİR NEÇƏ SÖZ

Allah atalara rəhmət eləsin, doğru deyiblər ki, “mərdimazar olmasa, bağ çəpəri neylər”. Mən yazıq ilin on bir ayını qəbiristanda “Yasin” oxumaqla, ölü qovmaqla, bunlar olmayanda uzaq kəndlərdə tas qurmaqla, fala baxmaqla bir qarın ac, bir qarın tox ömür keçirirəm. Ancaq bir ay orucluğu, bir neçə gün də mehərrəmdə,ərbəində-zadda az-çox pul-mul əlimə gəlir. Axşamlar da qarnım yağlanır. *(Allah ehsan sahiblərinin ehsanlarını qəbul eləsin!)* Belə dolanmağımın da paxıllığını çəkirlər.

Bu Molla Bayquşaliya deyən görə, a kişi, Təbriz İmam Cüməsinin əmməməsi başına olsun, niyə partlayırsan, niyə gözün çıxır, nə üçün bağrın çatlayır? Sənin malını yeyirəm? Sənin evinə gəlirəm? Sənə nə? Ovçu Pirinin dağarcığıdır, sən də ye, mən də yeyim. Bakıda pul çox, dövlət çox, mən yemək ilə qurtarmayacaqdır. Yüz min sənin və mənim kimi mollalar törəsin, yenə də var.

Sən özün bilirsən ki, Bakı camaatı necə rövzəxanbazdırlar. Əgər var-yoxlarını mərsiyəxana versələr, yenə uf deməzlər. Kişilər pullarını, mallarını niyə mərsiyəxana verməsinlər ki, göz yaşının hər bir damcısına bir huri alacaqlar. Huri, qılmandan keçmək olarmı? Bəs bu pul, bu dövlət nədən ötrüdür? Pullu adamlar nə üçün özləri üçün bir neçə min huri, qılman almasınlar? Bəs cəmiyyətlərə, məktəblərəmi versinlər ki, nə hurisi olsun, nə qılmanı?

A Şeyx Fəzlullahın¹ nələyni ayağına, Mir Həşimin² əbası çiyninə olsun, nə üçün bayquş kimi vaqqıldayırsan? İlin on iki ayının hər saatında bu camaat sənin əlindədir. Başlarına yüz min fırlıdaq açırsan. Birinin kəbinli arvadını o birinə kəbin edib on manat alırsan, sonra yenə arvadın köhnə ərindən on manat alıb təzə kəskinin kəbinini pozursan. Biri doqquz yaşında qızı zor ilə çığırdə-çığırdə götürüb qaçanda beş-on manat alan kimi kəbinini kəsirsən.

Boynuyğunlardan pul alıb bir seyidlik və müstəhəqlik şəhadətnaməsi verib salırsan xalqın canına. Evin yıxılmasın, küçələrdə seyid yemiş, qarpız qabığından çox olubdur. Minbərdə başışapkalılara söylərsən. Xəlvətdə də onlara yalvarırsan ki, səni qazidən-zaddan eləsinlər. Dövlətli öləndə qəbrini əlinlə qazırsan, amma kasıb öləndə evdə gizlənib, namazını qılmağa getmirsən. Orucluqda biçərə müsəlmanlara orucu gah bir gün artıq, gah bir gün əskik tutdurur-

san. Daha nələr qaldı ki, cləməyəsen? Gör, heç mən bunların birini dilimə getirirəm? Hələ utanmaz-utanmaz da mənə "Tuti" jurnasına yazıb rüsvay eləyirsən. Budur deyirəm, yazıqsan, məndən əl çək, yoxsa iş pis gedər.

BU DÜYÜNÜ KİM AÇA BİLƏR?

Cənab "Tuti", mən eşitmişəm ki, sən çox ağıllı quşsan. Hindistan "Tuti"lərindən olduğuna görə, Hindistanda çox əcaib-qəraib görmüsən. Məsələn, öylə dərviş görmüsən ki, şah-nəfirini* püfləyəndə yeri alt-üst edir. Öylə cadugərlər görmüsən ki, cadu ilə dünyanı yandırır. Öylə adam görmüsən (Ağa xan¹ kimi) durduğu yerində cəmi müsəlmanların tərəfindən danışa bilər... Habelə şeylər gördüyünə görə bilərəm ki, sən təcrübən çoxdur. Mənim başıma gələn qəziyyəni sən üçün danışım, ona bir çarə qıl.

Srağagün, ayıb olmasın, qulbeçəniz məndən bir Tiflis məsti istədi. Dedim, bala, mən sən üçün Tiflis məstini haradan tapım. Başladı zırıldamağa. Sizdən naxoş, qabağımda bozbaş yeyirdim. Götürüb ağacı tulladı, bozbaş dağılıb haram oldu. Neyləyim? Bir dənə uşağım var, xatirinə də dəyə bilməyirəm. Salavat çevirib bayıra çıxdım. Qonşumuz Kabla Daşdəmir gördü ki, ovqatım təlxidir, soruşdu:

– Nə var, Pompuşalı? Niyə sınısığını sallayıbsan?

Əhvalatı nəql elədim. Dedi:

– Ay sarsaq kişi, niyə məttəl qalmısan? Böyüklerimiz, vəkillərimiz var. Gündə Tiflisə gedib-gəlirlər. Get birinə deyənə, dərdinə çarə qılsın.

Elə bil yatmışdım, ayıldım. Mahud çuxanı geyib, böyüklerimizdən birisinin kontoruna getdim. Qapıçı soruşdu:

– A kişi, nə var, nə istəyirsən?

Dedim:

– Qadan alım, ağanı görəceyəm.

Bir təcəvblü üzümə baxdı...

– Nə? Ağanı görəcəksən? Sən kimsən ki, ağanı görəsən?

Dedim:

– Qadan alım, mən bu şəhərin adamlarından biriyəm. Bu ağa tamam şəhərin ağası olduğundan, mənim də ağamdır. Dərdim var, gəlmişəm.

Qapıçı qolumdan tutub bayıra tulladı. Mən də acığa düşüb, küçədə o qədər dayandım ki, ağa bayıra çıxdı. Baş oyub ərzi-hal elədim. Elə bil ki, barıt anbarına od saldın. Elə qışqırdı ki, özümü bir boy atdım.

– Uşağın Tiflis məsti istəyir, uzansın, ölsün! Mən sənə opeknunam, qəyyumunam?

Gördüm ki, işlər şuluqdur, kamali-nizamla qaçıb kor-peşman başımı xilas elədim.

İndi, ağa "Tuti", qalmışam məttəl ki, bu ağa mənim uşağım üçün niyə məst almadı. Mənə deyir ki, mən məgər sənə opeknunam? Qorxurdum ona deyəm ki, balam, opekunum deyilsən, niyə "Millətqulu"nun heç bir şeydən xəbəri olmadığı halda öz tərəfindən ona opekunluq, qəyyumluq edirsən? Bir təcrübəsiz uşağın birini də Tiflisə göndərirsen ki, gedib "Millətqulu" kişi üçün doktor-dan həb alsın. Bilməyirsən ki, yazıq uşaq doktorun elə ustul-mustulundan qorxub özündən gedər? Bir bu ağadan soruşan görək ki, bəs məst almaq borcun deyil, məndən izinsiz mənim evimə qonaq çağırub badə-badəyə vurmaq borcundur? Mənim tərəfindən kətxudanın yanına vəkil göndərmək borcundur?

Doğrusu, ay "Tuti", lap bağrım çatlayır. Tezliklə mənə başa sal, yoxsa ölərəm.

KOS-KOSA

Mən dovşanın qayət ağıllı bir heyvan olduğunu ondan ötrü təsdiq elədim ki, "Arşın mal alan" operettası ermənilər tərəfindən 1390-cı dəfə olaraq oynanılanda özünü təhvile vermək üçün səhnəyə çıxmış musiqişünasımız bəlyəbaq gəmirtdəyəndən sonra kol-kos dibindən qulaqlarını çəkib duran dovşana çox benzəyirdi. Odur ki, götürüb "Ordan-burda"nda yazmışdı ki, "Opera əleyhinə duran "Tuti" jurnalı..." Allah sənə rəhmət eləsin, ay "ərdəbilli" Mirzə Ələkbər ağa! Yaxsıdır bir nəfər də olsa sənə "va şəriətə" politikanə iman gətirən oldu.

Məşrutə Mirzə Ələkbər ağanın xüsusi alverinə bir qədər ziyan vurmuşdu. Odur ki, "va şəriətə!.. Vurun bu dinsizləri, bunlar imanı bərbad etdilər".

* Şah-nəfir – böyük zurna, şeypur

“Tuti” yazanda ki, yavaş-yavaş qədəm tutmağa başlayan səhnə işlərimizi bu falsız, gündə biri çıxan opera və operetta dediyiniz, mən nə bilim nələr bərbad etdi. Təzəcə teatroya həvəs edən camaatımızı ləhvü ləəbə sövq etdi. Ümumən teatrlarımızı bir toyxana, çayçıxana və “ora”xanalar halına salmaqla camaatın, yatmış bir tayfanın əlindən tutan drama, faciə, məzhəkələrımız batdı. “Tuti” yazanda ki, haman teatr mədaxilinə göz dikən və haman mədaxildən yetim-yesirlər dirildən cəmiyyətlərimiz o mədaxili itirməklə lotu-potular cibi yağlandı, onda pis olur. Belə çıxır ki, opera əleyhinə duran “Tuti”, yəni “va şəriətə”, yoxsa ki, adamın da musiqidən acığı gəlirmi?..

Bəli, ağayi-şeyx “bəstəkar” Ağa Cibişdanqulu həzrətlərinin rəyi-şəriflərindən anlaşılan bu oldu ki, “Tuti” opera əleyhinedir. Əgər bu sözü yer yarılıb zahir olan bir “ceyran” başından eşitməsəydim, heç də inanmazdım.

Müxtəsər, gəldik yetişdik Mərəndə. Keyf-əhval, Hüseynqulu dayı. Onu demək istəyirəm ki, Novruz bayramı yavuqlaşmaq münasibətilə başlanan yuxarı məhəllələrdəki çərşənbə axşamı dəstgahı da yaman keçməyir. Hər çərşənbə axşamı tamaşaya gələn məhəllə camaatını məmnun edə bilərlər. Kos-kosa işləri də sahmana salınıb. Bu günlərdə mövqeyi-tamaşaya qoyulacaqdır. Bu da yaman şey deyil. Bir vaxt görürsən naqafil evdə əyləşdiyin halda bir dəstə orta qapını açıb ortalığa tullandı. Özləri çırtıq çalıb başladılar:

A kos-kosa gəlsənə,
Gəlib salam versənə,
Çömçəni doldursana,
Kosanı yola salsana.

Əlqərəz, mən işin ələ burasından çox bərk qorxuram. Əlbəttə, kos-kosaçılar bir şey almamış getməyəcəklər. Bu yandan da bəhəliq. Yer-yemiş də almaq mümkün deyil ki, bir iki ovuc bunların ələyinə töküb yola salaq. Allah Vilhelme¹ istədiyi kimi cəza versin. Gətirib işləri bu məqama yetirməsəydi, mağulca bu əziz Novruz bayramımızda doyunca şirniyyat yeyərdik. İndi görürəm ki, nəinki şirniyyat, heç zəg də yeyə bilməyəcəyik. Hələ heç bilmirəm et məsələsi necə olacaq? Deyirlər, həftədə ancaq iki gün et yeyilməyə izin

veriləcəkdir. Mövsuq mənbələrdən aldığımız xəbərlərə görə, Naxçıvan, İrəvan, Şəki və Bakı məşhədi və kəbəlləri öz mitinqlərində qərar qoyublar ki, haman izin veriləsi üç gecənin birisi cümə axşamına düşsün. Haman kəbəllərlə görüşən qəzetə müxbirlərinin rəvayətinə görə, bu işin heç bir siyasi işlə əlaqəsi yoxdur. Ancaq cümə axşamı məhəffili-siyasiyələrində olan gurultuları mülahizə edən paytaxt qəzetələri bu işin axırını dedikcə qorxulu göstərib, kəbəllərin təklifləri qəbul olunmazsa, neçə min arvadlara tələq verilməyi və başqa bu cür nəticələri gözləyirlər.

Birjanın, ümumiyyətlə, halı zəifdir. Bir vaxt gördüm dimdiyindən tutub çəkməyə başladı. Vay, aman, burax! Olmadı, axır nə üçün bu bulvarda mənə rüsvay edirsən? De görüm, səbəb nədir? Başladı ki, ələ qələmi əlinizə aldıqda düşürsünüz bu yazıq avam camaatın üstünə. A kişi, belə iş olmaz ki, bəs deyilmi? Niyə yazmayırınsınız ki, a, bir türk dili müəllimi hansı ki, heç türkcə də bilməyir, səkkiz məktəbdə şəriət və türkcə müəllimi olur. Həftədə bir məktəbdə ancaq görünürsə də, o da yayınaraq çıxır. Niyə yazmayırınsınız ki, türkcə bilməyən bir ağa şəriət kitabı yazır (hansı ki, indi məktəblərdə oxunur). Türk balaları üçün ortalığa tökülən bu kitablar türkcəyə oxşadıqlarından əlavə, nə nöqtəsi, nə ziri, nə də zəbəri olur. Birinci klas uşaqlarına mollalığın ən dərin yerlərini təlim edir. Bu kitab da “Nəşri-maarif”in məkatib şöbəsi tərəfindən qəbul olunub. Kənd məktəblərində ancaq bunun oxunmasına icazə verilir. Canım, götürüb məktəblərimizdən, bu kimi mühüm dərslərimizdən yazınız ki, gələcəkdə heç olmasa indiki balalarımız oxumaqla öz təkliflərini qanıb bizim kimi olmasınlar.

Dedim, ay balam, daha bundan ötrü dimdiyimdən niyə yapışırsan? Bu ki çətin bir iş deyil? İstəyirsən beş də artıq yazaq. Xülasə, özümü o zalımın əlindən bir tövr ilə xilas edib, bulvarın səfəli bir tərəfində əyləşib, eynəyimi gözüme taxdım. “Tərcüman”² qəzetəsini çıxarıb oxumağa başladım. Sərlövhəsi altında bu sözlər yazılmışdı: “Dildə, işdə, fikirdə birlik”. Sonra anladım ki, bu sözlər “Tərcüman”ın otuz illik dərvidir. Bu qoca qəzetə bu sözləri deməkdən ağzı köprüyüb. Hələ bu vaxta kimi, yəni otuz il müddətində bu sözlər heç olmazsa qəzetəçilərə də kar etməyibdir. Hər qəzetənin özünə məxsus bir neçə dili olduğunu heç görməyiniz yoxdur. İş birliyi də bu günlərdə Rusiyanın Volqaboyundakı türk-tatar qəzetlə-

rinin mətbuat yubileylərində anlaşıldı. Məlum oldu ki, mətbuatımız hər bir işdə birlik edirlər.

Fikir birliyi də ki göz qabağındadır. Hələlik mətləbin burası əl vurulmalı deyil. Ancaq bu ayaqdan məlum olur ki, bir neçə otuz il dəxi həmin sözləri təkrar etməkdən ağzımız köprüməlidir. O vaxta da kim ölə, kim qala? Bu barədə xəyalınızdan keçən əhvalata Allah özü kömək olsun. Vallah, bu uzun illəri gözləmək asan bir iş deyil. Qövlə ilə felimiz o vaxt qardaş olduqlarını bilib, qol-boyun olacaqlar.

TAMAŞAQABAQ VƏ YAXUD KƏMXƏRC BALANİŞİN

Halvayi-təntərani ta nəxuri, nə dani.* Sizin hüneriniz nədir ki, mənim ürəyimdəki mətləblərdən xəbər tutasınız. Dava işləri sizi lap uşaq kimi bir şey eləyib. Hər şeydən ötrü ürəyinizi sıxırırsınız. Mətləbin üstünü açmamış sizə gözdənlığı verib, xahiş edirəm ki, nahaq yerə qəm-qüssə çəkməyəsiz. Əhvalat heç vaxt belə deyil, belə olsa da bu işlərə dar nəzərlə baxmaq yaramaz. İşin o tərəf-bu tərəfini mülahizə edib görün ki, nə həngəmədir. Yəqin ki, mən dediklərimi başdan-başa anladınız. Əgər bu voyenni vremyada bu mətləbləri də başa düşməsəniz, mən sizə qoçaq demərəm. Bəli, nə qədər fikirləşdinsə, bu dəfəki məqaləmə “Tamaşaqabaq və yaxud kəmxərc Balanışin”dən başqa bir münasib ad tapa bilmədim. Çünki bu dəfə bizim milyonlərdən danışmaq istəyirdim. Bilmirəm siz necə? Bizim milyonlərin halına münasib bundan artıq ad tapa bilərdiniz? Tamaşaqabağı bostanlarda məhz yaraşığından ötürü ekərlər, kəmxərc Balanışin də elə bu deməkdir.

Başqa millətlərin milyonləri öz xərcləri ilə milli məktəblər saxlayırlar. Milli məktəb, bilməyirəm heç milli məktəb nə demək olduğunu bilirsinizmi? Bəli, haman milli məktəblərdən adam başına qırx-əllisini saxlayırlar. Məsələn, haman milli məktəblərə ildə öz milyonlarından yüz, çox olsa iki yüz min xərcləyirlər. Axırda bunların həmin yüz, iki yüz minləri nəticə verirsə, orasında işimiz yoxdur. Biz öz milyonlərimizin millətperəstliyindən danışmalıyıq.

Nəyimizə gərəkdir ki, mantaşovlar¹, aramyanslar² millətləri üçün nə yol ilə çalışırlar və necə xidmət edirlər? Adam tamaşaqabaq olmasa da, heç olmasa gərək bir iş tutsun ki, o iş kəmxərc Balanışin olsun. Odur ki, göz-qulaqda varıq. Xülasə, bir yerdə məscid tikilir. Adə, yubanma, bir onca min manat ora veriniz. “Amin, amin” sədələri həftə asımandan keçir. Filan yerdə də bir kilsə tikmək istəyirlər. “Hələ durmayınız, tez olun bir iyirmicə min manat da oraya göndəriniz”. Yenə fələkdən-mələkdən “afərin, səd afərin” səsləri asımana bülənd olur. Filan yerdə yığıncaq var, cənab milyonər dövlət də olunub. Bir vaxt gördüm evdən çıxanda qoltuq cibində bir neçə şöbə ayırır; bir yüzlük, iki yüzlük, beş yüzlük, minlik. Əgər pulu qapıda verib, camaat arasında vermək lazım görülməsə, onda yüzlüyün qulağından çəkib bayıra çıxardır. Xeyr, iş seryoznu olub, iş amin-aminə çıxsə, onda beşyüzlüklər-zad meydana gəlir. Sabahısı da ki qəzetlər gürhagur yazacaqlar: filankəs beş yüz verdi, min verdi, doqquz yüz verdi...

Buna dəyərlər kəmxərc Balanışin. Dünyanın ləzzəti də bundadır. Bir də klubda marusyaların başına fırlanıb, onların başmaqlarına brilyantdan daban qayırmaqda. Yoxsa ki, ildə yüz-iki yüz min manat verib qırx-əlli kənddə milli məktəblər açıb, əlsiz-ayaqsız yetim-yəsirləri orada tərbiyələndirməyə səbəb olmaqda nə həzz və nə ləzzət ola bilər? Girəm ki,* bu iş qırx-əlli il bundan qabaq bizim milyonlərin də arasında mod ola idi. İndi bizə nə faydası ola bilərdi? Onsuz da işlərimiz keçməyirmi? Cavanlarımızdakı məsləki deyirsiniz əgər, “Gülsüm nəne”³ kitabındakı bir çox rəvayətlərə görə onlara milli məktəblərin heç bir təsiri ola bilməzdi. O ki qaldı hal-hazırda olan milli məktəblərimizə, onlar da bəhəmdullah, yaman getməyir. Hərgah siz deyən kimi bizim milyonlərimiz də öz adları ilə milli məktəblər saxlayıb iş yeritsə idilər, indi heç vaxt hal-hazırda olan milli məktəblərimiz “Səfa⁴-cəfa”, “Səadət⁵-zəlalət”, “İttihad⁶-mittihad”, “Təməddün⁷-məməddün”, “Nur⁸-mur”, “Firudini⁹-mirudini”, “Müzəffəriyyə¹⁰-zəfəriyyə”, “İttifaq¹¹-mittifaq” olmaqla qırx il yaşasalar da, gözlənilən nəticələr meydana çıxmazdı. Yəni bu qədər saydıqlarımız ancaq bir milyonlin fəxri bir işi olmaqla münəzzəm və müntəzəm gedib gözlənilən də gözlənərdi.

* Təntərən halvasını yemədən dadını bilməzsən.

* Girəm ki – tutaq ki, fərz edək ki

Əlqərəz, yaşasın bambululuq! Deyəsən, bu nizamımızı da yavaş-yavaş bezi yeni törəmə milyonlar pozmaq xəyalındadırlar. Eşitdiyimizə görə Bakı milyonlarından Ağatağı Nağıyev bir belə fikrə düşübdür. İstəyir öz xərxi ilə bir neçə milli məktəb saxlasın. Əgər doğrudan da bu iş qövldən fələ keçsə, çox böyük bir səhv iş ola-caqdır. Deyirəm, ay Ağatağı, axır nə işinə belə şeylər? Gah gedib cəmiyyətlərdə üzv, başqa bir cəmiyyətə də sədr olursan, gah da əyləşib belə fikirlərə düşürsən. Səni belə fikirlərə düşməyə vadar edən nədir? Dinc-rahət əyləşsənə yerində! Köhnə vilayətə təzə nırx qoymayacaqsan ki?

Sonra "İqbal"¹² qəzetini oxuyuram, görürəm ki, yenə doktor Nəriman bəy Nərimanov qələmi əlinə alıb hey yazır: "Bizə milli məktəb lazımdır"¹³. Filan dərdimiz belə getdi, filani şələ getdi. Bunu da görəndə mənə lap cin tutur.

Ay baba, sən, əlhəmdülla, doktor baba, əqlin-zadın ki eyb eləməyib, nəyinə görə bizə nə lazımdır. Yeni şəhərimizdə bu qədər müsəlman doktorlar var, onlar bu mətləbləri düşünə bilməyirlərmi? Niyə onlar bir kəlmə də olsa yazmayırlar? Hətta bir çoxu bir manatından ötrü prinitmat elədiyi müsəlman xəstəsinin danışdığı dili də prinitmat eləmir. Mətləb buraya yetəndə ruzigar gözüme qaradır. O qaranlıq içində məhəbbətli bir heykəl nümayan olub, barmağını mənə silkələyir və deyir: – Ey "Nicati-maarif"¹⁴ cəmiyyəti, o gün gürcü musiqişünası olan Pirsixəşvili¹⁵ cənabları şərəfinə etdiyi ziyafətə, niyə müsəlman mətbuat nümayəndələri dəvət olunmamışdı? Ancaq bircəsi "Baku"¹⁶, "Kaspi"¹⁷, "Bakinets"¹⁸, "Kavkazski teleqraf"¹⁹, "Cigit"²⁰ qəzet və jurnallarının idarələrinə xüsusi dəvətnamələr gedir də başqa müsəlman mətbuat nəzəri-ətinaya alınmayır. Bu sədr işimi, yaxud haman qəzet, jurnallar xaininin (?) işimi? İndi Rusiya müsəlman qəzet və jurnalları başqa qonşularımız, nəzərində əhəmiyyətə minib. Millətlərinə ibrət olmaq üçün nümunə göstərilən bir vaxtda haman qonşularımızla ülfət və məhəbbətə, bəis olan mətbuatımız (hansı ki, "Nicat"-ın dexti haman ziyafəti bu sayədəndir) nəzəri-ətinaya alınmayır. Deyəsən, məqələmiz ser-yoznı oldu. Siz allah bağışlayınız. Adam özündən çıxanda çıxır.

EY DAD ŞÜMÜR' ƏLİNDƏN

Xülasəyi-kəlam, sözü çox uzatmağa ixtiyarımız yoxdur. Birbaşa mətləb üstünə cummaq məsləhətdir. Məndə lap qədimdən bir adət var: bayramda yas, yasda da bayram yadıma düşür. Hərçənd ki, bu voyenni vremyada buna da ixtiyarımız yoxdur, ancaq görürəm ki, yenə olmayır. Evdə, bazarda, küçələrdə Novruz bayramı adını eşit-cək cəmi müsibət günləri gəlib gözümün qabağında durur. Məsələn, görürəm ki, məhərrəm ayıdır. Qubalı ilə dərbəndlilər başlarına döyüb, şaxsey-vaxsey deyə tullanırlar. O biri tərəfdə də küçə uşaqları sinc, təbil vurub, hansı güruhun belə mövlası var? "Ey dad Şümür əlindən, bidad Şümür əlindən", – deyib qışqırırlar. Əhvalım təlx olur. Bu təlxliyi, şirinliyə əvəz etməkdən ötrü çırt çubuğuna xod verirəm. Yer-yemiş satılan dükənlərin qabağını gözməyə başlayıram. Yenə birisi bayram deyəcəyin, yadıma "ya imam" düşür. Axır olmayır ki, olmayır...

O tərəfdən də yuxu, rəya mənə rahat qoymayı. Rəngbəreng yuxular görürəm. Yatıram bir rəng, dururam başqa rəng. Müxtəsər, hər qədəmdə bir yuxu görürəm. Bilməyirəm siz necə? Bu yandan da bu camaat mənə dinc qoymayı. Hey gəlir ki, cənab "Tuti" ağa, bu işlərin axırını necə görürsən? Yazıqlar daha orasını bilməyirlər ki, bu saat cəmi gördüklərim yuxudan başqa bir şey deyil; yatıram da rəya görürəm, dururam da rəya görürəm. Keçən gün lap bu rəyalar əlindən tənə gəldim. Ona görə dedim ki, bu dəfə bu işlərə bir bəsirət gözü ilə bax, gör nə var. Ona görə baş barmağımı burnumun üstə qoyub, qalan barmaqlarımı da açdım, ordan diqqətlə baxıb gördüm ki, bayram könül-könülsüz gəlib yetişib. Cəmiyyətlərimiz varlılarımızın köməklikləri ilə bu aclıq və bahalıq ilində yer-yemiş almağa iqtidarları olmayan kasıb-kusuba kömək əllərini uzadıblar. Əlimi burnumun üstündən çəkən kimi gördüm ki, bu da yuxu, rəya imiş. Yenə Novruz bayramı yadıma düşdü və dedim ki, "ey dad Şümür əlindən, bidad Şümür əlindən!" Təfəsilat sonra.

AMMA... YENƏ GÖRMƏYƏCƏKSƏN!

Pir mənimsə, kəramətini bilirəm. Yəqin heç eşitməyəcəksən də. Elə deyilmi? Yoxsa eşidirsən? Qulaq ver, ola bilsin ki, səndəki iman, vicdan bir o qədər də qaralmamış, ey möhtəkir hacı! Ey dün-yaya zəli kimi yapışib, dinini atan kablayı, tamahkar tacir, ey müsəlman kişi, qulaq ver, eşidirsənmi? Bir sürü oğul-uşaq ortasında oturub yetimlərinə pərəstişkarlıq, onların könüllərini almaq istəyən bir övrət nə deyir? Beş-altı baş külfət sahibi olub, gündəlik yeyəcəyini zorla tedarük edə bilən o biçarə kişinin xəyalından nələr keçir?

Əziz gün... Novruz bayramı. Hər şey baha. Pul yox. Hər uşaq geyinib bozonəcək, bizimkilər məyus. Hər uşaq şad, bizimkilər qəmli. Hər evdə bir bayram, bizim evdə yas...

Möhtəkirlərimizin anbarlarından külli surətdə qəndlər, buğdalar çıxır, konfet istəyən əlsiz-ayaqsız uşaqlara bunların imanlarını necə şərh etmək?

Novruz yetişdi. Təbiət ayılıb. Dağlar-dərələr bütövlü əlvan libaslar geyinməyə başlayırlar. Hər bir məxluqatda bir hərəkət, dəyişiklik görünməyə başladı. Mən ölüm, təbiətin müsəlmanlarını da unutmayınız. Bütün kainatı seyr edərkən bu feyzdən də qalmayınız. Görün, görün nə dilgüşa bir mənzərə! Tacirlərə bax, möhtəkirlərə bax, gör o əlvan saqqallı nə əl-ayaqdadır? Bu milyonera bir baxınız. On beş gün irəlindən şəkərçörəkləri bişib hazır. Sən bir ona bax, mən ölüm, danos yazır. Qulaq ver, eşit, gözlerini aç, gör bu nə qiymətdir? Nə hazırlığıdır? Bax, o Qars və Ərdahan fəlakətzədələri, bu əlsiz-ayaqsızlar və golocək halımız. A kişi, bir bu qədər il yatdıq bizə nə oldu ki, bundan sonra da nə ola? Kişi üçün həmişəlik milli bayramdansa, bir günlük bayram daha gözəldir. "Fürsəti fəvt eyləməz aqıl, məgər nadan ola"! İndi özün bil, vəssəlam!

"NİCAT" CƏMİYYƏTİ¹ HAQQINDA

Təzə ilimizin balıq üstə təhvil olmaqlığı cəmiyyətlərimizə də təsir etməyə başlayır. Deyirlər ki, həmin mart ayında Bakı "Nicat" cəmiyyətində təzə seçki olacaqdır. Amma bu seçkini başqa cür deyirlər. Heç üreyimə yatmayırlar. Deyirlər ki, bu dəfə iş başında olanlar

müsəlman doktor, injener, advokat filanları olacaqlar. Guya bunlar qabaqca yığılıb danışıqlar, özlərinə söz veriblər ki, daha bundan sonra millət üçün də işləsinlər. Allah mübarək eləsin! Hərçənd ki, bilirəm həmin millətimizin püşt və pənahları haman gün, məsələn, məclisin bir tərəfindən bir "öküz"ün "böö..." eləməsindən hamısı acıq edib, dağılacaqlar. Yenə deyirəm eybi yoxdur. Yenə yığılıb dağılmaları da bir işdir. Lap da qonşu millətlərimizin oxumuşları kimi həya-abrını tullayıb "böyük şəxslərlə", yəni pulları çox olanlarla mala şerik kimi danışmaq yaramaz. Başqa şəhərlər bir tərəfə qalsın, Bakı göz qabağındadır. Onun beş-altı cəmiyyətləri var. Əlan hamısının sədri milyonerdirlər. Şükür olsun Allaha, nə olub mögər? İşlərimiz qabağa getməyirmi? Bu axır vaxtlarda "Nicat"-da yığılıb, oranın işlərini oxumuşlar olino salmaq istəyənlərin əgər üzümüzə gələn "Nicat"-ın təzə seçkisində ağız-burunları layiqincə özilmədi, onda evimiz yığıldı. Bu barədə Bakıda bir-iki adama arxayın oluruq ki, onlar haqq-nahaq hansı tərəfə əyilsinlər, o tərəf batacaqdır. Ümidvarıq ki, haman cənablar bu dəfə də iş, bilik, məslək tərəfinə deyil, aşna, dostluq, vodka, pul tərəfinə əyiləcəkdirlər.

MƏN DEYƏN OLDU, OLMADI?

Yenə gəlib başlamısınız ki, bəs belə nəsən? A canım, ay Allahın bəndələri, bəs keçən həftə dediklərimi yadınızdan niyə çıxardırırsınız ki, a... indi də gəlib adamı iş-gücündən avara salmaq istəyirsiniz. Mən sizə demişdim ki, həmin mart ayının 20-də "Nicat" cəmiyyətinin seçkisi olacaq və əlavə etmişdim də ki, seçki vaxtında bir "nəfər" zühur edib işləri "əhəmiyyətə" mindirəcəkdir. Yəqin ki, bu əhvalatın lap uzun tofsilatını "Açıq söz"də¹ oxumusunuz və Məhəmməd Əmin Rəsulzadə² cənabları tərəfindən yazılan tofsilatın axırında bu sözləri də yadınızdan çıxartmamısınız: "Doğrusu, zamanın böyləcə bir dəqiqəsində, tarixin bu qiymətli çağında bir halda ki, dünyada millətlərin müqəddəratı həll olunur, dövlətlərin biri batıyor, o biri çıxıyor, camaatların ölüm-dirim məsələsinə baxılır, işte böylə bir zamanda, məəttəəssüf, biz ən adi şeylərlə məşğuluz. Ən ibtidai həqiqətləri anlatmağa məcburuz. Doğrusu, bu xüsusda yazmaq, söyləmək də ağırdır. Fəqət vəzifədir. Bədbəxt Bakı müsəlman qəzetəçisinin ağır vəzifəsi!"³

Bu əlavənin “Nicat” seçkisi ilə heç bir əlaqəsi olmasa, gerek, çox da millətlərin müqəddəratı həll olunur, çox da vaxt əhəmiyyətlidir, çox da dövlətlərin biri batıb, o birisi çıxır, çox da hər millət öz ölüyüm, diriyəm məsələlərinin hayına düşübdür. Bunların bizə dəxli ola bilməz. Biz gerek öz işimizi işləyək, bizə gerek qoçaq deyilsin...

Rəsulzadə cənabları məqalələrinə etdikləri əlavələrində fəqət vəzifədir, “bədbəxt Bakı müsəlman qəzetəçisinin ağır vəzifəsi” deyər yazırlar. Vəzifə isə heç bir şeydən və heç bir kəsdən də ehtiyat etməməli. Birdəfəlik açıb deməli ki, İsa bəy⁴ cənabları budəfəki “Nicat” seçkisini də əlində oyuncaq qayırdı. Oxumuşlarımız da bu hərəkətdən küsüb, hər kəs öz yerinə çəkilib getdi. Oyuncaq vasitəsilə “prosim” deyər bağıranların “kraxmalına bax, dişini özə-rəm ha!” – deyər həmiyyət içində “vəzifə”lərini ifa edənlərin əksəriyyəti ilə seçilənlərdən bir parası istefa verib, bir parası da böylə seçkidən razı qalıb, “maarifpərvər” idarə üzvlüyündə baqi qaldılar. İndi allahvara, millətlərin onu birdən batıb, iyirmisi də birdən çıxsınlar. Bu əhvalatın hələ də dalı üzölməyəcək, “millətpərəstliyimiz” öz qaydası ilə gedəcəkdir. Bizim məgər nə dərdimiz var idi ki, vaxta əhəmiyyət verib, iş görmək fikrinə də düşəydik. “Millətpərəstlərimiz”in sayələrindən heç bir dərdimiz də yoxdur. Mille-timiz hər tərəfdə asudə və azadə yaşamaqdadırlar... Doğrudan da “bədbəxt Bakı müsəlman qəzetəçisinin ağır vəzifəsi”. Ancaq bir xoşbəxtlik burasında var ki, bu iş “vəzifə”dir. Vəzifə olan surətdə də hər nə qədər ağır olsa, nə qədər o yolda özab-əziyyət yetişsə də, “bədbəxt”lik deyil, “xoşbəxt”lik olsun gerek⁵.

VER BANGINI!

Siz öləsiniz, o gecə lap asi-yi-küfr olmuşdum. A kişilər, mən ölüm heç belə də iş olar ki ya, axşamdan qumara otursan, səhərin özünə kimi bir dəfə də əlin getirməyə? Tfu, məzhəbin yansın, qumar!

Qabağımdakı pulların hamısı getmişdi. Var-yox ümidim cibimdəki beş-üç kağız pula idi. Nəbzim sanki vurmıyır. Ürəyim, əlvən saqqallı, tirmə qurşaqlı, uzunətekli, mömin və müqəddəs bir hacının namaz üstündən təsbih çevirərkən boynunu içəri, çənəsini irəli edib, gözlərini göylərə bəzəldib huri və qılman təmənnasında olarkən

ürəyi necə vurursa, mənimki də öyləcə vururdu, döyünürdü. Özü-mü düzəldib bir gərnəşdim. Bel-buxunumun sümüyü elə səsləndi ki, yoldaşlar özlərini dik atdılar. Qarnımın curultusu otağa səs salmışdı. Ah!!! Var-yox da getmişdi. Siz ölməyəsiniz, elə hirsələnmişdim ki, qumardan elə çirginmişdim ki, deyirdim, səhər gerek bu şöğərib qumarı tövbə edəm. Yüz dəfə belə tövbələr edib, yenə bu işə başladığım yadıma düşükdə dedim ki, yox! Budəfəki onlara bənzəməz. Səhər burdan evə gedərəm, şey-şüyümü yığıdırıb birbaşa Xorasan¹ deyibən iki rükət namaz qılıb, o müqəddəs yerdə tövbə edərəm. Sonra gerek hansı nakışı bir də bu qumara yaxın durar.

Bu halda gözlerim otağı fırlanıb pəncərədən kənara düşdü. Dan yeri ağarmışdı. Dan ulduzu bəril-bəril baxırdı. Deyəsən, o, mənə işarələrlə mətləb andırmaq istəyirdi. Bu vaxt yaxınlığımızda olan məsciddə sübh azanı çəkildi. Azan səsi də o ulduz deyənə dedi... Bu səs ilə milyonlarca insanlar ayılıb, durub varlıqlarına çalışır-çapalayır... Ah! Biz... qansız! Qansızlar! Kainatın azgün həşəratı, bəs biz nəyik? Nəsiniz? Bir an fikir etməli! Cavab, cavab! Tarappadan bir şey ustulun üstünə düşdü. Ustulun üstündəki pullar pərən-pərən oldu. Baxıb gördüm ki, yanımdakı yoldaşımın başıdır. Əlinin üstündən qaçıb ustul üstə düşüb. O biçarə də mənim kimi baxtalamışdı.

Bəli, axır nəfəsdir. Ortaqdakı bank çox böyükdü. Özü də “dvadsat odin”^{*} oynayırıq, kağız paylandı. Kağızımı açıb oxudum. “As” idi. Bir hərəkətə gəldim, durub əyləşdim. Dedim, gerek bəngə gedəm. Əlqərəz, hələ növbə mənə çatmamışdı. Çıxan kağızlara fikir verdim. Xırdalıqlar hamısı çıxdı. Dedim, bəli, apardım. Necə olsa gerek bəngə gedəm. Ayaq üstə durub qışqırdım ki, ver bəngini! Çıxardıb bir dənə doqquzluq verdi. Ürəyim lap su kimi oldu. Xatircəm oldum ki, apardım. Hərif əlinə çıraq alıb gəzse də iyirmini tapmayacaqdır. Əlimi yanımdakı yoldaşıma da göstərdim. Onu da sevindirdim ki, bəs, yoldaş, daha apardıq. Oyunçuların hamısının nitqi kəsilib, gözlərini hərifə zilləmişdilər. Hərif bir dənə kağız çəkib açmadı. Sıxmağa başladı. Sıxıb-sıxıb yerə çırpdı. Nə gördüm? Nə görəcəyəm? Kaş heç görməyəydim. Gözlərim çıxa idi. İki dənə “as” ortalığa atdı. Mən ölüm, bir salavat. Bəli, elə ki, iki ası gördüm, daha özünüz bilirsiniz də, dabanlarımdan qan-tər axmağa

^{*} Kart oyunu

başladı. Gördüm ki, lap əhdim kəsildi. Var-yoxumu tamamilə verib geri çəkildim. Ağlım başıma yığışandan sonra qandım ki, hərif kağız basırmış. Mən ölüm, zalım oğlunun kağız basmaqda olan məharətini görürsünüzmü? O yerəcən kağız buraxır ki, adam tamamilə hərifə üstün gəldiyini yəqin edir. Xatircəm olub, toy-bayram da cləyir. Sonradan vurub içindən iki as çıxardır. Mən ölüm, belə də zorba zarafat olarmı? Zalım oğlu, deyəsən, qumarı anasının qarında təlim alıb. Hər üzünə bələddir. Sevindirməmiş ağlatmayır...

Xülaseyi-kələm, suyum süzülə-süzülə qalxıb evə gəldim. Bərk yuxusuz olduğuma görə, başımı yerə atıb yatdım.

TƏBİM GƏLƏNDƏ

Bağa girdim bağbansız,
Dəvə gördüm sarbansız,
Aləmə dərman oldu,
Mən ölürəm dərmanlısız.

Özünüz bilirsiniz ki, qənd tapılmır. Ona görə sözlərim şirin düşməsə, bağışlayınız. Yaman yerdən də başlamayacağam. Keçən həftə kimse mənə xəbər verdi ki, Tiflisdəki İran konsulxanasına bir nəfər ocnəbi bir qız gətirib verər ki, filan vaxt mən bu qızı Təbrizdən aparmışdım ki, saxlayım. Özü də müsəlmandır. İndi daha gücüm çatmayır, saxlaya bilmirəm. Ona görə də adamınıza yiyə olunuz. Ravi deyir: bacadan baxırdım saidəl-vüzərə qoy-götür edəndən sonra burnunu çəkib qət clədi ki, belə müsəlman bizə lazım deyil. Əgər onun zatında bir xilaf olmasa idi, yetim halında bir rus xanımı ilə qoşulub getməz idi. Odur ki, qızı qəbul cləmir. Rus xanımı da haman qızı aparıb keşişə verir. Keşiş də xaça çəkib bir xaçpərəstə tapşırır. Mən bu məsələ ondan ötrü çəkdim ki, siz bilirsiniz mən keçən həftə məscidə getmişdim. Bəli, lap mən özüm. Rahi-rast gedib Çəmbərkənd məscidinə çıxdım. Demə ki, Mir Möhsün ağa¹ müsəlmançılığı pozub, hər cümə orada moizə edirmiş. Əlqərəz, daha qayıda bilmədim. Mir Möhsün ağa minbərə çıxıb başladı dərclərimizdən saymağa. Mən nə bilim filan Hacı qəstin tikdirib, iki qapısı var. Bir qapısından müsəlman arvadları, o birisindən də Balaxana

şükpapaqları girirlər. Sonra filan qəbiristanlıqda mal otlayır. Filan qəbiristanlıqda səhərdən axşama kimi arvad-uşağın nə işi var? Bibiheybət qayasının üstündə gəzən arvadları görməyirsinizmi? Qeyrətiniz yoxmu? Filanınız yoxmu? İstədim durub Mir Möhsün ağaya deyim ki, ay ağa, sən Bakı axundlarının hamısından qoçaqını çıxdın? Əgər camaatımızın bir dərdi olmuş olsaydı, bizim dünya və axirət işlərində bir qüsurlumuz mülahizə edilsəydi, şəksiz haman axundlarımız rahat yeyib, rahat da yatmazdılar. Onlar da sən kimi hərsi bir məsciddə heç olmasa cümədən-cüməyə xalqa vəz və nəsihət edib, ehtiyaclarını özlərinə göstərərdi. Bəs görünür ki, camaatımız hamısı öz işini bilir və dinimizin hər bir əmri-nəhyinə lazımı qədər bələddir. Ona görə də sən xalqa qeyrət-meyrot təklif cləmə. Başqa axundlarımız kimi rahat əl-ayağını uzat, bilmə ki, din nədir, dünya nədir. Əgər camaatımız öz din və dünya işlərinə layiqincə bələd olmasaydılar, çalışıb Allah-təalanın kupçili yerini qəsb etməzdilər. Niyə uzağa gedirsiniz? Çəmbərkənd məscidinin həyatını dörd bir tərəfdən ortaya alıblar. Bir vaxt keşləli Həsən fikirləşir: lazım bilərəm ki, həyətdən bir dənə hasar çəksin ki, cvinə rütubət getməsin. Məhəmməd Cəfər bunu görüb deyir ki, balam, Allah sənə oldu, bizim olmadı? Sən onun malına vərəsə olanda biz niyə olmayaq? O da götürüb Allahın həyatının qırağında iki mərtəbə bir ev tikdirir. İndi də Allahın başqa bir qonşusu özül atdırıb deyir ki, mən də müsəlmanam. Allah sizin olan kimi, mən də Allahımdır. Yəni bunlar yaxşıdır. Deyirəm, yaxşı ki, axundlar heç olmasa, cümədən-cüməyə moizə edib xalqın dərclərini saymayırlar, yoxsa ki, bu da camaatımız üçün böyük bir dərclərdi. Yəni özləri bilənlər məsləhətdir.

KƏRBƏLAYI YAFTUMƏLİ¹ VƏ YAXUD XATƏMÜL-MƏŞAHİR

“Cənnətül-güşa”² adlı “ən qiymətli bir əsər” dəxi son ədəbiyyati-cədidəmizə qədəmnəhadəyi-ürfən olmaqla işkəmbəxaneyi-hümayunlarını izac edən məşahirrrr üdəbamıza bir zərbəyi-təhdid oldu. Bu kitabın müəllif və nəşiri ən böyük və qiymətli şairlərimizdən əqdəs, əşrəf və illa sultanüş-şüəra Kərbəlayi Yaftuməli

“Həqir Həqiqi”³ təxəllüsdür. Bu zat əslən ərdebillidir. Bir neçə il olar ki, Bakıda şüşəsalandır. Kitabın üstündə adını “Əhli-Badkubə” deyə yazmışdır. Görünür ki, bu da voyenni vremya olmaq münasibətilə siyasi nöqteyi-nəzərlərə görədir. Burasında da işimiz yox. Bu cənab son ədəbiyyati-cədidəmizə bir xidmət olmaq üzrə həmin “Cənnətül-güşa” adlı kitabçasını yazmışdır. Kərbəlayı Yaftuməlinin belə zühuru bir əlamətdir. Çünki mən böyük kitablarda oxumuşdum ki, zəmani Dəccal⁴ eşşəyinə tərsə səvar olub, eşşəyinin quyruğunu əlində tutdu, onda o söz! Bu, özüdür! “Cənnətül-güşa”nın bu vaxta kimi bir nəziri olmamışdı və olmayacağına etiqadımız var. İstəsəniz ordakı şeirlərdən bir neçə misrasını burada yazırıq, görərsiniz ki, nə qiyamət şeydir. Kitabın üzərində öz şəkli vardır. Şəkin altında bu şeirləri çap etdirmişdir:

Kərbəlayı Yaftuməli can məclisinin canfışanı,
Ey “Həqir Həqiqi”, ürfə bəzminin süxəndanı.

Buradan keçəndən sonra ikinci səhifəsindəki əşardan da bir neçə xətt yazırıq:

Ey əkabiri-dövrən, billah bismillahdan olur,
cənnəti-rizvan.
Ey əkabiri-dövrən, kimdir bu dəhrdə kamran,
gah əxz eylər cənnəti-rizvan.
Bismillahdır bəhul qüvveyi-xudavəndi-ələm,
əzbismillah.
Çün hökmü öz dərgahi-xudavəndi-ələm Cibrili-əmin,
Rəsəd bəxidməti-rəsuli-xuda əzbismillah.

Əhsən sənə belə şair! Şeirdəki vəzn və qafiyələri görürsünüzmü? Axırı “əzbismillah” olsun. Hərgah bəzi üdəbalar desələr ki, belə şeir olmaz, bir xətti qısa, bir xətti uzundur. Ona deyərik ki, cənab, böyük şəxslərə bu bir eyib deyil. Böyük şəxslərin yazdıqları özü bir qanundur. Bir vaxt camali-mübarək⁵ bir məktub yazırmış. Bunun sərfü nəhvə dair səhvini ona deyən bir əhbabə cavab verir ki, elə ki, bizim camalımız ələmi işıqlandırdı, sərfü nəhvə dair qaydalar da dağılıb getdilər. Biz hər bir qanun zəncirini qırdıq. İndi bu cənab da

“zəncir qırıb” şeirlərində vəzn və qafiye bir qırağa qalsın, mənə belə tapsanız, mənə xəbər veriniz. Bax, bu aşağıda yazdığımız əşar dəxi haman təzə çapdan çıxan “Cənnətül-güşa” kitabının 16-cı səhifəsində yazılmışdır ki, eynən götürüb burada yazırıq: Şeri-həqiqət.

Bortu bahüsni-mələhətə huri liqayi,
buyi-səfa gəlir.
Çe kəmal sələbət ilə muyi-tuba,
vüqar ilə buyi-səfa gəlir.
Çəkmiş liqayi sələbət ilə,
buyi-səfa gəlir.
Kimdir müəmma demişdi güşadə eylər,
rahi-Kərbəlanı⁶, buyi-səfa gəlir.
Çün dər xətti-tuba bina oldu vücudi-həştı,
çəhardən buyi-səfa gəlir.
Ey Həqir Həqiqi, ləzzət vardır xudayi-təəttə,
həşt çəhardən buyi-səfa gəlir.

Əhsən, əhsən belə şair! Doğrudan da Kərbəlayı Yaftuməli xatəmüş-şüəra olan kimi bu əsəri də xatəmül-müzəxrəfat adlansa layiqdir. Çünki çox yaxşı bir əsərdir. İbrət olsun gücənib şeir yazan bir para şairlərə. Bax, adam eləcə ortada qalıb saqqız çeynəməkdənsə, birdəfəlik belə olar. Dünyada ya birdəfəlik var olub varlıq göstərmək və yainki yox olub belə yoxluq çıxartmaq, hər ikisi qüvvə hesab olunur. Ancaq ortada şeir deməkdən ötrü işkəmbeyi-hümayunlarını ceyran şairnümələrin halı ona bənzər ki, yorulmuş bağa dayısını dalına ala. Ondən da bir çox məşahirrrr çıxar ki, bunu özünü də bilirsiniz. Deyəsən, mötləbdən uzaq düşdük. Bəli, Kərbəlayı Yaftuməli “Həqir Həqiqi” təxəllüs əhli-Ərdəbilinin təzəcə çapdan çıxıb satışa qoyulan “Cənnətül-güşa” adlı kitabçasının 24-cü səhifəsində “Şeri-həqiqət” sərlövhesilə dəxi belə bir şeir yazılmışdır:

Mən gozim bir səhi-payidar xabın,
sorağına.
Çatdı Xızır⁷ peyğəmbərə abi-həyat,
qadiri-qüdrət dayağına.
İskəndər⁸ çün zülmətə getdi,
abi-həyat sorağına.

Ey cani-canan, bir gün olaydı dərəydim vəsl,
 vüsalından buyi-müşk-ənbor sayağına.
 Ey Həqir Həqiqi, bir gün olaydı qoyaydım üzümü,
 canan ayağına.
 Ey Həqir Həqiqi, deyir bu dari-fəna bivəfadır,
 cövrü cəfadır.
 Et ibadət şəriət sayağına.

Ölməmiş şəklin məşhur şairlər cərgəsinə keçsin, ay belə şair!
 Ədəbiyyatımız işıqlandı. Bu sözlər haradan ağına gəlib, götürüb
 yazmışan? Bir siz allah, diqqət ediniz 47-ci səhifəsində məktəb
 şagirdlərinə nə gözəl bir nəsihət yazıbdır:

Hərzə deyib, hərzə gozib, şərab yeyib bu
 dünyaya dəyməz.
 Müləğət edəsən qəsd dəxuli ilə qüsl etməyinə
 dəyməz.
 Ey Həqir Həqiqi, iftira ilə qiybətdən
 həzər qıl.
 Beş gün bu dünyaya dəyməz.

Bəh, bəh! Evində ölməyəsən belə ədib, balaların qorxar.

Müləğət edəsən qəsd dəxuli ilə qüsl etməyinə
 dəyməz.

Bu misra tarixi bir şeirdir. Ravi deyir: bir gün bu qiymətli şairi-
 miz eqdəs, ətşəf və i.a. sultanüş-şüəra Kərbəlayı Yaftuməli uzun-
 qulağı ilə bərabər kənddən şəhərə gələrkən yolu bir dərədən düşər.
 O tərəf-bu tərəfə baxıb görər ki, heç kəs yoxdur. Xəlvətlikdir.
 Eşşəyindən aşağı düşüb “Cigit” jurnalının müdirinə izdrasti demək
 istərkən birdən bu şəri deyər:

Müləğət edəsən qəsd dəxuli ilə qüsl etməyinə
 dəyməz.

Odur ki, dübarə qayıdıb eşşəyinə minər, sürüb dərədən çıxar.
 Müxtəsər, nə başınızı ağrıdım, “şair” çoxalanda belə ittifaqlar da

çox olar. Biri əlinə qələm alıb cəmiyyətlərin heç bir nöqsanını qan-
 madığı bir halda daşlar. O birisi milli ürfü adətimizə dişlərini ağar-
 dar, bir başqası da millətin ümidi-istiqlal olan məktəb və müəl-
 limləri ləkələməyə çalışar. Bir müəllimlə xüsusi qərəzi olmaq cəhə-
 tinə cəmi müəllimlərin zəhləsini tökər. Bəs, bir para lazımlı sözlər
 yazan şairlərimizin bəziləri hanı? Niyə onlar kənarda tamaşaçı?
 Hikmətdən sual olmaz. Elə isə əhsən Kərbəlayı Yaftuməli Həqir
 Həqiqiyə. Malades Kərbəlayı Yaftuməlinin kitabını çapdan çıxaran
 “Məktəb” mətbəəsinə.

SON ƏDƏBİYYATI-CƏDİDƏMİZ SƏRAMƏDƏNİ

(*Malək manzər*)

Dünyada bəzi şeylər var ki, insan onları bilər, bəzi şeylər var ki,
 onu ancaq əhli bilib başqası bilməz. Budur ki, əhli olmadığımızdan
 bir çox şeylərdə aciz qalıyıq. Bir də görürsən ki, əcnəbi qəzet və
 jurnallarının birində bir şəkil, bir fotoqraf göründü. O şəkilin altında
 ya qısaca və yaxud uzun bir tərcümeyi-hal oxumadan haman məc-
 muenin oxucuları şəkil və onun sahibini tanıyırlar. Yəni o barədə
 ya vaxtilə çox oxumuşlar və yaxud haman şəkil sahibinin yazılarını,
 əsərlərini qəzet və məcmuələrdə oxumuşlar. Budur ki, onun xidmət-
 lərini əgər şair və ədib isə yazdığı əsərlərini və ədəbiyyat aləminə
 olan təsirini təfəsilatı ilə oxuyur və oxumaqla da əvvəldən məlu-
 matını bir az da artırır. Bizdə isə hər bir işin astarı üzünə çıxan kimi
 ədəbiyyatımız aləminin də astarının astarı lap üzəddir. Məsələn,
 görürsən ki, ədəbi, fənni, ictimai, əxlaqi, fənni-iqtisadi, əxlaqi-
 tarixi, iqtisadi və siyasi “Dirilik”¹ məcmuəsi çıxdı. Alıb mündəri-
 catına baxırsan, görürsən ki, “təracümi-əhval” qismi deyə qabağına
 bir şey çıxdı. Bir rəsm görürsən. Amma tanımayırsan. Adını oxu-
 yursan, yenə tanımayırsan. Çünki o adı nə bir yerdə eşitmisən, nə
 də bir yerdə oxumuşsan. Özünü öz ədəbiyyat və ictimai işlərdən
 xəbərsiz olmağa bir qədər vicdanən müəzzəb olursan. Tərcümeyi-
 hala baxırsan görürsən ki, yazılmış: “Təbiət bir çox cahangir və
 qəhrəmanları boğduğu kimi bəni-bəşərin də bir çox ümidlərini

boğur, həlakətə sövq edir. Əvəzində dünyaya cansız bir fəryad, boş bir təhəssür və təəssüb buraxır. Bu dəxi təbiətin qüdrətindən hesab olunur. Bu qüdrətin altında sönən zəka şölələrindən biri də ... i.ə.”

Marağın daha da artır. Əcəba, bu sönən zəka şöləsi kim imiş. Tərcümeyi-hal oxuyursan. Zəka şöləsi sayılan mərhumun milləti-bicarəyə etdiyi xidmətlərini bilmək istəyirsən. Məlum olur ki, tərcümeyi-hal sahibinin etdiyi xidmətlərindən birisi, bəlkə gözə görünəni min cildə qədər kitab mütləq etməsi imiş (mən ölüm, bir salavat).

“Dirilik”i, yəni siyasi, ədəbi, iqtisadi, tarixi, fənni, əxlaqi-ədəbi, ictimai, fənni və ədəbi türk məcmuəsinin ikinci bir nömrəsini əlinə alırsan. Yəni tərcümeyi-hal açıb oxuyursan. Bu dəfə daha qərrib bir vəziyyətə düşür olursan. Yəni yazılıbdır: “Xilqət və təbiət təşrih edilib, içində nə qədər bədiələr müşahidə olunarsa, haman bədieyi-xilqətdən biri də” ... i.ə.

Qərribə şey deyirsən. Qəflət etdiyinə canın sıxılır. Bədieyi-xilqətin nələr yapmış olduğunu bilmək istəyirsən. Tərcümeyi-hal diqqətlə oxumağa başlayırsan. Səndə kəşf əmələ gəlir, bəli, olduğu kənddə bir məktəb açmış, sonradan sənə məlum olur ki, məktəbin açılmağında mərhum iştirak etməmiş. Ədəbi, fənni, əxlaqi, nə bilim daha nələr məcmuəsi tərəfindən bu, bir iftiradır ki, mərhumun haqqında edilmiş. Məktəb ilə münasibəti bir-iki ildən sonra olmuş. Nəhayət, tərcümeyi-hal: “xilqət və təbiət” təşrih edən kimi təşrih edirsen. Nəhayət, sənə məlum olur ki, bədieyi-xilqətin millətə etdiyi xidməti bu imiş ki, oğlunu məktəbdə oxudurmuş. Əlbəttə, hər şeyin bir hikməti, bir fəlsəfəsi var. Bəzi şeylər var ki, insan onları bilər, bəzi şeylər də var ki, hər adamın oralara yolu olmaz. Onları ancaq əhliləri bilər. Bir də görürsən ki, yenə bu ədəbi, fənni, əxlaqi, ictimai, iqtisadi, tarixi və sairələri məcmuəsi tərəfindən “İslam məşahirüş-şüərasından” deyər divar kalendrlarının arxa vərəqələrində gözüne cürbəcür şairlər yetişir. Kərbəlayı Yaftuməli demişken “buyi-səfa gəlir”. Bunların cümləsi də hali-həyatda, özləri də lap Bakıda olurlar.

Nə isə, bunlar nazik mətləblərdir, hər kəs bunları dərk edə bilməz. Bir də görürsən ki, “Tuti”nin yazdıqlarına dəhşətli bir cavab olaraq “Dirilik” məcmuəsi tərəfindən Qafqaz üdobayi-binamının fotoqrafları açıq vərəqələr üzərində təb və nəşr olundu. Alıb şəkillərinə tamaşa edərsən. Şairinə vəziyyətlər...

1. Seyid Zərgər² Bakılı. Bu adamı bir az tanıyırsan. Çünki şeirlərini ədəbi, fənni, nə bilim nələr məcmuəsi olan “Dirilik”də oxumuşsan. Hətta özünün dediyinə baxılırsa, şeir və yazıları millət-bədbəxtin mərzinə də dəvə imiş.

2. Ağadadaş Müni³ Bakılı. Bu adamı tanımayırsan. Çünki nə bir əsərini bir yerdə görmüşsən, nə də bir yazısını. Bir məqaləsini bir qəzetdə oxuduğun olmuşdur. Uzağa gedib, zəhmət çəkib axtarmağa lüzum yoxdur. Hazır haman əksinin yanında kəlamlarının ən bərgüzidəsi, ən böyənilmiş yazılmışdır.

“Biz dəlirik” (biz bədbəxt) hünərdən xali”. Bəh, bəh, bəh! Doğrudan da dil və ədəbiyyatımıza böyük xidmətlərdir.

Yazıq Bakı, yamanca yerdə gününü axşam elədin. Qərək, nə başını ağrıdım, bakılı. Biz bədbəxt hünərdən xali olduğunu anlayırsan. Bundan sərfi-nəzər üçüncüsünü əlinə alırsan.

“Bu zat hər nə qədər şair deyilsə də, şəri şair qədər sevir. Vəqəən böyük fəzilətdir. Bundan artıq millətə xidmət ola bilməz”.

Demək, ədəbi, iqtisadi, tarixi, siyasi və sairələri jurnalı olan “Dirilik” məcmuəsi “Məşahir” adı ilə millətin xırına vermək istədiyi simaların birisi min cild kitab mütləq etmiş, ikincisi, oğlunu məktəbdə oxutmuş, üçüncüsü də, şəri şair qədər sevmiş. Daha artıq nə istəyirsiniz?

Bunların cavabında deyəcəksiniz ki, yox, belə deyil. Mən deyəcəyəm ki, yox, hələ belədir. Deyəcəksiniz ki, tərcümeyi-hal və fotoqraf sahibləri öz rəsmlərinin nəşrindən öləri “Dirilik” məcmuəsinə adama filan qədər vermişlər. Mən deyəcəyəm ki, Allah rus şairlərinə rəhmət eləsin ki, deyib: “Xoruzun toyuğu tərifi etməsi ondan ötrüdür ki, toyuq da dönüb xoruzu tərifi və təvəssüf eləsin, haqqında mədhiyyə və qəsidələr oxusun”. Budur bir misal. Oxu:

Xəttü xali-nigari-əşərə
Həmçü meşşatə vermisen zivər,
Mürdələr eyləyir sözün əhya,
Yoxsa İsan⁴, ey mələk mənzer!

DİVAR ƏDƏBİYYATI

Mən deyəcəyəm ki, divar ədəbiyyatı, sən də deyəcəksən ki, divar ədəbiyyatı nədir? Divar ədəbiyyatı clə divar ədəbiyyatıdır. Bu barədə cənabınıza uzun başağrısı verməyəcəyəm. Bir azca zəhmət çəkib yuxarı məhəlləyə – Tozopir¹ küçəsinə, İçərişəhərə, Çəmbərəkəndinə, hasili-kəlam müsəlman məhəllələrinin birinə təşrif apar. Orların dər-divarlarında yazılanları nəzərdən keçirtginən. Onda nədən behs edəcəyimizi cəncəlsiz başa düşərsən.

Bəli, divar ədəbiyyatı elə divar ədəbiyyatıdır. Əgər bir az açıq danışmağa, baistilahi-türk, müsaidə verilso, onu bu yolda şərh və izah etmək olar. Amma mən ölüm darıxmayın. Məsələn, ayıb olmasın, sizin uşaq bizim qulbəçənin atasına söymüş, haman saat qulbəçəniz olino bir parça kömür qarası alıb küçə divarlarının ən görkəmli yerində kamali-səliqə ilə sizin uşağın adını yazacaq. Sonra onun dalınca da bilirsiniz nə yazacaqdır? Nə yazacaq? Əlbəttə, öz “ədəbiyyatı”nı yazacaq. Lap açığı yazdığı adın dalınca bir izafəti-farsiyyə düzəltməklə o küçədən keçənlərə də sultanüş-şüəra müsyö Kərbəlayı Yaftuməli əleyhir-ruh və rəyhan bihörmətli-cəmalil-mübarəkin buyurduğu kimi “buyi-səfa” verəcəkdir. Divar ədəbiyyatı haman qulbəçənizin inşad etdiyi (yazdığı) “ədəbiyyat”lara və malon buna bənzər yazılara deyirlər. “Küçə ədəbiyyatı” da həmin budur.

* * *

Hər şeyin bir fəlsəfəsi olduğu kimi “divar ədəbiyyatı”nın da bir fəlsəfəsi vardır. Bizim də bunu yazmaqdan məqsədimiz uşaqlarımızı tənqid etmək deyil, bəlkə fəlsəfə söyləməkdir.

Məlumdur ki, son zamanlarda ədəbiyyatımızda “buyi-səfa” lap çoxalmış, hətta “xilqət və təbiət” təşrih edilib, içindəki bədiələr ortalığa çıxarılmışdır. Biz də “divar ədəbiyyatı”nın bədiələrini ortalığa çıxartmaq istəyirik. Avropa məşahirlərindən Müsyö Aydın “divar ədəbiyyatı”nı təhlil edib bu nəticəni çıxarmışdır:

1. Əxlaqsızlıq.
2. Torbiyesizlik.
3. Ədəbsizlik.

Yəni “divar ədəbiyyatı”nı yazdıran bu üç şeydir. Kimdə ki bu, üç sənət zəif oldu, yeni əxlaqsız, torbiyesiz, ədəbsiz, heyasız və binəzirliyi qüvvətli olan şəxs başlayıb “divar ədəbiyyatı” yazar²...

Müsaidənizlə, yenə bir müxtəsər haşiyyə çıxacaq. Bizə deyə bilərlər ki, özün məzhəkəçi olduğundan sən də bu kimi təhriri “ədəbiyyat”lar nəşr etmişsən. Biz isə bunun cavabında demək istəyirik ki, xeyir, belə deyildir. Biz söyüş söyməyirik, bizim vəzifəmiz gülmək olduğundan gülürük.

Biz gülürük “Cənnətül-güşa” sahiblərinə, “Şəbi-hicran” müəllif və nəşirlərinə, “biz bədbəxt cümleyi-izafiyəsi yazan” şairlərə kitab mütaliə etmək kimi adi bir vəzifəni böyük bir fəzilət sanmaqla millətin boynuna böyük bir minnət qoyan ədəbi, siyasi, ictimai, tarixi və sairələri məcmuələrinə. İzin veriniz birini də deyim. Şair olmayıb, şəri şair qədər sevdiyi üçün rəsmi açıq vərəqlərdə nəşr olunmaqla gülcünc bir vəziyyətdə qalan zavallı biçarələrə...

Biz bunlara və başqa gülməli şeylərə gülürük və bu gülməklə də qare və qarelərimizi bu kimi elə salınmış yüngül baxtsizlara güldürürük. Qaldı ki, söyüş söymək, məcmuəmizə “divar ədəbiyyatı” nəşr etmək, o, bizim işimiz deyildir. Onun da adamları var. Xüsusən, Bakıda hər dəqiqə artır. Görürəm yenə gözələrini döyüb baxırsan. Yoxsa yenə “divar ədəbiyyatı”nı başa düşmədin? Yoxsa “divar ədəbiyyatı”na misal yazmamızı istəyirsən? Əgər belə isə, ancaq misal xatirinə olaraq, özü demişkən, möhtərəm milli şairimiz Əliabbas Müznib³ cənablarının təhti-idarələrində çıxan “Babayi-Əmir”in keçən ildəki 22-ci nömrəsindən bu beytləri götürüb yaza bilərik:

Səkkiz atalı təsniyəli nəşir aləti,
Zənciri qırsa, bir də hücum etsə bizlərə,
“Kəhf”⁴ ayəsin oxu, de: “Ziraiyyə bilvasit”,
Vur “əxsfu” çomağın o kəlbi-müheqqərə.

Ə.Müznib

Bu beytlər illərdən bəri mətbuatımızda xidmət edib ümumun rəğbətini qazanan bir möhtərəm yazıçımız haqqında deyilmişdi. Əlbəttə ki, yazan kim olduğunu və bunu hansı ədəbiyyatdan hesab edəcəyimizi bilirsiniz. Bilirsiniz belə bir “ədəbiyyat”ın yazılmasına səbəb nə olmuşdur. Görək ki, yadınızdadır, haman söyülmüş yazıçımız yazdığı bir mütaliəsində möhtərəm şairür-rənz Əliabbas Müznib cənablarının şcrini tərif və tövsif etməməklə bərabər tənqid etməyə də cəsarət etmişdir.

* * *

Əlbəttə, hər şeyin bir fəlsəfəsi olan kimi, bizim bu məqaləmizin də bir fəlsəfəsi var...⁵

Ancaq onu demək istəyirik ki, sənətimiz gülmək olduğu üçün öz fəlsəfəmizə də gülürük. Əlfatihə məossələvat.

BAKİ, 11 İYUN

Əhval şuluqdur, ciddi danışmaq olmur. Hələ bəzi işlər var ki, o xüsusda ciddi danışmağa belə gəlməz. Zəti bunu möhtərəm şairlərimizdən Kabla Yaftuməli¹ cənabları da öz divanları “Cənnətül-güşa”da² təsdiq edirlər. Bir də hər kəs gerek öz “tarelka”sından dimdikləsin. Bir də görürsən ki, peysərindən bir düdəmeyi-hindi vurdular, sonra öz tarelkasını da itirib qaldı avara. Bizim tarelkamız xalqa gülmək və xalqı bəzi gülməli işlərə güldürmək olduğundan bu yol ilə də gedirik. Buna bir kimsə də bir söz deyə bilməz. Çünki bizimki belə gəlir. Bunlardan keçəndən sonra işimiz “yaş” deyil ki. Yəni paxırımızın üstü açılmayıb ki, öz sənətimizi çaşıb, ciddi deyə xalqın tarelkasına burnumuzu soxaq. Bundan, əslən “yaş” olan işin bir qədər də “yaş” olar.

* * *

Tatar qardaşlarımız demişkən “hörmətlik” “Babayi-Əmir”³ məcmuəsi bizim 19-cu nömrəmizdəki “Ədəbiyyati-cədidəmiz səramədəni” məqalələrini və axırncı nömrəmizdəki “Divar ədəbiyyatı” fəqərəsini necə olubsa, özlərinə çıxmışlar. Bunları, özü demişkən, möhtərəm şairimiz Əliabbas Müznib cənablarına qarşı bir hücum kimi bilməmişlər. Xüsusən, ianə haqqında verdiyimiz suallardan daha artıq rəncidə olub, haqqımızda balaqlarını başlarına çırmayıb, şaxsey-vaxseyə çıxdıqlarından əlavə bizi döydürməyə də adam görmüşlər. Nə eybi var? Nə olursa olsun, biz öz tarelkamızı itirən deyilik, nə də öz gülməyimizdən qalacağıq.

Əslinə baxanda, adamın Allahı var, bir az haqları da vardır. Çünki, əvvəla, zavallı adam öz yazdığı kimi, yanımıza xahiş və təvəqqeə bir neçə adamlar göndərüb sülh tələb eləmiş, yəni barışmaq istəmiş. Biz də cavabında demişik ki, ay balam, biz Avropanın müharib

dövlətləri kimi münasibəti-beynəlmiləl və siyasəti-xariciyyə icabi olaraq ultimatum verib elanı-hərb etməmişik ki, indi tərəfi-müqabilimiz özünün məğlubluluğunu etirafıla bizə bir çox imtiyazlar və xərclər verməklə müharibədən əl çəkək. Saniyən, biz qərəzlə yazmayırıq ki, barışib artıq yazmayaq, yəni yazılması və tənqid edilməsi lazım gələn şeylər hər vaxt yazılacaq. Bununla bərabər bizim yazılarımız bir az da istədiyimizdəndir. Çünki bir də görürsən naqafildən Qafqaz məşahiri deyə beş-on açıq vərəqələr nəşr olundu. Onların arasında birisi də şair olmayıb, ancaq şəri şair qədər sevdiyi üçün rəsmi nəşr olunmuş. Gülməyimiz gəlmiş, bir az gülmüşük. Nə edək? Bu, bizim ixtiyarımızda deyil, yəni mətləb özü özbaşına bir vaxt görürsən ki, yazılıb getdi. Nə isə, bunlarla işimiz yoxdur. Bu, uzun müqəddimədən məqsədimiz budur ki, bizim işimiz bir kəsə hücum etmək, haqqında iftira söyləmək və “divar ədəbiyyatı” yazmaq deyil...

Yəni əslini axtarsanız, bunun əhli və sahibkarı, hətta bu babda mütəxəssislər vardır. Biz də hücum etmək, həcv demək, küçə ədəbiyyatı yazmaq işini öz əhlinə vəgüzar edirik. Vədə verdikləri və yazdıqları kimi qoy kefləri istədiyi qədər yazsınlar və oxucularına da “buyi-səfa”lar versinlər.

BAKİ, 25 RAMAZAN ƏL-MÜBARƏK

Allah ölülərinizə rəhmət eləsin. Mərhum “Qurtuluş”¹ məcmuəsi bir “çirkab” məsələsi² açmışdı. O demişdi ki, qurutmaq məqsədilə ona daş atdıqda sıçrayıb adamın üst-başını buladırlar. Biz də hamarı məqsədlə çirkab bildiklərimizin siyahısını tutduq. Gördük ki, mühi-timizdə bir neçə çirkablar, bir-iki də çirkab yuvası var. Onların batinlərindəki kəsafətləri camaatımızın bir qismi bilməyib, bu zaman da onlardan çəkinməyirlər. Çirkabların əqsamı çoxdur. Bunların ən möhlili o çirkablardır ki, onlar özlərinin həqiqətlərini gizləmişlər. Özlərini böyük mövqelərdə göstərməklə xəlqi iğfal edirlər. Hələ bəzi fırıldaqçılar da çevirirlər. Məsəldə münaqişə olmaz deyirlər. İndi misal üçün sizə bir şey ərz edirəm. Məsələn, şeytan qulağına qurquşun.

Möhtərəm şairimiz Əliabbas Müznib cənabları barəsində yazdığımız bir fəqərəyə cavab olaraq “Babayi-Əmir” məcmuəsinin bir

nömrəsində ciddi surətdə yazmışdılar³ ki, “Qoy bizi Əli bəy Hüseynzadələr⁴, Musabəyovlar⁵, Məhəmməd Əmin Rəsulzadələr⁶, Fəxrəddin Rza Qazilər⁷ i.ə. tənqid etsinlər.” Bununla Əliabbas Müznib özlərini Əli bəy Hüseynzadəyə və Fəxrəddin Rza Qaziyə bərabər bir adam olduğunu xalqa tanıtdırmaq istəmişdirlər. Hələ ikinci ciddi bir yazısında, əgər səhv etmirəmsə, “rusların ən böyük şair və ədibləri hansıdır?”, adını bilməyirəm, bir çox mühüm əsərləri də vardır, gerek ki, Tolstoy⁸ olsun, ona bərabər tutmuşlardı. Misalda münaqişə olmaz, deyərlər. Biz Əliabbas Müznib cənablarının özlərini Əli bəy Hüseynzadə və Tolstoya bərabər görməsinə və camaata özünü böylə tanıtdırmağına fırıldaqqılıq edir deməyirik. Biz ancaq demək istəyirik ki...⁹

Səni ancaq “Tuti” lələşin tənqid edər. Hərçənd “Tuti” də buna tənzil etmək istəməzdi. Lakin nə eləsin ki, bir dəfə çirkab qurutmaq təcrübəsinə girişmiş...¹⁰

Deyəsən, mətləbdən kənar düşdük. Bəli, gerek hər kəsin xatirində olduğu kimi, zati-ədiblərin də xatiri-alilərində olsun ki, hörmətli “Babai-Əmir” məcmuəsinin bir nömrəsində şairlərimizdən Məhəmməd Hədi Əbdüssəlimzadə¹¹ cənablarının bir beyti oğurluğa isnad verilib iddia edilirdi ki, guya Məhəmməd Hədi ondan sirqət etmişlər.

Yanılmayırsam hamam beyti də qeyd etmişlərdi. Habelə bir başqa yerdə də Abbas Səhhat¹² əfəndiyə dolaşmışlardı. Əgər zəhmət qəbul edib Müznib əfəndimizin tərcüməsi olan “Əlif Leyla”ya və Orucovların divar təqvimlərinin arxa vərəqlərinə baxılırsa, onlarda da mərhum Həşim bəy Vəzirov¹³ barəsində bir çox “divar ədəbiyyatı” nəzərə gəlir. Özləri demişkən, əgər bunlar təşrih edilib, içindəki “bədiələr” ortaya qoyularsa, görülür ki, Müznib əfəndi ədəbiyyat və mətbuatımız aləmində hörmətli mövqə qazanan Həşim bəy Vəzirovları, Məhəmməd Hədiyə, Abbas Səhhatləri, Seyid Hüseyn Sadiq¹⁴ və başqalarını öz hücum və təhqirləri ilə onların nüfuzlarını qırmaq istəmişlər. Bununla özlərinə birincilik qazanmaq xəyali-ədibənəsinə düşmüşlər...¹⁵

Biz bunları araşdırmayıb, xətni-məqal olmaq üçün demək istəyəcəyik ki, Hədiyə verilən oğurluq sifətini biz, özü demişkən, qiymətli şairimiz Əliabbas Müznib cənablarına vermək istəyirik. Məsələn, bir qitələrində deyirlər:

Ey bic, burax bu bicliyi, çox biclik cəlmə,
Bəsdir bu qədər ki, mıxa ya nələ döydüyün.
Bicdən zibəs ki, hürriyyəti söymə, et həzər,
Birdən atan olur o, hərarətlə söydüyün.

Ağaların qulluğu-şərifinə ərz etmək istəyəm ki, bunu qiymətli şairimiz Xaqani Şirvaniyə¹⁶ yazılan bu qitədən fəmənyəməl eləmişlər:

Xaqaniya, əgərçi süxən nik daniya,
Yek nükte quyəmət beşno rayganiya,
Həcvi-kəsi məkən ki, zi to məh bovəd bəsin,
Şayəd ki, u pədən bovədü to nədaniya.

Yeni birdən atan olur o, hərarətlə söydüyün.

Bunları yazmaqda məqsədimiz qiymətli şairimiz (bu qiymətli şairimiz cümləsini öz haqlarında özləri yazmışdılar) Əliabbas Müznib əfəndiyə öz yerini göstərməkdir. Yeni vaxta ki, şeir oğurlamaq və məali sirqət etmək özünü xas olan sifətlərdəndir, bunu başqalarının boynuna yıxmayınız. Çünki gələ bir zaman ki, öz oğurluqların da ortaya çıxar. Bunu da hər vaxt sizə ehtiram bəsləyən “Tuti” qədəşin boynuna çəkmişdir. Çünki bir dəfə çirkab qurutmaq təcrübəsinə girişmişdir.

Baqi ehtiramati-faiqə ilə: “Tuti”.

YAĞIŞDAN ÇIXDIQ, YAĞMURA DÜŞDÜK

Əzizim, qara gəlsin,
Saçların qara gəlsin.
Məni meyvə eyləyən,
Bayramın qara gəlsin!

Bu saat mənim də kefim sizin kefiniz kimi çox kökdür. Sevin-diyimdən Nikolayevski¹ küçədəki yalançı bir “bığ” millətperəsti kimi atılıb düşürəm. Keçən gün bizim “püştü penahi-millətimiz olan” birisi demişkən “qaya uçulan günü toz qopacaq!” Doğrudan da belə-

dir ki, var. Yaşasın müqəddəs Ərdəbili və var olsun Bakı təbrizlilərinin yeganə şeyxləri olan Şeyx Rəsul! Şeyx Rəsulun vücudundandır ki, dünya alt-üst olmayıb. Keçən gün minbərdə buyurduğu kimi “bir ildə üç yüz əlli iki gün vardı, xanəxərab! Nədir bu dünya? Niyə biz bu günləri gecə-gündüz ibadətə məşğul olmayırıq? Ey xəsəred-dünya vəl-axirə uşaqları, niyə bu dünyanı tullamırsız? Məgər anlamırsız ki, cəmi məxələqəllah sənin vücudunda bərqərrardır”. Doğrudan, yaşasın təbrizli qardaşlarımız ki, bu kimi bir şeyxi belə bir mühüm vaxtda tapa biliblər. Yoxsa, haradan biləcəklərdi ki, bir ildə üç yüz əlli iki gün var. Allah Şeyx Rəsulun dedəsinə min təsbih rəhmət eləsin ki, mənim bu saat kefim çox kökdür. Çünki bu mənim, yəni “Tuti” lələşinin vəzifəsidir. Məsələn, hər vaxt gördü ki, siz ağlayırsınız, o görək gülsün, siz güləndə o ağlasın. Həmçinin müqəddəs Ərdəbildən rəvayətdir, zəmani ki, “Tuti” baxıb gördü sizə bir müsibət üz veribdir, onda görək sizi təbrik edə və ya gördü ki, bir şeydən acığınız gəlir, onu təkrar yazsa. Məsələn, Şeyx Rəsulun rəvayətindən anlaşılır ki, keçən dəfə bir azca “Tuti”dən nigaran qalıb, bir az da acığınız gəlmişdir. Səbəbi də özünüzo məlumdur. İndi burada “Tuti” hərgiz özünü saxlaya bilməyəcəkdir. Bu nömrəni sizin acığınıza başdan-başa “ciddi” yazacaqdır. “Tuti” öz zərəfatının yolunu bilir:

Hər cay süxən dəred, hər nöqtə məqami.

Bizim zərəfatdan acığı gələnlərə tövsiyə edirik ki, gedib Bakıya təzə gələn şorlar suyundan bir qəder içsinlər, ta ki, “beyin”ləri soyuyub gələlər. Budur, bu dəfə o acığı gələnlərin acığına hamı yazılarımızı “ciddi” yazırıq. Biz vəzifəmizdən qalan deyilik. Gülməli məsələlərə güləcəyik. Bizim üçün ciddi oldu, middi oldu, təfəvüt olmaz.

* * *

Aşqabaddan yazırlar ki, şəhərimizə bir dəstə artist varid olubdur. Dünən bir elanname payladılar. Bu gün haman artistlərin Aşqabadda payladıqları elanmələrdən birisini də müxbirimiz bizim üçün göndərib. Budur, orada yazılıbdır: “Bakıdan varid olmuş Hacı Zeynalabdin Tağıyevin² ən sevgili və məşhur artistləri Əliəkbər Hüseynzadə³, Cəlil bəy Bağdadbəyov⁴, Yunis Nərimanov⁵,

Səfərov⁶, Əhməd bəy Qemərlinski⁷ və sairələrinin iştirakı ilə əvvəlinci dəfə olaraq burada mövqeyi-tamaşaya qoyulacaq “Məkrizənan”⁸. Tamaşa günü çalınacaq: tar, kamança, dəf, saz, yastı balaban, dümbək, zurna, skripka, mandarin və qeyriləri...”

İndi siz söyləyiniz. Burada bizim vəzifəmiz nədir? Biz belə bilirik kağızı qabağımıza qoyub, qələmi də əlimizə götürək. Əvvəl başdan qara xətt ilə bir “ciddi” kəlməsi yazıb, mətləbə bu növ ilə başlayaq. Məllətpərəst artistlərimizin sözləri doğrudur. O cənablar Hacı Zeynalabdin Tağıyev cənablarının ən sevgili artistləri və mücərrəb nüsxədirlər. Hər biri səkkiz fransız həbinin gücünü verə bilər. Özlerini Hacı Zeynalabdina nisbət verməkdən başqa məqsədləri yoxdur. Bu bizim vəzifəmizdir. Gərəkdir yazıb tərif edək. İndi siz necə başa düşəcəksiniz, düşünüz. O bizim işimiz deyil.

* * *

Dünən uçub Təzəpir həyatında Şeyx Rəsulun yanına getdim. Ağa əbasının altına çəkilmişdi. Bir azdan sonra başını bayıra çıxarıb dedi ki, ey mömin, niyə gəlibsən? Dedim: qurbanın olum, niyə başqa millətlərdə öz ədib, şair, artist, müəllim, alim və başqa ədəbverici siniflərinə məhəbbət bəsləmək var, bizdə yoxdur? Ağa təzədən əbasının altına çəkilib bir “Cövşəni-kəbir”⁹ oxuyandan sonra dedi ki, əvvəla, olarda piyaz həm daxili meyvə olub və saniyə, ədib və başqa sinifləri maska geyib, xalqa yalan satmaq və xalqı bir para hiylələr ilə aldatmaq kimi sifətlərə malik olurlar, amma bizdə belə deyil. Əvvəla, hər kəs öz yerini tanıyır və saniyə, ortalığa çıxanlarımız bəyənilmiş sifətlərlə gəzib, camaatın hüsni-təvəccöhlərini qazanırlar. Bu sözləri ağadan eşitmək dedim: odur ki, millət qabağa gedir.

Və uçub idarəyə gəldim. İdarəyə gələcək, yenə haman məsələ gəlib gözümlün qabağında durdu. Qələmi əlimə alıb istədim bir neçə kəlmə yazam. Başda “ciddi” kəlməsini yazmışdım ki, qulbəcanız bir tək səbir gətirdi. Qələmi yerə qoyub dedim ki, hələ bir az gözləməli.

Allah keçənlərə rəhmət eləsin, yerində deyiblər: “Az idi arıq-uruq, bir də gəldi dabanı cırıq”. Amma bunu bilməli ki, hər eşşə-yinə tərsə səvar olub, eşşəyinin də quyruğunu əlinə alan Dəccal olmaz. Və bir də Dəccal bir dəfə xüroc edər ki, o da keçdi. Bir neçə əlamətdən sonra Dəccal Kəblə Yaftuməli cildinə girib xüroc etdi. İndi onu yamsılamaq təkrar “burnunu çəkib asqırmaq” deyil də, nədir? Deyosən, kəc getdi, elə şeylərə şəkk götürmək də olmaz. Bəlkə son ədəbiyyatı-cədidəmiz belə iqtiza edir. Hər halda orasında da işimiz yoxdur. Biz öz vəzifəmizdən ayrılı bilmərik. Görək nə görürüksə, onu oxucularımıza yetirək. Hərçənd ki, bu kimi işlər dostluğa yaraşmaz, ancaq nə edək ki, bizimki qalü beladan belə gotiribdir. Kim eşşəyinə tərsə səvar oldu, görək yazaq. Dost olanda nə olar mögər?...²

Mətləbə keçmək məsləhətdir. Bəli, necə ki, məluminuzdur, keçən həftənin içində “Sovqat” adında bir qəzetə son ədəbiyyatı-cədidəmizə qədəmnəhadəyi-ürfan oldu. Qəzetlərimiz yazmışkən bu yeni yoldaşımızı təbrik edirik. Ancaq “Tuti” müxtəsər keçə bilməz. Görək öz fikrini desin.

Əsil həqiqət söz biz qabaqca elə bu “Sovqat” kəlməsinin özündə aciz qalmışıq. Çünki hamam birinci nömrəsində doktor M.Ə.-yə, yeni Molla Əli³ isə, kim isə, bir məqalə yazıb, qəzetinin öz adı kimi ən sadə türkcələr ilə yazılacağını elan və ixtar buyurmuşdular. Odur lazım bildik ki, “Sovqat”ı türkcə mənə edək. Bəli, “Suqat” iki kəlmədən mürekkəbdir. Birincisi “su”, ikincisi də “qat”. Məsələn, bir şey qoliz olanda ona nə qatarlar? Su qatmazlarmı? İndi doktor Molla Əbdülbaqidir⁴ nə beladır, o cənab da son ədəbiyyatı-cədidəmizə bir “nəzəri-doktoranə” ilə baxandan sonra görmüşdür ki, dər-həqiqət çox qəlizdir. Əgər tezlikcə buna su qatılmazsa, olmayacaqdır. Ona görə də qəzet məsləkinə müvafiq ad qoymuşdur, “Suqat”. Allah mübarək eləsin. Ancaq bir iş də var ki, adam qəzetin sərlöv-həsinin böyüklüyünə baxanda qəzetənin mühərririnin ehtiyatlı bir adam olduğu da anlaşılır. Neçin ki, vaxt olur axşam “küftə” azar edir. Səhər adamın təbi gəlməyir. Onda hamam sərlöv-hə hazır “material”dır, qəzetənin yarısını başdan dolduracaqdır. Yeni elə hamam birinci nömrədə qəzetənin mühərriri başda yazdığı bir məqaləsində

də öz gücünü layiqincə bildirmişdi. Mətləyə ilk başladığı mütaliə qəzetlərin statistikasını oldu, o da belə: “İndi Avropada otuz beş dildə qəzet çıxır. Ən çox qəzet firəng, ingilis və nemes dillərində nəşr olunur. Tək bir Paris şəhərində min üç yüz cür qəzet çıxır...”

Burada adamın yadına Əshabi-Kəhf⁵ şüaları düşür. Çünki bu cənabın da üç yüz il yatıb sonra qəflətən ayıldığı məlum olur. Ona görə ki, Avropada qəzet çoxdur demək köhnə qələndərlərin daldından köhnə hesablar idi. İndi isə aləm dəyişib. Xırda uşaqlardan da soruşsan ki, bu saat yer üzündə ən çox qəzeti olan məmləkət hansıdır? Fikir eləməmiş deyəcək ki, Amerika. Nə isə, bizim müdir Avropanı göstərir. Şəkkəke lənət.

Bəli, mənim “əqidəmə” görə “Suqat”ın birinci nömrəsində yenə ən gözə görünənə doktor Molla Abbasdır⁶-nədir, onun məqaləsi idi. O cənab, doğrudan da bir mütaliə yazıb. Bu vaxta qədər çıxmış qəzetlərin camaata bir fayda vermədiyini sübuta yetirmişdir. Xüsusən, sadə, yeni aydın türkcə tərəfdarı olmağı adamı lap şadlandırırdı. Doğrudan da adam öz dilini qoyub da niyə çətin və anlaşılmaz sözlər işlətməklə quru “fəzilət” satsın. Odur ki, “Suqat”ın birinci nömrəsində doktor M.Ə. cənablarının təzə nəşr etdikləri “Suqat”ın ən asan dillərdə nəşr olunacağını bildiren bir məqaləsindən sonra M.N.Qaragözovun⁷ “Romaniyanın çıxışı” sərlöv-həsilə məqaləsində bu cümlələri oxuyuruq ki, bu cümlələr hamam lap asan dildə çıxmaq istəyən “Suqat”da oxunur: Əvaili-nəzər diqqəti cəlb bir hadisəyə bilfel filvaqedir. Nagah zühur olan bu xürocun bit-tibb mütovəffa kralın bir müahidə imiş. Məhud ittifaq müsəlləs rəbt-əlaqə etmiş. Bir istiqamət ilhaqilə hissi nifrət və intiqamdan şiddət və dəhşət ilə fəvranə intiqamından... i.ə...”

Dostun xasiyyətini dost bilər. Mən də bu kişi ilə dostam. Bunun bu qədər asan bir dildə məqalə yazdığına səbəb doktor Molla Əbdülxaliqdən⁸ çəkindiylə olmuşdur. Heç vaxt yarayan bir iş olmaz ki, doktor desin asan yaz, bu yazmasın. Ancaq o vaxt bu tamam-kamal öz səliqəsinə müvafiq yazacaqdı ki, doktor işlərə “su” qatandan sonra çəkilib öz yerində əyləşdi. Bəli, mətləbdən kənar olmayacaq. Hamam birinci nömrədə bizim diqqətimizi cəlb edən bir də “Guşənişin”in⁹ məqaləsi oldu. “Guşənişin” ədəbiyyatımızda yeni bir guşə açdı desək, heç biriniz gülməyiniz. Əgər soruşub eləsəniz ki, cənab “Tuti”, bu “Guşənişin” kim ola ki, belə künc-bucağa

büzüldür? Onda mən qızarıb ağzımı aç bilmərəm. Ancaq “Əsli-Kerem” operettasından sizin üçün bunu oxuyaram:

Aşiq olub keşş qızına,
Aşiq olub keşş qızına.

Hər halda “Guşənişin”in məqalələri yaman getməyir. Keçən nömrələrin birində bizim doktor Nəriman bəy¹⁰ cənablarından bəhs etmişlər. Belə ey, bir az tərifi kimi sözlər yazmışlar. Burada yadıma “imamzadənin qızıl dirəyinə sarmaşan” günahkar bəndlər düşür. Bəli, indilikdə çarə yoxdur. Qaldı başqa məqalələri, əsil həqiqət söz, çox xoşuma gəlirlər. Çünki hamısı əxlaqi şeylərdən bəhs edir. Məsələn, qadın məsələsi, təlim və tərbiyə... Lap müxtəsər eləyəcəyəm, yadıma qonşumuz Gülsüm xala¹¹ düşdü...

Vay onda idi ki, evə bir erkək pişikdən-zaddan gələydi. Yaşmağını çəkib qışqırdı: “Piştə, şoğərib! Ay naməhrəm, piştə!” Yazıq pişiyi döyüb qovardı. Çünki əxlaqlı olmaq yaxşı şeylərdən biridir. Gərək adam əxlaqlı olsun. Pişik də naməhrəmdir. Deyəsən, uzun oldu. Elə isə təzə meydana qədəm qoyan “Suqat” rəfiqinizi təbrik edib, çox illər yaşamasını arzu edirik.

Əgər lap gödək olaraq “Suqat” barəsində rəyimizi bilmək istəsəniz, deyirik:

Allah rəhmət eləsin “Yeni iqdəm”ə! O da çox mötəbər idi...

“1917 – NOVIY QOD” MÜNASİBƏTİ İLƏ

Ümumi planımızın dəyişilməsi.

Bu nömrəmiz ilə təzə ilə qədəm basdıq. Borcumuzdur ki, təzə ildən danışmamış, köhnə il barəsində dəftər-kitabı ortalığa qoyub, hesabımızı təmizləyək, nə eləmişik, nə eləməmişik camaata xəbər verək. Belə deyilmi?

Bəli, belə deyil. Ondan ötrü ki, hələ voyenni vremya qurtarmadı. Böyük haqq-hesablarımızı açıb ortalığa tökə bilmərik. Bu il də keçən illər kimi hesab göstərməyib, sonraya saxlayırıq. Köhnə il barəsində ancaq bu qədər məlumat verə bilərik ki, bir çox xırdamırda hoppuluların dedələrinə od vurub, yaşı qurudan ayırandan sonra rəşid və qəhrəman olan yazıçılarımız ümumi və birinci düş-

mənimizə də hər vaxt müxtəlif yollar vasitəsilə hücum edib, şəşəəli qələbələr çalmışlar və hənzur da çalmaqdadırlar. (Bunun təfəsilatı ara sakitliyindən sonra verilecekdir.) Bəli, əhvalat özünü məlum ikən təzə ilə də qədəm basdıq. Allah şəri-şeytan ilə inkir-minkir sorğu-sualından hifz eləsin. Amin! Amma bəd, münəccimbaşının göstərdiyinə görə, bu ili köhnə illərə oxşatmaq olmayacaqdır. Lazımdır ki, bu ilə başqa əhəmiyyət verilib, onun üçün xüsusi surətdə hazırlıqlar etmək. Ona görə ki, həmin noviy qod axşamı “Tuti” idarəsində təcili və fəvqəladə bir məclis var idi ki, həmin məclisdə “Tuti”nin hamı yazıçıları və “əcinne” xəbərçiləri iştirak edirdilər. Məclis fəvqəladə bir gürultu və tənənə ilə keçib. “1917 – noviy qod” münasibətilə “Tuti”nin keçmiş ümumi yürüş və hücum planlarının bir çox maddələrini aşağıdakı maddələrə təğyir və təbdil etmişlər ki, “Tuti” orqanları, yeni müəvvici-əfkarları bunsuz təzə ildə yaşamağı çətin bilmişlər. Əhəmiyyətindən dolayı ümum iclas tərəfindən təyin və təsdiq edilmiş haman maddələri oxucularımız ilə başqa şəhərlərdə olan mühərrirlərimizə yetirməyi xali əzmən-fəət bilmədik.

Təzə planın surəti:

1. Yığıncaq qət edir ki, həmin 1917-ci ildə “Tuti” başqa bir tənənə, ayrıca bir cəlal ilə çıxsın.

2. Xüsusən “arvad məsələsi”nə ayrıca bir əhəmiyyət verilib. “Tuti”ni həyalı bir qadın qədr bəzəndirib qəşəngləndirməli. Ona görə də bu maddələr qəbul olunur:

1) Uzun və mənasız məqalələr, namövzun və duzsuz mənzumələr, şimşit, səqil, ölüvay şeirlərə başqa cür əhəmiyyət verib başa keçirtmək.

2) Yuxarıdakı məqsədə nail olmaqdan ötrü yığıncaq kəsir ki, fazili-yeganə möhtərəm Kəblə Yaftuməlinin təhti-nəzarətində yeni bir “məşahirrrr” fabriki açılınsın.

3) Başqa şəhərlərdə olan müxbirlərə xəbər verilsin ki, camaat və cəmiyyətlərə bir müəllim sifətində deyil, lovğa cahillər kimi görünüb, yazılarına da o mənanı versinlər.

4) Camaat və cəmiyyətlər arasında etibar lazım deyil.

5) Ümumi fəlakətlərdən sərfi-nəzər edib xüsusi qərəzi-şəxsiyyətlər və mövhumatdan bərk yapışmalı.

6) Mümkün qədər köhnə şeir və nəsləri, deyilmiş sözləri təkrar çeynəmək.

7) Ümumən, yeni-yeni fikirlər ilə biki-biki mənalı havi olan şeir və nəslərə yol verilməsin.

Bunlar qəbul edilib protokola yazıldıqdan sonra ümumi və xüsusi hücum vaxtında hər mühərrir öz vəzifəsini bilməkdən ötrü ümumi iclas lazım bildiyi yazıçıları aşağıdakı göstərilən qayda ilə müxtəlif şöbələrə bölüb, hər kəsin vəzifəsini özünə bildirsin.

“BÜRHANİ-HƏQİQƏT”

Allah-təala təqdiratından keçsin. “Dirilik” jurnalı axirətə rehlet edəndən sonra mən həmişə ürəyimi ovuşdurardım ki, yamanca yerdə başsız qaldıq. Bir mən deyiləm, çox mənim kimilər ah-zar edirdilər. Niyə başqa qonşu millətlərimizin yüzlərcə hər rəngdə ciddi məcmuələri olsun da, bizimki olmasın? Məgər bizdə müqtədir qələm sahibləri və ya ciddi məcmuələrdə müxtəlif məlumat verməyə ləyaqətli olan alimlərimiz yoxmudur? Bu fikirlərdən sonra gözümlə açıb hər tərəfə baxdıqda yüzlərcə, minlərcə doktor, injener, uqitel, advokat və ədiblərimizi görüb, yenə böhtə gedərdim. Daha sonra özüm özümə təsəlli verib deyərdim ki, belə də keçməz. Sebrin, təmkinin olsun. Gözlə, görək nə olar. Bəli, bir çox vaxt oturub gözlədim. Həmişə qulağım səsdə, gözlerim də qapıda qalmışdı. Dünən poçtalyon içəri girdi. Şapkasını qaldırıb yerinə qoyandan sonra “Tuti”nin kağızlarını qoyub, hamam qərar ilə yenə bayıra çıxdı.

Kağızları qurdalediqda içindən bir jurnal çıxdı. Tez açıb o yan-bu yanına baxdım. Hələlik iki həftədə bir nəşr olunan siyasi, tarixi, elmi, fənni bir məcmuədir. Özü də İrəvanda çıxıb. Əvvəl bu iş mənə bir yuxu kimi gəldi. Heç inanmadım. Özümə hərəkət verdim. Qışqırıb qulluqçuları başıma topladım:

– Adə, bir bura gəl, bura gəl! Birçə mənə deyiniz görək mən yatmışam, ya ayıqam?

Dedilər:

– Oyaqsan.

– Oyaqamı? Bəs buradan gedin.

Jurnalı təzədən götürüb sinəmə basmışam. Yeriniz məlum böyük bir toy-bayram.

* * *

Əlqərəz, məcmuəni açıb qabağıma qoydum. Dedim bir az oxuyum ürəyim soyusun. Başdan “Beyani-həqiqət”in məsləki” ünvanlı məqaləni oxumağa başladım. Səkkiz xətt, yəni səkkiz sətir oxumuşdum ki, gördüm ağzım abunə qiymətlərinə dayandı. İlli yeddi manat. Buradan ikinci səhifəyə keçib “Həqiqət” sərlövhəli məqaləni oxumağa başladım. 35 xətt oxumuşdum ki, gördüm qurtardı. Altında da yazılıb: “Bitmədi.” Müxtəsər, burada da əhvalat yarımçıq qaldığına görə, “Hükəmanın məişət bərəndəki fikirləri” adlı məqaləni oxumağa başladım. Bir o qədər də bunu oxuyandan sonra yeni bir “bitmədiyə” rast gəldim. Burada bir az açıqlandımsa, sonra bir salavat çekib, “Tərbiyə nə deməkdir” sərlövhəli əhvalata keçdim. Qırx-əlli xətt oxumuşdum ki, bu dəfə bir “yənə olacağa” rast gəldim. Dedim: İnşallah ki, iş yavaş-yavaş düzəlir. Elə ki oradan müntəxəbata keçdim, gördüm yenə axırında yazılıb “bitmədi”. Bəli, bəli, budur jurnalın səkkizinci səhifəsi. Yəni jurnalı oxudum qurtardım, amma ürəyim soyumadı. Dedim: Belə olmaz. Axtarıb bir dəne “bitdi”sindən tapıb oxuyacağam. Demə, başda bir “Ədəbiyyat” varmış ki, onu heç görməyib keçmişəm. Nəşə ilə oxumağa başladım. Elə ki bu yere yetişdim, duruxdum: “Yandım, yaxıldım, od tutub odlandım özgenin”.

Bəli, yağışdan çıxıb yağmura düşdük.

Necə yəni “yandım, yaxıldım, od tutub odlandım özgenin?” Cənab müdir, mən ölüm, bizi nigaran qoyma, söylə görək, axır özgenin nəyinə yandın, yaxıldın? Belə zarafat olmaz ki. Gördüm ki, səs gəlmədi. Dedim: Eybi yoxdur. “Yandım, yaxıldım, od tutub odlandım özgenin”.

Yenə bunlar keçər, gedər. Jurnalın hər şeydən artıq xoşumuza gələn dili oldu. Zalım balası dümdüz qürunə-vəsətini gözətləyib:

Yaşarlar bixəbər, məsud, məsum,
Ləzaiz Cini-səhranın beparın.
Əməllər, hisslər, qəmlərə məsum,
Böyük bir zindəgi tarmarın.

Mən bilərəm ki, bunu yazan “bitmədi” cənabları nə qədər kitab alt-üst edibdir. O ki qaldı məcmuənin balaca olduğu halda böyük-

böyük hürufatla geniş- geniş düzlülüb hər səhifənin dövrəsi də qalın- qalın baftalar ilə tutulması məsələsinə, onsuz da qəzet-jurnallarımız çoxdur. Oxuculara artıq zəhmət vermək istəməyiblər. Elə bir neçə “bitmədi” ilə xalqın yaxasından əl götürməyi məsləhət biliblər.

Bitmədi.

Bizim bitmədini zarafat bilməyiniz. Yəni yenə olacaqdır.

ZİYALILARIMIZ

- Hoo! Əliəğa Muradəliyeviç, ya Allah!
- Aaa, Hüseynqulu Daşdəmiroviç! Mayo paçteniye, keyfin?
- Keyfim niçəvo, sən nejasan?
- Mən tak sebe, ancaq bir az rastroyenniyəm.
- Neçin, daraqoy?
- Neja neçin? Pamiluy, işlər kruqom dəyişib. İndi padruqomu

gərək olsun, nu! Kak bıt? Mənim üç uşağım var: 7, 10, 12 yaşında. Ani u menya xaraşo vaspitanıy. Mən çox zəhmətlə onları adam- lığa yetirmişəm. Zəhmətlər çəkmişəm bunnara, uçitellər saxlamışam. Bu vaxta qədər qoymamışam bir kəlmə də olsa türk dili bilsinlər. Ona görə ki, kak tebe izvestno, türk dili qrubıy dildir. Uşaqların ağzını əyir. Hamısı rusca razqovor ələyirlər. Rusca yeyirlər, rusca yatırırlar, dajə ağlayanda da rusca ağlayırlar. O! Ujas!!! İndi mənə deyirlər ki, hökumət müsəlmanındır, gərək uşaqlar türk dili danış- sınlar. Pamiluy! Mən öz əlimlə öz uşaqlarımı necə portit ələyim? İndi gərək mən bunlara türk yatmağı, türk yeməyi, türk oynamağı öyrədim. Onda bunlardan nə çıxar, axı bunlar gərək doktor, injener olsunlar.

– Vallah, Hüseynqulu Daşdəmiroviç, lap suma sxaju, prosto rasteryalsya.

– Canım, həəə, budur mən türk dili bilən, özün görürsən türk dilini çisti danışram, axı faydası nədir? Dil olub nəyə gərəkdir?

– Paho, bir dur, a janım, bir dur görüm, axı neçin özünü öldü- rürsən? Pasluşay, kak tebe nestıdno? Bu da bizim inteligentimiz. Janım, adam əvvəl bir sözün dibinə gedər. Sözü öyrənər, ondan sonra danışar. Sənə kim deyir uşaqlarına türk dili uçit elə? Sənə kim deyir türk dili lazım olacaq? Ağlın olsun, qardaş, uşaqlara yazı-

ğın gəlsin. Bu sözlərə qulaq asma, bunlar hamısı pustyakdır. Bura Qafqaz deyirlər. Burada ruslar öylə kök salmamış ki, onu qazımaq mümkün olsun. Canım, sən özün yaxşı görürsən ki, burada türk dili bilən biçarələri heç qapıdan içəri qoymurlar ki, gedib dərdlərini öz köhnə ağalarına ərz eləsinlər.

Sən özün görürsən ki, tamam böyüklərimiz də hələ sənin uşaqların kimi vaspitanıy adamlarıdır. Ağızlarının əyilməyindən qor- xub, türk dili öyrənməyiblər, hələ indi də ki, müsəlmanlıqdır, yenə bir-biri ilə rus dili danışirlər. Onlara “əfəndim” desən acıqları gələr, deyirlər “əfəndi atandır”. Gərək onlara hələ əvvəlki kimi “qaspa- din” deyəsən.

– Of! Slava Boqu, slava Boqu, qardaş, oçen blaqađaryu, oçen, oçen blaqađaryu. Mənim lap serdsamı spakoyni elədin.

– Dosvidani.

– Proşay.

ZİYALILARIMIZ

- Hoo! Əliəğa Muradəliyeviç, ya Allah!
- Aaa, Hüseynqulu Daşdəmiroviç! Mayo paçteniye, keyfin?
- Keyfim niçəvo, sən nejasan?
- Mən də tak sebe, ancaq bir az rastroyenniyəm.
- Neçin, daraqoy?
- Ox, bednıy brat, nesçastnıy brat!
- Paho! Pasluşay, sən mərsiyəxan kimi yalandan ağlamaq da bilirənmiş!

– Kakoy çort yalandan, mən lap doğrudan-doğruya ağlayıram. Canım, belə də zülm olar? Fağır qardaşım Vəliəğa indi nə eləsin? Çəlavək trıdilsya, robotal, zəhmət çəkib boyu bərabəri, xaroş vaspitanıy oğullar saxlayıb, indi deyirlər ki, biri gərək saldat olsun, ikisi sənin üçün qalsın. Nu, çto na eto skajeş? Yazıq anası lap özünü öldü- rür, gül kimi uşaqlar. Eta nesterpima. Saldat olar kəndliden, dağlıdan, yoxsa Vəliəğa kimi sastayatelni adamın oğlu saldat olar? Yazıqlar ildə hər biri içkiyə, qumara yüz min manat pul korlayır, saldat necə getsin? Qazarmada qumarı kim ilə oynasın? Çaxırı haradan tapsın? Canım, sən, mən hələ bole mənə yaşlı adamıq, bir gün çaxırsız dolana

bilmirik. Nu? Maladoy çelavek araqsız, çaxırsız necə yaşasın? Bunlardan başqa heyvancıqazların indi o vaxtdır ki, gerek uxajivat eləsinlər, adam olsunlar. Uxajivatsız böyüyüb onlardan nə olacaq?

– Hım... hım... İskverno, iskverno.

– İsrağagün qardaşımın saldat gedən oğlu Jorjik gedib ot qore, dərindən harada işə içib piyan olub, gəlib evə, tamam akuşkaların şüşəsini sındırıb, anasını əzib töküb.

– Nə elosin bedniy malçık. A mejdu proçim heç bildin ki, harada içib?

– Yox, bilmədim, necə?

– A kişi, bu Paqos zındığı evdə gizlətdim, öldürməsinlər ki, mənə yaxşı çaxır versin. Yenə öz bicliyindən əl çəkmir, hər nə yava çaxırlar var, mənə verir. Bilseydik Jorjik dərindən harada piyan olub, sən də, mən də bu gecə gedib dərindimizdən orada piyan olardıq.

– A kişi, səni çaxır boğsun, mən sənə çaxır taparam; birçə bu işə bir vıxod tap, pajaliske!.. Nə fikrə getdin?

– Pastoy, pastoy, naşol.

– Çto naşol?

– Vıxod, samıy vernıy vıxod.

– Nu, iskaji, sən allah, iskaji.

– Canım, sənin qardaşın bir pullu adamdır, ni tak li?

– Düzdür, pullu adamdır.

– Nu!!! Mojet bıt çerez ruhani!!!

– A!!! Panimayu, panimayu, qardaş, sən balşoy qalava.

– Dosvidani.

– Proşay.

ZİYALILARIMIZ

– Hoo! Əliğa Muradəliyeviç!

– Aaa, Hüseynqulu Daşdəmiroviç! Keyfin?

– Keyfim? Brat, soruşma! Ploxo, oçen ploxo.

– Neçin ploxo, pamiluy?

– Aşna, nazad gedirik, nazad!

– Necə nazad, balam?.. Biz bolşevik qoşunu deyilik ki, nazad gedək.

– Yox, iş yavadır, nazad gedirik. Eta ni xaraşo, teper bu cür işlərin yeri deyil, eta oçen ni xaraşo.

– Pasluşay, axı bir başa sal görək nə olub ki, belə valnavatsya olursan?

– Pasluşay! Görmürsən ki, bir neçə nəfər bezumnıy, bezpala-jeniy adamlar nə oyunlar çıxarırlar? Çto eta takoy, pryamo istıdna. Bu nə işdir, düşüblər şəhərin içinə vururlar ağacı bedniy dananın dərinsinə, tarap–turup, tarap–turup. Əgər bu bir religioznıy işdir, neçin bəs aralarında bir axund, molla, tacir, inteligent görünmür? Hələ hamısı arabaçı, çəkməsilən, kababçı, çayçı şagirdləridir. Nu! Vidna bu religioznıy iş deyil. Hər kəs öz keyfi ilə iş görür. Neujeli biz görək tamam dünya qabağında özümüzü bu uşaq–muşağa jertva eləyək?

– Pastoy, pastoy, çox da qaryaçitsya olma, hər işi gerek qurdayasan ki, primeçaniyasını tapasan. Uşaq–muşaq heç təqsirkar deyil. Canım, bir yandan daraqavizniy, bir yandan iş yoxluğu, bəs yazıqlar neyləsinlər?

– Ey... canım, sən nə deyirsən? Daraqaviznin bura nə dəxli var?

– Çox dəxli var. Sən elə bilirsən ki, o xəncərvuran, zəncirvuran, mersiye oxuyan elə dedə–babalarının ehsanına özlərini əldən salırlar? Net! Dudki, onlar hər biri gecədə üç manat, dörd manat pul alırlar, darom çay, şərbət, inaqda çörək də olur.

– Vot şto! Belə de! Bəs, balam, bu işləri eləyən kimdir?

– Hə, onlar məhlə dəstəbaşılari, da, da, məhlə dəstəbaşılari, kajdiy dəstəbaşı staratsa eləyir ki, dəstəsi çox olsun. Ona görə də pul ilə zəncir vuran, xəncər vuran saxlayır, ponyal?

– Da, teper ponyal, sağ ol, ispasiba. A neujeli bunu səndən başqa heç kəs bilmir?

– Da, da, məndən başqa heç kəs bilmir, ona görə ki, məndən başqa fikir verən yoxdur. Hamısı deyir: mine kakoy dela, qurtarır gedir. Bir də kim fikir versin? Bunu gerek mollalar qoymasınlar. Mollaya eta vıqodna. Xəncər vurmayı, zəncir vurmayı ki, canı ağrısın, onun xəncərini başlarına vurmurlar ki, xəncərin sınmağından qorxub, xəncər vurmağı vaspresat eləsin. Ona nə var? Xəncər özgenin, baş özgenin. Nə qədər vurur vursun. Ona ancaq pul verilsin.

– Bəs necə olsun? Axı uruslar bizə deyir: oni nedastoyrı bıt samastayatelni. Bunlar hökumət sahibi olmağa layiq deyil. Bəs onda biz nə deyək?

– Onda biz deyərək ki, Allah Pyotr Velikinin buxarısına rəhmət eləsin ki, sizi birtəhər elədi. Yoxsa, siz bizdən də yaman gündə idiniz.

– Da! Doğrudan da, Pyotrın buxarısı ayrı şey idi. Dosvidani.

– Pastoy, pastoy, bəs sizin qardaşoğlu nə oldu, əsgər getdimi?

– Əsgər? Dudki! Çinovnik asobıx paruçeni... o söz...

– Dosvidani.

– Proşay.

ZİYALILARIMIZ

– Hoo! Əliağa Muradəliyeviç!

– Aaa, Hüseyinqulu Daşdəmiroviç! Keyfin?

– Keyfim niçəvo, sən nejasan?

– Mən də tak sebe, ancaq bir az rastroyenniyəm.

– Zaçem, balam?

– Ona görə ki, istəyirdim Tiflisə gedəm, lazım oldu ki, Bakı pulunu Tiflis puluna razmenyat eləyim. Kak tebe izvestno, pulu da ministr finansovun kağızı ilə razmenyat eləyirlər. Nu, mən də rano utrom getdim ministerstvaya. Saat 12-də beş-altı adam hələ oçereddə dayanmışdıq. V eto vremya bizim kirvələrin artistlərindən biri də bir urus ilə təşrif gətirdi. Soruşdum ki, kirvə, sənə nə lazımdır? Dedi ki, dengi razmenyat edəcəyəm. Dedim: – Bəs niyə oçeredə dayanmırsan? Dedi: – Oçered persiyanlara lazım olar. Bu söhbət arasında bir nəfər içəridən kirvənin səsini eşidib bayıra çıxdı. Elə kirvəni gören kimi: – Aaa, mayo paçteniye, bajaltı, bajaltı, – deyib kirvəni də, yoldaşını da içeri apardı. Spustya beş-on dəqiqə kirvə ilə yoldaşı əllərində razmenyat bumaqası bayıra çıxdılar. Sonra oçered mənə çatanda mən içeri girdim. Salam verdim. Əvvəlcə bir təəccüblə üzümə baxdılar. Sonra qrubıy formada “nə istəyirsən?” dedilər. Mən lap rasteryatsya oldum ki, mən inteligent, o da inteligent nəçin “siz” demədi, “sən” dedi? Nə isə, dedim ki, mən də Tiflisə gedəcəyəm, pul razmenyat eləməyə kağız istəyirəm. Sözümlü qurtarmamış yenə qrubıy formada dedi ki: – Biz pas-tanavit eləmişik ki, bundan sonra heç kəsə razmenyat kağızı verilməsin. Dedim: – Qaspadın, axı mənim vacib işim var? Gərək, hər cürə olsa, Tiflisə gedim.

Dedi: – Bajalısta, baş ağrıtmı! Sözü adama bir dəfə deyərlər. Dedim: – Axı qaspadın, bu saat kirvəyə verdin, mənə nəçin vermir-sən? Onda lap acığı tutub dedi: – Uxadi, atsyuda... Bir də “uxadi atsyuda” elədikdə gördüm ki, danışsam, qaspadın zəngi vuracaq, mənə döyə-döyə bayıra salacaqlar. Mən də dinməz-söyləməz yavaşca sürüşquluya dən verib çıxıb əkildim.

– Yaxşı, a balam, sən bir mənə de görüm, başında nə cür papaq var idi?

– Başında, nə olacaq? Kaneşna, öz nasionalni papağım.

– Vot tebe na. A kişi, sən möger uşaqsan? Dünya görməmişsən ki, elə yere islam şapkası ilə gedirsən? Ax... Ax... Vot neumelost.

– Pasluşay, sən çox interesni adamsan. Mən dedim ki, daha islam məmləkətidir, tamam işlər islam əlindədir, iznaçit, gərək mən də özümü islama oxşadam ki, yaxşı keçsin. Yoxsa papaq oçen mne nujno. O şoğərib onsuz da mənə bu axır vaxt lap nadayedat eləyibdir.

– Pastoy, pastoy, islam vilayəti olanda nə olar? Sən elə bilirsen ki, islam vilayətində islamın hörməti çox olar?

– Koneçno!

– Dudki. Sən get onu mədənlərdə işləyən müsəlman fəhlələrin-dən soruş.

– Necə möger?

– Necə olacaq? Qaspadın pravlyaşilər islam fəhləsini, ustasını, mexanikini işə qoymurlar.

– Poçemu?

– Dəxi bunun poçemusı yoxdur ki? Deyir: Siz müsəlmanlar akoplarda oturub bizə güllə atıbsız. İndi biz də daha sizə nə iş verə-cəyik, nə də rəşşot edəcəyik. Hara gedirsiniz, gedin şikayət edin.

– Teper ponyal?

– Bəs bu yazıq fəhlələr nə eləyirlər?

– Nə edəcəklər? Seliy den qaçırlar bu qapıya, o qapıya. Sonra yorulub aclarından gedib uzanırlar divar diblərində. Teper ponyal vsyo?

– Net, niçəqo ne ponyal.

– Bəs elə isə qoy qalsın gələn dəfəyə. Onda səni yaxşı başa salaram. İşlər şaltay-baltaydır. Poka dosvidani.

– Proşay.

ZİYALILARIMIZ

- Hoo! Əliağa Muradəliyeviç!
- Aaa, Hüseynqulu Daşdəmiroviç! Keyfin?
- Keyfim niçəvo. Sən nejasan?
- Mən də tak sebe, ancaq bir az rastroyenniyem.
- Neçin, daraqoy?
- Neja neçin, canım, çto takoy? Sluş. Belə də şarlatanlıq olar?

Çelavek istəyir ki, böyük yerlərdə olanlara bir-iki kəlmə söz desin, ona görə də nə eləyir? Bəli, deyir ki, mən bir qəzet verəm, nu val-yay, tipografiyaçı gəlsin, kağız alsın, adamlar da tutulsun, kantor açılsın, kantorun qapısına da arsız-arsız bir viveska yazılsın ki, bu filan qəzetin redaksiyasıdır. Daha nə bilim nə fırladaqlar çevrilsin, bəli, qəzet çıxdı bir nömrə, iki, üç, dörd, beş, stop! Vurdu arabanı yerə, indi bu qəzet çıxardan qaspadinə deyəsən ki, adə, pasluşay, məgər sənə heç sovestin-zadın yoxdur? Sən iki kəlmə söz demək üçün on adam gərək bu daraqaviznidə işsiz, yersiz qalsın. Bu qadar da bessovestliyi nə üçün eləyirsən? Məgər adam sovestlə yaşaya bilməz? Axır ki, lap qalava kruqom idet.

- Pasluşay! Lap gülməli söz danışsın ha!
- Neçin gülməli?
- Onunçun ki, bu Bakıdır, biz də Azərbaycan müsəlmanları.
- Nu!

– Bu cür işlər əvvəli deyil, axırı da deyil. Bu işlərdən çox olub və olacaqdır. Bir də görürsən kakoy-ta subyekt əlinə bir dəftərçə alıb padpiska yığır. Soruşursan ki, qaspadin, bu nə puludur? Deyir ki, mən bir dənə literaturanı jurnal çıxaraçağam. Çox yaxşı! Bir də görürsən, bəli, bir nömrə çıxdı, iki nömrə çıxdı, bağlandı. Qaspadin redaktor da yazdı ki, bəli, filan jurnal bizdən asılı olmayan səbəblərə görə bağlandı. Keçdi bir neçə gün, yenə bir gündəlik qəzet çıxdı. O da hay-huy, padpiske, müştəri, nə bilim nə. Beş-on nömrə çıxdı, o da bağlandı. Bu bir cüresi.

Keçən il Dumada vibor olacaqdı. Bakıda da bir “Müsəlmanlıq” partiyası qayırmışdılar. O partiyayı qayıranlar da bir neçə molla, bir neçə qoçu və bir neçə intelligentlər idi. Bunlar istədilər ki, öz adamlarından Dumaya vibrat eləsinlər. Ona görə də agitasiya lazım idi. Nə eləsinlər? Bəli, lazım gəldi bir qəzet çıxarsınlar. Yenə hay-huy,

naborşik tutuldu, tipografiya tapıldı, kağız alındı, satrudniklər yığıldı, material verildi. Əliağa Muradəliyeviç, sən bilən neçə nömrə çıxdı?

- Agitasiya üçün pa kraynoy meri bir ay.
- Dudki! Da, da, tək birçə dana.
- Ne mojet bit? Eta prosta literaturaya gülməkdir ki?
- Da! Literaturaya gülməkdir, nə olsun? İndi ki, işlərini keçir-dirlər, ona nə deyirsən?
- Bəs, bu işlər nə vaxt qurtaracaq?
- Qafqaz müsəlmanları hamısı qırılıb qurtarandan sonra.
- Oy, oy, oy, dosvidani.
- Proşay.

ZİYALILARIMIZ

- Hoo! Əliağa Muradəliyeviç!
- Aaa, Hüseynqulu Daşdəmiroviç! Kefin?
- Kefim niçəvo, sən nejasan?
- Mən də tak sebe, xoroşo, nə var təzə xəbər?
- Hoo! Yaxşı novost var sənə nağıl edəcəyəm.
- Pojalusta!

– Pozevçera bizim kapitalistlər böyük zasedani qayırib nadnyax Bakıya gələn Məhəmməd Əmin Rəsulzadəni və Əhməd bəy Ağayevi oraya priqlasit eləmişdilər. Onlara dedilər ki, “Balam, bizim Bakının siz kimi adamlara böyük nujdası var, ona görə ki, bizim Azərbaycanın ancaq bir Məhəmməd Əmini və bir Əhməd bəyi var, siz də bizi iski-miskilərin əlində qoyub İstanbula gedirsiniz. Canım, İstanbulda Məhəmmədəminlər, Əhmədbəylər çox var. Amma bizim Azərbaycan gözələrini üzlərinizə, qulağını sözlərinə dikiblər, gərək Azərbaycan narodu sizin sözlünüzü eşitsinlər ki, onlar da bir az jizn öyrənsinlər, siz bu narodu ucitelisiz, bu iskilər-miskilər nə bizim dilimizi, nə adetimizi bilmirlər. İtak dali”.

Əhməd bəy və Məhəmməd Əmin deyiblər ki, cənab kapitalistlər, bizim sözlərimizi xalqa ancaq peçat ilə göstərmək olar, peçat da ibarətdir, jurnalından, qəzetədən. Allaha şükür, Bakıda çıxan qəzetlər də gündə yüz manat, iki yüz manat ubitka eləyir, biz mədonçi deyilik, paraxodçu deyilik, gündə iki yüz manat ubitkanı haradan

verib, naroda sözü müz dəyək. Klyanus çesti, Hüsenqulu Daşdəmirov! Bu sözləri eşidən kimi predsdatel özündən çıxdı, prosto çelovek razqoryaçılsya ki, canım, sizin pul ilə nə işiniz var! Məgər biz ölmüşük, məgər bizim qeyrətimiz yoxdur ki, siz kimi qələmlər puldan öləri məəttəl qalsınlar, o saat pastanavit etdilər ki, Bakıda türk dilində bir yaxşı qəzetə verilsin, Məhəmməd Əmin və Əhməd bəy qəzetədə yazsınlar. Bu pastanavləna olan kimi durdular pul yığmağa.

İlə verənlərin adları hələ gizlin saxlandığına görə sənə deyə bilmədim.

“	”	Bir milyon
“	”	Bir milyon
“	”	Bir milyon
“	”	Bir milyon
“	”	10 manat
“	”	3 manat
“	”	Bir cüt nəfeyin
“	”	Dörd yarım
“	”	50 min manat
“	”	Bir milyon yarım, bir də kisəyə irmək
“	”	Bir neft mədəni
“	”	Yüz min manat
“	”	On danə kasa
“	”	Bir milyon
“	”	Bir yeşik maxorka
“	”	Yarım milyon pul, bir boçka sement
“	”	“Nuşirəvan” adlı pyesası

Ministerstva torqovli, poçta, vnutrenniy, inostranniy i druqiye hər biri 10 minut öz dorogoy vaxtlarını bu işə tratit etməyi obəşat elədilər.

– Balam, elə olsa biz lap şəstliviy oluruq ki?

– Pastoy, hələ dayan sözü mü konçet eləyim, nu! Bu pulları yığib qoydular bəngə ki, Rəsulzadə və Ağayev nasionalniy soveti düzəltsinlər ki, belkə bizim millet başçıları özlərinin nə natsiyada olduqların anlasınlar ki, daha türk dilində yazılan proşeniyaaları geri qaytarmasınlar, sonra qəzetə izdavət etməyə başlasınlar, ponyal?

– Da, da! Eto oçen xoroşo.

– Dosvidaniya.

– Proşay.

ZİYALILARIMIZ

– Hoo! Əliəğa Muradəliyev!ç!

– Aaa! Hüseyinqulu Daşdəmirov!ç!

– Balam iki həftədir harda propadat olursan?

– Niyə görünürsən? Mən elə bildim ki, Bakıdan abijət eləmişən.

– Heç soruşma, dorogoy! İki həftədir sovsem nervinni olmuşam.

– Zaçem, balam?

– Adə, necə zaçem? Slepoy deyilsən ki! Görmürsən nə?..

– Hə, nə oldu? Usloviya peremiriya belə idi. Belə də oldu. Dəxi nervinni olmaq priçom?

– Net, tut sovsem druqoy vopros. Znayeş, dorogoy, eta ne şutka. İki ay idi ki, kak çelovek jizni aparırdıq. Na dnyax bazardan keçəndə strelbaya düşdüm. Pryama taki bilmədim nə eləyim. Beş-altı gündür də ki, kajdı den çörək almaq üçün şəhərdən gedib axşama kimi oçeredə dururam. Axşam da kak şest çasov gedirəm evə, qapıları na zamok bərkidirəm.

İndi nervinni olmayım nə olum? Krome etoqo baxıb görürəm ki, bunların heç biri usloviy premiriyada yazılmayıb. Amma sən deyirsən ki, usloviy premiriya belə idi.

– Znayeş, dorogoy, bura respublikadır, yeni burada hər cür “publika” gerek olsun, hər cür publika olan yerdə də çox şeylər tvaritsya olar. Bir də Vilson deyib ki, bu respublikaların vnutrenniy işlərinə vimeşivatsya olmayın. Qoyun qalsın vsemirniy konfransa. Odur ki, sən də belə meloçlara vmaniyə verməyib, vsemirniy konfransı gözləməlisən. Mojet bit konfransda bu işlər düzəlsin.

– Xoroşo, bəs deyirlər, bolşeviklər də bir tərəfdən gəlir, görəsən düzdür mü?

– Eto vse dudki! Xalq yığışib Rasiyanı vostonavit eləyir, sən deyirsən bolşevik gəlir! Görünür ki, sən şəhərdəki “gah nala, gah mıxa döyən” qəzetləri oxumursan.

– Net, oxuyuram; nu o qəder rastroyenniy olmuşam ki, oxudugumu başa düşmürəm.

– Elədə get, bir “Kaspi” qəzeti al dürist oxu, gör nə görəsən. Poka dosvidaniya.

– Proşay.

ZİYALILARIMIZ

– Hoo! Əliğa Muradəliyeviç!
– Aaa, Hüseynqulu Daşdəmiroviç! Keyfin!
– Keyfim niçəvo, sən nejasan?
– Mən də tak sebe. Ancaq bir az rastroyenniyəm.
– Paho! Yənə rastroyenniy, pasluşay bəs sən keyfin nə vaxt kök olacaq?

– Hm... hm... Nə vaxt kök olacaq? O vaxt ki, vesna gəlsin, qırımızı güllər açılsın! Onda mənim keyfim kök olar, yoxsa indi? Canım, dünyaya svoboda verən, davanın, qan tökməyin protivniki olan bolşeviklər martda bizi qırdılar, evlərimizi soydular, arvadlarımızı hümrətsiz elədilər, daha...

– Dur, dur balam, onlar ki bolşevik deyildi, onlar daşnaq ağalar idi.
– Eyyy... kakoy tı naivniy, bolşevik deyildi nədir? Canım bu paroxoddan top atıb məscidlərimizi, drevniy tikililərimizi xaraba qoyan daşnaq idi? Onlar ki daşnaq deyil idi!

– Dur, dur, şəhərin aşağı məhəlləsində südəmə uşaqları qıran bolşevik idi, ya daşnaq? Hansı idi? Bilirsənmi, Əliğa Muradəliyeviç! Sən elə demə, sən degilən ki, kaqda delo kasayetsya müsəlman, onda bolşevik də, menşevik də, daşnaq da, maşnaq da hamısı birdir.

– Yox! Bu, sprovedliviy söz deyil, bolşeviklər, menşeviklər, bir müsəlman deyil, hər millət ki, onların proqramı ilə dolanmaq istəmədi, onu döyə-döyə zastavit elər ki, proqramı qəbul etsin. Bəs daşnaq nə deyir? Neujeli onun da tamam çeloveçestva üçün bir izvestniy proqramı vardır?

– Koneçno var, ancaq tamam dünya üçün deyil, tamam Tursiya, Qafqaz, bir də İran üçün. Daşnaq deyir ki, bir vaxt dünyada Tursiya-mursiya, Qafqaz-mafqaz, İran-miran olmayıb tamam bir Arme-niya olub.

– Astav pajalusta, qluposti!..
– Dayan, dayan, hələ daşnaq deyir ki, Nuh peyğəmbər erməni idi. Dünyanı su basanda gəmişi ilə gəzirmiş. Birdən bir quru yer görünür, deyir ki, erevuma-erevuma, yəni görünür, görünür. Sonra çıxır ora başlayır orada yaşamağa, o yerin adı İrəvan olur. Sonra da başlayır balalamağa, yavaş-yavaş ermənilər tamam bu yerləri tutur, olur bir yekə Ermənistan, sonra Nuh rəhmətə gedəndən sonra türklər, gürcülər, iranlılar qribi kimi yerdən çıxıb onların velikiy sarstvasını

uniçtojit eləyirlər. Kişilər Nuh vaxtından dəm vururlar, “Qruziya” qəzetəsi də bu yandan başlayıb ki, nə bilim ruslar Qafqazı zavoyevət eləyəndə burada ancaq gürcü sarstvası və bir də vostoçniy Zaqafqaziyada türk xanlıqları var idi. Daha Ermənistan yox idi. Rəhmətlik oğlu, kişilər hələ deyirlər ki, Adəm ilə Həvva da erməni idi. Amma bu, Qafqazın pokoreniyasından danışır.

– Znaçit Adəm – erməni, Həvva – armiyanka, Nuh da erməni! Kak vidno erməni olmasa idi dünyada heç çeloveçestvo olmaz idi. Xoroşo, oçen xoroşo, v takom sluçaye mən başa düşdüm ki, martda bolşevik, sonra da menşevik, indi də srednevik niyə olublar. Bunlar hamısı müsəlman qırmaqdan öteri imiş ki, öz Nuhdan qalma yerlərini təmizləyib, əllərinə alsınlar, tak çto li?

– Kak vidno tak, yoxsa takoy političeskiy daşnaq, müsəlmanları qıranda heç olmasa gürcüləri əldə saxlardı. Amma görürsən ki, yox, onlar deyir ki, müsəlmanlar da, gürcülər də burada nezvanniy qostdular, görək buradan təşrif aparsınlar. Bu yerlər bizim babamız Nuhun kupçili yerləridir.

– Bəs onların babası Adəmin yerlərini nəçin tutmurlar?

– Eto potom, qoy hələ Nuhun yerlərini alıb qurtarsınlar, sonra Adəmin də yerləri üçün advakat tutub akrujniy suda proşeniya verə-cəklər. Teper ponyal!

– Da ponyal!

– V takom sluçaye dosvidaniya!

– Proşay.

ZİYALILARIMIZ

– Hoo! Əliğa Muradəliyeviç!
– Aaa, Hüseynqulu Daşdəmiroviç! Keyfin?
– Keyfim niçəvo, sən nejasan?
– Mən də tak sebe.
– Deyəsən keyfin bu gün kökdür.

– Da, nastrayeniyam pis deyil, parlamentimiz açıldı. Ministirlərimiz astavka verdilər, indi mojno dumat, təzə ministirlər bir az natsiyadan xəbəri olan adamlar olar, xalqın nujdasını bilən adamlar olar, işlər yaxşı gedər.

– Da iskaji bajalısk! Ruskiy nasionalniy sovet nə deyir, nə üçün parlamentə adam vermədi?

– Ruskiy nasionalniy sovet deyir ki, bir, iki, Qafqaz da, mafkaz da hamısı bizimki, görək Qafqaz Rusiyadan ayrılmasın, çünki Rusiyanın bir çastıdır.

– Pamiluy, hansı Rusiya? Rusiya var ki, onun çastı da olsun?

– Nu, Rusiya yoxdur, bunu sovet də bilir, ancaq deyir ki, Rusiya olacaq də.

– A!!! Olacaq!!! Çto je haçan oldu onda işə baxarıq. Bir də bu qaspadın sovet birdən-birə Azərbaycana yapışmaq, çto znaçit? Yaxşı oğlandır getsin Rusiyanı bolşeviklərdən alıb qurtarsın, sonra Qafqaz razqovorını araya qoysun. Rusiya, ruslara köynəkdir, Qafqaz palton. Bunların köynəyini bolşeviklər əyinlərindən çıxarıblar, bunlar palton davası eləyirlər?

– Koneçno, əvvəla palton köynəkdən bahalıdır, ikinci bir dərd var, sən onu bilmirsən?

– O nədir?

– O, odur ki, bu dorəqoy palton Qalalobi tatarların əlindədir, Ruskiy nasionalniy sovet deyir ki, bu palton kaş bolşeviklərin əlində cırılaydı. Pambuğu yelə veriləydi, Qalalobi tatarlara çatmayaydı! Vot çto!

– Pasluşay, neçin? Biz ki ruslarla həmişə dost olmuşuq, bratski dolanmışıq?

– Da, verno, ruslar da özləri deyir ki, biz müsəlmanlardan razıyıq, nu, qalmaqal salanlar tamam ruslar deyillər, bir neçə nəfərdirlər ki, özlərinin qarın ağrısı var, öz qarın ağrıları üçün çalışırlar, ponyal?

– Da, da bir az ponyal.

– Toqda dosvidaniya.

– Proşay.

ZİYALILARIMIZ

– Hoo! Əliağa Muradəliyeviç!

– Aaa, Hüseynqulu Daşdəmiroviç! Keyfin?

– Keyfim niçəvo, sən nejasan?

– Mən də tak sebe, ancaq bir az rastroyenniyəm.

– Nə var, nə olub ki?

– Nə olacaq, canım! Xalq prosto biz müsəlmanları izdevat eləyir. Qoymurlar ki, adam öz işinə baxsın! Biri o gün məni tutub deyir ki, müsyö Kazağski, görürsən bu Talışinskiləri ki, lənkəranlıların başına nə gətirir? Deyirəm, qaspodin, nə olub? Deyir ki, nə bilim, orada bir Talışinskidir, nə zəhrimardır, xaxollar ilə əlbir olub camaatın qanını içir, nə bilim xalqın qəndini satır, ununu yeyir, i tak dali. Deyirəm, a canım, onlar həmişə Lənkərana və lənkəranlılara ağa olublar, bu təzə iş deyil ki, siz vozmüşatsya olursunuz. O kişilər sizin böyüyünüzdür, hər nə eləsələr, siz görək heç danışmayasınız. Bu belə keçdi. Yənə birisi mənə rast gəlib deyir ki, Dərbənddə türk yarahları acından ölür. Dərbəndlilər onlara çörək vermir. Nu! Çto na eto iskajeş? Deyirəm, canım, dərbəndli özü yeməyə çörək tapmır, türklərə hardan versin?

İsrağa gün də bizim qaspadın qırdavoylarımız düşüblər bazara, döyə-döyə xalqın dükanın bağladılar ki, bu gün brazdnikdir. Balam, nə brazdnik? Deyir ki, “Mövlud” brazdnikidir. Deyirəm, canım! Qoyun xalq pul qazansın. “Mövlud” çto takoy? Yazıq kərbəlayı, qadji nə bilir “Mövlud” nədir! Bu kişilər öz praroklarını çox lübit eləyir. Hər minutda kartof, soğan satanda, peyğəmbərin canına yalan, ya doğru min dəfə and içirlər, bu bəs deyil ki, hələ anadan olan günü də dükanını bağlasın? Slovom, bezobraziya, bolşe niçəqo!

– Da! Eto oçen ploxo!

– Da, oçen daje ploxo!

– Bu yazıq müsəlmanları qoymurlar ki, rahat oturub pul qazansınlar, lap mənim bunlara yazığım gəlir, yazıqlar bir fağır adamdırlar, həmişə öz işlərində, pastayannı pul fikrində, nə yeməkləri poçeloveçeskidir, nə yatmaqları, nə paltarları. Yazıqlar ildə bir danə qəzet oxumaz, kitab oxumaz; heç dükanından bayırda bilməz ki, nə xəbər var. Belə adamları da muçit eləmək olar?

– Vot! Videş! Məni də elə bu yandırır.

– Da! Jalka, oçen jalka...

– Dosvidaniya!

– Proşay!

- Hoo! Əliğa Muradəliyeviç!
- Aaa, Hüseynqulu Daşdəmiroviç! Keyfin?
- Niçevə, sən nejasan?
- Mən də tak sebe.
- Pasluş, dünən evdə adam yox idi, gəldim ki, abedi sizdə yeyim.
- Gəlib çıxmıdın ki... Harada idin?
- Məni abədə çağırışdılar, zaqranitsaya.
- Nə? Hara?
- Zaqranitsaya da.
- Zaqranitsa restoran adıdır mı?
- Yox, canım! Zaqranitsa yest zaqranitsa, bolşe niçevə.
- Heç zad panimat eləmirəm. Necə abədə zaqranitsaya getmişdin? Nə danışırısan?
- Danışırım ki, abədə getmişdim zaqranitsaya.
- Londona, Parijə, Berlinə, ya haraya?
- Dutki. Heç biri deyil.
- Nu, Ukraynaya, Finlandiyaya, Varşo...¹
- Yox, yox, uzaq getdin.
- Dağıstana, Qruziya, Ərmən...
- Yox, canım, yenə uzağa getdin.
- Zaqranitsa daha nədir?
- Getmişdim Bayıla.
- Nə? Bayıla? Bizim bu Bayıla?
- Da, bizim bu Bayıla! Çto je?
- Bayıl zaqranitsadır mögər?
- Kak je? Bəs nədir? Bayıl, Kaspiyski, Kavkazski pravitelstva-nın stalitsasıdır. Amma biz oluruq Azərbaycanda. Znaçit Bayıl eta yest zaqranitsa. Ponyal?
- Da, da, indi bir az ponyal. Nu, nə vardı Bayıl zaqranitsasında?
- Nə olacaq? Zaqranitsa adamları, yaxşı fabrikləri, mədənləri, qənbər döşənmiş dəmir yolları, Dilcan adlı vaqonlar passajirlərlə dolu, slovom, abad bir qosudarstva. Yaxşı batinkatiken, corabto-xuyan fabriklər, dajə corab fabrikinə gedib tamaşa elədim. Ox, çort vazmi, nə poryadok? Nə qayda? Bir nəfər piyan adam bu fabriklərdə tapılmır. Hər kəs öz işində, hər kəs öz...

- Bajalista, çox xvalit eləmə. Biz özgələri xvalit eləyirik, amma öz-özümüzü görmürük. Pasluş, mögər bizim Azərbaycanda az fabriklər var? Ya onlarda poryadka yoxdur? Vidno ki, özümüzükülərdən xəbərin yoxdur. Desəm sənə ki, get Bely qoroda², Çornıy qoroda³, ya mədənlərə bax, deyəcəksən ki, ora da zaqranitsadır. Deyəcəksən ki, ora demokratiçeski obşestvanın qosudarstvasıdır. Desəm ki, get Mehdiyevin⁴ fabrikinə tamaşa elə, deyərsən ki, ora da Ruski nasionalni sovetin vilayətidir. Desəm get Mirzəbəyovun⁵ fabrikinə gör, deyərsən ora da Armeniyadır, i tak dali. Ona görə də bizim lap yavugumuzda Varantsovski⁶ küçədə bir giliz fabriki var. Bilmirəm gürcünündür, yoxsa müsəlmanındır, eto vsyo ravno. İş onda deyil, hər kəsin olursa olsun, nu poryadok. Vot çto znaçit poryadok.

- Sən özün görmüsən?

- Koneçno, görmüşəm. Sən bilirsən ki, mən çox lyubapıtnıy adamam. Nu vot, bir gün Varantsovski ulitsadan keçəndə bir-iki tanış adam rast gəldi. Soruşdum: Hara gedirsiniz? Dedilər, giliz fabrikinə, giliz almağa. Dedim mən də gedim, görüm gilizi necə qayırırlar? Gəldim fabrikeyə, gördüm orada bir çox maladoy-maladoy barışnyalar var, maladoy-maladoy oğlanlarla söhbət eləyirlər. Birdən yadıma düşdü ki, bu günlərdə kazino açılıb, bu yəqin həmin kazinodur. Sonra gördüm orada çox karopkalar var. Dedim, bu karopkalar yəqin kanfetdir. Bu maladoy oğlanlar maladoy barışnyalar üçün getiriblər. İstəyirdim bayıra çıxım ki, kak-to ne udobna. Qoca adam, yaxşı deyil. Gördüm ki, orada duran adamlardan biri çağırırdı ki, canım, belə iş olar? Bayaqdan biz burada durmuşuq, mal almaq istəyirik, heç kəs bizə vnimaniya obraşat eləmir. Onda bildim ki, net, bura, doğrudan da, fabrik imiş. O çıxıran adama dedim: Daraqoy, bəlkə kişilərin dela-voy söhbəti var? Bir az dayananda nə olar?

- Na samom dele, nə olar?

- Nu, poryadok, poryadok?! Prelest! Karopkalar hamısı paryadka ilə yığılıb. Divarda pəncərələr paryadka ilə düzülüb. Qapı paryadka ilə, istəsən açmağa açılır, istəsən bağlamağa bağlanır. İsllovom abrozsoviy poryadok. Ha, bəs mən bilməmişəm ki, bizim qasudarstvada böylə fabrik var. Yoxsa, heç zaqranitsada gördüyüm fabriki xvalit eləməzdim.

- Nu, namazın vaxtı keçir, poka dosvidani.

- Proşay.

ZİYALILARIMIZ

- Hoo! Əliağa Muradəliyeviç!
- Əleykəssəlam!
- Baho, aşna nə var, bu gün müsəlmanlaşmısan, salam-zad verirsen?
- Bir az vurmuşam.
- Nə eybi? Bayramdır, bayramda gerek vurasan. Aşna, harada vurmusan?
- Sallaqxanada.
- Nə? Necə, sallaqxana? Bu qoyun soyulan sallaqxanada?
- Dutki, yenə də dudki. Adam soyulan sallaqxanada...
- Pasluşay, adam soyulan sallaqxana haradır?
- Lokant, Daronar lokantası, znayeş?
- Aaa, znayu, znayu.
- Yaxşı, daha ora sallaqxana niyə oldu?
- Kak vidno, sən ora getməmişən. Bəs dayan mən sənə rasskazat eləyim. Nu, dedim ki, bayramdır. Allaha xoş getməz, gedim bir az vurum. Hara gedim, hara gedim, fikir elədim ki, kak istinmiy mil-lətpərəst mən gerek pulumu müsəlmana verəm. Getdim girdim “Darboğaza”. Oturdum, lakey çağırdım ki, mənə bir pors katlet ver, bir butulka da vino. Gördüm ki, lakey bir boşqabda bir az ikra gətirdi, bir boşqabda da qızıl balıq. Dedim, canım, mən katlet istədim, daha bunlar nədir? Dedi ki, bunların pulu sizdən alınmayacaq. Bunları sizə xozeyin padarka göndərib. Dedim, spasibo. Bir az balıqdan, ikradan yedim ki, katlet gəldi. Çaxırımı içdim, katletimi yedim qurtardım. Nu, davay şot?
- Şot gəldi. Balıq – 41 manat, ikra – 34 manat, katlet – 28 manat, vino – 60 manat, çörək – 20 manat, lakey pulu da 24 manat. İtoqo 207 manat. Sən öləsən, Hüseynqulu Daşdəmiroviç, lap boğazım qurudu. Dedim: – Balam, axı bu andıra qalmış ikranı, balığı xozeyin göndərmişdi. Bəs yenə pulun istəyirsiniz? Bir də gördüm bufetin dalından xozeyin çıxırdı ki, bura baqqal dükanı deyil. Bajalusta, burada tarqavatsa yaramaz ha! Onda bildim ki, bura sallaqxana imiş. Qaspadin xozeyin də qlavnı sallaq.
- Pasluş, belə bessovesniy iş olmaz. Yəqin səninlə şutit eləyiblər.

- Şutit, xoroşiy şutka. Yox, görünür, sənı başa sala bilməyəcə-yəm. Yaxşısı budur ki, özün də bir o sallaqxanaya gedəsən.
- Nu, xaraşo, dosvidani.
- Proşay.

ALTI AY

Bəli, bu altı ayda çox şeylər görmüşən, bu altı ayda başına çox işlər gəlmişdir. Bir çox tarixi vəqiələr seyr etmişən. Bizdən sonra yazılacaq tarixi səhifələri özün oxumusan. Deməli, bu müddət ərzində təcrübəli bir insan olmusan.

* * *

Altı aydır ki, gülməmişən.

Mart hadisatından, bolşeviklərin təbirincə, vətəndaş müharibə-sindən sonra suya batmış toyuq kimi suyu süzülə-süzülə büzülmüş, bir tərəfdə qalmışdın. Öz şəhərində, öz evində özgə yerdən gəl-mişlərin əli altında əzilirdin. Küçədən keçəndə divar dibi yeri-yib, öz ana dilini danışmağa ehtiyat edirdin, şəhərin aşağı hissəsinə düş-şəndə qiyafəni dəyişdirib özün bilirsən ki, nə şəkə düşürdün. Bu altı ayı istirahət etməkdən ötrü mənzilə tez çatmağı dörd gözlə göz-ləyən müsafirlər kimi yola baxmısan. Yorulmusan. Ümidini kəsmi-sən. Yenə təzədən ruhunu yüksəldib gözləmişən.

O vaxtlar, doğrudan da, sənı güldürmək olmazdı. Amma yerı gəlmişkən qoy burasını da deyim ki, indiye qədər başımıza gələn fəlakətlərin hamısı elə bu gülməyimizdən olmuşdur. Bizim bir pis adətimiz var ki, hər bir şeyi gülməyə, zarafata salıb öz başımıza əngəl açırıq. Bundan belə gülməyin və zarafatın yerini bilib ciddi olmalısan.

Xülasə, altı ay yuxarıda zikr olunan qərar üzrə yaşayıb, axırda öz məqsədinə nail olmusan. Əziyyətlərdən qurtarıb istirahət üçün mənzilə çatmısan.

* * *

“Örtülü bazar dostluğu pozar”, – demişlər. Sonradan, aramızda rəncidəlik olmasın deyə yazıb xəbər veririk ki, bax, indiye qədər hər nə eləmişən keçib gedib, hamısı sənə peşkəş. Amma bundan

belə yenə köhnə adətlərini ələ alıb dairedən çıxsan, tutduğun işləri “Şeypur”umuza qoyub “du... du...” çalmaqdan geri durmayacağıq.

Bu altı ay müddətində çalınmağa çox şey var idi. Lakin “Şeypur”umuz yox idi. Şükür olsun, indi “Şeypur”umuzu parıldayana qədər təmizləyib çalmağa başlayırıq.

“Şeypur”umuzun çaldığı havalardan bəziləri sənə xoş gəlməyəcək də, lakin diqqət ilə qulaq assan, bəlkə döşünə düşənə oldu... Bir də bizim “Şeypur”umuz başqa şeypurlar kimi çalib oynatmayacaqdır. Bəlkə qabiliyyəti qədər oynayanların oyununa müvafiq havalər çalacaqdır.

İndi sən də ələ oynamamalısan ki, “Şeypur”umuz da səni biabır edən hava çalsın.

Bir həftəlik oynayanların havasını bundan belə biz həftədə bir dəfə çalib aləmə xəbər verəcəyik.

İndi oyna görək nə oynayırısan.

ƏSGƏRLİK

Bu axır vaxt əsgərlik sözü dillərdə əzbər olub. Hər yerdə deyilib danışılmaqdadır. Elə hey görürsən ki, birisi birisinə rast gələndə: “Sən düşürsən, mən düşürəm, o düşür...” kimi söhbətlər eləyirlər.

Keçən gün dedim bir lüğətə baxım görüm bu əsgərlik sözünün mənası nədir ki, camaat onu bu qədər istəməli eləyir.

Şəmsəddin Sami bəyin “Qamusi-türki”sinə baxdım, gördüm yazır ki: “Bu gün əsgərlik bir cəsarətdən ibarət olmayıb, adətən, bir fəndir. Osmanlılar əsgərlik üçün yaradılmış kimi, bu silkə pək əlverişlidirlər”.

Elə bunu oxuyan kimi bir az rahat oldum. Dedim, qoy bu həftə bu sözün mənasını yazım oxucular da arxayın olsunlar.

* * *

O gün birisi neql edir ki, şəhər mühasirədə ikən Mərdəkanda əsgər cəmi edilməsi əmri verildə bəzi ağalar o zaman orada arxada işləyən komitələrdə cürbəcür xidmətlər yaradıb öz bərhəqq övladlarını və qohum-əqrəbalarını komitələrə doldurmuşdular. Komitələrdə iynə salmağa yer yox idi. Bu əhvalatı mənə bir başqası söy-

ləsə idi, olurdu ki, inanam. Ancaq bu əhvalatı bir nəfər (student) tələbə söyləyirdi. Odur ki, o qədər əhəmiyyət verməyib bu barədə təfəsilat da vermək istəmədim.

Hə, söhbətimiz əsgərlikdən idi. Xülasə, nə başını ağrıdım, bol-şeviklər iş başından çekilib şəhəri mənşeviklərə verəndə mənşeviklər anqlıçanları Bakıya gətirdilər. Anqlıçanlar Bakıya gələr-gəlməz, bilmirəm bu mənşevik qoşununa nə oldu ki, hər gün çıxan qəzetlər camaatı və saldatları məzəmmətə başlayıb hey yazdılar ki, anqlıçanlar gəldi, köməyimiz artdı deyib, gedib evdə və şəhərdə asudə oturmaq olmaz. Bakı bizimdir, biz özümüz gərək Bakını müdafiə etməyə çalışaq. Qeyrət günüdür, filandır... və filandır...

Heç bilmirəm, vallah, bu yersiz məsələ nə üçün çəkdim, ancaq bir balaca burası xatirəmə gəlir ki, yuxarıda əsgərlikdən söhbət edirdik. Bəli, əsgərlik əsgərlik deməkdir. Bizlər, doğrudan da çox qərribə adamıq: 1916-cı ildə istədilər ki, müsəlmanlardan saldat yığsınlar. Gərək yadında olsun, o vaxt bu məsələ üstündə Türkiyədə bir cüzi qalmaqal oldu. Qafqaziya yaddan çıxdı. Bu məsələ də öyləcə qaldı. Mart hadisəsində məğlub olduqdan sonra başladığımız ki, hərgah biz də indiyə qədər özgə millətlər kimi saldat vermiş olsaydıq, məğlub olmazdıq. Xülasə, çox əfsuslar etdik...

İndi bilmirəm fikrin nədir. Ancaq balaca özünü itirən kimi görür-nürsən. O gün görürəm ki, yenə hər kəs bir dənə zorba “mən ölüm” tapıb salıb qabağına, özünü ora... bura vurur ki, bəlkə arxada işləmək üçün (aborona üçün) bir iş tapsın və ya bir müəssisəyə girsin. Doğrudan da, təmiz paltar geyinməyə, hər gün parikmaxer dükanında bəzənib düzənməyə, bulvara, pasaja, teatra, şantana, işləməyib müftə yeyib-içməyə adət edənlərin işi bir az zay kimidir. Kürkünə birə düşən çoxdur. Bir tərəfinə də baxanda bu əsgərlik kasıb adammın işidir. Bax, görmürsən ki, baş yaran, zəncir vuran, sinə vuran, başına döyüb ağlayan, açlığa, susuzluğa davamı olan kasıb adamlardır. İnşallah ki, bu əsgərlik də elə kasıba qismət olar. Şükür olsun Allaha, indi yeni müəssisələrdə dövlətli uşaqları üçün çinovnik, “osobı poruçeni” yeri çoxdur.

İndilikdə hələ ruhani dəftərləri mobilizovat olub baxaq görək dalı nə olur, ümidini Allaha bağla. İnşallah imanını kamil olar.

GRAMMAFON

Bir az diqqət ilə baxanda insan da qrammafona oxşayır. Ancaq insan ilə qrammfonun təfəvütü budur ki, insan öz fikirləşdiyini və anladığını çalır, amma qrammfon bundan aciz olub qeyrilərinin istədiyi havanı çalır. Deməli, hər ikisi də çalır.

Qramfon ruhsuzdur, insan ruhlu. Lakin həmin bu ruhlu insanlardan bir çoxları var ki, qrammfon kimi plastinkaya möhtacdırlar.

Mart hadisatından qabaq və sonra Bakıda bir çoxlarının qrammafona oxşadığı aşkar oldu. Belə ki, martdan qabaq bir cür plastinka ilə çalan, martdan sonra özgə cür havalar çalmağa başladı. Haman adamlardan bir paraları indi də bir başqa plastinka tapıb çalmağa başlamışlar.

* * *

Yoldaşım Yaftum ilə bu barədə uzun mübahisəmiz oldu. Yaftum deyir ki, bu təbii bir işdir. Belə də olmalıdır. Lakin mən yoldaşım Yaftumun bu fikrinə şerik ola bilmirəm. Yaftumun fəlsəfəsindən bu çıxır ki, ortada pul əhvalatı olsun, qalan şeylər ötüşər. Bu gün bir məslək, sabah bir fikir, birisi gün bir yol.

Qramfon ağaların hərçənd bir az damağına dəyəcəkdir, lakin bizim borcumuz bu tövr əhvalatları axtarıb tapmaq olduğuna görə bu məsələdən heç vaz keçə bilmədik. Amma öz aramızdır, işin bu biri tərəfinə baxanda zəmanə üçün əlverişli olmaq heç də pis iş deyildir.

* * *

Bir də bir iş var ki, qrammfon misalında olan insanlar nə çaldıqlarını özləri dərk edə bilməzlər. Məsələn, budur, neçə yüz illərdir ki, biz İmam Hüseyn üçün təziyə tutub ağlayırıq. Hər il başımızı, canımızı xəncər və zəncirlərlə parçalayırıq. Müxtəsər, on gün, məhərrəmi özümüzü həlak etmək dərəcəsinə varırıq. Lakin bu işi qrammfon kimi etdiyimizə görə İmam Hüseynin kim və nə yolda şəhid olduğunu dərk edə bilmirik. Bizim bu işdən gözlədiyimiz şey birçə quru savabdır.

Yenə bizim qrammfonluğumuzdandır ki, bu savaba da ancaq İmam Hüseyn Əleyhüssəlamın getdiyi yol ilə nail ola biləcəyimizi anlamırıq. Ancaq boş-boşuna tutuquşu kimi hər il məhərrəmdə təziyə saxlayıb savab gözləyirik.

Xülasə, qrammfonluğumuzdan başımıza bir çox bəlalar gəldiyini də hiss etmirik...

Allah qrammfon ağalarımızın purjinlərini möhkəm etsin ki, gələcəkdə plastinkalar çalmaqda aciz qalmasınlar.

Məndən sizə vəsiyyə: qrammfon olmaq çox gözəl işdir. Hər vaxt, hər zaman, hər yerdə, hər hökumət dövründə hər cür iş görüb, böyük mənsəblər tutub adam olmaq, ancaq qrammfonluq sayəsində mümkündür. İndi özün bilərsən.

TİFLİS DUMASI

Tiflis dumasında sosialist dərisi örtmüş olan daşnak kirvələri-mizin Bakı hadisatı haqqında nə məzmununda məruzə verdiklərini Bakı qəzetlərində oxuduq. Daşnaksakan kirvələrin mərsiyəsi Tiflis dumasında əyləşən ağalara təsir etdiyindən müdhətül-qövl duma zalına qara çəkilməsi və Bakı dumasına təziyyət və izhari-yas teleqrafları göndərilməsi ilə Gürcüstanın mədaxilindən 50 min rublə də Bakıdakı erməni xəsarətdidələrinə ianə edilməsi qərara alınmışdır. Ravi deyir ki, Tiflis duması qlasnıları haman gün çox ağladığılarına görə özgə işlərə baxa bilməyib duma iclasını dəxi qapamışlardır.

* * *

Biz bu xəbəri oxuduqda heç zərrəcə də olsun təşvişə düşmədik. Nə olar, insan gərək rəhmli olsun. Amma birçə burası var ki, bilmirəm bu rəhmli ağalar bu neçə ildə bütün Qafqaziyyəyə müsəlman qanı çay kimi axanda harada idilər? Bu məsələyə əl vursaq, çox uzun çəkər. Qoy bu qalsın, yeri gəldikcə hərdən bir oxucularımızı müstəfiz edirik.

Tiflis dumasında kamali-vüqar ilə əyləşən "levi eser"lər, yəni sol sosialistlər də (burasını da sənə xəlvətçə deyim ki, bunların arasında müsəlman qardaşlardan da sosialistlər vardır) daşnaksakan fırqəsi nümayəndəsi mərsiyə dedikdə payı-mənbər oxuyurmuşlar.

Bu biçarələr sosialist olduqlarından öz məsləkləri mövcubincə belə də olmalıdırlar. Burada heç bir qərübə şey yoxdur. Bundan əlavə Qafqaz islam əhalisi hamısı "kontrevolüsiyoner", yəni əksinqilabçı olduqlarına görə onların qətlə vacibdir.

Lakin kirvələr əsil həqiqi sosialist, yəni cibgir olduqlarından onlar lazımlı adamlardır və özləri də azdırlar. Bir də təzədən onlara əl gəzdirib azaltmaq yaxşı deyildir.

* * *

Qəzetlərin yazdığına görə Bakıda menşevik hökuməti zamanında hökumət üzvlərindən Ayello Bakı hadisəti haqqında təzə bir mərsiyə kitabı düzəldib hər gün "Narodny dom"da, yəni camaat evində sinə vurmaqdadır. Allah bunun da əcrini qəbul eləsin.

* * *

Xülasə, Tiflis şəhərində bir çox qəribə şeylər olmaqdadır. Bu əhvalatdan bir qədər xəbərdar olmaqdan ötrü gürcü parlamenti üzvlərindən Topuridze cənablarının Bakı qəzetlərində yazdığı məktubu oxumaq kifayət edir.

BARIŞIRLAR

Heyif, bu gözəl Avropa müharibəsindən, mağul böyük məşğuliyyət idi. İndi bu da başlayıb qurtarmağa, mütarikədir, nədir, ondan cəyirlər.

Zalım oğlu Vilson müharibənin əvvəlindən yatdı, yatdı, axırda oyanıb camaatın qulağına bilmirəm nə oxudu ki, hamını ispanka azarı kimi barışmaq azarına mübtəla etdi. Elə hər kəsi görürsən, deyir barışiram. Qərək, Allah hamı arzusunda olanlara qismət eləsin, yaxşı müharibə idi. Çi fayda hər şeyin axırı olduğu kimi, bunun da axırı çatdı.

Hə, indi dəstgah Sülh konfransındadır. O gün teleqraflar xəbər getirmişdi ki, Lahi şəhərində Sülh konfransının iclasları vəqə olacaq, sarayı silib süpürüb qaydaya sahlılar. İndi baxaq görək konfransın sədri kim olacaq və konfransda nələr danışılacaq. Rəvayət var ki, Danabaş kəndindən oraya nümayəndə getsin.

Ancaq Allah belə eyləyirdi ki, Sülh konfransında olan zəvət ispanka azarı tutmaydılar. Yoxsa qızdırmaları 41 qradusa qalxsa, nə danışacaqlarını bilməsələr, yenə söhbətin axırından qənbərqulu çıxar.

Bəli, hər kəs öz şərtlərini qoltuğuna vurub konfransa gələcəkdir. Vilson da 14 və ya 17 maddədən ibarət öz bərhəqq övladlarını yanına salıb təşrif gətirəcəkdir.

Bizlərdə bir məsələ var ki, barışsın barış, ancaq dəyənəyi əldən yerə qoyma. Vallahi, bunu çox gözəl deyiblər. Bax, səni inandırırım ki, bu barışanların heç birisi dəyənəyi əldən yerə qoymayıb, daldı gizlədəcəkdir. Çox oyan-buyan olanda yenə də dəyənəklər düşəcək işə, yenə də bizim üçün məşğuliyyət tapılacaq.

Bir də bir xəbər var ki, Avropa padşahları barışdıqdan sonra hamısı cəm olub, "bolşevizm" ilə, yəni bolşeviklik ilə müharibə edəcəklər. Deməli, Avropa müharibəsi qurtarsa da, bir ayrı müharibə çıxacaqdır. Müharibəsiz dünyanın ləzzəti yoxdur. Amma bu müharibə lap qiyamət olacaqdır. İnşallah, yaşayırıq və görürük.

NƏ VAR? NƏ YOX?

Bilirəm çox darıxırsan, siyasət aləmindən, ələlxüsus bu axır vaxt nələr olduğundan xəbərdar olmaq istəyirsən. İndi qulaq as, mən sözün lap düzünü və məğzini söyləyim.

Avropa müharibəsi qalxıb, zorba padşahlar bir-birləri ilə güləşməyə başlayandan Amerika "padşahı" Vilson bu müharibədə nə etmək üçün istixarə edə-edə, axırda o da müharibəyə qoşuldu. Fransaya qoşun gətirdi. Almaniyamı basdı. Almaniya da barışığa razı oldu. Sonra Vilson 14 maddədən ibarət bir mütarikə şəraiti yazdı. Bu şərtlərə qol çəkildi. Müharibə dayandırıldı.

İndi hamı şərtlərə əməl olunmaqdadır. Qərək, sözüm bularda deyil. Almaniya camaatı da dönüb sosialist oldu. Əmələ və saldat vəkilləri təşkil edildi. Avstriya da parça-parça oldu. Rusiyanın halı da ki sənə məlum. Ancaq burda bir iş var ki, yer üzünün millətləri dad-fəryad salıb deyirlər, görək hər millətə azadlıq verilsin. Hər millətə yaşadığı yerdə bir parça yer ayrılıb padşahlıq verilsin. Bu padşahlığa da istiqlal, ya cümhuriyyət deyirlər.

Rusiyada yaşayan millətlər də özləri üçün cümhuriyyətlər düzəlmişlər. Vilson da vədə verib ki, ümumi Sülh konfransında millətlərin bu arzusunu müdafiə etsin. Biz də salavat çevirə-çevirə oturub

ümumi Sülh konfransını gözləyirik. Ancaq burada bir iş var ki, müttəfiq dövlətlər müharibədən başları ayılan kimi başlayıblar ki, gerek Rusiyanı dirildək və "birləşdirək".

* * *

İndi Rusiyada vücuda gələn cümhuriyyətlərdən başqa, bir də bir neçə rus hökumətləri təşkil edilmişdir ki, bunlar da elə hey istəyirlər bir-birilə münasibət başlasınlar, o da olmur. Çünki Rusiyanın bir yerindən çıxıb digər bir yerinə getmək üçün gerek qutu içində, gəmilərin dibində, yük vaqonları küncündə, həsirə-zadə bükülmüş bir halda gedəsən. Odur ki, bu hökumətlərin bir-birindən xəbəri yoxdur.

Bu tərəfdən də Trotski Rusiya cəbhələrini gəzib əsgərləri nəzərdən keçirməkdədir. Hətta o gün əsgərlərin birindən xoşu gəlib öz durbininə də ona bağışlamışdır.

Bir nəfər də Krimdən Tiflisə gəlib deyir ki, bolşevikləri Moskva-dan qovmaq qəsdində olan cənub ordusu da Nikolay Nikolayeviçin komandası altında olacaqdır, xülasə, işlər bu haldadır. O ki qaldı Azərbaycan məsələsi, Azərbaycan da qalib Azərbaycanda. Yaşayırıq və bu işlərin axırını görürük.

BİR GÜN

Bu gün çoxdan bəri arzusunda olduğumuz Azərbaycan parlamanı açılır.

Bizləri gözü götürməyən, hökumətimizi məsxərəyə qoyan partiyalar parlamanımıza nümayəndə göndərmək istəmədilər. Deməli, bizi "priznavat" eləmədilər. Bizim ilə işləmək istəmədilər.

Əgər Sülh konfransında Vilson kişi kimi mərd-mərdənə öz sözü-nün üstündə durar və millətlərin müqəddəratı özlərinə verilər, onda mən bilərəm ki, bizi "priznavat" eləməyənlərin halı nə cür olar.

Amma bir tərəfinə baxsan bunlarda da günah yoxdur. Bu yazıqlar baxıb görürlər ki, burda Azərbaycan hökuməti təşkil edilib yavaş-yavaş işlər qaydaya düşür və hər yerdə asayiş bərpa edilir, amma Rusiya od tutub yanır, hərçürək davam edir. İndi onlar da çalışırlar ki, bu hərçürək feyzindən bizlər də məhrum olmayaq.

* * *

Doğrudan, həya bir yaxşı şeydir. İnsan ki həyasız oldu heç nə, həyasız adamdan hər nə desən baş verər...

Bu həyasızlardan biri də Ermənistan hökumətinin baş komandanı Andronik kirvedir ki, yenə Qarabağda baş qaldıraraq müsəlmanları qırmağa başlamışdır. Ermənistan hökuməti də gözlərini yumub əlilə işarə eləyir. Ermənistan hökumətinin nə tövr siyasət yeritdiyini və nə fikirdə olduğunu təfsir etmək artıqdır.

Bu hökumət deyir ki, Qafqazda Gürcüstan və Azərbaycan ola bilməz. Burada ancaq bir Ermənistan ola bilər. Qafqazın hamısı ya gerek Ermənistan olsun, ya da Ermənistana tabe kimi bir şey olsun.

Tiflisdə çıxan "Qruziya" qəzeti də deyir ki, sənə başın üçün elə belədir ki, "asimes". Ona görə də götürüb bir nəfər rus yazıçısı Opuçnin "Keçmiş xülyalar" ünvanlı məqaləsini dərc etmişdir.

Bu məqalə büsbütün tərcümə edilib "Azərbaycan" qəzetinin 56-cı nömrəsində çap olunmuşdur. Bu məqaləni bir nəfər urus yazmışdır. Özü də öz yazdığı kimi, əvvəlcə ermənilər ilə çox dost imiş. Hətta hər yerdə erməniləri müdafiə edib, onların barəsində danışılan yalanları da təkzib edirmiş.

Bu urus məqaləsində deyir ki, Qafqazda heç Ermənistan adlı şey olmayıb. Urus Qafqaza gəlib Qafqazı alanda bir Gürcüstan var imiş, bir də bir neçə dənə türk xanlıqları.

Ermənistan hökuməti də deyir: "Çe". Qəzəb həya yaxşı şeydir.

Hə, onu deyirəm ki, bu gün parlamanımız açılır. "Azərbaycan" qəzeti də deyir ki, parlamanımızın ən ilk vəzifəsi bu olmalıdır ki, gerek qışqırsın! Fəryad etsin! Bu fəryad da yalnız bu iki kölmədən ibarət olmalıdır ki, yaşamaq istəyirik!

Qoy indi parlamanımız fəryad etsin, biz də qulaq asağ, görək axırı nə olur.

GÜRCÜ-ERMƏNİ VURUŞMASI

Söhbətin şirin yerində erməni gəldi ki, Allah saxlasın!

Qafqazda erməni-müsəlman vuruşması var idi, bir də gürcü-erməni vuruşması doğdu.

Əhvalat özünüze məlumdur.

Azərbaycan, Gürcüstan və Ermənistan hökumətləri öz aralarında olan mübahisəli məsələləri, o cümlədən, sərhəd məsələlərini həll etməkdən ötrü neçə ay bundan irəli Tiflis şəhərində bir konfrans çağırmışdılar.

Bəli, konfransın vaxtı, saati təyin olan kimi Azərbaycan və Gürcüstan nümayəndələri konfransa gəldilər, Ermənistan hökumətindən nümayəndə gəlmədi.

Tiflisdə olan Ermənistan nümayəndəsindən xəbər aldılar: balam konfransa niyə gəlmirsən?

Cavab verdi ki: Ermənistan hökumətindən mənə bu barədə heç bir buyuruq yoxdur. Bir-iki gün gözləyib görün nə olar.

Bir-iki gün keçdi. Soruşdular: balam, nə oldu? Cavabında dedi ki: bəs, mənə bu gün bağışlayın, pəhriz düşmüşəm, gələ bilmərəm, bəlkə sabahda, biri gündə gəldim. Bir neçə gündən sonra dedi ki: doğrusu, varatniklərim yuyulub, praçişnidən gəlməyibdir, nə bilim gərək hamama gedim...

Xülasə, hər dəfə bir düdük verib konfransa gəlmədi ki, gəlmədi.

Gürcüstan hökuməti gördü erməni tərsliyinə salıb, Ermənistan hökumətinə xəbər göndərdi ki, kirvə, gəl Azərbaycan hökumətindən bixəbər özümüz bir özlüyümüzdə öz məsələlərimizə baxıb bir az dördləşək. Ermənistan hökuməti "nigaran və bir şey gözləyən" adamlar kimi Gürcüstanın bu təklifinə də çəm-xəm etdi.

Müxtəsəri-kəlamı, konfrans baş tutmadı. Bu minval ilə Ermənistan hökuməti işləri ləngə salıb axırda sərhəd məsələsini qılınc ilə həll etməyi qərara aldı. Gürcüstana xəbər, zad vermədən dava başladı. İndi burada bir məsələ var:

Ermənistan hökuməti nə demək istəyir?

Əslinə baxsan, rəylər müxtəlifdir. Biri deyir ki, Ermənistan hökumətinin yeri dərیشliq olduğundan bir balaca ayağını uzatmağa yer axtarır.

Biri deyir ki, xeyr! Ayağını uzatmağa yer var. Bu iş ancaq Borçalı müsəlmanlarının keyfini xəbər almaq üçün bəhanədir.

Bəziləri deyir ki, səhvən ermənilər həyat-məmat məsələsini ortalığa qoyub axırıncı dəfə olaraq vuruşurlar.

Qərəz, hər kəs gürcü-erməni vuruşmasını bir cür təfsir edir.

Amma biz deyirik, xeyr, bunların heç biri düz deyil. Ermənilər Rusiyanı çox dost tutduqlarına görə Rusiya taxtna təzə bir Nikolay

çıxarmaqdan ötrü bu işləri eyləyirlər. Və Rusiyanı bərpa etdikdən sonra da Ermənistana Ermənistan veriləcəyinə inanırlar.

Xülasə, söhbətin şirin yerində, Allah saxlasın!

BİRİNİN BAYRAMI, BİRİNİN MATƏMİ

Şiə mollalarının adəti-qədiməsinə müğayir olaraq, bu il nədənsə oruc bayramı bir gündə vaxə oldu. Bu vaxta qədər görünməmiş bu "ittihadı" pozmaq üçün Şeyx Qəni ağa Rəmanalı Şeyx Hüseynə bir məktub yazıb onu və onun vəz etdiyi Ramana və Buzovna camaatını təbrik edir.

Xəbər var ki, bayramda mollayı Şeyx,
Yazır Şeyx Hüseyn ki, ey namidar,
Səni xaliq heç etməsin şərmsar,
Mübarək ola eydin, ağayi-Şeyx!
Alantək bu məktubumu basürür,
Xəbər ver camaat ola şadkam,
Bu gün eyddir oldu rövzə tamam,
Onu tutmaq, əlbəttə, məmnudur.

Şeyx Qəni bu məktubu bir qasidə verib Şeyx Hüseyn ağanın hüzuruna rəvan edir. Qasidə Rəmanaya çatnamış yolda Buzovnaya gədən Şeyx Hüseynə rast gəlib deyir:

Əssəlam, ey babası göylərə merac eləyən,
Əl çəkən malü puldan, özünü ac eləyən.
Çörəyin nuru ilə oldu münəvvər ürəyim,
Sənə qurban soğanım, yağlı qoğalım, çörəyim.
Sənə bu naməni yazmışdır ağam Şeyx Qəni,
Ağamın məqsədi də baxəbər etməkdir səni.
Şəhrdə cümlə müsəlmanlar ediblər bayram,
Çünki bayramda oruc tutmaq edilmişdir hərəm.

Şeyx Hüseyn bu xəbəri eşidən kimi rəngi saralır, dizləri titrəyir, məktubu almaq istəmir və bir az götür-qoydan sonra məktubu alıb qasidə məhriban-məhriban deyir:

Ey nuri-didə, canım bəradər!
Bu nə xəbərdir, Allahu əkbər?
Guş et bu pəndə, sən getmə kəndə,
Bayram edər xalq, Şeyxi deyəndə.
Sən getsən əvvəl, heç kəs inanmaz,
Hər nə desən də, bir kimse qanmaz.
Sən gəl qayıt get, bu Şeyxi şad et,
Əcrin verər haqq, üqbədə, əlbət!

Demə, zavallı Şeyx Hüseyn Ramanada “füqərə” üçün pul topla-yıb Buzovnadə isə bu günə “atla-jit” eləyibmiş. İndi kənd əhli bu günün bayram olduğunu duyarsa, yəqin məscidə yığılmayacaq və Şeyx də “füqərə” üçün pul toplaya bilməyəcəkdir.

Nə isə qasidi bir çox dualar və yağlı dillər ilə tovlayıb geri qay-tarır, özü isə faytonda gedə-gedə fikirləşir ki: Yaxşı, ey dili-qafil, indi nə olsun? Əgər camaatə bu günü oruc tutdursam, onda feli-herama mürtəkib olaram. Bayram elan etsəm, “füqərə”nın pulu batar, nə qayırım ki, nə şiş yansın, nə kabab”? Əlin çolaq olaydı, məktub yazan yerdə Şeyx Qəni!

Bir az fikirləşəndən sonra Şeyx feli-hərəmdən qorxub qet edir ki, Buzovnaya çatan kimi camaatı yığıb bayram elan etsin. O bu fikirde ikən görür ki, faytonun bir təkəri yağsızlıqdan cırıldayır və guya zəbani-hal ilə deyir:

Qurban olsun, ay para, insafü vicdanım sənə,
Məzhəbim, ayini-kişim, dinim imanım sənə.

Cənnəti-firdovsi əsla istəməm üqbədə mən
Huri-qılmanlar, fəda olsun cibışdanım sənə.

Hər nə var sənşən, səninçün xəlq olub dünya bütün,
Ay kağız çervon, fəda ayati-Quranım sənə.

Eylə zibasən ki, görcək hüsnünü könlüm uçar,
Valeh olmuşdur bütün ağlım, tənim, canım sənə.

Təkərin bu növ avazi-dilxəraşı Şeyxi əvvəlki fikrindən döndərdi. Şeyx yenə çarə aramağa başladı. Birdən yadına bir şey düşdü.

Şəriətdə eylə bir şey var ki, “getdin gördün ki, şərab içirlər, degilən inşaallah ki, sirkədir”.

Şeyxin keyfi düzəldi, öz-özünə dedi:

– İnşaallah, bu kağızda bayramın sabah olduğu yazılıbdır. Yaxud inşaallah ki, Şeyx Qəni şөгərüb bu kağızı heç mənə yazmayıb, yolun ortasında qasid də mənə verməyibdir.

Xülasə, rəmanalı Şeyx Hüseyn Buzovnaya varid olur. Mənbərə dırmaşır, dünyanın faniliyindən, pulun çirkin şey olduğundan, huri-dən, qılmandan vəz edir, sonra bir bizəngah qurub camaatı bir az ağladır. Silsiləcünban da öz qaydasilə ayağa qalxıb camaatdan pul yığır, saf-çürük eyləyəndən sonra, yerdə qalanın Şeyxə təslim edir. Şeyx arxayınca pulları cibinə yerləşdirir və gedib xəlvətçə müxtə-sər qəlyanaltı eyləyir. Axşam saat beşdə simasını pozğun, ovqatını təlx qayırır və təcili surətdə məscidin həyətinə gəlir və müəzzəni dama çıxarıb münacat verir. Camaat məscid həyətinə toplanır ki, gör-sün nə xəbərdir. Şeyx əmmaməsi qoltuğunda, boynu çiyində, göz-lərindən abi-niysan kimi yaş axdığı halda camaatın qarşısında deyir:

Ey əhli-iman, əttövbə, tövbə,
Oldum peşiman, əttövbə, tövbə.

Əlan eşitdim bayram olubmuş,
Hər şey yerində, öncəm olubmuş.

Cümlə müsəlman nakam olubmuş,
Siz acu etsən, əttövbə, tövbə.

Mən başdaşlı etdim qəbahət,
Nahaq qalıb ac bir gün camaat.

Versin əvəz həqq ruzi-qiyamət,
Qırx əlli qılman, əttövbə, tövbə.

Camaat! Camaat! Günəhi-kəbirədir, şəhər mollalarına arxayın olub oturdum ki, bayram olsa, bizə də xəbər verərlər. Allah lənət eləsin onlara, onlar əhli-dünyadır, nə isə iş işdən keçib, daha dur-mayın, iftara az qalıb, gedin bayram ələyin. Yoxsa feli-hərəmə etmiş

olarsınız. Ravi rəvayət eyləyir ki, möminlər donquidənmağa başladı və hətta bir neçəsi Şeyxin mübarek saqqalının da adını çəkdilər. Allah bu Şeyxi nankor camaatın arasından çıxarıb öz yanına aparsın.

ÖVLADIMA VƏSİYYƏTLƏRİM

Övladlarım, pak olan, heç bir vaxt, heç bir şeyə satılmayan vicdanıma and olsun ki, dünyada ən sevgili bir şeyim varsa, sizsiniz və rəfiqəmdir. Ola bilər ki, məndən zahiri mehribanlıq az görmüşsünüz, fəqət bu ədəmi-məhəbbətə dələlət etmərə. Vicdanımın pak olduğundan dolayı bu dünyada sərvət və miknət sahibi olamadım. Zəhmətlərim sayəsində qazandıqlarımdan saldırdıqlarımı, gah bu, gah o vicdansız yedi. Ona görə sizin üçün boş, yavan nəsihətlərdən başqa bir şey dünyada buraxmadım. Sanmayın ki, sərvət və miknətsizliyə təəssüf edirəm, yox! Pak vicdan hər bir miknətdən qiymətli dir.

Çox cavan ikən, on beş-on altı yaşlarımdan kendi zəhmətlərim sayəsində yaşamağa başladım. Savadsız, məlumatsız meydana atıldım. Təbii zəkavətə malik olduğumdan hər şeyi tədqiq etmək, hər şeyi anlamaq təbii xasiyyətim oldu. Hər bir məsələdə istər o məsələ məəşə bir məsələ olsun, istər zəyə nəqid, yaxud adi ticarət məsələsi olsun, bir dəfə də olsa, əhəmiyyətsiz buraxmazdım. Daima yazılar ilə, kitablar ilə uğraşardım. Bir məsələ barəsində bu müfəkkirin fikri və nəzəriyyəsini digər bir müfəkkirin fikri və nəzəriyyəsi ilə müqayisə etmək vasitəsilə get-gedə özüm də bir müəyyən fikir və nəzəriyyə sahibi oldum. Bir çox təcrübələr, müaliələr sayəsində qazandığım fikir və nəzəriyyələri sizə deməz isəm, mənəcə kəndinizə xəyanət etmiş olaram.

Bu, tarixi heç təyin edilməyən əski dünyaya milyard-milyard insanlar gəlib yaşamış və ölmüşlərdir. Bunların içində milyon-milyon canilər, xainlər, qatillər, oğrular yaşamışlardır. Eyni zamanda milyonlar ilə də mələk xislətli, pak vicdanlı insanlar da bulunmuşlardır. İndi baxsanız, dünyada nam-nişan qalmışsa, həpsi vicdanlı taqımın içindən çıxanərbəbi-hünərdən qalmışdır. Milyonlarla yaşamış alçaqlardan isə heç bir nişan aləmdə qalmamışdır.

O zavallı alçaqlar öz alçaqlığı və cinayəti sayəsində yaşamışdır və öylə güman etmiş ki, cinayət yapmazsa, ac qalar, nə qədər səhv,

nə qədər qəflət! Əgər o cani hifzi-vicdan edib insancasına yaşasaydı, mühitində hörmət qazanıb rahat yaşardı, çəkdiyi batini əziyyəti çəkməzdi. Zira cani nə qədər həyasız olursa olsun yenə üreyinin bir guşəsində bir yara sızıldayır, onu rahat buraxmayır. Felinin çirkinliyini başqası görə kimi özü də görür. Kəndisini aldatmağa çalışır, müvəffəq olmaz, əzab çəkir, heç kəs xalq içində “mən caniyəm, alçağam” deyərə, zira bu sifətlərin qübhünü anlayır. Fəqət qorxur ki, onsuz yaşaya bilməsin. Bir qatilə, bir oğruya “sən oğrusan, sən canisən” desən, acığı tutar, inkar edər. Nə üçün? O sifətlərin qəbahətini etiraf etdiyindən.

Övladım, siz o sifətlərdən qaçınız! Bədbəxt olarsınız. Heç elə iş tutmayın ki, onun açılmasından qorxasınız, onda rahat üzü görmərsiniz. Sizi həmişə yalaq, alçaq, ayaqöpən edər. Hər kəsə kiçilmə-səniz, gizli bir işiniz olmazsa, hər kəsin gözlərinə cəsərlə baxarsınız, məsud olarsınız. Xalq arasında kəsbi-əhtiram edərsiniz. Bu zəmanə alçaqlıq zamanı, ayaqöpənlər, vicdansızlar meydanıdır. Bu zəmanədə hər kəs vicdanını satmaqla yaşayır. Vicdanlar alqı-satqı malı olmuşdur. Üzlərdən həyalar mədum olmuşlar. İnsaf və mürüvətəndən əsər qalmamışdır. Lakin mən, atanız vicdanımı hifz etdim. Hər bir ağırlığa təhəmmül etdim. Ac da qaldım, təməllüq etmədim. Kimsənin qabağında kiçilmədim. Üzümün həyasını, qəlbimin insafını heç bir təhlükə qarşısında qayıb etmədim. Nə etdim? Heç bir şey! Bileks dost və düşmən qabağında əhtiram qazandım. Bir düz, doğru adam olduğumu hər kəsə isbat etdim. Əleyhdarı olduğum adamlar məndən qorxurlar. İstiqaməti-məzəcım, pak vicdanım onları qorxutdu. Siz də övladım, mən kimi olsanız, vicdanınızın pak olduğunu araya çıxarıb mühitinizə isbat edə bilsəniz, möhtərəm olarsınız, düşmənləriniz belə sizə əhtiram edərlər. Dünyada ən böyük hiylə sədaqətdir. Sədaqət ilə hər üreyi ələ almaq olar. Hər mətlubi ələ gətirmək olar. Tacir olsan, ticarətində sədaqət göstərsən, mötəbər olarsan. O etibar sənə üçün böyük sərmayə təşkil edər. Sərmayəyə əhtiyac hiss etməzsən. Xidmətkar olsan, sədaqət sənə irəli atar, böyük maaş alarsan. Xidmət etdiyin idarədə nüfuz və əhtiram sahibi olarsan. Saydül-ali olsan, yenə sədaqət lazımdır. Həyatın hansı bir sahəsinə atılsan, əlindən tutan, sənə səlamətə çıxaran haman sədaqət olacaq. Sədaqət! Sədaqət!

Övladım, böyüyərsiniz, qanuni-təbiətə tabe olaraq təəhhül edərsiniz. Hər oğlan və hər qız təəhhül etdikdən sonra öz rəfiqə və

rəfiqini bütün hissiyyatı ilə, bütün varlığı ilə sevməlidirlər. Bir ailədə ki sevgi olmadı, orada bədbəxtlik hökmran olar. Sevməkdə də sədaqət gözəlməlidir. Rəfiqəsini seven kişi onu bir cariyə halına qoymaz, onun haqqında təcavüz etməz. Hər bir qadın evində sərbəst, muxtar yaşarsa, evinə baxar, qeydinə qalar. Cariyə halında olan qadın evindən ikrah olar, rəfiqini sevməz. O evdə fəlakətdən başqa bir şey görünməz.

Keçəlim qadınlara: yalnız bizim deyil, bütün mədəni dünya mühitində hər bir namuslu, rəfiqini sədaqətlə seven qadın həyatın əhəmiyyətli məsələlərində rəfiqlərinə təbəiyyət göstərirlər. Zira həyatın ağırlığı kişilərin boynundadır. Qadın təbiəti zərif yaranmışdır. Hər bir ağırlığa müqavimət edəməz. Qadından yalnız qadın işi umular.

Mən öz mühitimdə çox ailələr görürəm ki, təcrübəsiz, bəlkə də bəsbütün ağılsız, burnundan bir qarış irəlini görməyən qadınlar öz qocalarını əbləhana fantaziyalarına tabe etməyə gecə-gündüz çalışırlar, bəzən müvəffəq də olurlar. Axırda o ailə fəqrü fəlakətə düşər olub, qürbi-hörmətdən məhrum olur və bəzən bütün-bütünü dağılır.

Mən bir namuslu qadından eşitdim, belə deyirdi: "Mən kişiyyə getmişəm, arvada arvad olmaq namusuma yaraşmaz. Mənim kişim ayaq altına düşən olsaydı, mən onun evində bu vaxta qədər qalmazdım. Mən möhtərəm kişinin arvadı olmağıma iftixar edərdim".

Görürsünüz? Nə qədər gözəl kəlamdır. Doğrudan da belə olmalıdır. Kişisini seven qadın onu ayağı altına alarmı? Bundan müdhiş, bundan böyük düşmənlik nə ola bilər?

Övladım, indi ailə həyatını yazım, ədalətlə mühakimə ediniz. Sonra kimsə bilməz. Bugünkü həyatım belədir. Mən rəfiqəmi çox sevirəm, sizi seven qədər sevirəm. Hər bir xatirəxahini əmələ gətirməyə çalışıram. Həmqatərləri yanında xəcil olmamasına səy və qeyrət edirəm. Əminəm ki, o da məni sevir. Zira o, mənim xatirəmi heç bir şey ilə mükəddər etməz. Nə arzu etsəm, əmələ gətirər, məni möhtərəm saxlar. Sizin də mənə hörmətiniz varsa, onun tərbiyəsidir. Bu gün südəmə uşaq mənim evdə böyük olduğumu dərk edir. Bunlar hamısı onun sayəsində olmuşdur.

Övladım, vəsiyyətlərimi unutmayınız. Qızım qocasının hörmətini gözlərsə, ev həyatını onun üçün şirinlədərsə, ona ev həyatını sevir, özünü, uşaqlarını sevir. O kişi zaten evdar da deyilsə,

evdar, ailədar olar. Oğlanlarım da rəfiqələrini sevməlidirlər. Onların xatirəni mükəddər etməsinlər. Həyatı onlar üçün səhl və rahat etməyə çalışsınlar. Beləliklə, ailə həyatı cənnət şəkli alar. Fəlakət o ailəyə yol tapmaz.

Həyatın yolu ağırdır, onu gözəbağlı getmək olmaz, ər-arvad ələ verib getməlidirlər. Onların arasında "mən", "sən", yaxud "bu mənim", "o sən" söhbəti böyük qəbahətdir, biganəlik yaradar. Aralığa tərifiqə salar. Aranızda iki bədəndə bir can yaratmağa çalışınız. Beləliklə, həyat sizə yüngül keçər. Sizi özünə əsir və tabe etmək istəyən qadınlar sizin müdhiş düşmənlərinizdənədir. Sizi sevməzlər. Zira sevgili sevgilinin tanrısı, məbududur. Tanrı heç ayaq altına alınarmı? Adam sevdinə pərəstiş etmək əvəzində onu əsir edərmə? Bir qul halına qoymağa çalışarmı? Əbəda! O kimi qadınlar sizi ağır gündə qoyub qaçarlar. Çox görmüşəm, o məlunələrin bir çoxu doğmaq istəməz. Həmişə əl-ayağını açıq istər? Nə üçün? Çünki bir gün qaçacaqdır...

Köhnə ərini buraxıb sizə gələn qadınları qəbul etməyiniz. "Məni sevir" xülyayı-əbləhanəyə düşər olmayınız. O, sevdindən sizə gəlməyir. Xayır, o əbədən sevgini anlamayır, o qadın əvvəlki evində zatında olan xəyanəti zahir etməyə qadir olmamış, sizi əlverişli görüb və gəlmişdir ki, sizin evinizdə istədiyini yapsın. Sənin evində müvəffəq olmazsa, səni də atar, onun üçün heç bir fərqi yoxdur.

Həyatda təəhhül məsələsi ən əhəmiyyətli məsələdir. Ona iqdam etmədən əvvəl onu ətraflı düşünməli, bütün fəlsəfəsinə alim olmalısən.

İZAHLAR VƏ ŞƏRHLƏR

Bu bölmədə, hər bir əsərin çap olunduğu mənbə göstərilməklə yanaşı, əsasən, tarixi, coğrafi, mifoloji, dini və s. sözlərin izahı verilmişdir. "S.Mənsur" imzası ilə nəşr edilmiş şeirlərdə müəllif göstərilməyərək, yalnız gizli imza ilə çap olunan əsərlərin imzaları açıqlanacaqdır.

LİRİK ŞEİRLƏR

Səh.19. Qəzəl. Azərbaycan Respublikası Əlyazmaları İnstitutu, arx. S 348-9301.

Səh.19. Qələmdir. "Tazə xəbər", 5 avqust 1912, № 68.

Səh.20. Söz. "İqbal", 1913, № 467. 1. Birinci sətirdəki səhv mətbuatdan irəli gəlir.

Səh.20. Təxmis. "İqbal", 14 oktyabr 1913, № 479. Füzulinin "Pənbeyi-daği-cünun içrə nihandır bədənim" qəzəlinə təxmisdır.

Səh.21. Seyyidi-Şirvaniyə nəzirə. "İqbal", 9 dekabr 1913, № 524. 1. *Seyyidi-Şirvani* – Hacı Seyid Əzim Şirvani (1835-1888).

Səh.22. Mürği-can olmuşsa. "İqbal", 3 fevral 1914, № 568.

Səh.23. Qəzəl. "İqbal", 9 fevral 1914, № 573.

Səh.24. Qəreş. "İqbal", 17 fevral 1914, № 580.

Səh.24. Etse rəhm. "İqbal", 18 aprel 1914, № 630.

Səh.25. Unudulmaz. "İqbal", 30 aprel 1914, № 640. Yusif Nəbi Əfəndinin "Unudulmuş" rədifli qəzəlinə cavabdır.

Səh.27. Əsar, "İqbal", 15 may 1914, № 653.

Səh.28. Milli nəğmə. "Tuti", 11 aprel 1915, № 16.

Səh.29. Qan. "Zəhmət sədasi", 17 oktyabr 1919, № 32.

Səh.29. Millət rəislərinə. "Zəhmət sədasi", 22 oktyabr 1919, № 35.

1. *Xırs ilə palıd* – rus təmsilçisi Kırlovun "Donuz və palıd" təmsilinə işarədir. Təmsildə deyilir: Bir donuz palıdın meyvələrini yeyəndən sonra palıdı kötüyündən kəsmək istəyir. Palıd dilə gəlib onu nə üçün kəsdiyini xəbər alanda donuz cavab verir ki, mənə sənin özün yox, meyvələrin lazımdır.

Səh.30. Yəs və təəssür. "Bəsirət", 21 fevral 1920, № 270.

1. *Zindiqə* – VII-IX əsrlərdə atəşpərəstlik etiqadları ilə bağlı olan və islam dininin müəyyən əhkamlarına qarşı çıxış edən Zindiqiyə cərəyanına işarədir. Görkəmli nümayəndələri Əbu Nüvas (762-815) və Bəşşar ibn Burd (783-cü ildə ölüb).

Səh.32. Sərvət. "Bəsirət", 12 mart 1920, № 274.

Səh.33. Yoldaş Nərimanovun vüruduna təbrik. "Kommunist", 20 may 1920, № 15.

1. *Nəriman Nərimanov* (1870-1925) – görkəmli yazıçı, partiya və dövlət xadimi.

Səh.34. Beynəlmiləliyyət. "Bəsirət", may 1920, № 281. İlk çapında bu sözün üzərinə ulduz qoyulmuş, lakin şərh verilmişdir.

Səh.35. Həpsi "rəng"dir. "Ədəbi parçalar" kitabçası, Bakı, 1926.

1. *Cibril* – Cəbrail, dinə görə Allahın sözlərini peyğəmbərlərə yetirən, Allahın dörd yaxın mələklərindən biri.

Səh.36. Gülməlidir.

1. Şəri bizə S.Mənsurun oğlu Tofiq Kazımov təqdim etmişdir. Onun dediyinə görə hansı bir türk şairi isə "Həpsi rəngdir" şerinə tənqidi bir şeir yazmış, S.Mənsur da ona cavab olaraq "Gülməlidir"i qələmə almışdır.

2. *Timon Afinli* – Timon Sokrat dövründə yaşamış şəxsiyyətdir. Öz müasirlərinə qarşı kəskin çıxış etmiş, nəhayət, cəmiyyətdən və insanlardan ayrılıb özünə qalaya oxşar bir ev tikdirərək tək-tənha yaşamışdır. Həmin süjet əsasında Şekspir “Afinli Timon” adlı dram əsəri yazmışdır.

3. *Şekspir Vilyam* (1564-1616) – dahi ingilis şairi, dünyanın ən məşhur dramaturqlarından biri.

4. *Xacə* – İran şairi Hafizo işarədir.

5. Bu misra Hafizindir. Tərcüməsi: Hər bir kəs dövrədən yaxşı gün tələb edir.

Səh.38. Möhtərəm dostum və qələm arkadaşım Azər. Azərb.MEA ŞƏK, arx. 37, P 14 (337).

1. *Azər* (1870-1951) – XX əsr Azərbaycan şairi Məşədi İmaməlizadə Azər.

2. Bu beytin mənasından görüldüyü kimi, məlum səbəblərdən əvvəlki tərtibdən çıxarılmışdı. Odur ki, indi onu öz yerində çap etməyi lazım bilirik.

3. Azərb.MEA ŞƏK, arx. 37 (337). Azərin S.Mənsurə aşağıdakı misralarla başlayan cavabı vardır:

Oxudum şövq ilə məktubunu yeksər, Mənsur,
Gözlərim oldu səvadilə münəvvər, Mənsur.

Səh.38. Sən mənim olsan! Şəri bizə S.Mənsurun oğlu Tofiq Kazımov təqdim etmişdir.

Səh.40. Naz et. Şəri bizə ədəbiyyatşünas Əli Fəhmi təqdim etmişdir.

Səh.41. Bizdə də var, sizdə də var. “Deyilən söz yadigardır”, Bakı, 1987, səh.76-77.

Səh.42. Bir rəngli, boyalı qadına. Şəri bizə ədəbiyyatşünas Əli Fəhmi təqdim etmişdir.

Səh.42. Oğlum Əhməd Tofiqə vəsiyyətim. Şeir Anarın nəşr etdirdiyi S.Mənsurun “Həpsi rəngdir” (Bakı, 1993, səh.13) kitabçasından götürülmüşdür. Şərin bir misrası verilməmişdir.

Səh.45. Ərbəin qurtarmaq münasibətilə. “İqbal”, 9 dekabr 1913, № 524.

1. *Məhərrəm, səfər* – hicri-qəməri təqviminin I və II aylarının adı.

2. *Nuh* – yəhudi peyğəmbərlərindəndir. Əfsanəyə görə dünyadakı insanlar yalnız Nuhun nəslindən törənmişlər.

3. *Misyoner* – Xristian dinini təbliğ edənlərə, xristian olmayanları, xüsusilə müsəlmanları xristianlaşdırmağa çalışanlara verilən addır.

Səh.46. A “Tuti”! “Tuti”, 3 yanvar 1915, № 2. İmza: Pompuşalı.

1. “*Tuti*” – 1914-1917-ci illərdə Bakıda nəşr olunan həftəlik satirik jurnal. Redaktoru C.Bünyadzadə. Şərin axırında “Tuti”nin Pompuşalıya aşağıdakı cavabı verilmişdir:

“Tuti” – “Pompuşalı, başına dönüm, çox da sıxılma, bunları səndən artıq ruhani atalarımız görürlər və onun qeydinə də qalmadadırlar. Sabah, biri gün, inşaallah, bollu milli məktəblərimiz olar, onların sayəsində də bunlar düzəlib geder, inşaallah!”

Səh.47. Ya Rəb! “Tuti”, 10 yanvar 1915, № 3. İmza: Pompuşalı.

1. *Mövlud* – Məhəmməd peyğəmbərin anadan olan günü.

Səh.48. Mərsiyəxan deyir. “Tuti”, 17 yanvar 1915, № 4. İmza: Pompuşalı.

1. *Rəst* – İranda şəhər.

2. *Hacı Mirzə Həsən (İmam Cümə)* – 1906-1911-ci illərdə İran inqilabı zamanı Təbrizin tanınmış, nüfuzlu ruhanilərindən biri olmuşdur. Əvvəlcə məşrutiyyəyə tərəfdar olmuş, sonra İranda irtica qüvvətlənməyə başladığı zaman əncümənin şəriətə zidd olması haqqında təbliğat aparmışdır. Buna görə də xalqın tələbilə Təbrizdən qovulmuşdur.

Səh.48. Köçmək niyə? “Tuti”, 17 yanvar 1915, № 4. İmza: Pompuşalı.

1. *Mirzə Həsən* – bax “Mərsiyəxan deyir” şərindeki qeydə.

2. *Şüca* – Salarüddövlə, yaxud Şücaüssəltənə. İran hökmdarı, Məhəmmədəli şahın qardaşı, inqilabi hərəkəta qarşı mübarizədə şahın köməkçisi.

3. *Məmdali* (1872–1925) – Məhəmmədəli Mirzə 1896–1909-cu illərdə İran şahı olmuş, inqilab əleyhinə amansız mübarizə aparmışdır.

4. *Pirvaro* – Bakının Qala dəmir yolu dayanacağından bir neçə yüz metr cənub-şərq tərəfdə müalicə əhəmiyyəti olan yer adı. Bu ərəzidə yerdən təbii şəkildə çıxan palçıq və qaz orada neft buruqları salındıqdan sonra kəsilmiş və həmin yer öz müalicə əhəmiyyətini itirmişdir.

Səh.49. Gözəl oğlanlarıq. “Tuti”, 24 yanvar 1915, № 5. İmza: Pompuşalı.

Səh.50. Qars fəlakətzədələrinə ixtar. “Tuti”, 31 yanvar 1915, № 6. İmza: Pompuşalı.

1. *Qars* – Türkiyədə şəhər.

Səh.51. Atanın oğlu ilə davası. “Tuti”, 7 fevral 1915, № 7. İmza: Pompuşalı (Bülbüləli).

Səh.53. Səd şükr. “Tuti”, 21 fevral 1915, № 9. İmza: Pompuşalı.

1. *Eynim* – inqilabdan əvvəl konfet adı.

2. *Bülbülə* – Bakı şəhəri Suraxanı rayonunda kənd.

Səh.54. Qarı anandan. “Tuti”, 7 mart 1915, № 11. İmza: Pompuşalı.

Səh.55. Boynu qırxmallı bək. “Tuti”, 14 mart 1915, № 12. İmza: Pompuşalı.

Səh.55. Meydanə çıx. “Tuti”, 28 mart 1915, № 14. İmza: Pompuşalı.

1. *Qəzvin* – İranın şimal-qərbində, Sasanilər dövründən məlum olan şəhər. *Şah Təhmasib* (1524–1576) – XVI əsrin ortalarında Səfəvi dövlətinin paytaxtını Təbrizdən Qəzvinə köçürmüşdür.

Səh.56. Pərişan. “Tuti”, 4 aprel 1915, № 15. İmza: Pompuşalı.

Səh.57. Şair çoxalıb. “Tuti”, 18 aprel 1915, № 17. İmza: Pompuşalı.

1. Sərlövhədən sonra mötərizədə “Səqibə töhfə” sözləri yazılmışdır.

2. *Səqib* (1868–1931) – XIX–XX əsr Azərbaycan şairi Həşim bəy Məlikovun təxəllüsü.

Səh.58. Görəkdir. “Tuti”, 25 aprel 1915, № 18. İmza: Pompuşalı.

1. *Dum* – III Dumaya işarədir.

Səh.59. Söyüşün. “Tuti”, 20 iyun 1915, № 26. İmza: Pompuşalı.

Səh.60. Mənim olsun. “Tuti”, 4 iyul 1915, № 28. İmza: Bir ay orucluğu müvəqqəti rəvzəxan Molla Pompuşalı. Şeir “Qardaşım Ə.Düdək cənablarına” xitabən deyilmişdir. Ə.Düdək (1888–1938) – mollanəsreddinçi şair Əli Razi Şamçızadə.

1. *Ramazan* – hicri-qəməri təqviminin doqquzuncu ayı. Bu ay müsəlman aləmində orucluğu ayı hesab olunur.

2. *Ərdəhan* – Türkiyədə şəhər.

3. “Tuti” jurnalının 10 iyul 1915-ci il 29-cu nömrəsində Ə.Düdək imzası ilə aşağıdakı misralarla başlayan “Qardaşım Molla Pompuşalı cənablarına cavab” sərlövhəli şeir çap olunmuşdur:

Gəldi ramazan ərseyi-meydan sənəin olsun,
Hər küçədə, hər evdəki əhsan sənəin olsun,
Sər süfrə sənəin, neməti-əlvan sənəin olsun,
Firmi, borani, şərbətü qəlyan sənəin olsun,
Bir ay başa-baş gündə yeyən can mənim olsun.
Bir parça quru, kifli, qara nan kimin olsun?
Qan-yaş axıdanlar nə deyirsən, elin olsun?

Səh.61. Məşahirdən biri. “Tuti”, 23 iyun 1916, № 24. İmza: Kəndli.

1. *Hafiz* (1300–1389) – klassik İran şairi.

2. *Füzuli* (1494–1556) – dahi Azərbaycan şairi.

3. *Sədi* (1184–1291) – klassik İran şairi.

Səh.62. Qələmim. “Tuti”, 5 noyabr 1916, № 38. İmza: Mütəşair. Sərlövhədən sonra mötərizədə “Bənzətmə” sözü yazılmışdır.

Səh.63. Molla Nəsrəddin əmiyə. "Tuti", 31 dekabr 1916, № 46. İmza: Pompuşalı.

Səh.64. Un bölgüsü. "Tuti", 21 yanvar 1917, № 3. İmza: Kəndli.

1. Sərlövhədən sonra aşağıdakı məlumat vardır: "Kəndlər üçün verilən un və qəndlər bir para ağsaqqal və rəislərimizin qeyrətləri sayəsində fəqir, əlsiz-ayaqsızlara "ədalət" üzrə paylanmışdır. "Rəhmana" kəndinə gedən unlar da bu ayaqdan paylanmışdır. Aşağıdakı şeir də haman kənddə bir ağsaqqal tərəfindən oxunmuş bir izahatdır". *Rəhmana* (Ramana) – Abşeronda kənd.

Səh.65. "Yeznə", yəni Nikolay dayı. "Tuti", 1 aprel 1917, № 12. İmza: Pompuşalı.

1. *Nikolay dayı* – 1894-1917-ci illərdə rus çarı II Nikolay.

2. *Məşhəd* – İranın şimal-şərqində Xorasan vilayətinin mərkəzidir. Ən qədim şəhərlərdən biridir. Ziyarətgah hesab olunduğundan oramı ziyarət edənlərə Məşhədi adı verilir.

3. *Lyaxov Vladimir Platonoviç* (1869-1919) – çar ordusunun polkovniki, Denikin ordusunun generalı. Qafqaz və İran milli inqilabi hərəkətini yatırdandan sonra məşhurlaşmış, Təbriz inqilabının yatırılmasına rəhbərlik etmişdir.

4. *Rasputin Qriqori Yefimoviç* (1865-1916) – rus çarı II Nikolayın və onun arvadı Aleksandra Fyodorovnanın yaxın adamı. II Nikolaya böyük təsir göstərmiş, onun təklifilə çar nazirlərini belə dəyişərmiş.

Səh.66. Məllət xəbərləri. "Tuti", 9 may 1917, № 15. İmza: Pompuşalı.

1. *Milyukov Pavel Nikolayeviç* (1859-1943) – Kadet partiyasının lideri, Rusiyada burjuva əksinqilabçıların başçılarından biri.

2. *Dardanel* – Aralıq dənizi ilə Mərmərə dənizini birləşdirən boğaz.

3. *Bosfor* – Aralıq dənizi ilə Qara dənizi birləşdirən boğaz.

Səh.68. Məslək satıram. "Tuti", 5 iyul 1917, № 19. İmza: Pompuşalı.

Səh.69. Olur olsun. "Tuti", 5 iyul 1917, № 19. İmza: Rəiyyətin Pompuşalı.

1. *Kolya* – rus çarı II Nikolaya işarədir.

Səh.70. Qaçmaq günüdür. "Şeypur", 4 oktyabr 1918, № 1. İmza: Pompuşalı.

Səh.71. Hazırlıq. "Şeypur", 11 oktyabr 1918, № 2. İmza: Pompuşalı.

Səh.72. İrandan nəva. "Şeypur", 19 oktyabr 1918, № 3. İmza: Pompuşalı.

1. *Qümri* (1819-1892) – XIX əsr Azərbaycan mərsiyə şairlərindən Məhəmməd Tağı Dərbəndi.

2. *Dilsuz* – XIX əsr Azərbaycan mərsiyə şairlərindən Məhəmmədin Təbrizi.

3. *Xalxal* – İran Azərbaycanında mahal, həmçinin kiçik şəhərdir.

4. *Məkkə* – Səudiyyə Ərəbistanında şəhər. Müsəlmanların ziyarətgahı Kəbə burada yerləşir. Kəbəni ziyarət edənlərə Hacı adı verilir.

5. *Mədinə* – Səudiyyə Ərəbistanında qədim şəhərlərdən biridir. Lüğəvi mənası "şəhər" deməkdir. Əvvəlki adı Yəsribdir.

Səh.74. "İski"lər "li"ləndilər. "Şeypur", 25 oktyabr 1918, № 4. İmza: Pompuşalı.

Səh.75. Bakılı. "Şeypur", 21 oktyabr 1918, № 6. İmza: Pompuşalı.

Səh.76. Bənzətmə. "Şeypur", 28 noyabr 1918, № 7. İmza: Pompuşalı.

Səh.77. Həmməlsəvar. "Şeypur", 28 noyabr 1918, № 7. İmza: Pompuşalı.

Səh.78. Bəşarət. "Şeypur", 8 dekabr 1918, № 8. İmza: Pompuşalı.

1. *Həmədan* – İranda şəhər.

2. *Şeyx Xümmam* – Rəşt məşahir ağbaşılarından, məruf Ağtəpə komandanlarındandır.

Səh.79. Bir möminin avropalıya xitabı. "Şeypur", 14 dekabr 1918, № 9. İmza: Pompuşalı.

Səh.80. "Vahid Rusiya"ya ithaf. "Şeypur", 21 dekabr 1918, № 10. İmza: Pompuşalı.

Səh.81. İnşallah. "Şeypur", 28 dekabr 1918, № 11. İmza: Pompuşalı.

Səh.83. Yolka bayramından məhrum olanlara töhfə. "Şeypur", 11 yanvar 1919, № 13. İmza: Pompuşalı.

Səh.84. Müsahibə. "Şeypur", 18 yanvar 1919, № 14. İmza: Pompuşalı.

Səh.86. İki aşiqin deyişməsi. Anar. "Həpsi rəngdir" kitabçasından.

Səh.88. Bacioglunun dayıya ərizəsi. Anar. "Həpsi rəngdir" kitabçasından.

Səh.90. O nədir? "Molla Nəsrəddin", 9 yanvar 1926, № 2. İmza: Pompuşalı.

Səh.91. Lokarno. "Molla Nəsrəddin", 16 yanvar 1926, № 3. İmza: Pompuşalı.

1. *Emri* – İngiltərənin naziri idi.

Səh.92. Yaşasın. "Molla Nəsrəddin", 23 yanvar 1926, № 4. İmza: Pompuşalı.

1. *Hicaz* – Səudiyyə Ərəbistanında bir vilayətdir.

2. *İbn Səud* – 1924-1925-ci illərdə Hicaz vilayətinin kralı.

3. *I Feysəl* (1885-1933) – 1921-1933-cü illərdə İraqın kralı.

4. *Sultan Mahmud* – Sultan Mahmud Qəznəvi; 998-1030-cu illərdə İran şahı. Qəznəvi sülaləsinin banisi və ən görkəmli hökmdarı.

5. *Mövləvilər* – Mövləvi təriqətinə mənsub olan sufi cəmiyyəti.

6. *Bektaş* (1242-1337) – Hacı Bektaş Vəli. Türkiyədə dini fanatizm və asketizm əleyhinə çevrilmiş təriqətin banisi. XIX-XX əsrlərdə Azərbaycanda da tərəfdarları olmuşdur.

7. *Ərdəbil* – İran Azərbaycanında şəhər.

8. *İsfahan* – İranın qədim şəhərlərindən biridir. 1598-ci ildən Səfəvilər sülaləsinin paytaxtı olmuşdur.

9. *Kirman* – İranın cənub-şərqində eyni adlı vilayətin mərkəzidir.

10. *Məşhəd* – "Yeznə", bax "Nikolay dayı" şərinəki qeyd.

Səh.93. Cavan həkimlərimizə. "Molla Nəsrəddin", 5 fevral 1926, № 6. İmza: Pompuşalı.

1. Şərin sərlövhəsinin altında bu sözlər yazılmışdır: "Şuralar İttifaqı şəhərlərində 10 min işsiz həkim vardır ki, bunlardan biri də Bakı şəhəridir".

Səh.94. Ya şeyx. "Molla Nəsrəddin", mart 1926, № 13. İmza: Pompuşalı. Şərin sərlövhəsinin altında bu sözlər yazılmışdır: "Cümə" məscidində Şeyx Qəni ilə Mirzə Kamyabın vaxt üstündə mübahisələri düşdüyü üçün Şeyx acıq edib getmiş və sonra tərəfdarları onu yenə xahişlə məscidə çağırmışlar.

1. *Şeyx Qəni* – XX əsrin əvvəllərində Bakıda tanınmış ruhanilərdən biri.

2. *Mirzə Kamyab* – XX əsrin əvvəllərində Bakıda məşhur rövşəxan.

Səh.95. Çarşablı qadınlar. "Molla Nəsrəddin", aprel 1926, № 16. İmza: Pompuşalı.

1. *Həzrət Bibi* – inqilabdan əvvəl Bakının Bibiheybət kəndində orta əsr memarlıq abidəsi, ziyarətqah. Səkkizinci imam Əli ibn Musa ər-Rzanın bacısı Həkimə və onun xidmətçisi Heybət burada dəfn edilmişdir. Həzrət Bibi həmin Həkimə xanım ziyarətqahına işarədir.

Səh.96. Yaz fəsli. "Molla Nəsrəddin", may 1926, № 19. İmza: Pompuşalı.

1. *Borjom* – Gürcüstanda şəhər.

2. *Nepman* – Yeni iqtisadi siyasət dövründə tacir.

Səh.97. Bulvar qəhrəmanları. "Molla Nəsrəddin", may 1926, № 22. İmza: Pompuşalı.

PYESLƏR

Səh.101. Maarif. Azərb.MEA Əİ. B-35-52. Qara rəngli ümumi dəftərin içərisində, ərəb əlifbası ilə mürekkəblə yazılmış avtoqrafdır. 10 vərəqdir. Sonu karandaşla yazılmış, sonradan pozulmuşdur.

1. *İnkir-minkir* (Münkər) – İslam dininə görə insan öləndən sonra onu qəbirdə sorğu-suala çəkən mələklərin adları.

2. *Mirzə Ələkbər ağa* – İranda Rza şah dövründə Ərdəbilin mürtəcə din xadimi.

Səh.111. Cinayət. Ümumi dəftərdə ərəb əlifbası ilə avtoqraf. 16 vərəqdır. 6 vərəqi qara mürekkəblə, 10 vərəqi qara qələmlə yazılmışdır. 9 yerdə qırmızı mürekkəblə düzəliş aparılmışdır. Dəftərin üzərində əlyazmanın arxivə verilmə tarixi 1929-cu il göstərilmişdir.

1. *Səratən* – 12 bürəcdən birinin adıdır.

2. *Sünbülə* – 12 bürəcdən birinin adıdır.

Səh.123. Dərviş. Şagird dəftərinin 25 səhifəsində qara qələmlə ərəb əlifbası ilə yazılmış əlyazmadır. Dəftərin üzərində əlyazmanın arxivə verilmə tarixi 1929-cu il göstərilmişdir.

Səh.132. Rəzalet səbəbləri. 6 vərəqdə ərəb əlifbası ilə kimyəvi qələmlə yazılmış əlyazmadır.

1. *Qaani* – Mirzə Həbib Şirazi. XIX əsr İran şairidir. Farsca divanı və "Pərişan" adlı mənsur əsəri vardır.

2. Farsca şerin tərcüməsi:

Saqi, kəndlinin düzəltdiyi meydən ağır bir cam ver,
Qüssəni, qəmi dağıdıb, bədəni sağlamlaşdırar, şadlıq gətirər.
Gülə töksən gül açar, çör-çöpə töksən sünbül,
Qarğa nuş etsə, bülbül olub yüz cürə səs çıxarar.
O, günəşə bənzər cöhrənin əksi Həbəş torpağına düşsə,
Həbəş torpağı qiyamətə kimi mələk yetirər.

Səh.141. Mükafat. Qara cildli ümumi dəftərin içərisində iki ayrı-ayrı şagird dəftərlərində yazılmış pyeslər vardır.

I dəftərdə olan pyes "Maarif" adlanır. Mürekkəblə yazılmış əlyazmadır. 10 vərəqdən ibarətdir. Sonu qələmlə yazılıb sonra pozulmuşdur.

II dəftərdə kimyəvi qələmlə yazılmış pyes "Mükafat" adlanır. 13 vərəqdən ibarət əlyazma qaralamadır, bəzi yerlərində qırmızı mürekkəblə düzəlişlər aparılmışdır. 8-ci vərəq müəllif tərəfindən pozulmuşdur.

Səh.150. Aktyor. Şagird dəftərində ərəb əlifbası ilə 6 vərəqdə qara karandaşla yazılmış əlyazmadır. Birinci səhifədə müəllifin "Sıdqi Ruhulla yoldaşa yadigar. S.Mənsur. 22-14Y/III. Aktyor" qeydləri vardır.

Dəftərin üzərində əlyazmanın arxivə verilmə tarixi 1929-cu il qeyd olunmuşdur.

"Mükafat" və "Aktyor" pyeslərinin hər ikisinin iştirakçılarının və məzmununun eyniliyi, bizi biri digərini tamamlayan əsərlər olduğu qənaətinə gətirir. Lakin onları birləşdirməyə heç bir hüququmuz çatmadığından S.Mənsurun özünün əlyazmasında verdiyi kimi nəzərinizə çatdırırıq. "Aktyor" faciəsinin əlyazmasında müəllif tərəfindən bu əsəri Sıdqi Ruhullaya yadigar olaraq yazması, həmçinin S.Mənsur qələminin behresi olan hər bir əsərin oxucuda və tədqiqatçıda maraq doğuracağını düşünərək bu natamam pyesləri də kitaba salmağı zəruri hesab etdik.

Zənnimizcə, bu əsərlərin çapı S.Mənsur tədqiqatçılarına gələcəkdə onun yaradıcılığının araşdırılması üçün daha geniş bir sahə yaratmış olacaqdır. Əlyazmasında müəllifin əsər üzərində təkrar işini əks etdirən bir səhifəlik sonluq da diqqəti cəlb edir.

FELYETON VƏ MƏQALƏLƏR

Səh.155. Molla Bayquşalıya bir neçə söz. "Tuti", 18 iyul 1915, № 30. İmza: Bir ay orucluğu müvəqqəti rövzəpəz Molla Pompuşalı.

1. *Şeyx Fəzlullah* – XX əsrin əvvəllərində İranda məşrutə hərəkatının əleyhinə mübarizə aparan qaragüruhçu müctəhidlərdən biri.

2. *Mir Həşim* – Təbrizin qaragüruhçu ruhanilərindən biri. İnqilabçı Təbrizə qarşı yürüş edən Hacı Səməd xan Eynüddövlə ilə əlbir

olub mücahidlərə qarşı mübarizəyə başlamışdı. Əncümən məclisi əleyhinə bir islamiyyə otağı təşkil etmişdi. Eynüddövlənin məğlubluğu- biiyyətindən sonra o da Təbrizdən qaçmışdır.

Səh.156. Bu düynü kim açar bilər. "Tuti", 30 oktyabr 1915, № 42. İmza: Pompuşalı. Məqalənin sonunda "Tuti" redaksiyasının aşağıdakı cavabı vardır: "Tuti" – Qayda belədir, bir sürü qoyunun bir nəfər çobanı olar. Çobanın da əqli çomağında olar. Canın var qoyun olma!

1. *Ağa xan* – Hindistanda İsmailiyyə təriqətinin bir qolu olan Xoca təriqətinin başçısı. Bu təriqət 7-ci imamın oğlu İsmayılın adı ilə bağlıdır.

Səh.157. Kos-kosa. "Tuti", 30 yanvar 1916, № 2. İmza: Tuti.

1. *Vilhelm II* (1859–1941) – Alman imperatoru. 1888–1918-ci illərdə Prussiyanın kralı.

2. "*Tərcüman*" – 1883–1914-cü illərdə Baxçasarayda nəşr olunan qəzet. Redaktoru İsmayıl bəy Qaspirinski.

Səh.160. Tamaşaqaşbaq və yaxud kəmxərc Balanışın. "Tuti", 6 fevral 1916, № 3. İmza: Tuti.

1. *Mantaşov* – inqilabdan əvvəl Bakı milyonerlərindən biri.

2. *Aramyans* – inqilabdan əvvəl Bakı milyonerlərindən biri.

3. *Gülsüm nəvə* – 1846(47)-ci ildə nəşr olunmuş fars dilində bir kitabdır. Kitabda qadınların həyatda özlərini necə aparmaları haqqında 4 alim qadının söylədikləri fikirlər toplanmışdır. Kitab on beş fəsildən ibarətdir.

4. "*Səfa*" – inqilabdan əvvəl müsəlman məktəbi.

5. "*Səadət*" – 1907-ci ildə Bakıda Xeyriyyə cəmiyyəti. Bu cəmiyyət "*Səadət*" məktəbi adlı bir məktəb də açmışdı.

6. "*İttihad*" – XX əsrin əvvəllərində Bakıda, əsasən, İran Azərbaycanından gəlmiş fəhlələrin uşaqları üçün açılmış məktəb idi.

7. "*Təməddün*" – inqilabdan əvvəl müsəlman məktəbi.

8. "*Nur*" – inqilabdan əvvəl müsəlman məktəbi.

9. "*Firiduni*" – inqilabdan əvvəl müsəlman məktəbi.

10. "*Müəffəriyyə*" – inqilabdan əvvəl müsəlman məktəbi.

11. "*İtifaq*" – inqilabdan əvvəl Tiflisdə müsəlman məktəbi.

12. "*İqbal*" – 1912–1915-ci illərdə Bakıda nəşr olunan gündəlik siyasi, elmi, ədəbi, iqtisadi qəzet. İlk redaktoru S.Eynullayev.

13. Nəriman Nərimanovun "Yeni iqbal" qəzetinin 5, 20, 21 yanvar 1916-cı ildə "Doktor N.Nərimanov" imzası ilə "Dərdlərimizin əlacı" başlığı altında çap etdirdiyi silsilə məqalələr nəzərdə tutulmuşdur.

14. *Nicati-maarif* – XIX əsrin axırı XX əsrin əvvəllərində Bakıda mütərəqqi ziyalıların təşəbbüsü ilə təşkil edilmiş cəmiyyət. Bu cəmiyyət məktəblər açmaq və sairə xeyriyyəçilik tədbirləri həyata keçirmək məqsədini güdürdü. Bu cəmiyyətdə bir müddət M.Əzizbəyov və başqa inqilabçılar da yaxından iştirak etmişlər.

15. *Pirsixavili* (*Posxveraşvili Konstantin Qriqoryeviç*) (1880–1961) – gürcü bəstəkarı, dirijoru və ictimai xadimi.

16. "*Baku*" – 1902–1918-ci illərdə Bakıda rus dilində nəşr olunan siyasi, ictimai, ədəbi qəzet; redaktoru Lavrov və başqaları.

17. "*Kaspi*" – 1881–1919-cu illərdə Bakıda rus dilində nəşr olunan ictimai siyasi, ədəbi qəzet; redaktoru V.Kuzmin və başqaları.

18. "*Bakinets*" – 1918–1920-ci illərdə Bakıda rus dilində nəşr olunan ictimai-siyasi və ədəbi qəzet; müxtəlif vaxtlarda redaktorları Ş.Rüstəmbəyov, C.Hacıbəyov və Ü.Hacıbəyov.

19. "*Kavkazski teleqraf*" – 1910–1917-ci illərdə Bakıda rus dilində həftədə bir dəfə nəşr olunan ictimai-siyasi və ədəbi qəzet; redaktoru X.A.Vermişev və başqaları.

20. "*Cigit*" – 1907–1913 və 1916-cı illərdə Bakıda həftədə bir dəfə nəşr olunan yumoristik jurnal. Redaktoru K.A.Karqanov.

Səh.163. Ey dad Şümür əlindən!. "Tuti", 13 fevral, 1916, № 5. İmza: Tuti.

1. *Şümür* – VII əsrdə ərəb qoşunlarının sərkərdələrindən biri. Şərq ədəbiyyatında mənfi surət kimi işlənir.

Səh.164. Amma... yenə görməyəcəksən. "Tuti", 5 mart 1916, № 7. İmza: Tuti.

Səh.164. "Nicat" cəmiyyəti haqqında. "Tuti", 19 mart 1916, № 9. İmza: Tuti.

1. Məqalənin sərlövhəsi və başlangıcdan 21 misra sensor tərəfindən çıxarılmışdır.

Səh.165. Mən deyən oldu, olmadı?. "Tuti", 26 mart 1916, № 10. İmza: Tuti.

1. "Açıq söz" – 1915–1918-ci illərdə nəşr olunan gündəlik ictimai-siyasi, ədəbi qəzet. Baş redaktoru M.Ə.Rəsulzadə və başqaları.

2. *Məhəmməd Əmin Rəsulzadə* (1884–1955) – Azərbaycan Demokratik Respublikasının lideri, ədəbiyyatşünas, publisist.

3. Sitat M.Ə.Rəsulzadənin 1916-cı il martın 23-də "Açıq söz"də çap olunan "Tövbə edildimi?" məqaləsindən götürülmüşdür. Məqalə "Nicat cəmiyyəti"nin seçkiləri haqqındadır.

4. *İsa bəy Hacınski* – inqilabdan əvvəl Bakı milyonerlərindən biri, "Nicat" cəmiyyətinin sədri.

5. Bu cümlədən sonra 14 sətir sensor tərəfindən çıxarılmışdır.

Səh.164. Ver bangını. "Tuti", 16 aprel 1916, № 14. İmza: Tuti.

1. *Xorasan* – mənası: qədim fars dilində "Günəş yurdu", yəni "Şərq" deməkdir. Hazırda İranın şimal-şərqində bir vilayətdir.

Səh.168. Təbim gələndə. "Tuti", 14 may 1916, № 18. İmza: Tuti.

1. *Mir Möhsün ağa* – inqilabdan əvvəl Bakıda məşhur molla-lardan biri.

Səh.169. Kərbəlayı Yaftuməli və yaxud xatəmül-məşahir. "Tuti", 21 may 1916, № 19. İmza: Tuti.

1. *Kərbəlayı Yaftuməli* – XX əsr Azərbaycan "şairlərindən" biri.

2. *Cənnətül-güşa* – Kərbəlayı Yaftuməlinin əsərinin adı. 1916-cı ildə Bakıda nəşr olunmuşdur.

3. *Həqir Həqiqi* – Kərbəlayı Yaftuməlinin təxəllüsü.

4. *Dəccal* – xristianlarda "antixrist" sözüne mütabiqdir. Dinə görə yalançı, ziyankar, taygöz bir adam imiş. İsa və Məhəmməd peyğəmbərlərin düşməni olmuşdur.

5. *Cəmali-mübarək* – müsəlmanların peyğəmbəri Məhəmmədə (570–632) işarədir.

6. *Kərbəla* – İraqda, Bağdad yaxınlığında bir şəhər.

7. *Xızır* – Dinə görə peyğəmbərlərdən biridir ki, nağıllarda Xızır Nəbi də adlanır.

8. *İskəndər* – İskəndəri-Zülqərnəyn (e.ə. 356–323) Makedoniya hökmdarı. Dünyanın ən böyük sərkərdələrindən və padşahlarından biri olmuşdur.

Səh.173. Son ədəbiyyati-cədidəmiz sərəmədəni. "Tuti", 28 may 1916, № 20. İmza: Tuti.

1. "Dirilik" – Bakıda 1914–1916-cı illərdə 15 gündə bir dəfə nəşr olunan ədəbi, əxlaqi, ictimai-siyasi, iqtisadi, tarixi, jurnal. Redaktoru Əliabbas Müznib Mütəllibzadə.

2. *Seyid Zərgər* – Mir Əbdülvəhab Hacı Mirzə Ağazadə Mir Həsənov Badikubeyi; Azərbaycanın XX əsr şairlərindəndir. Sədi Şirazin "Bustan" əsərini Azərbaycan dilinə tərcümə etmiş və əsər 1912-ci ildə Bakıda nəşr olunmuşdur.

3. *Ağadadaş Müniri* (1862–1938) – XIX–XX əsr Azərbaycan şairi. Bakıda 1880–ci illərdə təşkil olunan "Məcməuş-şüəra" məclisinin iştirakçılarından biri.

4. *İsa* – Miladi tarixinin ilk ilində dünyaya gəlmiş və xristian dininin əsasını qoyan peyğəmbər.

Səh.176. Divar ədəbiyyatı. "Tuti", 5 iyun 1916, № 21. İmza: Ağa Tuti.

1. *Təzəpir küçəsi* – Bakıda hazırkı Mirzə Fətəli Axundov adına küçə.

2. Bu cümlədən sonra 13 sətir sensor tərəfindən çıxarılmışdır.

3. *Əliabbas Müznib Mütəllibzadə* (1883–1938) – şair, mühərrir, mütərcim, mətbuat xadimi. 1914–1916-cı illərdə "Babayi-Əmir" və "Dirilik" jurnallarının redaktoru olmuşdur.

4. "Kəhf" ayəsi – Quranın 8-ci əl-Kəhf surəsinin 9-cu ayəsi. Surədə "Əshabi-kəhfdəki əhvalat" nağıl olunur.

5. Bu cümlədən sonra 2 sətir sensor tərəfindən çıxarılmışdır.

Səh.178. Bakı, 11 iyun. "Tuti", 11 iyun 1916, № 22. İmza: Tuti.

1. *Kəbə Yaftuməli* – "Kərbəlayı Yaftuməli və yaxud xatəmül-məşahir" məqaləsinin qeydine bax.

2. "Cənnətül-güşa" – "Kərbəlayı Yaftuməli və yaxud xatəmül-məşahir" məqaləsinin qeydine bax.

3. *Babayi-Əmir* – 1915–1916-cı illərdə Bakıda həftədə bir dəfə nəşr olunan ictimai-siyasi, ədəbi, satirik jurnal; redaktoru və nəşiri Əliabbas Müznib Mütəllibzadə.

Səh.179. Bakı, 25 ramazan-əl-mübarək. "Tuti", 17 iyun 1918, № 23. İmza: Tuti.

1. "Qurtuluş" – Bakıda 1915-ci ildə iki həftədə bir dəfə nəşr olunan ədəbi, ictimai, elmi, iqtisadi jurnal. Redaktoru S.H.Sadiq (Kazımoğlu).

2. "Çirkab" məsələsi – "Qurtuluş" jurnalında Kazımoğlu imzası ilə "Bir mütaliə" adlı məqalə dərc edilmişdir. Həmin məqalədə deyilir ki, çirkaba daş atanda sıçrayıb adamın üst-başını bulayır. Biz üst-başımızın batmasından qorxmayaaraq çirkablara istənilən qədər daş atacağıq. Yəni yazılması lazım olan məsələlər haqqında istənilən qədər yazacağıq. Bu çirkabların axırda bitib təmizləneəcəyinə ümidimiz çoxdur.

3. Əliabbas Müznibin "Babayi-Əmir" jurnalının 1916-cı il 8-ci nömrəsində "Mükafatımız" adlı məqaləsinə işarədir.

4. Əlibəy Hüseynzadə Hüseyn oğlu (1864-1940) – Azərbaycan yazıçısı, jurnalist, müəllim, ictimai xadim, tərcüməçi.

5. Musabəyov İbrahim bəy (1879-1936) – "Cəhəz fədailəri" və "Neft və milyonlar səltənətində" nəsr əsərlərinin müəllifi.

6. Məhəmməd Əmin Rəsulzadə – "Mən deyən oldu, olmadı" məqaləsinin qeydinə bax.

7. Fəxrəddin Rza Qazi (1859-1936) – Başqırd yazıçısı, alim və jurnalisti.

8. Tolstoy Lev Nikolayeviç (1828-1910) – dahi rus yazıçısı.

9. Bu cümlədən sonra 6 sətir sensor tərəfindən çıxarılmışdır.

10. Bu cümlədən sonra 15 sətir sensor tərəfindən çıxarılmışdır.

11. Məhəmməd Hadi Əbdüssəlimzadə (1879-1919) – Azərbaycanın romantik şairi.

12. Abbas Səhhət (1879-1918) – Azərbaycanın romantik şairi.

13. Həşim bəy Vəzirov (1864-1916) – 1908-1909-cu illərdə Bakıda gündəlik nəşr olunan ədəbi, siyasi, elmi, iqtisadi "İttifaq" qəzetinin redaktoru və sahibi-imtiyazı.

14. Seyid Hüseyn Sadiq (Mir Kazım Sadiqzadə) (1887-1938) – Azərbaycan yazıçısı və tənqidçisi.

15. Bu cümlədən sonra 12-13 sətir sensor tərəfindən çıxarılmışdır.

16. Xaqani Şirvani Əfzələddin (1126-1199) – dahi Azərbaycan şairi.

Səh.181. Yağışdan çıxdıq, yağmura düşdük. "Tuti", 16 iyul 1916, № 27. İmza: Tuti.

1. Nikolayevski – hazırkı Bakıda İstiqlaliyyət küçəsi.

2. Hacı Zeynalabdin Tağıyev (1838-1924) – məşhur milyonçu, maarifpərvər.

3. Ələkbər Hüseynzadə (1884-1967) – artist.

4. Cəlil bəy Bağdadbəyov (1887-1946/47) – artist.

5. Yunis Nərimanov (1895-1964) – artist.

6. Səfərov Əhməd Anatollu Muxtar oğlu (1884-1973) – artist.

7. Əhməd bəy Qəmərlinski (1880-1952) – artist.

8. "Məkr-i-zənan" – Ə.Qəmərlinskinin əsərinin adı.

9. Cövhəri-kəbir – lüğəvi mənası "böyük zireh" deməkdir. Duamın adıdır. Dinə görə bu dua insanı zireh kimi hər bələdən mühafizə edir.

Səh.184. Sovqat, yaxud böyütkən. "Tuti", 11 sentyabr 1916, № 31. İmza: Tuti.

1. "Sovqat" – Bakıda 1916-cı ildə nəşr olunan gündəlik siyasi, iqtisadi, ədəbi qəzet; redaktoru R.Mirzəzadə. Ərəb əlifbası ilə yazılmış "Sovqat" sözünü həm "sovqat", həm də "suqat" kimi oxumaq mümkün olduğundan, müəllif məqaləsində bundan çox məharətlə istifadə etmişdir.

2. Bu cümlədən sonra 13-14 sətir sensor tərəfindən çıxarılmışdır.

3. A.M.Molla Əli – doktor Mirzə Əbdülxalıq Axundova işarədir.

4. Molla Əbdülbaqi – yenə də doktor Mirzə Əbdülxalıq Axundova işarədir.

5. Əshabi-kəhf – İslam əsətinə görə Dəqyanus adlı padşahın zülmündən 6 nəfər adam qaçmış, yolda onlara Qitmir adlı iti olan bir çoban da qoşulmuşdur. Onlar mağarada gizlənərək yuxuya getmiş və 309 ildən sonra ayılmışlar.

6. Molla Abbas – yenə də doktor Mirzə Əbdülxalıq Axundova işarədir.

7. M.N.Qaragözov – 1915-ci ildə Bakıda gündəlik nəşr olunan "Yeni iqlam" qəzetinin redaktoru.

8. Doktor Molla Əbdülxalıq Axundov – XIX əsrin sonu XX əsrin əvvəllərində Bakıda çox məşhur olan həkim və jurnalist. 1909-1910-cu illərdə Bakıda nəşr olunan satirik "Zənbur" jurnalının nəşri.

9. Guşənişin – Rza Zeki Lətifbəyov 1916-1917-ci illərdə "Sovqat" jurnalında bu imza ilə çıxış edərdi.

10. Doktor Nəriman bəy – Nəriman Nərimanov.

11. Bu misradan sonra 3 sətir sensor tərəfindən çıxarılmışdır.

Səh.186. "1917 – noviy qod" münasibətilə. "Tuti", 7 yanvar 1917, №1. İmza: Tuti.

Səh.188. "Bürhani-həqiqət". "Tuti", 14 yanvar 1917, № 2. İmza: Tuti.

1. "Bürhani-həqiqət" – İrəvanda 1917-ci ildə iki həftədə bir nəşr olunan ictimai-siyasi, elmi jurnal; redaktoru Ə.H.Zeynalabdinzadə.

Səh.190. Ziyalılarımız. "Şeypur", 1918, № 1. İmza: Kənarçı Pompuşalı.

Səh.191. Ziyalılarımız. "Şeypur", 1918, № 2. İmza: Kənarçı Pompuşalı.

Səh.192. Ziyalılarımız. "Şeypur", 1918, № 3. İmza: Kənarçı Pompuşalı.

Səh.194. Ziyalılarımız. "Şeypur", 1918, № 4. İmza: Kənarçı Pompuşalı.

Səh.196. Ziyalılarımız. "Şeypur", 1918, № 5. İmza: Pompuşalı.

Səh.197. Ziyalılarımız. "Şeypur", 1918, № 6. İmzası yoxdur.

Səh.199. Ziyalılarımız. "Şeypur", 1918, № 7. İmza: Kənarçı Pompuşalı.

Səh.200. Ziyalılarımız. "Şeypur", 1918, № 8. İmza: Kənarçı Pompuşalı.

Səh.201. Ziyalılarımız. "Şeypur", 1918, № 9. İmza: Kənarçı Pompuşalı.

Səh.202. Ziyalılarımız. "Şeypur", 1918, № 10. İmza: Kənarçı Pompuşalı.

Səh.204. Ziyalılarımız. "Şeypur", 1918, № 11. İmza: Kənarçı Pompuşalı.

1. *Varşo* – Polşanın paytaxtı Varşava nəzərdə tutulur.

2. *Beliy qorod* – inqilabdan əvvəl Bakının indiki mərkəz hissəsi nəzərdə tutulurdu.

3. *Çorniy qorod* – inqilabdan əvvəl Bakıda yer adıdır. Bu yerdə əsasən fabrik və zavodlar yerləşdiyindən tüstü şəhərin bu hissəsini qaraya bürümüşdü. İndiki Xətayi rayonunun ərazisindədir.

4. *Mehdiyev* – inqilabdan əvvəl Bakıda tütün fabrikinin sahibi.

5. *Mirzəbəyov* – inqilabdan əvvəl Bakıda tütün fabrikinin sahibi.

6. *Voronsovskiy* – Bakıda hazırkı Əzizbəyov küçəsi.

Səh.206. Ziyalılarımız. "Şeypur", 1918, № 13. İmza: Kənarçı Pompuşalı.

Səh.207. Altı ay. "Şeypur", 1918, № 1. İmza: Şeypur.

Səh.208. Əsgərlik. "Şeypur", 1918, № 2. İmza: Şeypur.

Səh.210. Qramafon. "Şeypur", 1918, № 3. İmza: Şeypur.

Səh.211. Tiflis duması. "Şeypur", 1918, № 4. İmza: Şeypur.

Səh.212. Bənişirlər. "Şeypur", 1918, № 5. İmza: Şeypur.

Səh.213. Nə var? Nə yox? "Şeypur", 1918, № 7. İmza: Şeypur.

Səh.214. Bir gün. "Şeypur", 1918, № 8. İmza: Şeypur.

Səh.215. Gürcü-erməni vuruşması. "Şeypur", 1918, № 11. İmza: Şeypur.

Səh.217. Birinin bayramı, birinin matəmi. "Molla Nəsrəddin", aprel 1926, № 17. İmza: Pompuşalı.

Səh.220. Övladıma vəsiyyətlərim. Azərb.MEA Əİ, B.35-52; şagird dəftərində ərəb əlifbası ilə yazılmış əlyazmadır.

MÜNDƏRİCAT

<i>Şair, aktyor, dramaturq</i>	4
--------------------------------------	---

LİRİK ŞEİRLƏR

Qəzəl	19
Qələmdir	19
Söz	20
Təxmis	20
Seyyidi-Şirvaniyə nəzirə	22
Mürği-can olmuşsa	22
Qəzəl	23
Qərəz	24
Etse rəhm	24
Unudulmaz	25
Əşar	27
Milli nəğmə	28
Qan	29
Millət reislərinə	29
Yəs və təəssür	30
Sərvət	32
Yoldaş Nərimanovun vüruduna təbrik	33
Beynəlmiləliyyət	34
Həpsi rəngdir	35
Gülməlidir	36
Möhtərəm dostum və qələm arkadaşım Azərə	38
Sən mənim olsan	38
Naz et	40
Bizdə də var, sizdə də var	41
Bir rəngli, boyalı qadına	42
Oğlum Əhməd Tofiqə vəsiyyətim	42

SATİRİK ŞEİRLƏR

Ərbəin qurtarmaq münasibətilə	45
A "Tuti"!	46

Ya Rəb!	47
Mərsiyəxan deyir	48
Köçmək niyə?	48
Gözəl oğlanlarıq	49
Qars fəlakətzədələrinə ixtar	50
Atanın oğlu ilə davası	51
Səd şükr	53
Qarı anandan	54
Boynu qıraxmallı bək	55
Meydanə çıx	55
Pərişan	56
Şair çoxalıb	57
Gərəkdir	58
Söyüşün	59
Mənim olsun	60
Məşahirdən biri	61
Qələmim	62
Molla Nəsrəddin əmiyə	63
Un bölgüsü	64
"Yezne", yeni Nikolay dayı	65
Millət xəbərləri	66
Məslək satıram	68
Olur olsun	69
Qaçmaq günüdür	70
Hazırlıq	71
İrandan nəva	72
"İski"lər "li"ləndilər	74
Bakılı	75
Benzətmə	76
Həmməlsevar	77
Bəşarət	78
Bir möminin avropalıya xitabı	79
"Vahid Rusiya"ya ithaf	80
İnşaallah	81
Yolka bayramından məhrum olanlara töhfə	83
Müsahibə	85
İki aşığın deyişməsi	86

Bacıoğlunun dayıya ərizesi	88
O nədir?	90
Lokarno	91
Yaşasın!	92
Cavan həkimlərimizə	93
Ya şeyx!	94
Çarşablı qadınlar	95
Yaz fəsli	96
Bulvar qəhrəmanları	97

PYESLƏR

Maarif	101
Cinayət	111
Dərviş	123
Rəzalet səbəbləri	132
Mükafat	141
Aktyor	150

FELYETONLAR VƏ MƏQALƏLƏR

Molla Bayquşalıya bir neçə söz	155
Bu dünyünü kim açə bilər	156
Kos-kosa	157
Tamaşaqabaq və yaxud kəmxərc Balanışın	160
Ey dad Şümür əlindən	163
Amma... yenə görməyəcəksən!	164
"Nicat" cəmiyyəti haqqında	164
Mən deyən oldu, olmadı?	165
Ver bangını!	166
Təbim gələndə	168
Kərbəlayı Yaftuməli, yaxud xatəmül-məşahir	169
Son ədəbiyyati-cədidəmiz səramədəni	173
Divar ədəbiyyatı	176
Bakı, 11 iyun	178

Bakı, 25 ramazan əl-mübarək	179
Yağışdan çıxdıq, yağmura düşdük	181
"Sovqat", yaxud böyürtkən	184
"1917 – noviy qod" münasibəti ilə	186
"Bürhani-həqiqət"	188
Ziyalılarımız	190
Ziyalılarımız	191
Ziyalılarımız	192
Ziyalılarımız	194
Ziyalılarımız	196
Ziyalılarımız	197
Ziyalılarımız	199
Ziyalılarımız	200
Ziyalılarımız	201
Ziyalılarımız	202
Ziyalılarımız	204
Ziyalılarımız	206
Altı ay	207
Əsgərlik	208
Qrammofon	210
Tiflis duması	211
Barışırlar	212
Nə var? Nə yox?	213
Bir gün	214
Gürcü-erməni vuruşması	215
Birinin bayramı, birinin matəmi	217
Övladıma vəsiyyətlərim	220

<i>İzahlar və şərhlər</i>	224
---------------------------------	-----

Buraxılışa məsul:	<i>Əziz Güləliyev</i>
Texniki redaktor:	<i>Rövşən Ağayev</i>
Tərtibatçı-rəssam:	<i>Nərgiz Əliyeva</i>
Kompyuter səhifələyicisi:	<i>Rəvan Mürsəlov</i>
Korrektorlar:	<i>Elnaz Xəlilqızı</i> <i>Parinaz Səmədova</i>

Yığılmağa verilmişdir 06.09.2006. Çapa imzalanmışdır 15.11.2006.
Formatı 60x90 $\frac{1}{16}$. Fiziki çap vərəqi 15,5. Ofset çap üsulu.
Tirajı 25000. Sifariş 226.

Kitab "Şərq-Qərb" mətbəəsində çap olunmuşdur.
Bakı, Aşıq Ələsgər küçəsi, 17.